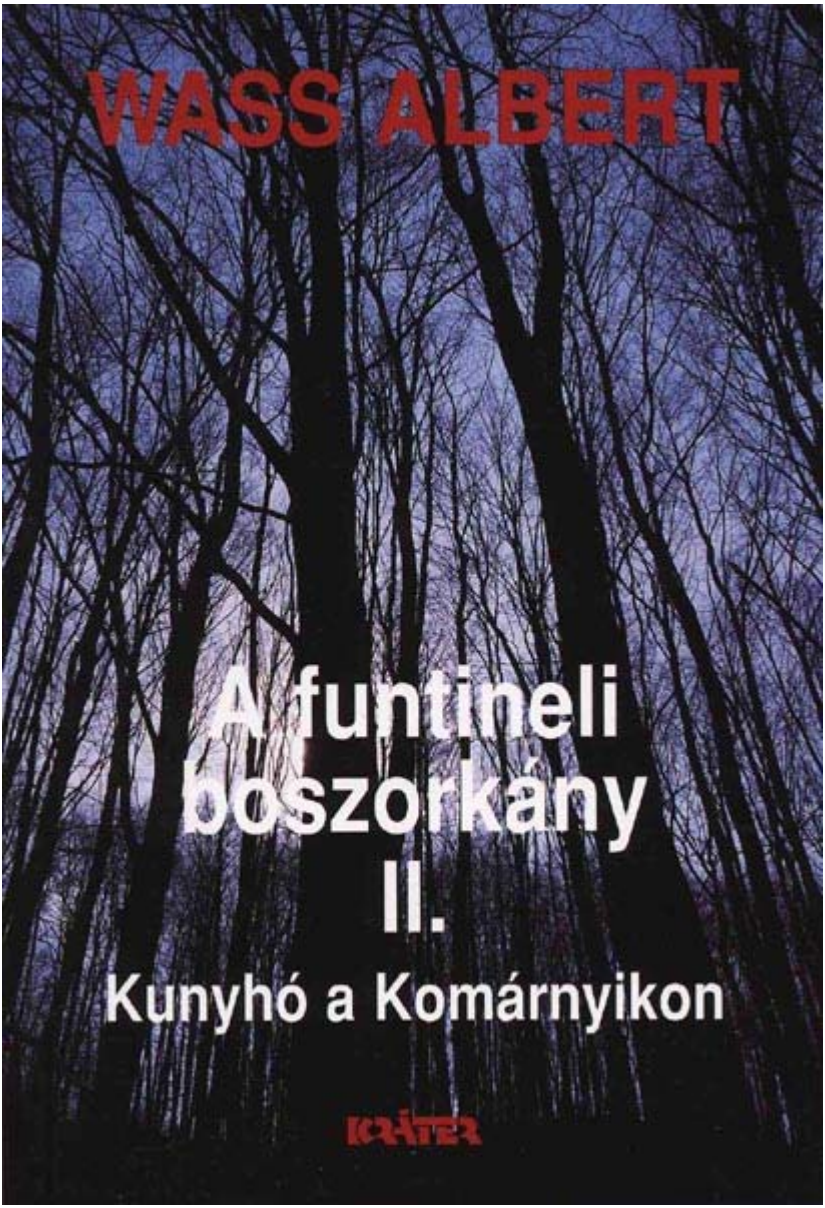
WASS ALBERT
A funtineli boszorkány
II.
Kunyhó a Komárnyikon
KÁTER

Dédа
Fülеháza
Oroszfalu
Görg-Uvegcsur
Kásva
Hodák
Orsova
Nicola
Oroszi
Cocoslab

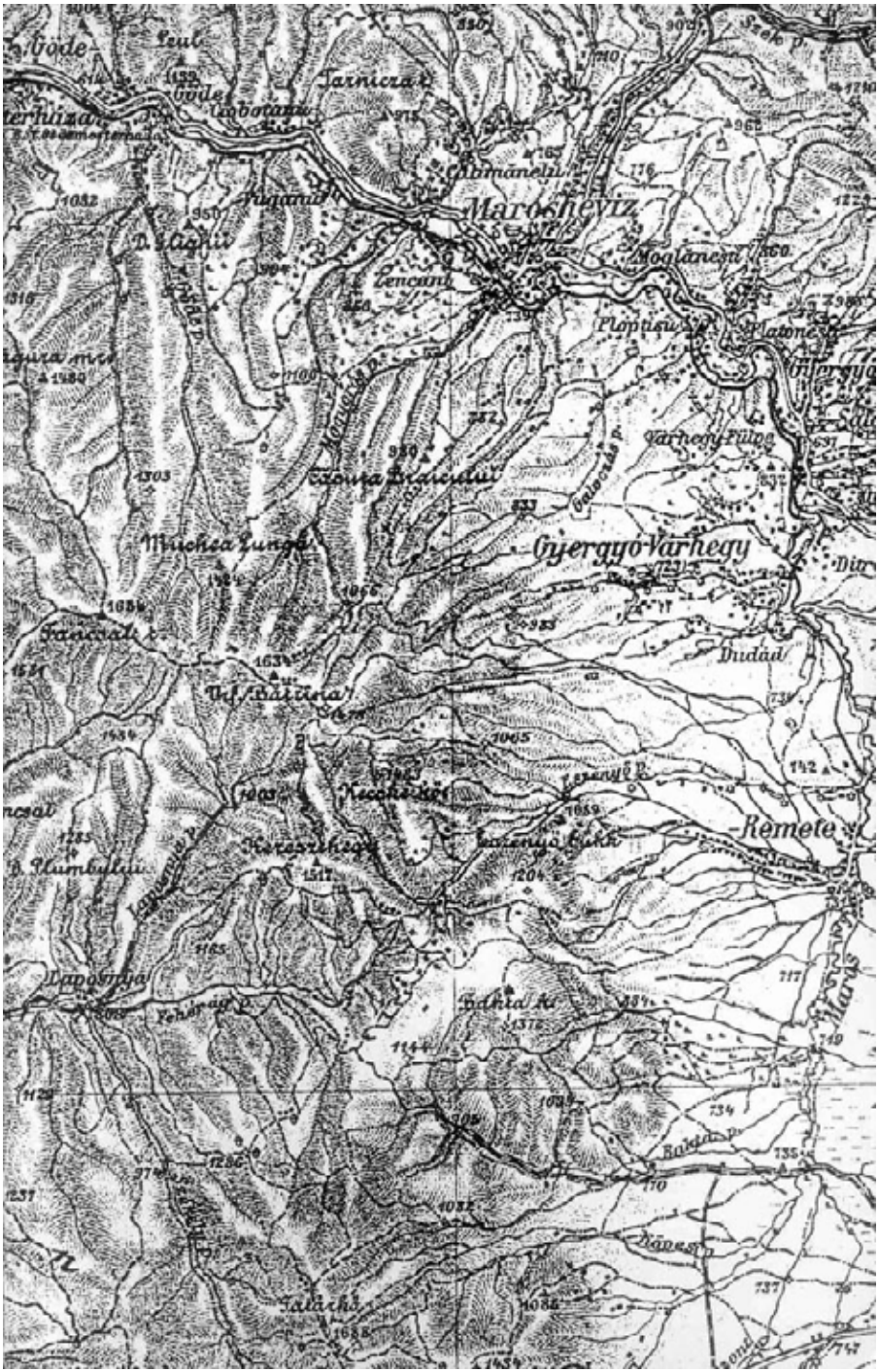
Göde
Maroshevíz
Moglănești
Gyergyó-Várhegy
Dudád
Remete
Lapoșnya
Tatárhó

„Amelyik ház arra épül, hogy otthona legyen egy családnak, és úgy épül, és azok építik, akik otthont akarnak belőle maguk köré: abból a házból otthon lesz. És jó otthon lesz, és sokáig lesz otthona sokaknak: férfinak és asszonynak és gyermekeknek és gyermekek gyermekeinek. De amelyik ház nem úgy épül, és nem arra épül, érted – és itt Vénség fölemelte a fejét, és egyenesen az asszony szemébe nézett –, az olyan házba hiába jön asszony, az olyan ház nem lesz hosszan tartó békés otthona senkinek."

(Részlet a Regény második részéből)

Kráter Műhely Egyesület
Wass Albert Életműve
12. kötet
kemény kötésben 30. kötet
MÁSODIK KIADÁS

Pomáz, 2003

Ha már nagyon vágyódsz a szép után, s arra, hogy elfeledhessed az embereket: gyere, induljunk meg a Maroson fölfele!

Dédánál még széles a völgy, de ha a bisztrai fűrészt elhagyod, s odaérsz, ahol a Galonya zöld vize a Marosba beleomlik, egyszerre köréd gyűlnek a hegyek. A folyó ott már alacsony és sebes. Kövek szűrik tisztára a vizét, s a kövek között pisztrángot láthatsz suhanni, és lepényhalakat. Az erdők lába lelóg a rohanó vízig, s otromba, szürke sziklák hasadékaiból egy-egy törékeny kis nyírfa kihajol, s fehér törzsét az illanó tükörben megcsodálja.

Ratosnyáig egyre szűkül a völgy, s tömöttődik két oldalon az erdő. A Zsisa vize már fenyők sorfala között zúdul a folyóba, s Ratosnyán túl a Lisztes csipkés gerince szinte fejed fölé tornyosul.

Itt már illata van a levegőnek. Tavasszal nyír-, nyáron fenyő-, őszszel bükkfaillata. S ha szellővel találkozol, megérzed benne az epret, málnát, áfonyát, ami az üvereket tölti meg odafönt. Ha a kóbori plájon az Andrenyásza tetejére fölkapaszkodsz, s a nagy pojánon megállsz a szénakészítők kalibája előtt, magad előtt látod a mi szép hegyeinket, mind, valamennyit. Keleten a Pietroszt, Cserbükköt, Kelement, délen az ilvai, bélbori, borszéki hegyeket, nyugat felé a görgényi gerincek szelíd láncait, s északon a lapos tetejű Istenszékét.

S magad alatt, mélyen, ott láthatod a Marost, ahogy a szűk szorosban ide-oda kanyarog, mint valami keskeny ezüst szalag. S éppen szemközt veled, a Szerecsen alatt, két éles hegy közé bezárva egy patak szalad belé a Marosba. Ez a Szalárd. Ott ered valahol messze fönt a görgényi gerinceken, és széles, nagy területről harmincegynehány patakocska vizét hozza magával. Körülötte, ameddig ellát a szemed, mindenütt erdő. Csupa erdő. És sehol tanyát, falut nem lát a pillantásod, kétnapi járóföldre sem.

Ma már, sajnos, vasút visz arra. Dübörgő gyors, álmos tehervonat köpi a füstöt a hegyek között, korom piszkítja a Maros vizét, s a mozdonyfüttyöt iszonyodva visszhangozzák vissza a sziklák. Bent, a Szalárd torkában fűrésztelep volt még nem is olyan régen. Ma már csak nehány ház romját találod ott, és szemetet, piszkot, törmeléket, gazt. És sok-sok csalánt, ami az emberek után maradt.

Mert tudod, valahogy így van ez: az ember jár-kel a világban, mint valami nyugtalan vadállat, és valamit keres. De alighogy megtalálja, már hasznot akar belőle, és ezzel el is rontja a dolgokat. Mert a világ nem arra való, hogy hasznot hozzon valakinek. A világ arra való, hogy szép legyen, békés legyen, jó legyen. Hogy élni lehessen benne, fáradsággal, de haszon nélkül. Mert az élet értelme a szép. És a haszon a leghaszontalanabb szó, amit az ember valaha is kitalált. Pedig ma már annyira van vele, hogy ha valami szépet meglát, nyomban arra gondol: mi hasznom lehetne ebből? S ezért van az, hogy amit ilyen céllal fölépít, az hamarosan le is dől. Legtöbbször egy másik ember dönti le, aki irigyli a hasznot, és a helyén nem marad más, csak egy folt csalán: az ember örök nyoma.

A Szalárd torkában is hasznot kereső emberek éltek, gyilkolták az erdőt, s ma már csak csalán őrzi az emléküket. Ahány apró gonoszságot elhullattak, annyi szál csalán nőtt ki a földből, és nőni fog, ameddig áll a világ, emlékeztetőül.

De ez már mind újabb dolog. Abban az időben, amikor még azok az emberek éltek, akikről mesélni akarok neked, nem volt vasút be a hegyek közé. Gőzfűrészek sem voltak, csak itt-ott egy-egy kis vízimalom. De alig is lakott arrafelé valaki. Ratosnya, Gödemesterháza: ezek voltak a faluk. Az Andrenyásza alatt nehány tanyaház. Aztán már csak a végtelen nagy erdők, jobbra és balra a Marostól, ismeretlen hegyek és patakok élték a maguk külön életét. Ha egy olyan patakon elindult valaki, bátor csavargó vagy kíváncsi vadász, négy-ötnapi járóföldre nem talált emberlakta helyet.

Csak a medvék éltek ott, meg farkasok. Szarvas, vaddisznó, őz, hiúz. És itt-ott, elbújva szem elől, nehány különös ember. Bozontos, szótalan, titoktudó. Kik talán babonázni tudták az állatokat, beszéltek fák és virágok nyelvén, és másképpen látták az életet, mint a többi emberek. Ezekről akarok szólani.

Talán tanulhatsz tőlük valamit. Talán ők látták meg jól az életet, s nem rest különcködésből vetették meg a hajszát, mely vagyonszerzésre prédálja az emberi erőt. Talán bölcsesség volt ez, s tudása egy titoknak.

Elviszlek a mese szárnyán azokba a régi időkbe, melyekről ma már csak itt-ott hallhatsz valamit, esti tűznél, ahol lassú beszédű vén pásztoremberek szövik a szót. Amikor még titok volt a havas, és úttalanok az erdők. Babonás vérmedvék éltek a Butka barlangjaiban, s holdtöltekor tündérek táncolták körül a funtineli tisztást. Fehér vadkan lakott az Andrenyászán, s a Szerecsen odvaiban törpék és lidércek tanyáztak.

Ma már csak baglyok laknak ott. De nem leled meg az embereket sem, akik hajdanta éltek. Eltűntek. S eltűnt velük együtt a sok furcsa tudomány, a sok babonás titok.

De itt-ott egy-egy vén fa még emlékezik reájok. Emlékeznek a sziklák és az üverek. Nyomaikat még őrzi valahol az erdő, és sajnálja, hogy már nincsenek.

Mert lassan minden eltelik.

S eltelt idők mögött csak az emlékezés fehér kendője leng, mint tépett felhődarab szúette vén fák csonkjain.

Azokban a régi időkben, mikor a Maros völgyét még nem csúfította el a vasút, Dédától a Szalárd-patakig egynapi járás volt az út. S két oldalon, a vízig le csupa erdő. Csak egy keskeny szekérnyom csetlett-botlott a folyó jobb partján, néha valósággal bebújt a sziklák hónaljába, máskor gázlót keresve elcsavarodott valamelyik rosszkedvű patak szeszélye után. Ilyen ember-nem-járta Isten-kedvelte hely volt az a vidék.

Ha Ratosnyán túl az andrenyászai tanyákat elhagyta az ember, ahol a hegyek félelmetesen összeszűkülnek, ott már ez a szekérút is alig-alig látszott. Inkább csak egy árva nyom maradt belőle, egy sziklákat és fagyökereket kerülgető emberi

csapás, mely hol öles málnák közt, hol hallgatag nagy fák alatt húzódott tétován fölfele, s néha szinte belefordult a tajtékzó Marosba.

Aztán a Szerecsen alatt, szemközt a Szalárd torkával, egyszerre újra kiszélesedik a völgy. Kiszélesedik: annyit jelent ez, hogy bal kéz felől lankásodik valamit a hegy, s mielőtt lábával a Marost elérné, egy fűvel benőtt, lapos tisztást képez. Ezen a tisztáson állt hajdan az urasági ház. Ma sok ház kapaszkodik mellé, sok ház, összevissza. Akkor ennek az egynek éppen hogy elég volt.

Pedig nem palotának készült. Egyszerű fenyőtörzsekből összerótt, kézzel hasított zsindellyel fedett, tornácos barna ház volt. Négy szoba benne. Egy a konyha, egy a pipázó, egy az ágyas szoba, s egy nagy hodály, priccsekkel a falak mentén, a vendégek számára. A tornác nagy volt, és nyitott, és egyenesen a Marosra nézett, s a Maroson túl be lehetett látni róla a Szalárd szűk völgyébe.

Ezen a tornácon szeretett pipázni Éltető uraság. Elüldögélt ott órák hosszat csöndben, és a vizek zúgását hallgatta. És nézte az erdőket ott szemben, a fejszenem-látta szabad erdőket: a birodalmát. Mert azok ott túl mind az ő hegyei voltak. Ahányféle vízcsepp a Szalárdon át a Marosba lefolyt, mind az ő hegyein született. S még azon túl, délnek és északnak is övé volt az erdő.

Övé? Sohasem érezte tulajdonának magát a földet, az erdő földjét, úgy, mint tova lent a disznajói udvarház körül a szántókat vagy a réteket. Soha. Maga az erdő volt az övé. Minden erdő, ahova még nem vágta be baltáját az ember. Mint ahogy a medve vagy a hiúz magáénak érzi az erdőt, az igazi erdőt, anélkül, hogy tudna valamit is a telekkönyvről.

Hanem azokat az erdőket, ott túl, kétszeresen is magáénak tudhatta. Mert hatalma is volt hozzá, hogy megőrizze erdőnek az erdőt, háborítatlan tisztaságában, gyönyörű vadságában, úgy, ahogy a teremtésből kikerült.

Azt mesélik, csodálatosan szép fák voltak azon a vidéken. Olyan fenyők, hogy három ember nem tudta körülölelni törzsüket, s kőrisek, égbe nyúlók. És tiszafa, talán ezer évnél is öregebb, aminek fáját úgy fizették a bútorosok, akár az ezüstöt.

Jártak is rá a kereskedők, mint mézre a legyek. De Éltető úr szóba sem állt velük. Plájászait is így fogadta föl:

– Itt az erdő, azt csinálsz benne, amit akarsz. De ha megtudom, hogy egyetlen fát más számára levágtál, s kihordtál az erdőből: derekadat töröm!

Nem is volt a plájászaival baj soha. Igaz, hogy meg is nézte jól az embert, akit odavett magához. De aki egyszer odakerült, az elintézte dolgát az élettel. Építhetett kunyhót magának, állatot tarthatott tetszése szerint, kaszálhatta a tisztásokat, foghatott halat, lőhetett vadat.

És lassan összegyűlt körülötte egy marékra való furcsa ember. Válogatott ember, csupa vérbeli erdőlakó. De titkokkal megrakott, különös csodabogár valamennyi.

Az úri házat ott a Szerecsen alatt Garabonciás Gyerkó ügyelte, s a fia, Estevány. Tempós, lassú mozgású ember volt ez a Garabonciás Gyerkó, púpos is, de csak annyira, hogy olyannak látszott, mintha a feje valahonnan a mellkasából nőtt volna elő. Nagy, kajla bajsza, szájáig lehajló óriási orra s fogatlan nagy szája, melyben csak elöl mutatkozott egy nagy sárga fog: mindez nem volt éppen bizalomgerjesztő. Vékonyka lábain, melyeken fehér székely condraharisnya fityegett, akkorák voltak a bocskorok, mint valami két kisebbfajta csolnak. A vékony lábszárakon nagy pókhas imbolygott, a pókhas tetején csúnya, nagy fej, s a fej végiben vedlett báránybut kucsma, télen és nyáron egyformán. Ez volt Garabonciás Gyerkó. De mindehhez a sok csúnyasághoz egy szempár járult, mely púppal, pókhassal, otromba ábrázattal ellentétben csupa értelemtől ragyogott. Kicsi volt, és szürke. De csak úgy szikrázott belőle a pajkos csalafintaság.

És senki a világon nem tudott olyan paprikás tokányt főzni, mint ő. Ha megérkezett apró, mokány lován az uraság tova Disznajóról, hogy kipihenje magát, akár vendéggel jött, akár a nélkül, óra se telt belé, s a jó illatú tokány ott párolgott a tornác tölgyfaasztalán. És nem volt az a tolvaj szállodásmester ezen a földön, aki úgy eldajkálta volna a vendéget, mint őkelme. S nem érkezhetett oda olyan gyászba burkolt teremtés, akit föl ne vidított volna percek alatt, olyan híres mókamester volt. Még a nevét sem tiszta úton szerezte, mint más.

Azt beszélik, árva gyerek volt ő valamikor odaát Gyergyóalfaluban. A papnál disznópásztorkodott, s kapott érette ételt meg valami ruhát. Gyerkó volt a neve, se több, se kevesebb. Hogy családnévnek viselte-e, vagy keresztnévnek? Ki törődött azzal! Árva gyereknek, ha méghozzá púpos is, csúnya is, disznópásztor a papnál, bőven elég annak egy név, minek kettő? Úgyse tudná, mit kezdjen vele.

Azonban Gyerkó nem volt ám olyan egyszerű árva gyermek, mint a többi. Mert ő elhatározta, hogy csak azért is megmutatja a falusiaknak, hogy különb ember lesz, mint bárki más Gyergyóalfaluban. A papkert végiben, az akácfák alatt, sokat eltűnődött disznóőrizgetés közben, hogy miképpen is kellene ezt elkezdeni. Mert valahol kezdeni is kell azt, ha naggyá akar lenni az ember. Ehhez kétség nem férhet. A disznók mellett, csak úgy magától, senkiből sem válik híres férfiú, erre rájött magától is hamarosan.

Egyszer aztán az történt, hogy Gyergyószentmiklósról kijött a nyári országos vásárra valami mutatványos örmény. Fölütött egy ponyvát a libatéren, s már köréje is sereglett a falu valamennyi lézengő gyermeke. Két kutyája volt ennek az örménynek, meg a felesége s a leánya. Nagy, deckázott szekéren laktak, s annyi mindenféle furcsaságot tudtak, az örmények is, meg a kutyáik is, hogy a vásárosok nem győztek csudálkozni.

Legeslegcsudálatosabb mégis az volt, amikor elkérte a paptól az ezüstórát.

– Tessék csak egy percre ideadni, tisztelendő úr!

Fösvény ember volt a pap, s bizony erősen aggodalmas arcot vágott, amikor átadta az órát. Látta ezt az örmény, s mondta is mindjárt nagy büszkén:

– Ne tessék félni! Ha valami baja esik, kétszeresen fizetem meg az árát! Hallották, emberek?

Az emberek kíváncsian morogtak. Ekkor az örmény fogott egy nagy mozsarat, az órát beledobta, de úgy, hogy még koppant is a fenekén, aztán elő egy nagy mozsártörőt, s durr bele! Csak úgy recsegett az óra a mozsárban.

– Hijjnye…! – szökött föl ijedtében a pap, de az örmény leintette:

– Tessék csak nyugodtan maradni! A világ legnagyobb csodáját láthatják most. Igen, az órát széttörtem. Megnézhetik, itt van. Jöjjön ide mindenki, aki látni akarja!

Azzal letette a mozsarat az asztal közepibe. Fürgén sirült oda a pap, s egyszerre vörösre izzadt a képe, amikor a mozsárba belenézett. De az emberek annál jobban vidultak rajta.

– No – mondotta némelyik rosszmájúan –, ezzel már aligha mérik ezután a mise idejét! Ezen már az örök idvesség se segít!

És így. Ezalatt az örmény forgolódott keveset erre-arra, aztán ő is belenézett a mozsárba.

– Hopp! – mondotta. – Ott látok még valami ép csavart! Tessék csak kivenni, tisztelendő úr, és jól megnézni! Az órájából való-e?

– Ez, bizony, abból – forgatta meg a kezében a pap a kis sárgaréz holmit nagy szomorúan –, ez volt a fölhúzója.

– Jó lesz majd fölhúzni a napot, hogy meg ne álljon az égen – elméskedett hátul valaki.

Ekkor megszólalt újból az örmény:

– Idefigyeljen mindenki! Ebből a törmelékből én egy varázslat által, amit rajtam kívül csak egy híres indus mágus ismer túl a tengeren, újra órát varázsolok! Hiszik-e?

– Hiszi a nyomorúság! – kiáltott oda egy jóképű fiatal mészáros a hátulsó sorokból.

– Nem hiszi? – támadt rá az örmény. – Hát jöjjön ide! Ide előre, ni! Ide mellém!

Az emberek utat csináltak a mészárosnak, aki kivörösödve ugyan, de bátran előrejött.

– Ráismert, tisztelendő úr, ebben a törmelékben az órájára?

A pap dühösen legyintett.

– Vigyen el az ördög! Harminchat forintomba került!

– Hetvenkettőt fizetek helyette, ha nem sikerül a varázslat! – vágta ki magát nagy gangosan az örmény. – No, tisztelt úr, itt van? Nézzen bele ebbe a mozsárba – dugta a mészáros orra alá az edényt –, benne van még az óra?

– Benne hát, de csak a gazza! – vigyorgott a mészáros.

– Na, most tessék jól idenézni!

Azzal fölemelte az örmény a mozsarat, és megrázta, hogy csak úgy zörgött benne a sok törmelék. Aztán letette az asztalra, zsebéből kivett egy tarka kendőt, s ráterítette. Föléje hajolt, morgott valamiféle varázsszavakat, aztán fölemelte kendőstől, megrázta megint, s a füléhez tartotta. Már csak halkan zörgött.

Az örmény kacsintott nagy fekete szemével.

– Már kezd összeállni…!

Újra megrázta a füle mellett, s feszülten hallgatta. Aztán újra. Az emberek némán bámulták. Ekkor már alig hallatszott valami zörgés a mozsárból.

– Aha – mondotta az örmény –, keresztben elfeledtem.

Megrázta keresztben is, majd újra a füléhez tartotta. Feszülten figyelő arca lassan földerült.

– Aha…

Még egyet rázott rajta, aztán visszatette az asztalra.

– Na, lássuk!

Óvatosan lehúzta róla a kendőt. Belenézett. Az emberek még lélegzeni is elfelejtettek. Ekkor hirtelen mozdulattal belenyúlt a mozsárba, s diadalmasan előhúzta belőle a pap nagy ezüst óráját.

– Tessék!

Csodálkozva mordultak föl az emberek. Az örmény pedig füléhez tartotta az órát.

– Ketyeg – mondotta –, tikk-takk, tikk-takk… tessék megnézni – nyújtotta a mészáros felé.

De hirtelen elkomorodott az arca.

– Jézusom, valami hiányzik róla…

Belenézett a mozsárba, megrázta, kiborította.

– Fenébe, hát a fölhúzójával mi lett…?

– Sze' ott van a tisztelendő úrnál! – kiáltott valaki az emberek közül. – Nála maradt!

– Hát persze! – ütött a homlokára boldog mosollyal az örmény. – Itt van, tisztelendő uram, tessék visszatenni rá a fölhúzót is!

A pap boldogan nyúlt az órája után, forgatta, tapogatta, füléhez tartotta, de járt az valóban, semmi baja nem volt. Az emberek csóválták a fejüket, a mészáros pedig megszégyenülten kullogott vissza a helyére.

A csudát Gyerkó is látta, de hátulról, a ponyva mögül. Nem volt két krajcárja, hogy bemehessen, így hát lehasalt hátul, s a ponyva alatt kukucskált be. És így meglátta az örmény kezét is, amikor az emberek mind a mozsár fölé hajoltak törmeléket nézni, ahogy elővette a nadrágzsebéből a pap óráját, és kicsavarta belőle a fölhúzó csavart. Nagyot vigyorodott a ponyva mögött, mert tetszett neki, hogy az örmény ilyen ügyesen csavarja el az emberek eszét, hogy, lám, még a tisztelendő úr is nadragulyás lett tőle.

Annyira tetszett neki a dolog, hogy este csak beállított az örményhez. Éppen induláshoz készítették már a deckás szekeret.

– Én eljövék – állott meg előtte Gyerkó.

– S te mért? – csudálkozott reá az örmény.

– Hogy elvigyen inasnak.

Elmeresztette szemét a szekeres varázsló.

– Én nem hívtalak, fiam!

– Nem is kell azt – vigasztalta Gyerkó –, megyek én anélkül is.

Úgy nézett rá az örmény, mintha még sohasem látott volna gyerekben púposat és csúnyát.

– Aztán mért?

– Hogy megtanítson a fortélyaira!

Erre aztán egyszeribe olyan arcot vágott az örmény, mint a pap a templomban.

– Jaj, édes-egy fiam – kezdette el nagy kenetesen –, nem lehet ám ezt csak úgy megtanulni! De nem ám! Át kellesz menni elébb a hét tengeren, s a kilenc tűzhegyen, mégpedig gyalog. S azután áttanolni mind a kilencezer-kilencszázkilencvenkilenc sárkánybőrbe kötött könyvet, ami a holdmágus asztalán fekszik, levágni egy tincset a holdbárány farkából, de pontosan újhold előtti éjfélkor, s úgy ám, hogy Tincs-táncs ország fővarázslója fekete macskájának a belei háromszor a derekad köré legyenek csavarva! Ajaj, fiam! Amíg ezt el nem végezted, addig csak eredj vissza az édesapádhoz!

Gyerkó nagy figyelemmel hallgatta a beszédet, s a végin bólintott okosan.

– Ezt is megtanolom majd, mert igen szépen hangzik. De én azért csak magával megyek, hallja-e, mert én nem kuruzsolni akarok, mint a bábák vízkeresztkor, hanem megtanolni a fortélyokat, amivel maga az embereket bécsapja. Mert azt ne higgye ám, hogy én nem láttam, amikor az órából kiszedte a fölhúzó micsodát! De ügyesen csinálta, hallja-e, hogy szakadna le a keze! Fene fortélyosan!

Az örmény bámult, aztán nevetett, rácsapott a Gyerkó púpos vállára, és magával vitte.

Hát sem hét tengeren, sem kilenc tűzhegyen nem kellett átgyalogolnia, de még csak az olvasást sem kellett megtanulnia, nemhogy végigolvasnia azt a kilencezer-kilencszázkilencvenkilenc sárkánybőrbe kötött könyvet. Még csak Tincs-táncs ország fővarázslója fekete macskájának a beleit sem kellett a derekára csavarja Gyerkó. De gyalogolni végiggyalogolta a deckás szekér mellett nemcsak Székelyföldet, de tova le Bánátig fél Erdélyt is, és sárkánykodott fölötte az örményné éppen eleget. Meg bizony sokszor még annak a fekete macskának a húsa is jól fogott volna vacsorára. Ámde fél év alatt sok mindent ellesett az örmény tudományából. S mikor az aradi vásárban összetalálkozott egy korondi fazekassal, csak fölkérezkedett a szekerére, s Gyergyóig meg sem állott. Otthon aztán

előszedte a tudományát, s szédítette vele a népeket. Vásáron, búcsún, ünnepnapokon, ahol csak lehetett.

Egészen addig, amíg Salamáson rajta nem érték a románok. Rajta érték a csalafintaságon, s bizony, elverték rajta a port olyan alaposan, hogy ott maradt elnyúlva a korcsma előtt, mint valami széjjeltaposott béka. A toplicai molnár szedte föl a szekerére, s mert nem volt hova tegye, hát elvitte a púpos fiút haza. Ott helyrejött, s munkát is kapott. Nemcsak munkát kapott, de hamarosan népszerű is lett az őröltetők között, mert amíg várakozniok kellett, addig mulathattak Gyerkó bolondozásain. Eltüntetett bicskát, pipát, gyújtószert, lányok hajából a fésűt, szalagot, s ha akarta, mindezt valakinek az orrából vagy füliből szedte elő. Amilyen csúnya volt, annyi mókát tudott a népek bolondítására. Messzi vidékről odajöttek őröltetni az emberek, hogy mulathassanak Gyerkón, s a toplicai molnárnak soha olyan jól nem ment a sora, mint abban az időben.

Hanem a vége az lett, hogy elbolondította Gyerkó valamiképpen a molnár leányát is. Ennél azonban már a molnár sem vette tréfára a dolgot, mert a leányt egy bélbori juhos gazda fia kellett volna elvegye. Majdnem úgy járt itt is Gyerkó, mint Salamáson, a bolondítással. Itt azonban sikerült kereket oldania. S egyben élete legnagyobb varázslatát is véghez vitte: a molnárleányt is eltüntette a háztól.

Egyenesen Ratosnyáig szaladt vele. Ott éldegéltek egy darabig, míg végül is megtetszett a havasi királynak a púpos mókamester, és magához vette házőrzőnek Szalárdra. Itt történt az utolsó nagy varázslat: megszületett Estevány. És nem volt sem púpos, sem csúnya, hanem egészen rendes épkézláb gyermek volt.

Azonban esztendő sem telt, s az asszony egyszerre csak azt mondta Gyerkónak:

– Hallod-é! Ha én csak azt akartam volna, hogy szegény ember felesége legyek, azt púpos ember nélkül is megkaphattam volna!

– Hát mit akartál? – nézett rá Gyerkó a fal melletti lócáról.

– Bűvészné lenni, gazdagon élni, sok gyűrűt viselni, városon lakni!

– Annyi baj legyen – mondotta Gyerkó nagy nyugalommal, azzal bement a házba, s egy idő múlva kijött onnan egy batyuval. Azt a felesége markába nyomta, s lemutatott az ilvai útra: – Az út pedig ott megyen, s Toplicáig nincsen neki vége.

Így asszonytalanodott meg Gyerkó, ott a Szerecsen alatt. Hanem a gyermek vele maradt, azt nem adta volna semmiért. Naphosszat dudojgatta, zörgőt faragott neki, langyos kecsketejjel tartotta. Nyár dereka volt éppen, az úr bajolt otthon az aratással, s jó ideig nem nézett föl a havas felé. Végül úgy augusztus elején megjött.

Gyerkó s a kutya illedelmesen fogadták, Gyerkó átvette a lovat, istállóba vezette, lecsutakolta, szénát tett elébe, mint máskor. Mikor ezzel végzett, s a ház fele indult, az úr ott állt a tornácon.

– Hé, te! Az asszony nincs idehon?

– Nincsen – felelte kurtán Gyerkó.

– Nafene. S ki főz akkor?

– Én.

Azzal bement a konyhába, kiszedte a zsákból a húst, amit az úr hozott, s olyan tokányt készített belőle, hogy jobb nem is lehetett.

– Ezt is a bűvészmesternél tanultad? – kérdezte meg az úr ebéd végeztével, mikor már a boroskancsónál tartott.

– Én, biza', ott.

– Jó volt. Itt egy pohár bor, idd meg!

– Adjon Isten erőt, egészséget!

– Isten tartson! Hát az asszony meddig lesz oda?

– Ameddig a víz odalent meg nem fordul, hogy érte menjen, addig.

– Úgy-e?

– Úgy ám.

– Hm.

Aztán több szó erről köztük nem esett. És attól kezdve valahányszor följött az úr, akár magában, akár vendégestül, tokányt rendelt puliszkával. S Gyerkó főzött, sütött, ruhát mosott és ellátta a házat asszony helyett is, becsülettel. Az úr pedig hol ezt hozott, hol azt, ajándékot a gyermeknek, s a vendégektől is csöppent sűrűn a borravaló. Az emberek pedig, ott fönt a havason, elnevezték Gyerkót garabonciásnak, mert azt mondták, sok olyan dolgot tud, ami nem egészen tiszta Isten előtt. Az urak szerették, ugratták, mókáztatták, s Garabonciás Gyerkó nem maradt adós a felelettel senkinek. Tudott az urak kedvében járni.

Mikor pedig egyedül volt – és legtöbbször egyedül volt –, akkor kiült a tornác lépcsőjére, maga mellé vette kicsi Esteványt, és úgy nézték együtt a Marost odalent, és a Maroson túl az erdőket. Olykor elővette a furulyáját is, egy ócska vásári szerszámot, és belefurulyázgatta érzéseit a csöndes hegyek közé. Furcsa, szaggatott, szomorú dallamok voltak ezek, amelyek ilyenkor a furulya nyílásán előszöktek, olyan sehova nem tartozó gazdátlan dallamok, melyek onnan jöttek, valahonnan a csúnya kis ember púpja alól, és a fák, akik ezt a furulyaszót hallgatták, és a madarak, bizonyára azt kellett gondolják, hogy annak a furcsa kis emberkének azért kell púp legyen a hátán, mert másképpen nem férne el benne a szív.

A tornáccal szemben ott állt a híd. Az egyetlen híd, ami átvitt a Maroson, be a Szalárdba. Márton építette azt a hidat, az ilvai ács. Különös híd volt. Így kapta hozzá Márton a parancsot:

– Olyan híd legyen, hogy átmenjen rajta a ló meg a tehén, de szekér már ne!

És olyan lett a híd. Ötlábnyi keskeny, két oldalán korlát. Hosszú kőrisfatartók emelték magosan a víz fölé, hogy tavaszi zajláskor a torlódó jég ne árthasson neki. Hosszú volt a híd, magos és keskeny. Ingott a lépés alatt, középen hintázott valósággal. Mégsem volt baj vele soha. Jól kifundálta Márton, az ács.

Azon a hídon ment át az úr Szalárdra, valahányszor vadászni jött. Az ennivaló holmit fölhozta Gyerkóig a disznajói szekér. Ott aztán fanyerget tettek a lovakra, a fanyeregre ügyesen fölrakták azt, amit kellett, s elindultak.

Elöl ment az úr ilyenkor, nagy, súlyos léptekkel, vállán a puska. Mögötte Gyerkó, s Gyerkó mögött a lovak. Átmentek a hídon, s túl, nehány lépés után, elnyelte őket a szűk szalárdi völgy s az erdő.

Bozontos, vad erdő volt az ott. Kínlódva haladt a patak mentén fölfele a csapás, néhol megkerült egy-egy kidőlt fát, néhol átgázolt a patakon. Nehéz csapás volt. Olykor megtörtént, hogy éjtszaka kidőlt egy fa, és elzárta az utat. Ilyenkor baltával kellett utat faragni, hogy elhaladhasson a málhás ló. Oldalról egymás után torkoltak be a patakok a Szalárdba, némelyiknek mentén jócska darabot kellett fölhaladni, hogy gázlót leljen az ember. Nehéz út volt, beletelt jó másfél óra, míg a cibai szálláshoz fölért a málhás állat.

Ahol a Nagy Ciba vize a Szalárddal összetalálkozik, azon a fenyőktől szegélyezett, lapályos tisztáson állott a szállás. Három épülete volt. Jobb oldalon széles istálló telelő jószág s málhás ló számára. Közbül a nagy ház, körülfutó tornáccal s két hodályszerű, nagy szobával. Mind a kettőben főző kemence s a falak mentén széles, hosszú alvóhely. Fölötte végig polc, s a gerendákban óriási szögek. Ez volt a plájászok szállása. S végül föntebb, baloldalt, két vén fenyő között az urak háza. Fenyőtörzsből való az is, de kicsi és ügyes, és benne egyetlen szoba. Oda szállt meg az úr, ha vadászni jött. Vagy a vendégei.

A középső nagy ház közös tanyája volt a plájászoknak. Ahova mindenki akkor jött be, amikor akart, és akkor ment el, amikor jólesett. S ha az úr hívta őket, oda gyűltek össze.

Állandó lakója csak Iván volt, a nagy vörös muszka. Ő ügyelte a telelő jószágot is, amit hó hulltával oda hajtottak össze különböző tisztásokról a plájászok. Hozzá gyűjtötték össze a szénákat, és ő gondozta valamennyiök állatát egész télen át. Hónap elején a kommenciós lisztet oda hordta föl Gyerkó a lovakkal, és Iván osztotta szét a többi közt, ahogy sorra megjöttek innen-onnan. Ő kapta Gyerkótól legfrissebben a világ híreit, és ő adta tovább. Hogy a Lisztesen meglőtték a félagyarú vén kant, a ratosnyai zsidó pincéjét föltörték a cigányok, valahol kétfejű borjú született, és a gödemesterházi erdész istállójában újra prikulics feji el éjtszakánként a tehenek tejét.

Ivánt az országúton szedte föl valamikor az úr. Valahogy így történt ez:

Szászrégenből jött hazafelé, csengős szánkón, csikorgó hidegben, éjtszaka. Valahol a leányvári fordulónál megriadtak a lovak. Félreszöktek, horkoltak, majd' fölborították a szánkót. Káromkodott a kocsis.

– Mit szamárkodsz! – mordult fel Éltető úr hátul a bundában.

– Valami van az úton, instálom, attól riadoznak a lovak.

– Hát nézd meg, hogy mi az. Add ide a gyeplőt addig, te!

A kocsis kimászott a takarói közül, leszállt. Előrement, a lovak elé. Azok már csöndesen álltak akkor.

– Na, mi van ott?

– Egy ember, instálom.

– Mit csinál ott a barom?

– Alszik.

– Anyja ne sirassa! Ébreszd föl!

A kocsis rángatni kezdett valamit ott elöl. Egy idő múlva megszólalt lihegve:

– Nem ébred ez, súj essen belé!

– Tán nem hótt meg?

– Tudja az ánti…

Az úr türelme elfogyott.

– Na, ökör vagy, gyere! Fogd meg a gyeplőt! Majd megnézem én.

Kimászott a bundából, lassan kiszállt, s előrement. Valóban egy ember feküdt keresztben a lovak előtt. Amennyire a csillagok világánál látni lehetett, nagydarab ember volt, s nem valami melegen öltözve.

– Hé! – piszkálta meg csizmája orrával az embert. – Jó reggelt!

Az nem is mozdult.

Lehajolt, hallgatózott, de szuszogását sem lehetett hallani.

– A fene egyen meg – morogta –, tán nem hóttál meg?

Megfogta a karját, fölrántotta. Mintha liszteszsákot rángatott volna, olyan nehéz volt. Fölemelte, és fellökte a szán elejébe, a kocsis lábaihoz.

– Teríts rá egy pokrócot, te! Ne fagyjon meg éppen, ha még élet van benne.

Aztán vitték haza, Disznajóra. Ott lámpavilágnál megnézték jobban. Volt még benne valami kevés élet. Pálinkát töltöttek a szájába, megdörzsölték durva ruhával, s magához jött. A meleg istállóban szalmára fektették, s beléöntöttek egy kupa tejet. Azzal otthagyták.

Reggel jelentették az úrnak, hogy az idegen ember lábra állott. Eszik jól, nincs semmi baja. Délelőtt az istállóban volt járása, s még ott találta az embert.

– Hát te ki vagy? – mordult rá.

Az fölállt illemtudóan. Nagy, sovány, rőt hajú ember volt, savószínű szemei szomorúan bámultak az úrra.

– Vagyom Ivan Boskurov.

– Orosz vagy?

– Tak.

– Hogy kerülsz ide?

Az ember tétován mutogatott a kezével észak felé, majd keletnek.

– Ott. Besszarábia. Ruszki vagyom, Besszarábia…

Az úr nézte.

– Aztán mit heversz le éjtszaka az út közepibe? Mi?

Az orosz lehajtotta sápadt, vértelen fejét.

– Én, pan, messzi jön. Jön, jön. Nem esz. Emberek nem ad kenyér, nem ad mamaliga. Jössz, jössz, és nem eszel. És vagy hideg és fáradt, és leülsz az útra pihensz…

– Hm…

– Ivan jobb meghalsz, mint élsz…

Az úr ránézett az oroszra, egyenesen bele a szemébe.

– Aztán mért csavarogsz? Mért nem maradtál otthon? Mi?

Állta az ember a nézést. Szeme kissé megnedvesedett, aztán legyintett.

– Volt ház, föld, ott Besszarábia. Volt asszony. Most nincs asszony, elmegy. Rumuny juhokkal télre jön… elmegy… asszony is elmegy. Ivan keresd, keresd… jedna… egy év, egy… nincs van… jedna év nincs van…

Ott állt soványan, horgasan, esetten a jászol előtt, és föltartott bütykös ujján mutatta, hogy egy év.

– Egy év. Jedna.

Feje lelógott, karjai tanácstalanul fityegtek mellette, mintha nem is az övéi lettek volna. Így állt szakadozott, rossz ruhájában, és nem szólt többet.

Éltető úr megvakarta a fejét.

– Keservit az asszonynak! Hadd a nyavalyába, s eredj haza! Mit vered magad egy asszony után! Majd kerül másik!

De az orosz csak lógatta a fejét, és hallgatott.

Kimenőben még odaszólt hozzá az úr:

– Maradhatsz és pihenhetsz, ameddig akarsz. Egyél, igyál s heverj a szalmán, ameddig megerősödsz. Hátha akkor az eszed is visszatér.

Így maradt ott Iván.

Első napokban valóban csak evett és ivott s hevert a szalmán. De aztán kezdett segíteni a kocsisoknak, s kiderült, hogy sok mindenhez ért. Tud hámot varrni, csizmát talpalni, bocskort készíteni. De legfőképpen gyermekekkel játszani.

Két gyermeke volt az úrnak. Egy fiú s egy leány. A fiú, Gáspár, kilencéves volt akkor, s kaviccsal vadászott verebekre. A leány hét.

Ivánnak fölcsillant a szeme, amikor a gyermekeket meglátta az istálló előtt. Gáspárnak még azon a napon fogott egy verebet ló farkából készült hurokkal, Julikának meg babakocsit csinált, igazi babakocsit, kerekekkel, rúddal, s még födelet is tett reá bőrből. Attól kezdve aztán nem hagyták a gyerekek nyugodni:

– Iván! Fogjunk nyulat, hurokkal!

– Iván! Csinálj a babámnak bölcsőt is!

És így ment ez egész nap.

Két hét múlva így szólt hozzá az úr. (Az istálló előtt találkoztak össze, az udvaron. Iván éppen a hurkokat gyártotta Gáspár úrfinak.)

– Idehallgass, te, hogy hívnak!

– Ivan Boskurov! – kapta össze magát katonásan az orosz. Arca megtelt egy kicsit, szeme megvidámodott a két hét alatt.

– Hát idefigyelj, Iván! Ha akarsz, itt maradhatsz véglegesen is. Szükségem van úgyis egy emberre a kopók mellé. Érted? Aki eteti, gondozza őket, s velük jön, ha vadászni megyek. Kapsz ruhát, ételt s még akad valami. Na?

Így maradt ott Iván a disznajói udvarháznál.

Hat kopója volt az úrnak, hat válogatott állat. A legsűrűbb nádasból is kihajtották a rókát, s a disznó nyomát két napig sem hagyták oda. Addig forgatták a kiszemelt kant, addig gyötörték, fárasztották, míg megállt valahol, és lihegve, szuszogva, vérbe borult szemmel fölvette a harcot. Ekkor aztán körülvették, ugatták, meg-megcsipdesték, s moccanni se engedték többet, míg valaki oda nem ért, s le nem lőtte. Erdély-szerte híres kutyák voltak.

Tetszett is Ivánnak az új hivatal. Soha olyan fényes szőrűek, olyan erősek és vidámak nem voltak az Éltető-udvar kutyái, mint Iván keze alatt. Valósággal lopta számukra az ételt a konyháról. Pajtájukat kibővítette, hetenként friss szalmát hordott belé, s még a bolhát is egyenként fogdosta össze róluk, azt beszélik. Meg is szerették úgy a kutyák hamarosan, hogy még Libuc, a legengedetlenebb is elhagyta a nyomot, ha meghallotta hívását az erdőn, ahogy furcsa, nyújtott, vonyító hangon utánuk kiáltozott:

– Kuuucuka, nyeee! Kuuucuka, nyehóóó! Kuuucuka, nyeee!

Dudást, a nagy, borzas, fekete korcsot, a legrámenősebb disznófogót egyszer túl a Nyergesben, Idecs fölött, csúffá tette egy kan. A kant hasba lőtte az alispán, de rosszul. Megfutott, kimenekült a kincstári tölgyesbe. A kutyák mindenütt nyomában voltak, többször állították is, de nem volt vadász, aki bírta volna az iramot, s így elment.

Az urak már összegyűltek volt a szánok körül, s készültek haza. Iván nagyokat kurjantozott a tetőn.

– Kuuucuka, nyeee! Huhhhuuu! Kuuucuka, nyehóóó…!

Jöttek is rendre, lógó nyelvvel vissza. Elsőnek Trombás, az öreg. Aztán Fordíts, Bokrász, Libuc, Pillants. Láncon voltak már mind az öten, s Dudás még nem volt sehol. Iván csak ordított:

– Kuuucuka, nyeee! Kuuucuka, nyeee!

De nem jött Dudás.

Szürkülni kezdett, köd hullt az erdőre. Az urak fáztak.

– Megyünk – adta ki a parancsot Éltető úr. – Te, Iván, várd meg a Dudást, s a szánt majd visszaküldöm érted az idecsi paphoz.

Fölrakták a kutyákat is a szánokra, kettesével, s Iván egyedül maradt.

– Dudás, idenye! Kuucuka, nyehó!

De Dudás nem jött.

Sűrűsödött a szürkület, s Ivánt gonosz érzések gyötörték. Lement a gerincről, megkereste a kutyák nyomát a hóban, s elindult rajta, be a sűrűbe. Irdatlanul sűrű volt a nyergesi erdő akkoriban, még sűrűbb, mint most. Fagyal és kökény lepte a

katlanok oldalát, s vadkomló. Lassan haladt Iván a nyomon. Néha megállt, kurjantott. Rendre sötét lett egészen.

Tova Sóakna fölött, az Észkas-hegy katlanában lelt rá Dudásra. Ott feküdt, tiprott bokrok között, és véres volt körülötte a hó. Élt pedig, csak járni nem tudott. Mélységes nagy seb volt a hasán, s a belei kilógtak belőle, ki a hóba.

Fölemelte a fejét, amikor meglátta Ivánt, és halkan nyüszített.

– Kucuka, te – örvendett meg Iván –, Kucuka, te…

De elborult a szeme, amikor meglátta a csúnya nagy hasítást.

– Váj, Bozse moj…!

Aztán lehajolt, megsimogatta a kutya borzos, fekete fejét, gyöngéden ölbe vette, mint egy gyereket, s úgy indult vele vissza Idecsre.

Vége fele járt az éjtszaka már, mikor karjában Dudással az idecsi paphoz beért. Fölrázta a kocsist a jászolból.

– Befogj hamar! Kell menni ispitál!

A kocsis morgott álmosan, s meresztette a szemét.

– Bolond vagy, te muszka?

De meresztették szemüket a kórházi emberek is Vásárhelyen, mikor kora reggel beállított hozzájuk a kutyával.

– Doktor kell bevarr sebet! – mutatott a Dudás hasára.

Káromkodtak kegyetlenül az ápolók.

– Nem állatkórház ez, ember! Eredj a nyavalyába a kutyáddal!

Már ölre mentek majdnem, mikor a főorvos megérkezett.

– Mi ez itt? – kérdezte szigorúan.

Iván összecsapta a sarkait.

– Doktor úr, jelentem, Dudást megtépte disznó!

Vadászember volt a főorvos is, és jó cimborája a havasi királynak. Nem egy disznót lőtt maga is Dudás előtt. Megnézte hát a kutyát. Megnézte, aztán így szólt a személyzethez:

– Operációhoz előkészíteni mindent, kutyát bevinni, gyerünk!

Szájtátva hallgatták, senki se mozdult.

– Mi lesz?! – förmedt közéjük. – Ez is él! Ez is érez! Ezt is az Isten teremtette! Van benne annyi lélek, mint akárhány emberben! Egy-kettő, mozogjunk!

Dúltak-fúltak a kórházbeliek. A segédorvos. A főápolónő. Hogy egy kutyáért! Ilyen nem volt még a kórházban.

De előkészült minden az operációhoz. Orvosok, ápolónők beöltöztek. Iván bevitte a kutyát a titokzatos dolgokkal megrakott szobába, s az operációs asztalra letette. A főorvosra ráhúzták a gumikesztyűt.

– Altassa el, asszisztens úr!

Majd:

– Ne fogja már olyan idétlenül!

Mire a segédorvos sziszegve megjegyezte:

– Bocsánat, kutyával még nem volt dolgom eddig.

– Nem baj – mondotta nyugodtan a főorvos –, legalább azt is megtanulja.

Dudás, szegény érezte, hogy miatta van minden. Borzadás remegtette a testét a sok félelmetes idegen szagtól, s lázas szemeit könyörögve emelte Ivánra.

– Na, kucuka, na… na, kucuka, na… – gügyögött hozzá bátorítóan a nagydarab orosz, s a szeme megtelt könnyel, mert éppen úgy félt ő maga is a titokzatos szobában, akárcsak Dudás.

A kutyát megoperálták. Kivágtak belőle egy darab fagyott belet, a többit összevarrták, helyére tették. Bevarrták a sebet is. Hosszú, fárasztó, lassú munka volt. Megizzadt tőle a főorvos úr, kifáradt a személyzet.

– Phüha – törülte meg a homlokát, mikor mindennel készen volt –, most viheted. Vagy megmarad, vagy nem. Ember már régen elpusztult volna. Ha nyalni akarja a sebet, hadd nyalja. Csak föl ne tépje a varrást, érted? Enni ne adj neki három napig! De nem is enne, tudom. Ebben is különb a kutya, mint az ember.

Így történt Dudással. Négy hét múlva már ment vígan a nyomon, semmi baja nem volt. De a vásárhelyi orvosok és ápolónők attól kezdve nem győzték nyelni a bosszantást.

– Na, hány kutyátok fekszik odafönt?

– Van egy macskám, te, fáj a vakbele!

– Fölmennék, de nem bírom a kutyaszagot…

– Mért nem írod ki az ajtódra: „Dr. med. canicifer”…?

És így.

Hanem Dudás még azon a télen, úgy február felé, megfizette az operációt. A Korhányban vadásztak. Ott volt a főorvos is. Kondára akadtak a kutyák, s szerteszéledtek vele. Dudás kiválasztotta a legnagyobbikat, s addig terelte, csaholta, bajolt vele, míg fölvitte éppen oda, ahol a főorvos állott. Életének legszebb kanját lövette vele akkor a Dudás.

Iván esküdött, hogy szándékosan tette ezt a kutya. S lehetett benne valami, mert úgy nézett a főorvosra, amikor az odajött az elesett disznóhoz, olyan meleg, hálás szemekkel, hogy embernek is becsületére vált volna ez a nézés.

Legjobb disznós kutya lett Dudásból. Egyébféle vaddal nem is törődött többet. Ha megkondult a hangja, tudhatta mindenki, hogy disznó van előtte. S ha egyszer kijött az erdőből, és nem keresett tovább: mérget lehetett venni rá, hogy nincs ott egy fia disznó sem.

És tudományává vált a terelés. Ha meglelte a disznót, nem rontott rá, mint a többiek. Megállt húszlépésnyire tőle, és ugatta. Addig ugatta, amíg vagy odajött valaki, vagy megunta a disznó, és fölkelt magától. Akkor aztán erre fordult, arra fordult, innen ugatta, onnan ugatta, terelte valósággal. Ha meg támadófajta kannal került össze? Azt csalogatta. Ugrált előtte, csaholt, megszaladt, visszatért: addig-

addig, míg kicsalta a sűrűből a puskacső elé. Híres kutya lett belőle, és híres lett általa Iván is.

Mert azt beszélték a cselédek, hogy Iván tanította. S valóban látni lehetett, ahogy néha este a tűz mellett odaült a kutyához, nagy, vörös markába fogta a fejét, és dünnyögött hozzá furcsa szavakat, mint aki érti a beszédet.

Megszerették Ivánt a disznajói udvarban. S nem is volt vele semmi baj. Csöndes volt, tisztességtudó, engedelmes. Minden dolgát jól végezte, s olyanban is segített, amihez nem is szólították.

Csak májusban történt baj vele.

Furcsa volt. Ahogy tavaszodni kezdett, a fű kizöldült, a fák rügyei bomlottak, Iván szórakozott lett. Dolgát elvégezte rendesen, de ha megbízták valami mással, megesett, hogy elfeledte. Néha órák hoszszat üldögélt a kutyaszín mellett, egy téglarakáson, és maga elé bámult. Keveset evett, lesoványodott. Nem kacagott Gáspár úrfira és Julikára, mint azelőtt. Borongás ült a szemében. És azt mondták az istállólegények, hogy éjtszakánként sóhajtozott a szalmán.

Egy napon aztán eltűnt.

Este még elvégezte a dolgát rendesen, megetette a kutyákat, szalmát vitt nekik, minden. S reggel nem volt sehol. Nem került elő délre se, estére se. Hogy másnap se volt sehol, az ispán számba vette az istállóbeli holmikat, hogy nem hiányzik-e valami? Semmi sem hiányzott. Nem vitt magával egyebet, mint ami rajta volt. Még a pokrócot sem, amivel takaródzott. Még az is ott hevert a szalmán.

– Elment – rántott egyet a vállán az úr –, hát elment. Egye meg a fene. Csavargófajta.

De azért bántotta a dolog, látszott.

Eltelt nehány nap, talán egy hét is. Aztán egy hajnalon beállított valami ratosnyai ember az udvarba, aki tehenet vitt eladni a régeni vásárba. Hogy azt izeni Ratosnyáról Viktor, a korcsmáros, menjen valaki föl az oroszért, mert ott van már három napja, s egyebet sem csinál, mint iszik, ordít, tépi a haját, és veri ki az embereket a korcsmából. Ha nem adnak neki több pálinkát, akkor tör össze mindent, s folytonosan valami asszonyt követel rajtok és mindenkin, aki a közelibe kerül. Megzavarodott a feje, úgy látszik. Menjenek hát érte, s vigyék el, mert az emberek nem mernek a korcsma felé menni, s egy bolondot agyonverni mégsem szabad, megveri az Isten azt, aki kezet emel reá.

Az úr éppen Szalárdra készült. Fajdkakasok ideje volt, s fönt a Magurán javában állt a dürgés, úgy adták hírül a plájászok.

– No, majd megnézem én – mondotta – azt az embert.

Dél fele érkezett meg, szekeren, a Viktor korcsmájához. Nagy csönd volt mindenfele. Benyitott az ivóba: üres volt. Benyitott a belső szobába: senki. A konyhába: sehol egy lélek. Az udvaron semmi mozgás.

– Mi a fene – mérgelődött –, meghaltak ezek mind?

Ott volt még a pajta meg a szín. Arrafele indult éppen, mikor valami hang támadt fölülről.

– Pszt…! Pszt…! Nagyságos úr…!

– Mi az anyád keservit keresel te ott?

Viktor ijedten húzta be a nyakát odafönt.

– Jaj, csöndesen, az Istenért – nyöszörögte. – Ott alszik a színben! Fölhúztam a létrát, hogy ne jöhessen utánam. Itt vagyok egész családommal! Jaj, nagyságos úr drága, tessék vigyázni, mert megbolondult ez az ember, s olyan erős, mint valami bika. A szomszédék legényfiát, Tógyert, mikor átjött segíteni, úgy keresztülhajította a sövényen, hogy eltörött a lába…!

– Hol van, hadd lássam! – húzta szemire a kalapot az úr, s ment egyenesen a színnek.

Ott feküdt a muszka hanyatt a szénán. Szája nyitva volt, kicsorgott rajta a nyál. Horkolt. Ruhája csupa rongy, feje csupa véres zúzódás. Az úr megállt előtte, s belerúgott.

– Hé, ember, kelj föl, Istened ne legyen!

Az orosz kinyitotta a szemét. Vörösek voltak, zavarosak.

– Há – hörögte részegen.

– Mit há! – dördült reá az úr. – Kelsz föl, disznó, mert kitaposom a beledet!

– Há – csuklott egyet Iván, és fölült –, megöllek minden ember, minden… mind!

– Ölöd a keresztanyád keservit – mérgelődött meg a havasi király, azzal lehajolt, s megmarkolta az ember mellén a ruhát –, lábra!

Úgy emelte föl egy kézzel, mint a rongyot. S megrázta jól.

– Há… hé… hi… – krákogott Iván, és hadonászni kezdett a karjaival. Keze rátévedt az úr vállán a kabátra. Megmarkolta görcsösen. – Te… te… hol az asszony, te…?! Há…? – Odahajolt, egészen közel az úr arcához. Dőlt belőle a pálinkabűz. Rekedten, csúnyán ordított. – Pálinkát! Hé! Pálinkát adj, mert megöllek! Kitekerlek, mint a csirkét!

S tépni kezdte az úr vállán a kabátot.

Az úr bozontos, sötét arca elvörösödött. Hátralépett, letépte válláról az orosz rángatódzó kezét. Aztán az ökle meglendült, s tompa zuppanással vágódott a részeg ember vörös fejére. Éppen a füle mögé. Az csak eldőlt a szénán, mint a csutak.

– Gyere le, hé! – kiáltott föl Viktornak az úr. – S hozz egy kötelet!

A szénapadlásról lesuppant a létra, s úgy mászott le a vékony kis ember, mint a mókus. Még mindég reszketett, amikor a kötelet hozta. Jóféle borjúkötél volt, erős.

Az úr megkötözte az oroszt, aztán fölnyalábolta, s a szekérhez vitte. Ott fölhajította a saroglyába, hogy lába-feje kilógott, mint a lőtt medvéé. Csak ekkor bátorodott le Viktorné meg a lánya a szénapadlásról.

– A kárt majd megfizetem – szólt még oda hozzájuk Éltető úr a szekérből, aztán rámordult a kocsisra: – Ne bámulj, gyerünk!

Még akkor se mozdult a megkötözött ember, mikor odaértek a házhoz, a Szerecsen alá. Csak hörögve lélegzett, s csurgott szájából a nyál.

– Te – szólt oda Garabonciás Gyerkónak –, vigyétek hátra ezt a disznót, s zárjátok a fásszínbe. Vizet s puliszkát adhattok neki, míg visszatérek, egyebet nem.

Azzal vállára vette a puskát, átment a hídon, s elindult a Szalárd vize mentén fölfele, a Magurára.

Négy napig volt oda. Mikor lejött, az orosz ott gunnyasztott a színben. Sápadt volt, rongyos, sovány és szomorú. Sötéten állt meg előtte az úr.

– Na, kialudtad magadat, disznó?!

Illedelmesen állt föl, és csöndesen felelt:

– Igen, uram.

És becsületes, savószínű szemeit egyenesen gazdájára szögezte.

– Kijózanodtál?

– Igen, uram.

Az úr közelebb lépett.

– Aztán mi volt veled, mi?

A szemek megrebbentek. Valami sötét borongás árnyéka hullott reájuk.

– Semmi, uram.

– Mégis, hát mi történt?

– Semmi, uram.

– Semmi, semmi! Csak fogod magadat, megszöksz, állattá részegedel, s napokig randalérozol a korcsmában! Hát mi vagy te? Ember?

– Igen, uram. Ember. Ez a baj.

Az úr elhallgatott. Villogó, sötét szemei kutatva fürkészték a bozontos szemöldökök alól a szomorú embert. Hosszú ideig. Aztán lassan, dörmögve megszólalt:

– Jó. Visszajöhetsz. De még ma megesküdsz a pap előtt, hogy nem iszol többet. Érted?

Iván fölemelte a fejét. Becsületesen, tisztán nézett gazdája szemébe:

– Igen, uram. Megesküszöm. Egy évre.

– Nem egy évre. Mindenkorra!

– Csak egy évre, uram.

– Mért? Ha egy évig kibírod, kibírod továbbra is!

– Csak egy évre, uram. Mert én, amire megesküszöm, azt meg is tartom. Egy évre.

Így történt. Még azon a napon, hazamenet, megesküdött Iván a ratosnyai pópánál, gyertya és feszület előtt, hogy nem iszik többet, egyetlen kortyot sem, szeszes italt. Egy kerek esztendeig. Hiába volt a szó, hiába minden: ennyire esküdött csak, egy kerek esztendőre.

Meg is tartotta becsülettel. Egész éven át nem volt több baj vele. Dédelgette, gondozta, etette a kutyákat. Járta az úrral az erdőket, s jobb embert, hűségesebbet, keresni sem lehetett volna.

De alighogy telni kezdett az év, s megjött újra a tavasz, Ivánt megint elővette valami furcsa betegség. Kótyagos lett, álmodozó. Éjtszakánként járt-kelt, sóhajtozott. Dolgát rosszul végezte. S azon a napon, amikor az esztendő letelt, csak eltűnt megint. Egy hét múlva került meg újra, a hatodik faluban. S úgy éppen, mint először.

Azóta így van vele: egy esztendeig nincsen semmi baj. Akkor jön a tavasz, és elveszi az eszét. Valami asszonyt keres olyankor, s nekiindul a világnak. Jár faluról falura, házról házra, s egy asszony nevét kiabálja folyton. Aztán kifárad, betámolyog egy korcsmába, és inni kezd. Az italtól megvadul, dühöng, verekedik. Végül összeesik, és alszik két-három napig.

Az úr már érte se megy. Visszatér magától. Visszatér, elmegy a pópához, s megesküszik a feszület előtt, hogy nem iszik többet egy évig. Mindig csak egy évig. S betartja hűségesen.

Később, hogy a gyermekek fölnőttek, s elkerültek a háztól, messzi nagy városok iskoláiba, Iván már csak a kutyáinak élt egyedül. Azt mondják: beszélgetett velük. S azok értették a szavát.

Telt az idő, s egyre mogorvább lett, egyre magányosabb. Egyszer aztán, talán a nyolcadik évben, odaállt az úr elé.

– Uram, kérek tőled valamit.

– Na.

– Engedj engem föl a hegyekbe, a plájászok közé. Nem jó nekem itten.

– Mért? – hökkent meg az úr.

– Azért, uram, mert itt mindenkinek van valakije, csak nekem nincsen senkim. S ez nem jó így. Ott jobb lesz nekem, uram. Ha megengeded, fölviszem az öreg Dudást is magammal, itt már úgyis lassú a többi közt. Ott majd egymagában jó lesz medvére, disznóra, ha följössz. S elviszek egy kölyköt is, hogy tanuljon a Dudástól. Ha megengeded, uram.

A havasi király nem szólt. Hallgatott, bólogatott nagy fekete fejével. És így került föl Iván a havasra, a cibai szállásra, a plájászok közé. Fölvitte Dudást, az öreget, s egy kölyköt is, a kicsi Dudást. Azt tanítgatta naphosszat. S olyan medvés, disznós kutya lett esztendőre abból is, hogy csodálni lehetett. Azonkívül megtanult egyebet is: nyestet keresni, vízben hajtani vidrát, lőtt szarvas után menni vércsapán, s addig csaholni mellette, míg odamennek. Megkereste az elveszett botot, kint felejtett tarisznyát. Ezersok tudománya volt.

Aztán vén Dudás meghalt, egy reggel nem kelt föl a széna közül. Iván eltemette, rendesen, ahogy illik. Még fenyőcsemetét is ültetett föléje. S a kis Dudás mellé kért az úrtól egy még kisebb Dudást, tanítani.

Így élt. Szótlanul, a cibai szálláson, a két kutyájával. Télen át elgondozgatta a többiek jószágát, de ő maga nem tartott juhot, tehenet, mint mások. Nem épített kunyhót, nem hozott föl családot. Jó volt neki a cibai szállás is. Nyestek, vidrák bőrét nem adta el. Elajándékozta ennek-annak. Plájászok gyermekeinek, pakuároknak, aki éppen megtetszett hirtelen.

Legnagyobb öröme az volt, amikor följött az úr vadászni. Vagy éppen Gáspár úrfi! Micsoda fürge legény lett belőle! Ilyenkor ragyogott Iván, vidáman szökdeltek a kutyák, s aztán neki a hegynek! Disznónak, medvének nem volt maradása.

De tavasszal, pontosan minden tavasszal, mikor elolvadt a hó a hegyeken, a fák zöldülni kezdtek, s az eskü letelt, megbolondult Iván a havason. Otthagyta kutyáit, ott a cibai szállást, és nekivágott a világnak. Faluról falura kóborolt, s egy asszony nevét kiabálta be a házak kapuján.

Ismerték már az emberek, s nem bántotta senki. Mikor meg inni kezdett, magára hagyták. Nem kellett három nap, kettő sem. Már öregedett Iván. Fél liter pálinka végzett vele.

Akkor jó emberek bevitték a belső szobába, lefektették, s hagyták, hogy aludja ki magát. Két nap alatt helyrejött. Fölkelt, hazament. Útközben betért valamelyik pópához, s letette az esküt, gyertya s feszület előtt, egy újabb esztendőre.

Aztán, mint aki rendbe jött a világgal, visszaballagott a cibai szállásra, járta az erdőket a nagy Dudással s a kis Dudással, tanítgatta őket, beszélgetett velük, s várta vadászni az urakat. Nyáron szénát kaszált, télen etette a mások marháját, átvette Gyerkótól a havi kommenciót s a híreket, és szétosztotta rendre a havasban.

Csak éppen az arca szigorkodott meg, rőt haja kikopott, fogai hullani kezdtek. Egyéb semmi, de semmi nem történt odafönt. Csak az idő haladt, ahogy mormolva görgette csillogó hátán a Szalárd-patak, a Magurától le a Marosig. Csöndszakállú, mohaillatú vén fenyvesek között.

De ott élt Iván mellett a cibai szálláson az öreg Birtalan is, a halember. Azt mesélték, valahonnan a Hargitáról vetődött oda. Sovány, keszeg kis vénember volt, fehér hajú, fehér arcú. Két hosszú, nyeszlett, vékonyka bajusza jóval alól ért az állán. Nagy, kidülledt halszemei voltak, s az egész ember valami furcsa, sovány halra emlékeztetett.

Ez a Birtalan, ez meg úgy értette a halak dolgát, mint senki. Szinte együtt élt velük. Talán azért is lett olyan halforma maga is. Csak ránézett valamelyik patakra, és azt mondta: itt kell keresni. Azzal leült a víz partjára; hosszú, száraz karján, mely olyan volt, mint egy inas fagyökér, föltűrte az inget, s benyúlt a kövek közé. És már emelte is ki kopoltyújánál fogva a pisztrángot.

Sok hasznát nem vették a szálláson, sem Iván, sem más. Nem törődött még a saját tehenével sem, egész nap a patakokat leste, órák hosszat elácsorgott egy-egy

gübő fölött, és nézte a vizet. Néha benyúlt, kiemelt egy-egy halat, megnézte, valamit mondott neki, és visszadobta.

Egyszer egy ángilus járt arra, híres horgásznak ismerték mindenhol, és Éltető úr meghívta a Szalárdba, horgászni. Jött is az angol, hozott egy lóra való pálcát, horgot, zsineget, pléhskatulyát. Az úr melléje adta Birtalant, s elindította őket föl a víz mentén. Majd estére utánok jön a cibai szállásra.

Az angol combig érő gumicsizmát húzott, előszedte pompás horgait, dobozait, hálócskáit, s megrakta Birtalan hátát is mindenféle cipelnivalóval. Aztán elindultak. Hol itt, hol ott dobálta be a horgot az angol, ugrált, mint a szöcske a köveken, de bizony nem mutatkozott eredmény. Cserélte a horgokat, csóválta a fejét, hümmögött. Átkelt a patakon, visszajött, följebb haladt, még följebb, egyik kanyartól a másik gübőig, s dobta a horgot a vízbe, s húzta ki üresen. Birtalan meg csak cammogott hátul csöndesen a pakkal, s nem szólott egy szót sem, még csak nem is mosolygott a dolgon.

Estefelé utolérte őket az úr a Kis Ciba alatt.

– No, bírod a halat, Birtalan?

– Bírom még, uram.

– Mennyi van?

– Abbiza', csak kettőcske eddig.

– Súj ette meg! Én pedig nem hoztam egyebet a tarisznyában, csak egy kis zsírozónak való szalonnát a halak mellé!

Birtalan fölnézett az égre, mintha tanakodott volna vele, aztán azt mondta:

– Sze' fogni lehet, ha kell.

– Persze hogy kell!

– Fogjak akkor?

– Fogjál hát!

Erre lerakta Birtalan a cókmókot, sovány karján föltűrte az inget, s a patakhoz ment. Egy kicsit elnézegette a vizet, aztán lehajolt, s kezdte kiszedni a halakat. Csak úgy, ni, egymás után.

Nézte az angol, hogy mit művel a furcsa kis öreg. Még a száját is eltátotta. Aztán nagyot káromkodott a maga nyelvén, s lecsapta a horgot.

– Ezek között a ti halaitok között az Isten sem ismeri ki magát!

Reggel aztán, mielőtt a cibai szállásról elindultak volna visszafelé, így szólott az úr:

– Te, Birtalan. Ez az ángol szeretne kézzel halat fogni. Úgy, mint te. Azt mondja, hogy ő már látott az indus tengeren cápát halászni, az északi sarkon pedig cethalat, de ilyen módon fogni a halfélét, mint ahogy te csinálod, még nem látott soha. Tanítsd hát meg reá!

Birtalan nem tudta, hol van az indus tenger, s azt sem tudta, hogy mi a cápa. De azért bólintott.

– Csinálhatunk valamit – mondta.

Kicsit gondolkodott, aztán eltűnt az erdőben. Sokára került elő.

– Na, gyüjjön az úr! – intett az angolnak.

Bevitte jó messzire a Kis Cibába, s egy jókora gübő szélén leültette.

– Itt várjon meg az úr – magyarázta neki kézzel-lábbal –, én még megnézem föntebb is, hogy mi van.

Az angol ugyan nem értette, hogy mit mond a kis halfejű öreg, de azért leült. Birtalan pedig feljebb ment egy fordulóval, s valami virágfélét kotort elő a zsebéből. Lassan tépegetni kezdte, s hintette rá a vízre.

Mikor elkészült ezzel, visszakocogott az angolhoz.

– No, most gyüjjön – intett neki, s odavitte a gübő partjára. – Nyúljon be – mutatott a kövek közé –, nyúljon, na, bátran!

S mutatta a kezével, hogy mit tegyen.

Csudálkozott az angol, aztán nyúlkálni kezdett a vízbe. Tapogatta a köveket, kavarta a vizet a markával.

– Ni, azt fogja meg – mutatott hirtelen Birtalan egy halra.

Az angol odanézett, alig arasznyira a kezétől ott úszkált egy jókora pisztráng. Azaz nem is úszkált, csak állt egy helyben, szemközt fordulva a vízzel, s tátogott. Ügyetlenül kapott utána, de mégis meg tudta fogni. Aztán csak úszott még egy és még egy és még egy. Bambán, lustán, oldalukra dőlve jöttek a halak föl a kövek közül, s alig ficánkoltak, mikor utánuk kapott.

Ragyogott az angol arca az örömtől. Markolta a halakat, dobta ki őket a partra, s nagyokat kacagott. Birtalan meg csak ült mellette csöndesen, mint akinek semmi köze az egészhez.

Fogott is az angol egy vederre való halat ott, egy ültiben. Birtalan meg akkora borravalót kapott utána, hogy üszőborjút vett belőle a dédai vásáron. Hogy megpróbált-e még valaha az angol halat fogni ezzel a módszerrel, az nem derült ki soha. Birtalan hallgatott a virágról, s őrizte tovább a halakat. Csak olyankor fogott, ha az uraknak kellett vacsorára, vagy ha a plájászok éheztek meg reá a cibai szálláson. Pedig a ratosnyai korcsmáros, az a bizonyos Viktor, nemegyszer üzent föl hozzá, hogy ennyit meg ennyit fizet egy csöbör pisztrángért, de Birtalan nem csinált pénzt a halakból soha.

Így folyt az élet ott fönt a havasban. Iván s Birtalan őrizték a szállást, s olykor betért hozzájuk ez vagy amaz. Ferenc, aki fönt lakott a Kétágban családostul, vagy Vénség, a Dószul Fulgerujról, vagy Árszintya bácsi, a belcsuji bács. De leggyakrabban mégiscsak Dumitru, a sánta. Vagy ahogy másképpen nevezték: Farkas-Dumitru.

Ő tulajdonképpen ott is lakott, a szálláson. Mert senkije se volt, kalibája se, sehol. Csak a puskája, farkasbőr tarisznyája. Olykor napokig, hetekig nem látták. Az erdőket bújta, farkasok nyomát kereste. Semmi sem érdekelte egyéb, csak a farkas. Ilyenkor sziklák barlangjaiban éjtszakázott talán, vagy csak úgy pusztában, a fák alatt. Nyers húst evett, meg gombát, erdei gyümölcsöt. Aztán időnként

megjelent a szálláson, nyakában farkasbőrök lógtak, azokat szárítani a padlásra tette, s maga elhevert a szénán, és nehány napig csak evett és aludt. Ha naponta egy-két szót ejtett, az sok volt. Aztán egyszerre csak fölkerekedett megint, vállára lökte a puskát, oldalára akasztotta a tarisznyát, s elindult. Nem búcsúzott senkitől, csak ment. S napokig nem látták megint.

Különös ember volt ez a Dumitru. Valami borzalmas, sötét titok járt vele, akár az árnyék. Azt beszélték róla, hogy juhos gazda volt valamikor, odaát a Dorna tájékán, a Kelemenen túl. Kétszáz szép, fehér juhával vonult föl minden tavaszon a Dorna menti plájok valamelyikén, legelőt keresni. Hol az egyik hegyen, hol a másikon verte föl a tanyáját, aszerint hogy melyik pojánon zöldült ki hamarabb a fű. Kalibát épített, egészen kicsikét, hiszen nem volt szüksége nagyobbra. Ő volt csupán, meg a felesége, meg a gyermek.

Ebből a kétszáz juhból éltek Dumitruék. És telt bőven mindenre: évente új ruha az asszonynak s magának. Új bocskor, zsírnak való disznó s olaj a böjtre. Puliszkaliszt, savanyú káposzta. A juhok gyapjút, túrót, bárányt adtak. A pénzből még félre is tehettek. Hiszen pakurárt nem tartottak, minek is. Maga járt a juhokkal, fejésnél az aszszony is segített, és ő készítette az illatos sajtokat, ő gyúrta be a túrót fenyőháncsból készült deberkékbe.

Jól éltek fönt a havason Dumitruék. Nyáron bálmost ettek, ordát, zsendicét. Gombapaprikást és erdei gyümölcsöt. Télen jó volt a túrós puliszka is, savanyú káposztával. Böjt idejében olajos hal.

Nem volt bajuk senkivel, szabad volt a havas. Oda vihette benne juhát az ember, ahova akarta. Járhatta az erdőket, s nézhetett szénának való tisztást is, telelésre.

Abban az évben, mikor a nagy aszály volt – a vének sem emlékeztek hasonlóra: a fű nem nőtt, a málna éretlenül leszáradt, a juhok lesoványodtak a legelőkön, s már csak a füvek torzsáját rágták –, abban az évben Dumitru ott kaszált szénát magának a Priporul Candrei s a Lóhavas között, azon a Borgó felé lehajló széles lankán, hol fenyvesek s pojánok váltakoznak tarka rendben, s ahova a Bölényes-tető szarvasai is telelni lejártak.

Jó széna volt, csak kevés. A források kiapadtak, s nem volt vize a fűnek. Baj volt az is, hogy korán kellett abban az esztendőben szénára fogni a juhot. Mert amilyen forró volt a nyár, olyan hideg ősz jött reá. Szeptember derekán esni kezdett az eső, s egy álló hónapig meg sem állt. Akkor aztán egyszerre lefagyott minden, s október végire már fehér volt a havas. Neki kellett esni a szénának, mert amúgy is hullottak a juhok.

Rossz esztendő volt az mindenképpen. Feleannyi túró lett csak, mint máskor. Az idősebb juhokból elhullott vagy harminc. Hatot meg a farkasok téptek széjjel, ezek a vad, sárgás szőrű idegen farkasok, akik, azt mondták, valahonnan Bukovinából vagy azon is túlról jöttek le a mi havasainkra, hihetetlenül

elszaporodtak, és sokkal gonoszabbak voltak, mint a régi megszokott hegyi farkasok.

Úgy jöttek egy éjjel, mint a rossz szellemek. Vaksötét volt. Egyszerre csak ordítani kezdenek a kutyák. Szalad ki Dumitru a baltával, s az asszony is gyújtja már a szurokfáklyát a tűznél, s rohan utána. De akkor a farkasok már bent voltak a karámban, s abajgatták kegyetlenül a juhokat.

– Hujjhahó! Hujjhanye! Ne hadd, Gudra! Ne hadd, Buzsor! – üvöltötte Dumitru, és az asszony is lóbálta a tüzet, és sikoltozott, ahogy csak a torkán kifért.

Aztán csak szökdöstek ki a farkasok az ölnyi magos karámon, s mindnek a szájában ott fehérlett egy juh. Zölden sütött a szemük a fáklya fényében. Lehuppantak a földre, s már ott sem voltak. Négy juh tűnt el velük. Kettő reggelre még holtan feküdt a többi között. S a karám palánkja mellett Gudra, a vén, verekedő kuvasz.

Rossz esztendő volt az mindenképpen. Mintha gonosz szellemek babonázták volna meg a havast. A juhok nem híztak a legelőn, mint máskor, hanem még lesoványodtak. Őszire már zörögtek valósággal, és hullottak el, egymás után. Korán ott kellett hagyni a legelőt, s megkezdeni a szénát.

Dumitru föltette a lóra a fanyerget, fölkötözte rá a holmit, s elindította az asszonnyal meg a gyermekkel. A gyermek akkor hatesztendős volt, bírta az utat lassan gyalog is. Ő maga s Buzsor a juhokat terelték.

Így jutottak el a Lóhavas alá. A téli kaliba már készen állott, még szénakaszáláskor megépítette, hogy szívja kissé a nap a fenyőtörzseket. Csak éppen a hézagokat kellett betömni mohával. Aztán a széna köré karámot ácsolni, jó magosat, hogy ne mehessen át rajta a farkas. Mert akikkel találkozott, mind azt mondták, hogy a Lóhavas, a Bölényes és a Priporul Candrei is tele van velök.

Elkészült minden. A juhok falták a szénát, szemlátomást javultak. Közben lehullott a hó is. Előbb arasznyi, aztán térdig érő, majd úgy november vége felé beállt a tél, az igazi.

Korán jött meg, annyi bizonyos. A kunyhó előtt lapáttal kellett elhányni a havat, s ösvényt ásni benne a tüzelőhöz, a forráshoz és a juhokhoz. Naphosszat süvített az északi szél, s a fák recsegtek a hidegtől.

Újév táján már fagyott hozzá az ember keze a balta nyeléhez. Mikor itatni terelték a juhokat, előttük kellett fölvágni a jeget, s míg ittak, befagyott megint. Kék volt a levegő, mint a kés pengéje, és villogott benne a fagy. Kutya kegyetlen tél volt.

Gyorsan fogyott a széna. A juhok kétszer annyit ettek, mint máskor, hogy fűteni tudják magukat valahogy. És ez okozta a bajt.

Már január közepén látta Dumitru, hogy nem tudnak kitelelni azon a helyen. Még egy hónapra való volt, több nem. Nyakába vette a tarisznyát, kezébe a botot, s elindult. Szénát kellett keríteni a föld alól is. Mert ha nem, vége a juhoknak, vége mindennek.

Három hétig járt keresztül-kasul. Bejárta a falvakat, a tanyákat mind. Az ismert telelőhelyeket. Sehol sem volt széna. Kevés termett, és sok volt a juh. Feketére soványodott, bőre kopogott, mint a kimustrált rosta; haja, szakálla bozontosra nőtt a hidegtől és az éhezéstől.

Végre távol a Bisztricsóra alatt, a Tárnyica egyik eldugott tisztásán talált valami szénát. Egy ratosnyai juhos ember kaszálta, de nem volt elég, s ezért elvitte inkább a juhait már az őszön tova le a Mezőségre, valami uradalomhoz, telelni. A széna gazdátlan maradt. Nem valami jó, nem is sok, de tavaszig talán éppen elég százharminc állatnak.

Dumitru tehát fölépítette az új kalibát a Tarnica tisztásán, s félig halálra fagyva, félig halálra éhezve visszagyalogolt az úttalan havasokon, az öles nagy hóban, a Bisztricsórán át a Lóhavashoz.

Istenem, de nehéz egy olyan út! Aki kényelmes szobában, meleg kályha mellett ismeri csak a telet, az el sem képzelheti, milyen az, amikor az ember éhesen és összekoccanó fogakkal küszködik a hóban, hegyen föl, hegyen le, vad fenyőerdők között, kegyetlen messzeségben emberlakta helytől. Mikor az izzadság ráfagy az ember bőrére, s ahogy szuszog, a tüdeje pattan szét a hideg levegőtől. Mikor minden lépésnél derékig süpped az ember azokon az úttalan utakon, s nemcsak a havat, nem csupán a hideget kell ügyelni, de a plájt magát is, az össze-vissza csavarodó gerinceket, hogy el ne tévedjen a rengetegben. Mert milyen más a havas télen, ráismerni is alig lehet! Ahol járatlan széltörés volt, ott sima hólepedő. A fiatal fenyves inkább behavazott sziklaoldalnak látszik, és minden nyiladék, amit a szél az erdőbe kapart, magához csalja a vándort, mintha út volna, s a végén bevezeti a járhatatlan sűrűségbe.

És amikor az este eljön! Amikor minden szürke lesz, és halálosan egyforma, s a fák kereken pattognak, recsegnek a fagytól, és az ember fáradt, éhes, és a bőrére dermedt verejték didergeti. Az ember megáll a havas közepén, és egyszerre meghallja azt a nyomasztó, borzalmas csöndet, ami a szürkület páráival együtt a hóba temetett erdőkre alászáll. Ez már nem csönd: ez már a halál maga, a halálos, nagy egyedüllét, mely mint egy roppant csontkoporsó magába zárja a megfagyott világot s benne az embert, aki ottan áll, halálos, dermesztő-egyedül.

Jaj akkor annak, aki megáll, és fáradtan leül a hóra pihenni! Jaj annak! Reggelre holtan nyúlna végig a csalóka ágyon, ha fel nem falnák addigra kószáló farkasok. Jaj annak, aki fáradt és tehetetlen a rászakadó téli éjtszakával szemben! Akit megbénít a csönd. Akit megbabonáz a fehérszürke mozdulatlanság. Akiben nincs erő és akarat, hogy megküzdjön minden perccel. Aki nem tudja megkeresni a legmegfelelőbb fenyőt, melynek ágai, mint a sátor, leérnek a hóig, nem kaparja el alóla a jeget és havat, nem hordja tele a vackot fenyőgallyal. Aki gyönge már arra, hogy nehány fát kidöntsön, s falat építsen maga elé, s a fal alá öles máglyát rakjon, s egész álló éjtszaka ébren őrködje a tüzet, hogy reggel aztán még fáradtabban,

hidegtől és füsttől vörösre mart szemekkel, de élve, élve vándorolhasson tovább a halál birodalmán, a hegyeken keresztül.

Így ment akkor Dumitru a Tarnicától a Bisztricsórán át a Lóhavasig. Három napjába telt az út. Három napig csak azt a kevés, csonttá fagyott puliszkát majszolta, ami még a tarisznyája fenekén akadt. Két éjtszakán keresztül virrasztotta a tüzet, és hallgatta lúdbőrös háttal a farkasokat, ahogy átüvöltöztek egymáshoz a hegygerincekről. Sárgás-lilára cserződött kezén a bőr. Szeme kivörösödött, szakállára ráfagyott a zúzmara, gyomrát sajtolta az éhség, s már alig bírta emelni a bocskorait.

De harmadnap estére hazaért a hírrel, hogy van széna a juhok számára, mehet az élet tovább.

Öt napig csak evett és aludt. Evett és aludt. Öt napig. Ezalatt elfogyott a karámban a széna is. Már csak annyi maradt, amennyit elvihet egy ló a hátán, ha ügyesen kötik a nyeregre. Ekkor elindultak.

Így: elöl ment Dumitru, kezében a balta. Hátán két átalvetőben az, ami a legfontosabb. Máléliszt, túró, fazék, ez-az. Mögötte a juhok. A juhok mögött az asszony, az asszony mögött a ló, a ló mögött a gyermek, a gyermek mögött a kutya. A ló háta megrakva szénával, az asszony háta megrakva házi holmival, s a gyermek hátán a veder. Így mentek.

Reggel volt. Lent a völgyekben még ködös, de fönt már ragyogó fényes hideg reggel. A bükkfák ágai meghajoltak a zúzmara alatt. Szél nem járt, s a nap fényében acélosan csillogott a levegő. A hó sercegett.

Első estén a Bisztricsóra lábáig jutottak. Többször meg kellett állani közben, váltani a juhokat, mert amelyek elöl voltak, s a nyomot törték a hóban, azok hamarosan kidőltek, s lefeküdtek. Meredek kapaszkodókon várni kellett, amíg kiszuszogja magát a ló. Olykor a nyerget is meg kellett igazítani rajta. Aztán a gyermek is pihenni akart. Az aszszony is.

Mikor a nap eltűnt a köd mögött, megállottak. Egy szikla alatt helyet csináltak a juhoknak, s kiterítették elébük a széna harmadát. Fáradtak voltak a juhok. Sok közülök azonnal lefeküdt, s a széna szagára sem mozdult.

Aztán Dumitru kidöntött nehány fenyőt, s falat emelt belőlük. Odébb tüzet tett, s ezalatt az asszony fekvőhelyet készített a fal tövében. Majd megették a száraz puliszkát, és bundáikba burkolóztak. A gyermek már aludt, s az asszony szeme is nehezen nyílott. Kereken, némán hallgatott a havas, és a csönd ráfagyott a világra.

Dumitru ébren virrasztotta egész éjtszaka a tüzet. Ő keltette föl az asszonyt meg a gyermeket, mikor a szürkület bomlani kezdett.

– Föl, föl! Rövid a nap!

Meredek a Bisztricsóra keleti oldala, csúnya sziklák szegik, s bozontos, sűrű erdők. Egyetlen nyom vezet csak a sziklák között csavarosan fölfele, borókásokon és vízmosásokon keresztül, egyetlen nyom: amit a pásztorok tapostak ki nyaranta a

juhokkal, hosszú-hoszszú esztendők alatt. Ezen a nyomon kapaszkodtak fölfele Dumitruék.

De lassan, nagyon lassan. Olykor keresni kellett az utat a hó alatt, nehogy rossz csapásra térjenek. Aztán egyre több birka feküdt le, egyre sűrűbben állt meg a ló, fakadt sírva a gyermek. A hó pedig nőtt, egyre nőtt, s meredekült a hegy.

Dumitru kétségbeesetten törte elöl a havat, szaladt hátra a juhokhoz, biztatta a lovat, szidta a gyermeket. Káromkodott, lélegzete zihált, fogai csikorogtak. És estére mégis följutottak valahogy.

De a juhok már mind feküdtek akkor. Kettőt közülök ölben hozott az asszony. A ló izzadt szőre vastag volt a zúzmarától.

Nagy és lapos a Bisztricsóra teteje. Futófenyő és boróka növi.

– Itt nem maradhatunk – mondotta Dumitru, és a fogai megcsikordultak –, lentebb kell mennünk az erdő közé, ha nehány birka le is marad.

Az asszony belátta, hogy igaza van, s nem szólt. Hiszen egy fa nem volt a közelben, amit ledönthettek volna. Egy védett hely, ahova meghúzódjanak. S tűz nélkül nem lehet éjtszakázni. Tovább, csak tovább. Amíg lát a szem. Amíg a pihenéstől nem zsibbad el a láb.

A köd is tömöttődött. Dumitru elindult benne. Vállát húzták le az átalvetők, fogait keményen összeharapta. Hátul az asszony bottal verte a hasukon mászó juhokat. A gyermek sírt. Egyforma, halálos kietlen és szürke volt minden. Se egy fa, se egy bokor, ami irányt mutatott volna. Még a hegyek se látszottak. Semmi. Csak a köd.

Az ember hirtelen megállt. Káromkodott.

– Rossz helyre jöttünk…!

Sziklafal tátongott a lábai alatt. Fogai megcsikordultak. Hátra. Vissza. Aztán egy másik irányba újra neki a ködnek, a hónak. Nyögtek a juhok. Jajgatott az asszony. Sírt a gyermek. A köd már olyan sűrű volt, hogy rátapadt emberre, állatra. S reá hullott a sötétség is.

– Mindenségit az ilyen időnek…!

– Szűzmária, ne hagyj el… – vergődött az asszony a juhok közt.

Eltévedtek. A Dudek felé tértek el a ködben? Vagy a Moldovánka plájára? Nem derült ki soha. Egyszer aztán csak megállt Dumitru. Levetette a kucsmáját, aztán lassan leült a hóra. Az asszony ott hátul ugyanezt tette, csak éppen hogy magához húzta a gyermeket. A férfi nem szólt, az asszony nem kérdezett. Halálos csönd volt, csak a juhok lihegése hallatszott. És mélységes sötét. És sehol egy fa, egy bokor. Csak mély, hólepte, ködös, nagy sötétség.

A juhok hörögve hevertek egy csomóban. A gyermek már nem sírt. Elaludt az anyja karjai között. Álmában is vacogtak a fogai.

Dumitru érezte, hogy lassan zsibbadnak el a lábai, a válla, a háta, az egész teste. Szemei kezdtek lecsukódni. Összeszedte minden erejét, és fölállt. Az

átalvetőket otthagyta a hóban, és hátratámolygott a lóhoz. Leoldotta róla a nyerget, és a széna felét előrevitte a juhok közé. Közben odaszólt az asszonyhoz:

– Gyere előre! A bundákat leterítjük a juhok közé. Gyere!

Az asszony fölnyögött:

– Jaj, Istenem… nem tudok mozdulni…!

Odament hozzá. Hóna alá nyúlt, fölemelte. Ekkor hirtelen, valahol egészen közel, fölüvöltött egy farkas.

A hang olyan borzalmas volt, hogy behatolt a csontig. A ló horkolva szökött lábra, és hallani lehetett a reszketését. A kutya odabújt közéjük, és nyöszörgött.

– Csak ez hiányzott! – csikorgatta meg Dumitru a fogát. – Nem maradhatunk itt semmiképpen. Erdőhöz kell érjünk. Tüzet kell tegyünk. Mindenáron.

Megrugdosta a juhokat. A kolompos berbécsekkel megindult előre, a nyáj egy része megmozdult, és utánuk támolygott. A többi mozdulatlanul hevert tovább.

Az ember a berbécsekkel, a lóval és a kutyával már elöl járt a ködben, és az asszony még mindég a visszamaradt juhokkal vesződött.

– Hagyd őket! – kiáltott hátra rekedten.

Az asszony sírva botorkált előre a nyomon. Legalább negyven juh maradt ott, mintha a szívéből tépték volna ki valamennyit. A gyermek föl sem ébredt, hiába rázta. Ölben kellett cipelni azt is.

Kétszáz lépést is alig haladtak az övig érő hóban, mikor mögöttük, egészen közel, fölharsant újra a farkasüvöltés. Utána hörgés, marakodás, borzalmas rémült juhbégetés.

Legyökerezett a lábuk.

– Szűzmáriaisten… – szorította magához az asszony a gyermeket.

A ló horkolva megugrott. Elbukott, újra fölkelt, és rohanni kezdett lefele. Ettől Dumitru is magához tért.

– Gyorsan! – kiáltotta. – Gyorsan!

És futni kezdett a ló után. Ahogy lehetett. Elesve a hóban, lábra állva megint, káromkodva, verejtékezve, vacogva. Ahogy lehetett. Mögötte az asszony a gyermekkel, és a kutya. A juhokkal már nem törődött senki.

– Segíts! Nem bírom a gyermeket! – jajgatott föl hátul az asszony.

Kézen ragadta őket, és valósággal vonszolta maga után. Aztán egyszerre csak megindult velök a hó, először lassan, majd egyre gyorsabban, és zuhanni kezdtek.

Mély, puha hóba estek. Kézzel-lábbal kapálóztak benne, lábra álltak. A ködben valami tömött feketeség állt alattuk. Erdő.

Csúszva, süppedve, botorkálva indultak meg a fák felé. Az első fenyő havas törzsének nekidőltek, és lihegve, hörögve ölelték magukhoz.

Dumitru reszkető kézzel markolta meg a baltát, és vágni kezdte a fát. Nehezen mozgott a karja. Valahol a mellében fájó szúrást érzett. Az aszszony a másik fa tövében gunnyasztott a gyermekkel, és hörögve sírt.

– Jaj, a juhaink… a drága szép juhaink… jaj, jaj…

Fáradtan, nehézkesen csattogott a fejsze. Súlyosan ült fölöttük a sötétség, és valahol farkasok marakodtak, juhok bégettek, mintha a pokol szabadult volna le a havasra.

Az ember összeszorította a fogait, és emelte a baltát. Nehezen vágódott a fa, makacsul nehezen. És akkor egészen közel a fák között fölordított a ló.

Velőkbe hasító, borzalmas ordítás volt. Csak halálveszedelembe jutott állat ordíthat úgy, mikor a pusztulást látja csattogó agyarakkal a torkának ugrani.

– Jaj, anyám… – nyöszörgött az asszony.

Dumitru kezében megállt a balta. A halál hidegét érezte a torkában fölfele kúszni.

– Mássz föl a fára gyorsan – súgta –, gyorsan, a gyermekkel!

Az asszony támolyogva állt föl, tapogatta a fát.

– Nincs ága lent, nincs – vacogta –, Szűzmária, jaj…

– Keress másikat, gyorsan! – sürgette az ember.

Az asszony tovatántorgott a sötétben. Rángatta a gyermeket maga után. Az nyöszörögve fölsírt.

Dumitru nekivetette hátát a fának, és megmarkolta a baltát. Figyelt. A kutya ott reszketett a lábainál.

Ágak reccsentek.

– Fönt vagy?

Az asszony nyögött:

– Jaj, a gyermeket… nehéz… jaj, segíts, Dumitru…

Az ember arrafele tapogatódzott. Sűrű kis fenyő derekán küszködött az asszony. Az alsó ágra már fölhúzta magát.

– A gyermeket…

Az ember fölemelte a gyermeket, és fölnyújtotta.

– Másszatok magasabbra, és jól kapaszkodjatok…

Az asszony nyögött, kínlódott fönt a fán.

Dumitru visszament a megkezdett vágáshoz. Tüzet akart, nagy tüzet, mindenáron. Talán harmadszor sújtott a baltával, mikor a kutya egyszerre csak morogni kezdett a lábainál. Morgott, fölborzolódott a szőre, és valósággal a térdéhez lapult.

Körülnézett. És ekkor kis fényes, zöld pontokat látott meg a sötétben. Izzó, zöld pontokat. Mozogtak.

Farkasok! Mint a jéghideg villámcsapás, úgy hasított át agyán a fölismerés. A veszedelem félelmetes közelségének tudata. Szinte remegéssel telt meg körülötte a levegő. Érezte összeszorulni a szívét, s a fagyos verejtéket aláfolyni az arcán. Nagyot ordított:

– Hujjhá! Hujjhanye! Hujjhá!

A hang egyedül, rettenetesen egyedül vergődött a néma sötétségben. Szinte menekült a hang, be a fák közé, a fekete semmibe. A kutya szűkölve vergődött a lábainál.

A szemek, azok a félelmetes, zöld szemek nem tűntek el a kiáltásra. Ott parázslottak egyre a sötétségben. Dumitru agyára ráfagyott a félelem. Már nem kiáltott többet. Csak állt. Mozdulatlanul, hozzásimulva a fához, és a balta nyelét szorongatta.

– Tűz kellene, tűz – ijedezett benne a gondolat, és akkor egyszerre mintha kiszakadt volna a világ feneke. A tarisznya! Ott maradt, valahol fönt, az átalvetőknél! S benne a tűzszerszám…!

Beléje fagyott a gondolat, és érezte, hogy vége. Mindennek vége.

A szemek lassan közeledtek. Érezni lehetett, hogy közelednek. A kutya nyöszörgése üvöltésbe ment át. Borzalmasan, rekedten üvöltött.

– Hallgass már, az istenedet…!

Tapogatni kezdte a fát. Ágat keresett rajta. A másik fát. A harmadik fát. Végre fönt magosan koppant a balta. Föl lehet oda mászni? Nehezen. De kell!

A szemek egyre közeledtek. Kereken izzott tőlük a sötétség. Hallani lehetett már a lihegésüket is. Egy-egy mély mordulást. Az asszony didergő hangon imádkozott ott túl a fán:

– Miatyánkkivagyamennyekben… Dumitru… hol vagy, Dumitru…?

Az ember a fatörzset kaparta. Magosan a feje fölött bevágta a baltát a fába, és kezdte fölhúzni magát. A balta kiakadt, és visszazuhant hanyatt, bele a hóba.

Homályos testek mozdultak feléje. Izzott a szemük. Érezte bűzös leheletüket. Kétségbeesve szökött lábra.

– Hujjhá! Hujjhá!

És csapdosott maga körül a baltával.

Aztán újra neki a fának. Most már két kézzel. A baltát a fa mellett leszúrta a hóba, és reá állott. Körmeit belevéste a fa kérgébe, véresre szaggatta a kezeit. Térdén fölhasadt a condranadrág. Ekkor elérte kezével az ágat.

Minden erejével belekapaszkodott. A farkasok akkor ugrottak neki a kutyának. Az már csak nyöszörgött, és fogait csattogtatta. Nehány horkanás, rekedt hörgés, és a lábai alatt már csak egy sötét gomolyag mozgott, vergődött, nyögött. Állkapcsok csattantak, torkok mordultak egymásra. Vér és halál szaga töltötte meg a sötétséget.

Kétségbeesett erővel húzta föl magát az ágra. Már a melle fönt volt, de lábai még a levegőben kalimpáltak. És ekkor, egyszerre a jobb lábán súlyos rándítást és éles fájdalmat érzett. Rettenetes súllyal rántotta vissza valami.

A rémülettől szinte megkétszereződött az ereje. Iszonyú erőfeszítéssel tépte ki lábát a csattogó fogak közül. Szakadt a ruha, bocskor, élő hús, minden, de fönt volt az ágon.

Egy farkas lent dühösen fölordított, és a fának ugrott. Levegőben csattantak össze a fogai. Visszazuhant. Újra ugrott, újra csattogtak a fogak, újra érezte a párás, bűzös leheletet. Újra visszazuhant. Hasadt a fáról a háncs a farkaskörmök alatt.

Szédült félelemmel kapaszkodott följebb. Egyre följebb. Fúrta, préselte magát a fa sűrű ágai között, egyre magosabbra.

– Jaj – szorította magát hozzá a fához, mikor már nem bírta tovább –, jaj…

Átölelte mindkét karjával a fatörzset, és nyögött. Az asszony fölsikoltott odébb:

– Mi van veled, Dumitru…?

– A lábam… jaj…

– Szűzmáriaisten, ki a mennyekben vagy… – hallotta az asszony hangját vacogva imádkozni odaát.

Zsibbadtan fájt a lába. Érezte, hogy csurog belőle a vér. Szédült. Leoldotta a tüszőjét, és nehezen, szuszogva odakötözte magát vele egy vastagabb ághoz. Aztán hozzálapult, és nem is mozdult többet.

Halálos, félelmetes csönd volt. Csak a farkasok lihegése és morgása hallatszott olykor. S ahogy körmükkel a fát kaparták. A köd hidegen becsúszott a ruhája alá, és az izzadság a bőrére fagyott. Vacogni kezdett. Aztán egy idő múlva dideregve megszólalt az asszony hangja megint. Mintha irdatlan messzeségből jött volna:

– Nem bírom tovább fogni… jaj! Lefagy a kezem… nehéz a gyermek… ébredj föl, ébredj föl, fogózkodj te is, jaj, Istenem…!

– Kösd oda magadat a fához – nyöszörögte az ember rekedten, és a fogai összekoccantak. Úgy sajgott a lába, mintha tüzes fogókkal tépték volna róla a húst.

– Nincs mivel…

– Akármivel. A szoknyáddal…!

Valami rettenetes álmosság nehezedett rá. Akárha ólomból lett volna a szeme. Fülében tompán zúgott valami. A csönd lassan nőni kezdett körülötte, mint egy óriási tenger, hullámzott, zsongott és nőtt, nőtt, és lassan elborította egészen.

Sikoltásra riadt. Borzalmas, éles asszonyi sikoltásra:

– Jaj, a gyermek…! Jaj…!

Ágak reccsentek, s valami suppant a hóban. Torkok hördültek, fogak csattantak. Valami ropogott. Csont. S az asszony sikoltozott eszelősen a fán:

– A gyermek! Dumitru, a gyermek! A gyermek…! Jaj, jaj, jaj, a gyermek…!

Aztán csak zokogott, rettenetes asszonyi zokogással.

Úgy érezte, mintha megfagyott volna ereiben a vér. Mintha fából, fagyott fából lett volna. Nyögni sem tudott, sóhajtani sem. Szemei kidülledve kutatták lent a sötétséget. Csontok ropogtak csak. Morgás és vérszag töltötte meg a levegőt.

Aztán annak is vége lett. Csak a csönd volt, a borzalmas, halálos nagy csönd. Az asszony sem sírt már odaát, hallgatott. Dumitru újra érezte azt a szédülést, azt a furcsa zsibbadtságot a fejében.

– Megfagyok – gondolta öntudatának utolsó erejével –, végem van. Mindennek vége van…

Aztán csak lázas képek szikráztak át a szemei előtt. Lázas, összefüggéstelen képek. Látta magát legénykorában, ahogy juhokat terel a dornai völgyben, szép, meleg nyári napon, s furulyázik. Forró a nap, illatosak a fenyők, játékosan muzsikál a szaladó patak… Istenem, így is volt…? Így…?

Aztán mikor az asszonyt fölvitte az első kalibába. A legelsőbe, a jó szagú fenyőkalibába, ott a Muncsel oldalán. Vígan kolompoltak a juhok, fehér, boglyas, nagy felhők úsztak az égen, s ők kacagtak, énekeltek, s nagyokat kurjantoztak az örömtől. Mennyi nyírfa volt ott…! S milyen csodálatosan illatosak…! Aztán, mikor már ott játszott a gyermek… Hogy fut a báránykák után, hogy szalad… és jó a fű, szépen nő a fű, sok tejet adnak a juhok, sokat… sokat… sokat…

Fájdalomra ébredt. Mintha tűzben égett volna a lába. Mozdulni próbált.

– Jaj…

Nyilalltak a csontjai. Izmaiban zsibbadtság sajgott. Mintha egyetlen fájó, vérző, tépett húsdarabból állott volna a teste.

Hajnalodott. Tejfehér derengés ült a fák közt. Vastag köd tapadt mindenre, köd és zúzmara.

Lassan tért magához. A lábát vette észre először. Jujj! Jobb lábfeje helyén csak egy fekete húsdarab fityegett. Ott lent nem is fájt már, mintha fából lett volna. De fent, végig, az egész lába. A csontjai, minden.

Eszébe jutott az éjtszaka. Gyomrában fölkavarodott az éhség. Újra hallotta a csontok ropogását, a hörgést, fogcsattogtatást, érezte orrában a dögszagú párát. S jaj…! A gyermek…!

– Rávika, te…

Nem felelt senki. Csönd volt.

– Elaludt – gondolta –, alszik.

Lenézett. Csak a véres, összetaposott hó látszott a fák alatt, más semmi. Nagyot kordult a gyomra. Egyszerre fázni kezdett kegyetlenül.

Eszébe jutott a balta, s hogy tüzet kellene tenni valahogyan. S fönt, nem messze vannak az átalvetők.

Megmozdult. Lassan, óvatosan. Eloldotta magát, kúszott lefele. Nehezen mozogtak a tagjai, s a lábában mintha hangyák mászkáltak volna. Bent valahol, a csonton.

Az alsó ágon ült egy darabig, szeme a fák között kutatott. Semmi se mozdult. Egyre világosabb lett. Fönt már sárgult a köd, hirdette a napot.

Az összetaposott, véres, dúlt havat nézte. Ez itt a kutya… az ott… a sapka, né, a kicsi sapka. A dornavatrai vásárról hozta volt az őszön… az ő vére ott, kicsi Szándikáé… jaj, te Isten, te…

Hirtelen megakadt a szeme valamin. Valami piroslott a hóban, ott túl, a másik fa alatt, s nem vér volt. Nem vér: rongydarab. Szövött rongy, nehéz, vastag. Asszonyok viselik, szoknyának. Asszonyok szövik maguknak a Dorna völgyében az olyant…

– Rávika, te! Hé, Rávika…!

Nem felelt senki. Csak a csönd fogai vacogtak valahol a fák közt. Leugrott az ágról. Elesett. A jobb lába nem akart engedelmeskedni. Nehezen tápászkodott föl, s odavánszorgott, ahhoz a fához. Fölnézett rá.

– Rávika! Ébredj, Rávika!

A fenyő borzolt ágai közül a szürke, ködös ég nézett szembe vele. Üres volt a fa. Üres.

Hogy mi történt azután, arra már ő maga sem emlékezett. Napok múlva akadt reá egy nyestkereső plájász, az ilvai részen, túl az Andrenyászán. Fél lábon, inkább csúszva, mint járva vánszorgott a hóban, csonttá soványodva, feketén a hidegtől, borzoltan, elvadulva. S a szemei! Vörösek voltak, és úgy nézett velük, mint a veszett farkas. És csak egy kis sapka volt a kezében, meg valami piros rongydarab.

A plájász levitte Szalárdra, a házhoz, ott vették először kezelésbe. Nehány nap múlva arra járt az úr, megnézte az embert, s bevitette a kórházba. Két hónapon át kúrálták a doktorok. Jobb lábát bokából leszedték, a többi megmentődött. Csoda volt az is, úgy mondták, üszkös volt, és fagyott a seb.

Mikor a kórházból kikerült, magához hívatta az úr.

– Na, ember, adj hálát az Istennek, hogy megéltél. Nem értél már egy likas piculát. Hanem most azt mondd meg, mit akarsz kezdeni?

Az ember ott állt sötéten, mogorván, egyetlen ép lábára nehezedve, és lehajtotta a fejét. De a szemei sütöttek a tüskés szemöldökök alatt, s a hangja éles volt, és kemény:

– Megölöm a farkasokat. Mind.

Az úr elbámult:

– Mit csinálsz?

Dumitru előkotorta ködmöne zsebéből a kicsi sapkát s a piros rongydarabot. Megmutatta őket az úrnak:

– Látod? Ez maradt. A többit elvették a farkasok. Hát én is elveszem tőlük az életet.

– S hogyan csinálod ezt, ember?

Dumitru fölemelte a fejét, és szúrós, fekete szemeit az úrra szögezte.

– Úgy, uram, hogy te adsz nekem egy puskát, s én ahány farkas van a világon, mindnek elhozom a bőrét!

Így került Dumitru a szalárdi plájászok közé. Kapott puskát, töltényt, s ami az élethez kellett. De semmi egyébre nem vadászott, semmi egyébbel nem törődött, csak a farkasokkal. Találkozhatott bármekkora medvével a vadcsapásokon: félreállt az útjából. Menni hagyta a disznót, a szarvast, az őzet. Másra, mint farkasra, nem emelte a puskáját soha.

De annak mestere lett. Ha valahol fölbukkant egy farkas a havason, bármilyen ember-nem-járta helyre bújt is el, Dumitru addig döcögött, sántikált utána, míg meglelte a nyomát. Meglelte, s addig el nem hagyta, addig se éjjele, se nappala nem volt, míg a bőrét haza nem vitte a cibai szállásra. Utánozni tudta a párját kereső szuka hívását, a zsákmányt ejtő kan üvöltését, a magukra maradt kölykök nyüszítését: valósággal megtanult a farkasok nyelvén beszélni.

Rengeteg sok farkasbőrt gyűjtött össze esztendők alatt. Közben maga is olyan lett, mint valami vén, mogorva farkas. Álla megnyúlt, meghegyesedett. Körmei megnőttek, s befelé görbültek, mint a vadállatoké. Arcát borzas, fekete szőr fedte, melyből csak a szemei villogtak elő. Farkasbőrből készített bocskort magának, oldalán farkasbőr tarisznya csüngött, s abban hordta örökösen a kis sapkát s a piros rongydarabot. És minden elejtett farkasnak megmutatta.

– Látod…? Látod-e…?

Néha napokig ott ült a cibai szálláson, s nem mozdult sehova. Kiteregette a rengeteg sok farkasbőrt a ház elé, leült közéjük, s nézte őket. Talán beszélt hozzájuk? Lehet. Emberhez nem szólott soha, annyi bizonyos. Gazdájához is csak ennyit: igen, uram; nem, uram. Mogorva, furcsa ember volt. Farkas maga is, magányos, kivert, kóbor kanfarkas.

Olykor aztán eltűnt. Hol járt? Merre tekergett a havasokban? Ki tudta volna megmondani! Napokig, néha hetekig nem jött elő. Vitt magával egy kis puliszkalisztet, abból élt. Meg gombából, gyümölcsből. S a farkasok húsát is megette, azt beszélik. Odvas fában aludt, barlangban, elhagyott kalibákban olykor. S járta a sűrűségeket, keresett, szimatolt farkasnyomok után. S amikor végre előjött, azzal a furcsa sántikáló, döcögő járásával, mindég lógott a tarisznyáján friss farkasbőr.

Lupunak nevezték a plájászok maguk közt, Farkas-Dumitrunak. Már csak ezen a néven ismerte mindenki. S aki találkozott vele valahol az erdők között, meglátta jönni, lassan, döcögve, orrával-szemével a földet szimatolva, félreállt az útjából, és meg se szólította. Mert nem felelt volna úgysem.

Ilyen furcsa, elromlott eszű ember volt Dumitru, Farkas-Dumitru, a havasi király harmadik plájásza, aki ott lakott a cibai szálláson.

Így volt az ott fönt.

Mikor a Birtalan nagy kendermagos kakasa a ház mögötti fenyőn, ahol a tyúkok aludtak, kimondta a hajnalt, vén Birtalan lesuppant a fekhelyről, fölhúzta a bocskorát, s kiment a pajtába ellátni a teheneket. Lekászálódott Iván is, és vele együtt megmozdultak a priccs alatt a kutyák. Nyújtóztak, ásítottak, és kibújtak a

szénából. Iván kinyitotta az ajtót, kieresztette a kutyákat, s nyitva is hagyta, hogy jöjjön be a friss és jószagú hajnali levegő. Tüzet tett a főzőkemencébe, elővette a nyírfa seprűt, és úgy-ahogy kisepert. Aztán vette a két vödröt, s elindult velük a forráshoz.

A forrás valamivel odébb volt, a fenyők között. Egy nagy, mohos kő alól buggyant a víz, és keskeny favályún keresztül csorgott alá. Nagy, kövér páfránylevelek sűrűsödtek körülötte, s valahányszor Iván reggel vízért ment, egy őz ugrott elő a páfrányok közül. Néha kettő is volt. Nem riadtak meg nagyon, csak éppen megszokásból szöktek be a sűrűbe, s előfordult, hogy a bak böffentett olykor.

Iván megállt, utánuk nézett. Minden reggel megállt, és minden reggel utánuk nézett, úgy éppen, mintha akkor látná őket először. Aztán megtöltötte vízzel a vödröket, s félreállította. Levetkőzött derékig, megmosdott. Szürcsölt is nehány kortyot a jéghideg vízből, aztán lerázta magáról a fényes cseppeket, s úgy nedvesen magára húzta az inget.

Mire visszatért, Birtalan már megfejte a tehenet, s a sajtár ott állt az asztalon. A polcról levették a kendőbe kötözött puliszkát, a tejet virágos csuprokba töltötték, s megreggeliztek. A maradék tejet Iván öszszetöltötte egy kevés langyos vízzel, beleaprított egy fél árpakenyeret, és egy nagy ócska lábosban a kutyák elé tette.

Ha Farkas-Dumitru otthon volt, ő aprította a fát. Ha nem, akkor Iván végezte ezt is. Közben reggel lett, a nap fölcsúszott az égre, s a szállás körül harmattól csillogva illatoztak a fenyők, a fűszálak, a virágok. Fehér pára imbolygott a patak fölött; nagy, kerek tetejű köveken fehér torkú vízirigók ültek, s mozdulatlan csöndben figyelték a harsogó vizet.

Birtalan kieresztette a jószágot legelni, ő maga meg lement a patakhoz, leült egy nagy kőre, úgy éppen, mint a vízirigók, s nézni kezdte a vizet. Az surrant, dübörgött, zúgott, egy-egy tarajos kő alatt habos fodrot vetett, kavargott, duzzadt, megiramodott: maga volt az élet, a mindég változó, örökké új, színes, daloló élet. Néha egy-egy szürke árnyék mozdult benne, néha megvillant egy hal fehér hasa, pillanatra csak, s aztán eltűnt tajtékos fodrok és kövek között. Éppen úgy, mint az ember életében, ahogy megvillan olykor az öröm és a bánat.

Iván, ha végzett a fával, kiült a küszöbre, kis Dudás és nagy Dudás kétoldalt melléje telepedett, s ő halk mormogással beszélt hozzájuk. A két kutya hallgatta, szemük lassan lecsukódott, bóbiskoltak, horkoltak is olykor. Ivánt ez nem zavarta. Csak ült, s mondotta nekik a maga régi nyelvén a maga monoton meséit, talán nem is nekik már: saját magának mondta. S lassan az ő szeme is lezárult, elaludt a küszöbön.

Farkas-Dumitru, ha ott volt, lehordta a padlásról a bőröket, kiteregette a napra, dörzsölte, ropogtatta, sós hamuval kenegette őket, s egyiket-másikat olykor megrázta dühösen, s káromkodott morgó vadállathangon.

Ebédre Birtalan kiszedett nehány halat a vízből, s azt megsütötték. Délután nekiindult Iván a kutyáival, s gombát hozott, szamócát, málnát, estére. Olykor, ha elunta magát, fogta a baltát, s a közelben valahol kidöntött egy arra való bükköt, kiszáradt fenyőt, s vágta, hasította, darabolta, majd összerakta ölbe, ahogy szokás, hogy télire kiszáradjon. Gombát is fűzött zsinórra, s teleaggatta velök a gerendákat. A polcon, ócska papírban, ezerjófüvet szárított, zsályát, köménymagot, vadpetrezselymet.

Ha semmi egyéb dolga nem akadt, elővette a kését, és botot faragott. Pipát, fakanalat. A szín falának dőlve egész halom fája száradt már evégből. Tiszafa, vadcseresznye, juhar. A botokat, fakanalakat, pipákat televéste virágokkal, madarakkal, állatokkal, csillagokkal, úgy éppen, ahogy az eszébe jutott. S ha elkészült valamivel, nehány napig nézte, örvendezett neki, aztán elajándékozta ennek-annak. Neki magának volt már pipája, tiszafából. Botja is, cseresznyéből való. A pipán virágok voltak, s a virágok közt egy őzbak. A boton meg mindenféle állat, s az állatok fölött a nap, a hold és nehány furcsa csillag.

A szálláson alul, a Kis Ciba torkában, kertje is volt Ivánnak. Kicsike csak, de éppen elég. Termett abban dohány, pityóka, sárgarépa. Nehány tő kapor s egy-két szál napraforgó. A napraforgó soha sem érett be, de azért nehány magot minden tavasszal hozott föl zsebében a malomból, s elvetette. Szerette a virágját nézni, csak azért. Néha órák hosszat elmatatott ebben a kis kertecskében, gyomlálta, kapálta, öntözgette. Kerítést ácsolt köréje, hogy a szarvasok össze ne tiporják. Olykor Birtalan is eljött, nekitámaszkodott a kerítés fájának, és nézte Ivánt, és nézte a kertet, és nem szólt egy szót sem. Előfordult, hogy Farkas-Dumitru is ledöcögött odáig. Állt, s nézte, sötéten, mogorván. Aztán csak bement, leguggolt, s gyomlálgatott benne maga is. Órákig nem szólott, csak gyomlált vagy hordta a vizet, és öntözött. S ha megszólalt is a végén, ennyit dünnyögött csak:

– Kert. Hm. Úgy, úgy. Nekem is volt. Nekem is. Régen. Hajjaj, régen…

Előfordult, hogy lejött a Kétágból, Ferencéktől valamelyik gyermek, és ordát hozott, sajtot vagy bálmosnak valót. Elvitt érette egy faragott botot, fakanalat vagy nehány tojást a Birtalan tyúkjai alól.

Vagy lejött Vénség, a Dószul Fulgerujból, s mesélt a szarvasokról, medvékről, fajdcsirkékről. Kért nehány dohánylevelet, keveset elhümmögött velük a küszöbön vagy bent a házban, megkérdezte, hogy mi újság van a világban, jön-e vadászni az úr, s aztán hajlottan, hümmögve visszaindult roppant bocskoraiban a Dószul Fulgerujra.

Iván s Birtalan utánanéztek, ahogy ment, s tudták, hogy ilyenkor még megáll Ferencéknél is a Kétágban, hosszú elöltöltő puskáját nekitámasztja a falnak, s leül a küszöbre. Színtelenné vedlett bőrkalapját leteszi maga mellé, vállig lelógó gyér, fakó haját megborzolja hátul a nyakán, és meghúzza a bocskorszíjait. Ferenc gyermekei kigyűlnek, körülállják, mind a hat, megbámulják hosszú, páncéllá tapadt faggyúzott haját, borzolt szakállát, rézzel foltozott ócska puskáját, nyers

vaddisznóbőrből készült roppant bocskorait és az arcát, mely szőrös és ráncos, mint a megpenészedett aszalt alma.

Az öreg végigmustrálja őket ilyenkor apró kis fürge szemeivel, és közéjük mordul:

– Hö! Hol van apátok?

– A színben – felelik a gyermekek, egyszerre mind a hatan.

– A színben? Hö! Mit csinál?

– A méhekkel dolgozik – feleli a kórus.

– Méhekkel? Úgy. Az más.

Aztán fölcihelődik az öreg, fejére teszi ismét a furcsa bőrkalapot, vállára akasztja a madzagon lógó puskát, s eltotyog a színhez.

– Hö! – mordul ott Ferencre. – Gyűjtöttek? Mi?

Ferenc, a szikár, szorgalmas, becsületes Ferenc fölemelkedik ilyenkor a méhei mellől, csupa megfontolt, lassú, nyugodt mozdulattal, előbbre jön, és a tiszta lelkű, derűs ember nyílt mosolyával a bajusza alatt kezet nyújt Vénségnek.

– Isten hozott, öregapám. Hát mi van?

– Mi? Semmi! – mordul az öreg. – Mi hogy legyen? Jöttem megnézni, hogy élnek-e még emberek? Hö!

Ezt mondja, így, ezekkel a szavakkal, valahányszor lejön a Dószul Fulgerujról, s betér Ferencékhez. Így, éppen így. Ezekkel a szavakkal, esztendők óta.

– Gyere bé egy kicsit! – mondja Ferenc.

– Hagyd – legyint ilyenkor az öreg nagy, cserzett kezével –, hagyd! Megyek már föl, megyek…

De azért mégis mindannyiszor betér Ferenccel a házba.

Csak a puskáját előbb nekitámasztja kint a falnak. Kalapját a küszöbre leteszi, s a bocskorát gondosan megtörli a lépcső kövén. Mert ez itt már ház, igazi ház, nem olyan, mint a cibai szállás vagy a többi. Asszony van benne s gyermek. Tiszta, rendes ház. Vakolt falát évente meszelik, s bútorok vannak benne, asztalok, székek, ágyak, szekrények. Szalmazsákok, párnák, szőttes takarók. Még függönyök is. Otthon ez már, nem csupán ház, egy ház a havason.

Pedig három gyermeken s két batyun kívül nem volt egyebük Ferencéknek, mikor az úr fölengedte őket a méhekkel oda. Azóta ház, pajta, bútor s még három gyermek: mind az ő munkájok. A pajtában két tehén s három növendék borjú. Az udvaron malac, a pajta mögött karám, harminchat fejős juhval. S mindezt a munka hordta ott egybe, s a méhek. A hatvan méhcsalád. S a becsületes munka. Tisztesség jár érte.

Úgy is lép be az öreg mindannyiszor a házba, ahogy dolgos, igaz ember otthonába illik. Akit leüléssel megtisztelni tisztesség.

– Adjon Isten szerencsét! – köszönti az asszonyt, aki kiscsirkékkel bajol a konyhában. Csontos, erős asszony. Bírja a munkát és a gyermeket. Tiszta, rendszerető. – Ilyen hát, ilyen kell legyen az asszony – bólogat Vénség –, ilyen.

Bevezetik a tisztaszobába, leültetik. A gyermekek illendően kint maradnak a konyhában. Az asszony bejön, cseréptányéron lépes mézet hoz, és friss rozskenyeret. Az asztalra teszi. Ferenc levesz a polcról két kis poharat, s a fonott korsóból fenyőpálinkát tölt:

– Egészségedre, Vénség!

– Sok évig élj, Ferenc!

Az öreg ül a széken, hajlottan, illemtudóan. Iszik a pálinkából, eszik a mézből, szájában összefutnak az ízek, kellemes meleg járja át. Pipára gyújtana, de nem illik. Ül, hallgat. Aztán megszólal lassan:

– Szép. Bizony, nagyon szép. Ahogy ti éltek itt. Nagyon szép. A munka, a család, az szép. Valamikor én is. Nekem is. Házam, földem, családom, juhom. Régen. Bizony, régen, Ferenc. De szép. Bizony, szép.

Ferencék észrevétlenül összenéznek fölötte ilyenkor, mosolyognak, de vigyázva, hogy ne lássa. Ismerik már ezt, tudják. Ugyanezt, ugyanígy, ugyanezekkel a szavakkal mondja el esztendők óta mindég, valahányszor a belső szobában leültetik, s megkínálják pálinkával, mézzel. Megszokták már. S tudják azt is, hogy amit mond, az igaz. Valóban volt valamikor, mindenki tudja, háza, földje, családja az öregnek. Nagygazda volt odalent, tudja mindenki. De valami baj történt körülötte. Úgy beszélik, hogy talán megölte a feleségét, s még egy legényt, a báró kocsisát. Baltával ölte meg őket. A csendőrök elvitték, s csak évek múlva került újra elő. De már akkor görnyedten, öregen, így éppen, amilyen most. Haza sem ment a fiaihoz, akik a házát lakták, a földjén éltek. Haza sem ment, hogy lássa őket bár. Fölkéredzett plájásznak az úrhoz. Ott épített kalibát magának, egészen fönt, ahova igazán nem jár soha ember: a Dószul Fulgerujon. Villámok észkasán. Ahova medvében is csak az öreg, bikában is csak a kivert húzódik el. De már sok-sok esztendeje annak. Gombát eszik ott fönt, s olykor meglő egy-egy vén medvét, remete-disznót, s annak a húsát megfőzi, kiszárítja, s abból él télen át. Összegyűjti a fajdok tojásait, kiköltéti lent Birtalannál, fölneveli a fajdcsirkéket, s a kunyhója környéke tele van szelíd fajdtyúkokkal és -kakasokkal. Minden hónapban egyszer megmozdul, lejön, meglátogatja a plájászokat, Ferencéket, átveszi a málélisztet, mond nehány szót, s visszamegy. Így van ez már esztendők óta, ismerik jól.

Megiszik egy-két pohár fenyőpálinkát, megeszik egy mézes kenyeret, elmondja a magáét, s megyen. Ferencék elkísérik a kiskapuig, mert úgy illik, hiszen idős ember. Aztán a gyermekek a kerítés mellől szájtátva néznek utána, ahogy lassú cammogással elindul fölfele a patak mentén, s megyen, megyen, rézzel foltozott ócska puskájával, furcsa bőrkalapjával, nagy, szőrös, vaddisznóbőr bocskoraiban.

Ő pedig megy, megy. Egyforma lassú lépésekkel, kissé előrehajolva, mint a medvék. Közben dünnyög, mormog magában, de azt nem is hallja talán. Megszokta már, hogy egyedül legyen, s szavakat mormoljon, szavakat, amiket kár lenne elfelejteni.

Megy, megy. Ágazik a patak, újra ágazik. És keskenyül, egyre keskenyül. Nőnek a hegyek, magasodnak. Ösvény sincsen már, semmi sincsen, csak a patak. Aztán elmarad az is. Néma, nagy fák. Néma, sűrű erdők. Sziklák. Itt-ott egy-egy forrás csörög halkan páfrányok és kövek között. Mókus kaparászik a fákon. Lehajol a csönd a fenyvesek tetejéből, és megöleli a világot.

Feketén hallgat a Dószul Fulgeruj, sötét katlanaiban örökös az árnyék. Gombaszag és korhadt fák szaga üli meg őket. Virág nem nyílik ott, szamóca nem terem. Nyirkos-fekete árnyak lapulnak fákhoz és kövekhez. Puha mohában zaj nélkül lép a medve. Hiúz oson titkos csapásokon. Kidőlt vén fák törzsén virágzik a penész. Éjtszaka babonás, zöld fények gyúlnak, s a néma sziklák fölött nesztelen szárnyakkal kering az óriásbagoly.

Ki menne, ember, oda föl? Ugyan mit keresne ott? Nincsen tisztás, legeltetni való. Nincsenek eldugott kaszálók, tarka rétek, nincsen olyasmi a Dószul Fulgerujon. Csak fenyves és fenyves. Sötét, fekete fák. Sötét, fekete katlanok. Sötét, mohás, fekete sziklák.

A villám lakik azon a hegyen, mondják a pásztorok, s onnan a neve is: villám észkasa. Bárhonnan nézze is az ember a nyári zivatart, olyan éppen, mintha valóban oda gyűlnének össze a villámok mind. Csattog, dübörög ilyenkor a Dószul Fulguruj, a villámok észkasa. Visszhangzik a sok sziklakatlan, morajlik a fenyves hátborzongatóan. Kinek lenne kedve oda költözni, arra az istenverte helyre?

Vénség kunyhója mégis ottan áll. Három sziklafal között, kis védett, lapos helyen. Egészen magosan fönt, a fenyvesek tetejében. Azon fölül már csak boróka van, meg futófenyő. Három oldalról mohos kő védi. De előtte szabad a világ. Fekete fenyőcsúcsok fölött messzire ellátni onnan, le a Marosig, át a Kelemenig. És csupa-csupa erdőt. Hullámokat, zöld hullámokat: az egész havast.

A kunyhó elé padot ácsolt magának, s oda néha kiül. Reggelente, amikor kél a nap a Kelemen fölött, s a fenyvesek közül fölszállnak feléje fehéren a párák, a hajnali erdők imádságai. Ül, ül. Nézi a rengeteg sok erdőt, a rengeteg sok gerincet, üvert és patakot, s bólogat hozzájuk.

Igen, az emberek gonoszak, bizonyos az. Tisztátalanok és erkölcs nélkül valók, s tele sokféle nyomorúságokkal. De lent vannak messze. És jó az, hogy olyan messze vannak.

Így éltek a plájászok ott fönt, a szalárdi erdők közt, azokban a régi időkben.

Aztán néha jött az úr. Apró, mokány lovon, zordul, feketén. Szorongás fogta el azt, akire rávetette sötét, szúrós szemét. Jött, s ha nyár volt, fölment a Belcsujba vagy a Benedekbe őzet keresni. Egyedül ment, mogorván, s maga hozta le hátán a

bakot. Vagy jött ősszel, s a plájászoknak tudniok kellett akkor: hol bőg a legöregebb bika? S oda ment föl. Néha Vénséghez, a Dószul Fulgerujra. Néha máshova. A Magura-tetőre, Pável-sarokba.

Kalibákban aludta át az éjtszakát ilyenkor. De még abban se mindég. Ha tiszta volt az idő, hűvös, csillagos: olyankor kivitette a bundáját valamelyik gerincre, s ott hallgatta egész éjtszaka a szarvasbikák bőgését. Reggel aztán vette a puskáját, tarisznyájába belerakott egy darab kenyeret, szalonnát, s úgy elment, hogy estig nem került elő.

Plájász nem mehetett vele ilyenkor. Csak akkor indulhatott utána, ha meghallotta dördülni a puskát. Ilyen volt a vadászat az úrral. Keveset beszélő, zord embernek ismerték a plájászok, de azt mondták: aranyból van a szíve. Érez valamit, beszélték maguk között, talán a havas pusztulását érzi. Hogy jönnek a fűrészek, a vasutak, az idegen emberek, és meghal kezük alatt a havas.

Lehet, hogy igazuk volt. Az utolsó bölények lehettek olyan mogorvák, zordak és sötétek, mint a havasi király. Talán érezte ő is, hogy utolsó már abból a fajtából, s ha ő kidől, nem lesz többé királya a havasnak, aki megőrizze békéjét s hatalmát. Talán a jövendőt látta acél síneken s harsogó fűrészek zűrzavarában bevonulni az erdők közé. Ki tudhatja azt.

Néha, szép nyáridőben, magával hozta a fiát is, Gáspár úrfit. Megmutatta neki a havast. Puskát adott a kezébe. Alig volt tízéves a gyermek, s már medvét tereltetett reá a plájászokkal fönt a Sestinában.

Amíg az iskolák tartottak, csak nyaranta láthatták az úrfit. De abban az esztendőben, amikor ott túl Dédánál rágni kezdte az erdőket a fűrész, Gáspár úrfi hazajött végleg a messzi oskolákból. Húszesztendős karcsú legénnyé nőve, barnán, vidáman. Hazajött, és járni kezdte a havast.

És ez már más volt, egészen más.

Ha jött, vidám füttyszóval a Szalárdon fölfele, még Garabonciás Gyerkó is szinte tánclépésben hozta mögötte a hátizsákot. Füttyétől mintha az erdő is kivirult volna. A fenyők fölött mosolygott a napfény, nevetve bólogattak a nyírek, s ahány virág csak volt, kék, fehér, sárga, piros, mind előbújt a fűből.

Iván jókedvűen kurjantott, a kutyák farkcsóválva szökdöstek, és vakkantottak, Birtalan pedig loholt le a patakhoz, hogy hal legyen, nyárson sült pisztráng, vacsorára.

Aztán másnap hajnalban neki a hegynek! Medve után, vaddisznó után. Visszhangzottak a néma üverek a két Dudás hangjától, szaladt az úrfi gerincről gerincre a menekülő vad után, s vele a plájászok. Ha utolérte őket az éjtszaka, betértek egy kalibába, ha volt a közelben olyan. Ha nem, megaludtak a szabad ég alatt. Tüzet raktak, szalonnát pirítottak, aztán elindult a szó, a mese, régi időkről, régi vadászokról s régi vadakról, míg a pokrócra dőlve el nem aludt az úrfi.

Első tavaszon mindjárt, kakasdürgésen volt fönt az úrfi az Iszticsón. A lőtt kakassal mentek lefele, a Komárnyikon át a Sestinának. Május eleje volt, az

Iszticsón még állt a hó keményen. De a plájon lefele már foltosodni kezdett, itt-ott kifeslett alóla a sziklák szürke háta. Délelőtt volt. A nap melegében rigók süttették foltos hasukat a fenyők tetején.

Elöl haladt az úrfi, mögötte Iván s a két Dudás. A Dószul Fulgerujról már lejöttek a medvék, s a vadsaláta-torzsa édes szaga után bekószálták a patakok verőfényeit. Ilyen kószáló kanmedve nyomát keresték lefele jövet, a plájon.

Elöl ment az úrfi, hátul Iván a kutyákkal. Keskeny volt a pláj, sziklás, nehéz. Régi fúvások helyén itt-ott még derékig ért a latyakos hó. Gubancos szedrek akasztották a járást. Tél volt a plájon még.

Aztán letértek a plájról. Nehány sziklát megkerültek, átmentek egy kis sűrű fenyvesen, s akkor egyszerre kitárult előttük csodálatos szépen a komárnyiki poján.

Az úrfi megállt. Sohasem járt még arra tavaszkor. Sohasem látta még ilyen szépnek a komárnyiki nagy rétet. Lila, lila volt a kikericstől. A sarjadó gyep zsenge zöldjét pompázó-lilára festette a rengeteg virág. A napfényben itt-ott egy-egy magányos fenyő állt földig érő ágakkal, s lent a forrás körül barkás füzek hirdették kacagva a tavaszt.

– Szép – mondotta halkan az úrfi.

Lent, a tisztás alsó szélén, égbe nyúló hatalmas bükkfákon örvösgalambok búgtak. A levegő langyos volt, és álmosan nehéz. Bomló rügyek szaga, mézgás tavaszi szag hullámzott benne lágyan.

Az úrfi hirtelen lemutatott a bükkfákhoz:

– Oda építsetek nekem egy házat, Iván. Oda.

Igen, később, ahogy visszagondolt erre Iván, ő maga is érezte abban a percben, hogy valami van ott, a bükkös szélén, azon a lapályos kis helyen a forrás fölött. Talán a napfényben, ahogy odatűzött? Vagy a sok virág? Vagy a fák, ahogy mind odanéztek, éppen arra a kicsike helyre? Valami volt ott, határozottan volt, érezték mind a ketten. Valami, ami azt kívánta, hogy az álljon azon a helyen, barna faház, üde fenyőszagú. Tetején világítson a zsindely. Kis pad legyen előtte, hogy aki oda leül, az láthassa a napot, az erdőt, a virágokat. És a tavaszt, áttetsző ezüst ruhában, amint fától fáig suhan, és ujja hegyével megérinti a rügyeket.

– Értem – mondotta Iván.

Aztán még álltak egy keveset ott, szinte pihentették a szemüket a tisztáson. A bükkösből kijött egy őz, és megállt a virágok között. Szürke volt még. Lenézett a forráshoz, aztán legelni kezdett.

– Ott, Iván, ahol az őz áll – mondotta halkan az úrfi.

– Értem – bólintott Iván.

Az őz fölkapta a fejét. Figyelt. Aztán lassan, legelve visszament a fák közé.

Egy hétre rá Iván már döntötte a fákat fönt a Komárnyikon. Ferenctől is följött a nagyobbik fiú segíteni. Ő hántotta le a rönköket. A vontatáshoz Birtalan is följött lovat vezetni.

Mire a bükkök kilombosodtak, együtt volt a fa. Döntés előtt már gondosan válogatta ki őket Iván. Körüljárt előbb minden fát, megkongatta, megszagolta, fölmérte szemmel, mielőtt rájok tette volna a fűrészt. Hibátlan, szép rönkök gyűltek össze.

Zsindelyt hasogatni Vénség jött le a Dószul Fulgerujról. Csodálatosan szép, egyforma, jó szagú, vékony zsindelyek lettek. Tiszták, sárgásfehérek, mint az olvasztott fenyőméz.

Aztán a hely. Napokig tűzdelték a pálcikákat, méricskéltek. Hogy így álljon-e, vagy úgy? Hogy érje küszöbét a kelő nap, de délután se maradjon árnyékban. Ne legyen nagyon közel a fákhoz, de azért fogják előle a szelet, és a suhogásuk behallatszódjék télen is. És hallani lehessen a vizet, amikor zúg tavasszal, de ne annyira hogy elnyomja a rigók reggeli füttyét. Vagy a szarvasbőgést ősszel, amikor kereken nyögnek, sóhajtoznak, búgnak naphosszat és éjtszakákon keresztül a hegyek.

Így épült a ház. Iván faragta a rönköket, szekercéje vidáman csattogott. Birtalan az illesztést ügyelte, Vénség meg ült a fűben, és mesélt furcsa történeteket. Régi emberekről, hegyi manókról, gonosz, szép tündérekről. Megnőtt a fű közben, kinyíltak a nyári virágok, s estelente a tisztás fölső sarkából őzek néztek alá kíváncsian az épülő házra. Így épült a ház.

Vannak házak, melyek olyanok, hogy csak baj és nyomorúság lakhatik bennük. Az ember megpillant egy ilyen házat, és valami furcsa szorongás fogja el. Pedig lehet szép és rendes maga a ház. Hiba nélkül való. És mégis van benne valami, benne vagy körülötte, valami megmagyarázhatatlan. Valami baljóslatú. Valami, ami elszomorítja és gondolkodóvá teszi az embert, ha elmegy előtte.

Az ilyen ház mellett a legjámborabb kutya is rosszkedvűvé és harapóssá válik. Madár sohasem rak fészket az eresze alá. Pele nem költözik a padlására. Mókus elkerüli. Csak patkányok surrannak alatta. Csak a harkály jár rá egy idő múlva, és kopogtatja, kutatja, fürkészi benne a hibát. És éjtszaka baglyok ülnek a tetején.

Az ilyen ház bajjal és vesződséggel épül, és ha kivénül és ledől, csalán nő a helyén. Isten tudja, hol van benne a hiba. Talán a fájában rejtőzik valami fojtogató, szagtalan és láthatatlan penész. Valami keserűség, ami megmérgezi a levegőt. A fában talán, amiből építették. De az is lehet, hogy a helyben van a hiba. Gonoszság van eltemetve alatta a földben, és az sugárzik ki folytonosan, és izzad elő újabb és újabb gonoszságokat. Vagy az erdő olyan ott. A fák, ahogy körülötte állanak. Sötétebbek és mogorvábbak, mint másutt. Isten tudja csak. Az is meglehet, hogy az emberekben volt a hiba, akik kigondolták és megépítették az ilyen házat. Belőlük surrant át valami sötét és gonosz kísértet a ház falaiba. Nem lehet tudni ezt. De bizonyos, hogy vannak házak, melyekben csak baj és nyomorúság lakik, bárki költözzék is beléjük. Melyeknek láttára valami érthetetlen, furcsa szorongás fogja

el az embert, s a kedve minden ok nélkül egyszerre elborul. Magányosság-szaguk van, és baj, gond, szerencsétlenség lapul mögöttük. Vannak ilyen házak, vannak.

Aztán vannak megint házak, melyekben békesség és öröm tanyázik. Ha megpillant az ember valahol egy ilyen házat: egyszerre úgy érzi, mintha hazaérkezett volna. Otthon-szaga van a füstnek, mely belőle fölszáll. Nevet az ablaka, s az ajtaja hívogat. Az ember érzi benne a békét és a meleget, mely, mint egy láthatatlan napfény, beragyog mindent maga körül.

Az ilyen ház előtt hamarabb olvad el a hó. Tavasztól őszig virágot terem előtte a rét. Az ilyen ház körül a fák barátságosan lehajolnak, és bemosolyognak az ablakon. Az ilyen ház szerencsét hoz mindenkire, aki megalszik benne. Az ilyen ház jóvá szelídíti a benne lakó embert. Nyugalmassá, derűssé, bátorrá teszi. Aki építette, hosszú életű lesz, és még halálában is érzi a napsütötte fenyőtörzsek illatát s az örömet, mely elfogta akkor, midőn a bokrétát először tette föl a tetejébe.

Az ilyen házat jó szellemek őrzik. Farkas messzire elkerüli. Jól tejelnek a tehenek, egészséges bárányokat ellenek a juhok. Villám nem sújt a közelébe, zsindelyét nem fogja a tűzhely szikrája. Úgy terem benne a kacagás, mint körülötte a virág. Mint küszöbén a napfény.

Ilyen ház volt az ott, amelyik a Komárnyikon épült.

Ahogy lassan és nyugalmasan emelkedtek a falak, a jószagú fenyőrönkök közé beépült valami a napsugár melegéből. A nyári égbolt kék tisztaságából. A virágillatból, ami ott lengett a fák alatt, mint egy láthatatlan fátyol. Beleépült az örvösgalambok békés búgása, a rigófütty, ahogy átívelt a tisztás fölött reggel, a harmat hűvös párája s az a halk, zsongító suhogás, amivel a fák beszélgettek olykor, ha szellő osont át közöttük halk mohapapucsban.

Így épült föl a ház. Mire elkészült, a mogyoróstyúk csirkéi már csipogva ültek a fán, s a széltörések gazosát lilára festette a bársonyvirág. Szerelmes őzbakok űzték párjukat az üverek nyiladékain át, s a medveanya esténként megfürdette bocsait a Sestina kristály-zöld vizében.

Az úrfi följött, megnézte. Tetszett neki a ház. Két szobája volt, egy kisebb meg egy nagyobb. A nagyobbikba főzőkemencét tétetett, a kisebbikbe egyszerű pléhkályhát. Volt ott ágy, asztal, szék, polc a falon. Iván faragta valamennyit. Ő akasztotta ki az első csokrot is az ajtó fölé. Margaréta volt benne, és lángvirág, vakító-piros.

Két napig ült fönt az úrfi a Komárnyikon akkor. Aztán parancsot adott a plájászoknak, hogy építsenek egy pajtát is a ház mögé, lónak s tehénnek valót.

Mire eljött a szarvasbőgés ideje, elkészült az is. Két hetet töltött fönt akkor az úrfi a komárnyiki házban. Déltájt, mikor kereken hallgattak a bikák, s a csönd halkan percegett a rőt levelű bükkök közt, kiült elébe a padra. Iván vizet hordott, ebédet készített. Az úrfi meg csak ült ott, s nézte az erdőt.

– Itt szeretnék élni – mondotta egyszer halkan, mikor ott ment el mellette Iván –, szép itt, és békés, Iván…

A nagydarab vörös ember megállt az úrfi mellett, és végignézett a tisztáson. Aranyos-sárgán csillogott az őszi napfény.

– Csak nem egyedül – mondta csöndesen –, nem egyedül, úrfi…

– Tudom, Iván. Úgy gondoltam én is.

Aztán nem beszéltek többet erről. A bőgés letelt, megeredt az eső is, és szürke fellegekbe vonta a hegyeket. Lementek. Aztán jött a hó, és lezárta a patakokat.

Következő nyáron, őzbak időben, újra töltöttek ott együtt egy hetet. Iván s az úrfi.

– Vághatnál aprófát, télire – mondotta egyszer, ott a padon.

Aztán nehány nap múlva azt mondta:

– Le kellene már kaszálni a szénát is, Iván. Ha itt laknék, s tehenet tartanék, meg lovat, mit ennének a télen?

S úgy nézett rá, valami olyan furcsa, tréfásan szomorú mosollyal.

Az is eltelt. Az úrfit várták már odalent, mérnökök, ügyvédek, baj volt a vasút miatt. Tudták a plájászok mind, hogy vasutat építenek az urak a Maroson fölfele, s már Dédáig készen áll a töltés, s Ratosnyán is építeni kezdik a hidat. S tudták azt is, hogy itt akarják áthozni a vasutat, a Maros bal partján, s a Szalárd torka előtt átfúrni a sziklát. Hogy otromba töltés éktelenkedjék az erdő s a folyó között, s a Szalárd torkánál, ahol lyukat fúrnak a hegybe, őrház épüljön. Így akarták az idegen urak. De tudták azt is, hogy az úr kimondta rá a szót: nem! Nem épül vasút a Maros bal partján, nem épül ház izgága idegenek számára a Szalárdban, s nem vájja ki a hegyet semmiféle mérnök! Nem! S ha az úr egyszer azt mondta, hogy nem, akkor megküzdött ezért a szóért az ördöggel is.

Törvényre mentek a vasút miatt, az úr és az állam. Ügyvédek nyargalásztak elé-hátra, mérnökök méricskéltek a Maros két partján, Ratosnya és Szalárd között, azon a nyáron. Ezekkel bajolt az úrfi. Elbúcsúzott a komárnyiki háztól, vállára lökte a puskát, sóhajtott s lement. A cibai szállásnál meg sem állt.

Iván lekísérte a Maros hídjáig, föllökte a hátizsákot a szekérbe, elbúcsúzott, s visszaballagott a Cibába. Nehány napig szótlanul tett-vett. Aztán egy reggel csak föltarisznyált magának, fűrészt, baltát vett, kaszát a vállára, s elindult föl a Komárnyikba. Három hétig ült fönt. Csak éppen néha jött le, élelem után. És három hét multával ott állt a pajta mellett boglyában a széna, s a ház mögötti szín padlásig tömve aprított bükkfával.

Aztán jött az ősz. A plájászok délutánonként szerteszéledtek a gerincekre, bőgést lesni, és csak reggelre kerültek elő. Itt-ott már megszólalt egy-egy bika. S ment le Garabonciás Gyerkóhoz a hír, s Gyerkótól vitte tovább szaporán Estevány, a gyermek, le egész Disznajóig: jöhet az úr s az úrfi. Bőgnek a bikák!

Bőgtek is a bikák. Az úr föl is jött egy idő múlva, mogorván, sötéten, ült fönt nehány napot a Dószul Fulgerujon, meglőtt egy öreg tizenhatost, azzal elment. De az úrfi nem jött. Hiába üzente Iván újra, hogy bőg a sestinai nagy bika, a ház előtti tisztáson túrja éjtszakánként a deres pázsitot, hogy kétszer már a félfülű kant is

látta a szedres üverben: nem jött az úrfi. Aztán már csak egy-egy bika szólott még a tetőkön. Aztán elhallgattak azok is.

Iván néha fölment a házhoz, leült előtte a padra, és ült, ült szomorúan. Üres volt mögötte a ház, olyan volt, mintha halott lett volna. Csak ült, ült, és nézte a leveleket, ahogy egyenként hulltak alá a fákról; a fákat, ahogy egyre csupaszabbak lettek, szinte fáztak; és a ködöt, ahogy a völgyeket rendre ellepte, és emelkedett egyre följebb, és végül felhőkké gyűlt össze a hegyek feje fölött. Megeredt az eső, a világ arca befelé fordult, rosszkedvűen csöpögtek az erdők, és akkor Iván nem ment föl többet a házhoz. Gunnyasztott a cibai szálláson, mint egy vén, vedlő varjú, és sajnálta a házat odafönt, amelyik egyedül maradt.

Egyszer aztán azzal jött le Ferenctől egy gyermek, hogy kutya ugat fönt a Komárnyikon. Délelőtt volt, esett az eső, a plájászok ott pipáztak a kemence körül.

– Nem lehet az – csóválta meg Iván a fejét –, az enyémek idehaza vannak, s másnak nincs kutyája itt.

– Pedig kutya volt az – bizonygatta a gyermek –, tegnap este hallottuk először, s ma reggel megint. Idegen kutya, csahos.

Éppen odahaza volt Farkas-Dumitru is. Rázta mogorván a fejét:

– Ki tudja, mit hallottál, gyermek. Nem lehet ott kutya. Én tudom.

De a gyermek nem hagyta magát. És este Iván fölkapaszkodott a ház fölötti sziklagerincre, hogy meghallgassa, hol ugat az a kutya.

Valóban a Komárnyikon ugatott. Kétszer is. Napnyugta előtt s aztán szürkületkor, hosszasan. Mint az olyan kutya, kinek még idegen a hely, és irtózik az ismeretlen erdő árnyékaitól.

– Ugat – mondotta már a küszöbön izgatottan, amikor az éjtszaka nyirkos ködével együtt a házba belépett.

Csak a nyitott kemenceajtó tüze világította meg a szállást. Birtalan és Dumitru ott ültek a priccs szélén, és a tüzet nézték.

– Hol? – kérdezte Birtalan.

– Komárnyikon. A háznál.

Többet aztán nem beszéltek erről. Később megindult újra az eső, és halkan kaparászott nyirkos ujjaival a zsindelyeken.

Alig virradt, már útra kelt Iván. Mert tudni kell azt, hogy ki költözött oda. Miféle pakurár legeltet ott, miféle szénégető ütött tanyát.

Lépett Iván föl a Sestinán, át a Komárnyikba, neki a hegynek. Nehéz köd ülte a patakot, lomha, fojtogató köd. A fák csöpögtek. A két Dudás ott baktatott mögötte. Olykor beleszimatoltak egy-egy vadcsapásba, s figyelve szűrték át orrukon az erdő párás szagait. Egy-egy üverben őzek ugrottak meg.

Mikor a bükkös alsó szélét elérte, újra meghallotta a csaholást odafönt. A tisztás irányából jött.

Sietve ment a forrás vize mentén fölfele. Itt-ott vaddisznótúrást látott. Frisset, feketét. A kutyák izgatottan szaglásztak. Rájok kellett szóljon, hogy el ne menjenek a nyomok után.

Aztán már látszott a tisztás világos foltja a fák közt. S a ház. Sárgán, vidáman, tisztán.

És akkor egyszerre megtorpant. Kék füst szállt a zsindelyekről fölfele. Valaki beköltözött a házba!

Haragosan markolta meg vállán a puskát. Adta bitangjai! Mit gondolnak, kinek készült ez a ház?

Vitte az indulat Ivánt fölfele a hegyen. Már kiért a szélső bükkfák alá. Már a forrás csorgójánál volt. Ekkor mérges csaholással egy tarka kuvasz ugrott föl a ház küszöbe mellől.

– Megálljatok csak! – dörmögte Iván bosszúsan, és levette válláról a puskát. Ekkor megnyílt az ajtó. Egy asszony lépett ki rajta, és fojtott hangon rászólt a kutyára:

– Csobán! Ciba, nye! Nye!

A kutya elhallgatott, és morogva húzódott hátra. Morogtak a Dudások is. Iván a ház elé ért. A puska még mindég a kezében.

– Kik vagytok, hé?! – kiáltott az asszonyra.

Az ott állt még mindég az ajtóban, és kíváncsi szemmel, barátságosan nézett rá. Fiatal volt, barna arcú, egészséges. Piros fejkendője alól kivillant egy tincs aranyszőke haj. Ez olyan különös volt, olyan furcsa és szokatlan, hogy Ivánnak megakadt rajta a szeme.

– Hol az urad? – kérdezte szelídebben.

– Alszik – felelte halkan az asszony, és mosolygott. Szeme zöld volt, mint a források vize tavasszal.

– Hogy mertetek… – állt meg Iván az asszony előtt. Hangja bosszús volt, és fenyegető.

– Halkabban beszélj – szólt közbe valami furcsa, lágy hangon az asszony –, mondtam, hogy alszik…

Iván ott érezte arcán azokat a különös, zöld szemeket, és valami furcsa zavar fogta el. Fegyverét a vállára lökte, és elfordult.

– Az uraddal akarok beszélni – mondta, és nem nézett az asszonyra.

– Gyere be – mondotta az, és félreállt az ajtóból –, hajnal óta várlak.

– Vártatok? – ütötte föl Iván a fejét. Szeme összetalálkozott az aszszonyéval.

– Csak én vártalak. Tudtam, hogy jössz.

Furcsa volt a hangja, mélyről jövő, halk és bársonyos. Iván megrázta magát, mint aki varázslattól igyekszik szabadulni, és rálépett a küszöbre. Az embert akarta látni, emberrel akart beszélni, férfiemberrel, férfiszóval. Keményen, ahogy kell az olyannal, aki betolakszik a más házába.

Az asszony félreállt, és Iván belépett a házba. Körülnézett. Minden úgy volt, ahogyan kellett. Tisztaság és rend. A kemencén ételféle főtt. Az asztal megterítve, székek, minden a helyén. Az ágy sima, lakatlanul sima. Senki nem aludt ott. Csodálkozva nézett hátra. Az asszony a belső szoba felé intett:

– Ott alszik, bent.

Iván agyát ellepte a vér. Körmei belemarkoltak a puska csövébe. Fölhördült:

– Az úrfi szobájában?! Az úrfi ágyán! Disznó bitang isteneteket!

Két lépéssel az ajtónál volt. Ökle rázúdult a kilincsre, és belökte. Melle zihált a haragtól.

– Hé…!

Szeme megakadt az ágyon. Lába a küszöbre gyökeredzett. Szájában megakadt a szó. Az ágyon, ott szemközt az ajtóval, gyűrött párnán és dúlt takarók között, lehunyt szemmel békésen feküdt és aludt az úrfi. Gáspár úrfi maga.

Nehány pillanatig ott állt az ajtóban, és mereven bámulta, mint aki nem hisz a szemének. Az ágy fölött, a szögön, ott lógott a puska. Az ismerős zöld vadászkalap. Az ismerős bekecs.

Iván lassan visszalépett, és halkan betette maga mögött az ajtót. Az asszony háttal állt, és valamit matatott az asztalon. Csak az a furcsa, aranyszőke hajtincs csillogott elő a fejkendője alól.

A plájász lassan megindult. Óvatosan rakta a lábát, szinte lábujjhegyen járt. Kifele indult. Szinte az ajtónál volt már, amikor megszólalt háta mögött az asszony:

– Iván bácsi! Egy kis frustukra csak leül!

Az orosz zavartan fordult meg.

– Honnan tudod a nevemet?

Az asszony halkan fölkacagott. Búgó, torokból jövő kacagása volt.

– Tudom én azt. Pálinkával nem is kínálom, ne féljen! De itt egy csupor tej. Egy kis szalonna s kenyér. Jöjjön, na! Tán nem megy el étlen tőlünk?

Nehézkesen az asztalhoz ment, puskáját a falnak támasztotta, kalapját letette maga mellé, s leült. Arca egy árnyalattal vörösebb volt, mint máskor, szemei zavartan nézték az asszonyt.

– Tegnapelőtt jöttetek föl?

– Igen.

– Merről?

– Fileházán keresztül, a görgényi plájon.

– Úgy. Öhöm.

Keze kinyúlt a csuporért, szótlanul hörpölt belőle. Nehány falás kenyeret is evett hozzá. Megismerte az ízéről mindjárt: a disznajói udvar kenyeréből volt.

– Egyék szalonnát is hozzá – biztatta az asszony –, van elég belőle, igazán!

– Köszönöm – morogta, és bicskájával leszelt egy darabkát a szalonnából. – Itt alul disznók jártak a bükkösben ma éjjel – mondotta később.

– Igen – felelte az asszony –, este itt váltott át a forrás mellett kettő. Csobán meg is ugatta őket.

Iván evett, és hallgatott. Az asszony sem szólt, matatott a kemence körül. Aztán Iván megtörülte a bicskáját, zsebre tette, és fölállt.

– Köszönöm a szíveslátást, asszony.

– Egészségére, Iván bácsi.

Vállára lökte a puskát, kezébe vette a kalapot.

– Aztán… mondd csak: vadászat nem lesz…?

Az asszony szembefordult vele, és mosolyogva rázta meg a fejét:

– Most nem, Iván bácsi. Most nem.

Mosolygott, de a hangjában valami furcsa szomorúság volt. Iván megköszörülte a torkát:

– Úgy. Khm. Aztán meddig…?

– Holnap már elmegy – felelte az asszony, és a szeme elborult. – Fileházára rendelte a hintót. Holnap.

– Úgy. Úgy. Na, jó. Akkor, Isten veled, asszony.

– Isten vele, Iván bácsi.

A két Dudás ott várta az ajtó előtt. Odébb a tarka kuvasz figyelte óvatosan, de már nem ugatott. Az ajtót óvatosan tette be maga mögött. Aztán megindult vissza, a bükkös felé. A kutyák némán baktattak mögötte. A szélső fák alól riadt szóval egy rigó rebbent föl. Valahol magosan a szürke felhők között egy holló szállt, szárnyának suhogása messzire elhallatszott a nyirkosan csepegő erdők fölött.

Dél fele járt az idő, mikor a cibai szállásra leért. Közben nyestre akadtak a kutyák, a nyest fáról fára szökdösve bevitte őket a Sestina üverjeibe, csak ott sikerült puskavégre kapni. Ebédidő volt, mikor a tarisznyára aggatott nyestbőrrel hazaért Iván.

A plájászok szállása előtt ott állt Garabonciás Gyerkó két mokány lova az oszlophoz kötve, a fanyergekről akkor emelték le éppen a havi kommenciót. Három zsák málélisztet, egy zsák árpalisztet a kutyának, olajat, ezt-azt. Egy átalvetőben nehány apróságot, amire múlt hónapban adtak volt pénzt Gyerkónak, hogy beszerezze alkalomadtán, vásárosok segítségével.

Behordtak mindent, a lovakat ellátták szénával, aztán beültek a házba, és Gyerkó elkezdte mondani a dolgokat, szép rendben, sorjában, komótosan, étel közben, majd pipafüst mellett, mindent, ami odalent az utolsó hónapban történt. Így volt ez már szokásban, amikor havonta egyszer följött Gyerkó a kommencióval. Hiszen ő odalent lakott, a világ kapujában. Előtte vonultak el a vásáros népek, itatni, etetni megálltak, s hozták a híreket. És Gyerkó mindezeket szépen összegyűjtögette magában, s amikor eljött a kommenció ideje, fölvitte az egészet a cibai szállásba, a plájászoknak.

Azok meg körülülték, Birtalan a kemence sarkán, Farkas-Dumitru hátul a fekvőhelyen, Iván a padon. Gyerkó pedig ott ült a széken, horgasan, púposan,

lefittyent nagy orrával, kerek pókhasával, vékonyka lábait behúzta maga alá, és mondta. Sorjában, ahogy jött.

– A Szekuban csúffá tette Bán Iliát, a Bánffy urak plájászát a medve. Sebzett volt a medve, s Ilia ment a nyomán. A sűrűben rálelt, a medve támadott, Ilia nem tudott kitérni. Úgy vitték haza gallyakból font saroglyán a hajtók. Fél szeme kifolyt, fél arcáról lejött a bőr s a hús. Válla, fél karja odalett. Az urak háromszáz forintot adtak neki, az asszony vett rajta két tehenet, egy malacozó kocát s két hold kaszálót még a Piperiken. Most csak azon búsul, hogy mért maradt életben az ura. Nyomorék emberrel baj van, és vesződés.

– A toplicai zsidót halva találták az út árkában, éjjel. Baltával verték be a fejét. Vásárról jött, valahonnat Csíkból. Sok pénz volt nála, azt beszélik.

– A gödemesterházi erdésznek megszökött a felesége, méghozzá egy pappal. A dédai korcsma tüzet fogott, s beleégett maga a korcsmáros is. De nagyon részeg lehetett, Isten nyugosztalja, hogy nem tudott kiszökni ajtón vagy ablakon…

– Tűz ütött ki az Istenszéke alatt is, az erdőn. Jó nagy hely leégett. Azt beszélik a népek, hogy valami öregember élt ott, valami Tóderik nevű, akit a csendőrök már régóta keresnek, s az gyújtotta volna meg az erdőt bosszúból. Meg hogy volt egy leánya neki, aki nem is leány volt, hanem erdei boszorkány, elvette a férfiak eszit, kiszívta belőlük a vért, s megölte őket. S hogy a tűz óta eltűnt volna az is. Csak egy fakereszt maradt felőle, azt mondják, tova az Istenszékén, fönt. De olyan boszorkányos fakereszt, hogy amíg kereken leégett az egész erdő, ez a fakereszt még meg sem perzselődött! És aki elhalad mellette, az sóhajtani hallja lába alatt a földet. Még azt is mondják, hogy annak a leánynak aranyból volt a haja, valóságos színaranyból, s hogy azzal bolondította el a férfiembereket. Akinek egy szálat adott belőle, az másnapra elvesztette az ép eszit, s harmadnapra meghalt valamiképpen. A korcsmáros is ezért égett bele a házba. Ketten is esküsznek reá, hogy tulajdon szemükkel látták, mikor a boszorkányleány egy szál aranyhajjal fizette ki a korcsmárosnak a túrót. Ez három nappal a tűz előtt történt. Másnap már inni kezdett az örmény, következő nap ivott egyfolytában, s harmadik éjtszaka magára gyújtotta a házat.

– Aztán mondják még azt is, hogy volt ennek a leánynak egy tarka kutyája, és azt Csobánnak hívták. Így szemre közönséges kuvasznak látszott, de valójában nem volt más, mint az eleven ördög maga, akinek a vén Tóderik még születése előtt eladta volt a leányt, s így kutya képiben őrizte, és sok furcsa dolgot míveltek együtt. Beszélnek az emberek, na. Sok bolondot, az igaz.

Feszülten hallgatták a púpos hírmondót. Birtalan fölállt a kemence sarkáról, fejcsóválva a polchoz ment, leemelte a fenyővizes üveget, és odatette Gyerkó elé, az asztalra.

– Igyál egyet, hogy jobban csússzék a szó. Sok bolondság történik ebben a világban, az már igaz.

Gyerkó nem kérette magát, hanem jót húzott az üvegből. Mikor ökle az üveggel együtt visszakoppant az asztalra, Iván megszólalt rekedten a padon:

– Csobánnak hívták azt a kutyát? Így mondtad? S a leánynak aranyból volt a haja?

Valami furcsa izgalom feszült a hangjában. A többiek fölfigyeltek a kérdésre.

– Úgy, úgy – bizonygatta Gyerkó –, s Csobánnak szólították a kutyát, igen. Mért kérded ezt?

– Csak úgy – dadogta Iván zavartan –, valami az eszembe jutott.

Birtalan ránézett:

– A kutyára gondolsz, amelyik a Komárnyikon ugatott?

– Nyavalyát – mordult föl dühösen Iván, és kivörösödött arcán izzadságcseppek gyöngyöztek –, nem gondolok én semmire, mit esz a fene titeket! Különben is, az a kutya nem a Komárnyikon ugatott, hanem a Pávelben, és valami fileházi pakurárok kerestek nehány elveszett juhot a plájon. Mit törődtök vele!

Egészen dühbe gurult Iván. Kirúgta maga alól a padot, és súlyos, döngő léptekkel kiment. Az ajtót becsapta maga mögött. A többiek egymásra néztek.

– Ennek mi baja van? – szólalt meg elsőnek Gyerkó.

Birtalan vállat vont.

– Tegnap még nem volt semmi.

– Hol van még a tavasz? – morogta Gyerkó sértődötten. – Vagy most már ősszel is kitör rajta a veszettség?

– Ne törődj vele – békítette Birtalan a púpost –, mondd tovább! Mi van még?

De a mesélés hangulata elromlott valahogyan. Felhő ült a szobán. Kint is felhőket terelt a szél a hegyek fölött, tépett, fekete felhőket.

– Építik Dédánál a vasutat – folytatta Gyerkó kelletlenül a bejelenteni valókat. – Szászrégenbe befutott az első gőzös, s egy asszonynak azon nyomban ikrei születtek az ijedségtől, ott a stáció mellett, a gőzös meg az úri népek szeme láttára. Na. Mi van egyéb? Elfogtak két magyarói cigányt a csendőrök, mert megkakasolták az idecsi zsidónét a holtmarosi füzesben. A zsidó azt követelte, hogy most már vigyék is el a cigányok magukhoz az asszonyt véglegesen, a zsidóné pedig kérte a csendőröket, hogy ne bántsák a két cigányt, mert hiszen nem tettek vele semmi rosszat, éppeg ellenkezőleg inkább. Ő is csak asszony, ha még olyan öreg is. Hát, ilyen a világ, na. Egyébként azt a zsidónét láttam egyszer, három év előtt, és azt mondom, hogy azok a cigányok botot érdemelnek. Mert tiszta csúfságból tették azok, amit tettek. Semmi komoly szándék arra nézve nem lehetett bennök. Mert én még eleven életemben ahhoz fogható csúnya és nagy hasú fehérnépet nem láttam soha, ezt merem mondani! Márpedig az ilyennel elkezdeni, az már szemérmetlenség, engedelmet kérek…!

A hangulat ettől a történettől valamennyire fölengedett. Még Farkas-Dumitru is elröffentette magát ott hátul a priccsen. Aztán Garabonciás Gyerkó húzott még egyet a fenyővizes üvegből, számba vette, hogy kinek mi a kívánsága, azzal

eloldotta a lovait, és elment. Iván a szín mögött hasogatta a fát. Csak a fejszéje csattogott, ő maga nem jött elő.

Később Birtalan ellézengett a pajta felé, majd hátra került a fásszínhez, és megállt Iván mögött. Az két marokra fogott baltával csapkodta a rönköket, mintha ellenséggel verekedett volna.

Birtalan fölnézett az égre. Északi szél söpörte a fekete felhőrongyokat.

– Föláll az idő – mondotta lassan –, fagy lesz.

Iván tovább csapkodta a fákat. Birtalan elgondolkodva nézte a nagy vörös ember széles hátát, ahogy a favágótönk fölé görnyedt.

– Csobánnak hívják a kutyát, odafönt? – kérdezte hirtelen.

Bár halk volt a hang, és lassúak a szavak, az ember kezében megállt a balta tőle. Villámgyors mozdulattal szemközt fordult Birtalannal. Arcán rémület volt. A balta ott maradt, ahogy a tönkbe bevágódott, úgy.

Egy hosszú percen keresztül mereven nézték egymást. A két bozontos, elvadult plájász. A kis keszegarcú öreg és a nagy vörös óriás. Aztán fojtott hangon megszólalt Iván. Lázas, lihegő hangon, halálos komolysággal:

– Nem olyan egyszerű dolog ez, Birtalan… vigyázni kell vele, érted…? Nagyon kell vele vigyázni, Birtalan… ez nem olyan dolog, ez…

Megakadt. A szeme sütött, homlokáról veríték folyt alá.

– Az emberek beszélnek – bólogatott Birtalan –, sok bolondot beszélnek az emberek, tudod. Fele sem igaz.

– De ha csak a fele is igaz…? – riadt meg a másik, és szemei kétségbeesetten kerestek valami megnyugtatót az előttük lévő arcon.

Birtalan sóhajtott, aztán fáradtan leült az aprítatlan fára. Kalapját levette és vékony, zöldeskék kezével lassan végigsimított gyér, fehér haján.

– Tudod – kezdte –, én jártam annál a háznál, ahol az a Tóderik lakott. Az úr küldött oda először. Ez akkor volt, amikor az embert bezárták valami verekedés miatt, s a leányka egyedül maradt, egészen egyedül, fönt az Urszu alatt, a házban.

Ült a farakáson, és lassú vénember-hangon mesélt. A másik meg csak állt előtte, két karja lomhán lecsüngött, szája kissé megnyílt, és mohón itta magába a szavakat.

– Tudod, nem lenne szabad egyedül hagyjanak az emberek egy gyermeket soha, egy olyan kicsi kis leánykát, olyan árva-egyedül fönt az erdők közt, soha. Nem azért, mert valami baj érheti. Nem. S nem azért, mert árt neki az egyedüllét. Nem azért. Az egyedüllét nem árt senkinek. Az egyedüllét nem ront meg senkit. Nem azért. Hanem, mert az embereket, a többit, érted, Iván? A többit elrontotta már az, hogy nem voltak soha egyedül. Hogy nem voltak eleget egyedül, és nem tanulhattak meg olyan dolgokat, amiket az erdő meg az egyedüllét tanít. Hanem megteltek sok másféle dologgal, hazugságokkal, amiket egymásnak összehazudtak, félelmekkel, amikkel egymást riasztgatták, és megteltek valami rosszasággal, ami a

szemükre borult, mint egy hályog… és csak azon keresztül tudják látni a világot és a többi dolgokat…

– Így van ez, Iván. Na, már most, van valaki, aki egyedül marad az erdőn. Egy gyermek. Egy leány. Puszta-egyedül az Urszu torkában. És a többi látja ezt. És látja azt, hogy olyan dolgokat tud, amiket ők nem tudnak, mert ők nem voltak egyedül az Urszuban, hogy megtanulhassák. Hanem egyebeket tanultak, és azokon az egyebeken keresztül látják azt a másikat. Érted? Azon a hályogon keresztül, ami rosszaságból való, és ezért akármit néznek vele, rosszaságot látnak. Így volt ez ott az Urszuban is, Iván. Az emberek látták, hogy van valaki, egy leány, aki más, mint ők. Aki tud valamit, amit ők nem tudnak. És innen van az egész.

– Mikor először voltam nála, megmutattam, hogyan kell fogni a halat. Tudod, ez a dolog a halakkal egészen egyszerű. Nincs benne semmi babona, semmi ördöngösség. Csak éppen… kéz kell hozzá. És lélek. És az, hogy az ember sokat legyen egyedül a patakkal, és megtanulja, hogy a patak… az is valami. Nemcsak egy rakás víz, ami folyik, hanem valami, ami több ennél. Valami, ami van. Ami él. Igen, éppen úgy él, mint az erdő vagy a szél vagy… vagy az ember maga. És mert él, meg kell ismerni azt az életet, amit él. De a legtöbb ember ezt nem tudja, és nem hiszi el, és ezért hiába is mutatom nekik, hogy így, vagy amúgy. Nem tanulják meg soha. Azt mondják, hogy babona, és azt mondják, hogy az ördög és nem tudom, mi. Ilyenek az emberek.

– De ez a leány, ez megértette mindjárt, hogy mit akarok. Pedig nem is szóltam neki róla. Csak csináltam, és ő nézte. Aztán belenyúlt a vízbe, és ahogy belenyúlt, már tudtam, hogy megértette azt, amit nem is mondtam el neki. Olyan keze volt. Érted, Iván? Olyan keze volt.

– És aztán jött a többi. Nem tudom pontosan, hogy mi volt mindaz, ami még jött, de egészen bizonyos, hogy jött, és hogy mind ilyen dolog volt, mint ez, a halakkal. Mert a leány egyedül volt. Egészen egyedül, Iván. És az emberek látták, hogy egyedül van, és látták azt, ami még jött, és nem értették persze, mert ők nem voltak az erdővel egyedül. És aztán elkezdtek beszélni. Így van ez, Iván.

Ült Birtalan a farakáson, és nem szólt többet. Iván meg állt előtte, fejét lehajtotta, és gondolkozott. Aztán Birtalan sóhajtott, és lassan fölállt a farakásról, fejére tette a kalapot, és elindult. Nehány lépés után megállt, fölnézett az égre, és azt mondta:

– Föláll az idő. Fagy lesz az éjjel.

Iván is fölnézett. Az északi szél egyre tépte a felhőket odafönt, és rongyaik mögül itt-ott kivillant egy-egy kicsike darab az ég bársonyos kékjéből.

– Fagy lesz – mondotta ő is.

És keze kinyúlt a balta után. Mikor Birtalan a pajta ajtaját kitárta, hogy szénát vessen a tehenek elé, és elkezdje a fejést, a szín mögött már újra csattogott a balta. De most már békésebben és ritkábban csattant.

Éjtszaka valóban megjött a fagy. A csípős északi szél majdnem éjfélig sikálta az eget, akkor elállt. Vadonatúj fénnyel ragyogtak a csillagok. Hajnalban dér hullott a levegőből, s a föld halkan sercegett a lépés alatt. Bebőrödztek a pocsolyák, mint a fölforralt tej.

Iván vállára vette a puskát, és füttyentett a kutyáknak. A nap akkor ért föl a Belcsuj gerincére, és első sugarai rózsaszínűre festették a szállás körül a rétet.

Farkas-Dumitru már nem volt ott, ő még szürkületkor eltűnt. Birtalan ott állt a pajta előtt, és Iván után nézett.

– Azt hiszed, igazán Csobán a neve annak a kutyának?

Iván megfordult.

– Igen – felelte határozottan.

Aztán rántott egyet a puskaszíján, és ment.

Mire a Komárnyikra fölért, már elolvadt a dér. Az ágak hegyén vidám cseppek ragyogtak, s a forrásról könnyű párák emelkedtek föl a kék levegőbe. De a föld fagyott volt még, és halkan sercegett.

Nem lepődött meg, amikor a ház előtt elvakkantotta magát a kutya.

– Csobán, ne – szólt oda neki, és pattintott az ujjával. – Csobán!

A kutya bizalmatlanul nézte, de nem ugatott már. Olykor az ajtó felé sandított. Az ajtó nyitva volt, és széles aranykévében ömlött be rajta a napfény.

Halkan köhögött, mielőtt a küszöbre lépett volna. Bentről halk nevetés felelt.

– Gyüjjön, gyüjjön, Iván bácsi, mióta várom már! A tejet kétszer melegítettem azóta!

Az asszony ott állt az asztal mellett, fiatalon, tisztán, vidáman. Az asztalon párolgó csupor, mellette cseréptányéron kenyér, szalonna.

– Jó reggelt adjon az Isten! – vette le Iván a kalapját zavartan, amikor a küszöbön megállt.

– Adjon Isten! Jöjjön már beljebb, s lásson hozzá, mert harmadszor is kihűl!

Mindezt azzal a furcsa, torokból jövő nevetéssel mondta. Az ember beljebb lépett.

– Honnan tudtad, hogy följövök?

– Megálmodtam! – nevetett az asszony. Nemcsak a szája nevetett, nemcsak az arca. Nevettek a szemei is, azok a különös nézésű, zöld szemek. Iván feszélyezetten topogott. Kezében idétlenül lógott a kalap.

– Gondoltam… megnézem, rendben maradt-e a ház? Azt mondtad, csak máig maradtok…

Az asszony arcára felhő borult.

– Úgy is van – felelte halkabban, és szemei lesiklottak az ember arcáról a padlóra –, virradatkor elment.

– És te? – csúszott ki Iván száján a kérdés.

– Én? – az asszony most egészen szembefordult vele. – Én itt maradok – mondta, és nyíltan, egyenesen a szemébe nézett.

Iván arcára kiült a megdöbbenés.

– Egyedül? Itt fönt?

Alig hallhatóan sóhajtott az asszony.

– Egyedül? Az még nem olyan rossz, Iván bácsi. Azt hiszem, ahol emberek vannak, ott rosszabb lehet, ha az ember egyedül marad…

– Aztán… meddig…?

Az asszony szeme merengve nézett ki az ajtón át az őszi napsütésbe.

– Meddig? – ismételte meg halkan a kérdést. – Ki tudja azt, Iván bácsi…? Ki tudja azt, hogy meddig…? A napsugár ott kint a rét fölött tudja-e, hogy meddig? És tudja-e a rigó?

Mélyet lélegzett, s ez olyan volt majdnem, mint egy sóhajtás.

– Milyen tiszta a levegő, Iván bácsi. Tiszta, mert átfésülték a napsugarak. Érzi? De azért hűvös már. Benne van az ősz ebben a levegőben, hiába fésülték át a napsugarak. Lehet-e kérdezni ilyenkor azt, hogy meddig? Lehet-e felelni reá?

Iván csöndesen megcsóválta a fejét.

– Különös asszony vagy, különös. És ha tél lesz? Ereszig ér a hó?

Az asszony megrázta a fejét, és szempillantás alatt elszállt szeméről az a furcsa, tűnődő fátyol. Nevetett. Bátran, vidáman, mint egy gyermek.

– Ellapátolom, ha ereszig ér! Annyi baj legyen! Üljön le, Iván bácsi. Kihűl a tej harmadszor is, mondom.

Szótlanul hörpölte a tejet. Szelte a szalonnát, falatozott. Az asszony végezte a maga dolgát. Kiment, bejött, rakosgatott.

– Meg kell nézze a tehenet is, Iván bácsi! Ilyen nincs még egy! Anynyi tejet ad, hogy nem győzöm én meg a Csobán! Aztán a juhok!

Iván letette a bicskát maga elé az asztalra. Koppant.

– Csobánnak hívják a kutyádat?

– Igen. Mért?

– Te vagy az… onnan az Urszuból…?

Az asszony arca elkomolyodott. Szemei fürkészve figyelték a plájász bozontos arcát.

– Én.

Hallgattak mind a ketten. Iván a padlót nézte mereven, az asszony Ivánt.

– Baj az…?

Halk volt a kérdés. Az ember mégis fölvetette tőle a fejét, mint akit lelken ért a hang.

– Nem, dehogy – hadarta elvörösödve, gyorsan –, csak… csak éppen hallottam rólad…

– Az emberek…

– Nem, dehogy – szakította félbe az asszonyt –, mindegy, hogy mit beszélnek az emberek. Az emberek buták és bolondok.

De a hangja zavart volt, és a szavai akadoztak. Az asszony szája körül megjelent egy öreges, keserű mosoly.

– Nem, Iván bácsi. Mondjuk meg úgy, ahogy van. Az emberek nem buták, és nem bolondok. Az emberek tudják, hogy mit mért beszélnek. Csak egyet nem tudnak: hogy az, amiről beszélnek, mért van úgy, ahogyan van. Ezt nem tudják, és ez nem is érdekli őket. Pedig…

Iván nézte az asszony szája körül azt a keserű mosolyt, és azt gondolta: milyen öreg. Szép, fiatal, nincs több tizenhét évesnél, szinte gyermek még… és mégis, milyen öreg.

– Mit akartál mondani? – kérdezte, amikor az asszony elakadt.

Az megrázkódott alig észrevehetően, és elfordult.

– Semmit. Nem nézi meg a tehenet?

Iván bólintott, és fölállt. Érezte ő is, hogy nincs mit beszéljenek többet erről. Keze végigsimította az asztal lapját, és elmosolyodott.

– Mire gondolt? – nézett reá kíváncsian a fiatalasszony.

– Találd ki, ha tudod! – évődött Iván, és mosolyogva nézett bele a zöld szemekbe.

– Találjam ki? – az asszony szeme furcsán villant egyet, és hirtelen éles lett, metsző éles, mint a jég, vagy mint a kaszapenge. – Találjam ki? – ismételte szinte fenyegetően a kérdést, és közelebb lépett Ivánhoz. Szemét mereven a szemébe szögezve, úgy állt ott egy pillanatig. Aztán halkan elnevette magát, merevsége kiengedett, és nekidőlt az asztalnak. – Olvasni lehet a maga szemében, Iván bácsi. Mondjam meg? Arra gondolt, hogy ezt az asztalt maga készítette. Maga gyalulta le simára a lapját, maga üvegezte ilyen fényesre. És ha tudta volna…

– Hallgass! – vágott közbe Iván szinte durván. – Igazán boszorkány vagy! Igazán!

És ijedten nézett rá, megdöbbenve. Az kacagott, azzal a búgó, lágy kacagással.

– Na, ugye? Maga is azt mondja! Hanem most jöjjön, mutassam meg a tehenet. Jöjjön!

És könnyű, vidám léptekkel megindult előtte. Piros szoknyáját meglengette az ajtóban egy hirtelen szél. Csak akkor látta meg Iván, hogy mezítláb van, és milyen kicsi és keskeny a lába.

– Te… lábbelid nincsen?

Az asszony csodálkozva állt meg, és visszanézett.

– Lábbeli? Persze hogy van! Csizma is, bocskor is. De így kellemesebb. Jöjjön már, na! Nem kíváncsi a tehenünkre?

Mialatt a tehenet nézték, meg a juhokat, meg a kecskéket, meg a tyúkokat és kakasokat, Iván a gazda gondos szemével fölmérte a boglyában álló szénát és a fölaprított tűzifát. „Ha hosszú a tél, nem lesz elég a széna – állapította meg

magában –, a tűzifa pedig semmiképpen sem elég.” De nem szólt róla. Megdicsérte a tehenet, a juhokat, a kecskéket, mindent. Aztán elbúcsúzott.

– Én most megyek. Valami parancsot nem hagyott?

Az asszony megrázta a fejét.

– Nem.

És tudták mind a ketten, hogy kiről beszélnek.

– Akkor Isten megáldjon, menyecske. Olykor benézek hozzád. Hogy el ne vigyenek a farkasok, azért!

Nevetett. Szélesen, jóindulattal. A fiatalasszony odalépett hozzá, és vállára tette a kezét.

– Mi jó barátok leszünk, Iván bácsi. Ugye? Én tudom!

És a szemébe nézett. A szemén át egyenesen a szívébe talán.

– Khöm – krákogott Iván –, csak azt akarom mondani, hogy a fára ne legyen gondod, s majd szénát is, ha fogy…

– Ugyan, menjen már – kacagott az asszony, és játékosan hátba vágta az öklével –, hiába vénember, olyan, mint egy gyermek!

Azzal vidám kacagással beszaladt a házba.

– Odaég a pityókám! – kiáltott még vissza a küszöbről.

Iván elgondolkozva haladt lefele a bükkösön. A kutyák nyomot kaptak, elkalandoztak, észre se vette. Csak arra riadt föl, hogy ott csaholnak az üverben, a Sestina felé.

Disznókondára akadt a két Dudás. Nyolc darab volt együtt, három nagy, s öt kicsi. Tova az Iszticsó lábánál érte be őket. Egy süldőcskét kilőtt közülök, a többit menni hagyta. Visszahívta a kutyákat is, aztán a disznót kibelezte, fölkötötte a hátára, s elindult vele haza. A vadászat izgalma, aztán a cipekedés, minden, elterelték a gondolatait a komárnyiki háztól. Csak este, mikor már ott ültek a szálláson, a kemence mellett, s a disznó húsa el volt rendezve annak rendje szerint, és a vacsorán is túl voltak, és megtömték a tiszafa pipákat, akkor jutott mindaz az eszébe megint, ami a reggel történt. Szívta a pipát, Birtalan is szívta a magáét, és hallgattak. Nőtt körülöttük a füst, és kint zúgott megszokott álmossággal a Szalárd.

– Hát ő az – mondotta hirtelen, és Birtalanra nézett.

Az bólintott a pipa mellől.

– Gondoltam mindjárt. Az úrfi?

– Ma reggel tért haza. Fileházán át.

– Aha.

Aztán többet nem szóltak, csak ültek, pipáztak, hallgattak. Később az ablakon át látni lehetett, hogy odakint följön a hold. Telehold volt majdnem, fényes, lapos.

Később egy lövés dördült valahol. Alig hallatszott, mégis fölkapták rá egyszerre a fejüket.

– Dumitru – mondotta Iván.

– Ő – felelte Birtalan –, a Pávelben szólt.

– Nem. Inkább a Benedek fejében.

– Lehet. Egy toportyánnal, ejszen, kevesebb lett megint.

Aztán már csak a tűz halk sercegését lehetett hallani, és a patakot odalent, és a holdvilágos éjtszakát, ahogy alápermetezett a havasra.

Nemsokára lehullt a hó. A szarvasok lehúzódtak az aljba, ahol több volt a nyárfa és az éger, a medvéket pedig elnyelte a Dószul Fulgeruj odvas sziklarengetege. Csak az őzek maradtak a helyükön, szomorú hűséggel, és a behavazott plájokon magányos hiúzok vadásztak.

Két hétig havazott, szinte egyfolytában. Mikor újra előbújt a nap, az erdő olyan volt, mint egy elvarázsolt tündérpalota. Vakító oszlopok, csipkés mintájú ívek, tündöklő, különös virágok, puha barlangok mindenfele. A patakok szívverése valahonnan mélyről jött, a föld alól, és alig hallatszott a puha pihékbe ágyazott csöndben.

Fönt a Komárnyik körül mintha mozdulatlan némaságba öltözött volna a világ. Az asszony naponta ellapátolta a havat a ház körül, és a pajta körül, és a fásszín körül, és le egészen a csorgóig. Ellapátolta reggel, és ellapátolta este megint. És reggel kezdhette újra elölről. Két álló hétig. Akkor aztán kisütött a nap. A hó csikorgott a bocskor alatt, és mikor a pajta ajtaját kinyitotta, vastagon dőlt belülről a pára.

Délutánra még jobban lehűlt a levegő. Este már recsegtek a fák odalent a fagytól. Reggelre a kemence mellett fenékig fagyott a vödörben a víz.

Elvégezte a munkát az állatok körül, aztán leült a kemence mellé, kezébe vette a guzsalyt, és fonni kezdett. Szaporán sirült a fehér gyapjúszál, telt az idő. A nap benézett az ablakon, egy-egy zsindely néha halkan megpattant a tetőn, a tűz békésen sistergett.

És mégis, egyszerre valami furcsa nyugtalanság fogta el. Nem tudta, mi az. Letette a guzsalyt, és az ablakhoz ment. Mozdulatlanul és vakító fehéren ragyogott a tisztás, és tova föl a fenyvesig nem szelte át egyetlen nyom sem. Állt ott egy darabig, aztán visszament a tűzhöz. Fát tett rá, kezébe vette újra a guzsalyt, leült, és font. De a nyugtalanság nem múlt el. Ott volt benne, érezte, és nem tudott szabadulni tőle.

Újra letette a guzsalyt. Az ajtóhoz ment, és kinyitotta. Éles, vad levegő csapott az arcába. Orrában érezte a hidegét. Leakasztotta a szögről a nagykendőt, magára vette, és kiment. Egy darabig nézte az erdőt, aztán átment a pajtába, és utánanézett az állatoknak. Ott volt a kutya is, a juhok között, a szénában.

– Átjöhetsz a házba – szólt reá az asszony –, átjöhetsz, nem bánom.

A kutya nézett rá, de nem mozdult. Összegöngyölődve feküdt ott, és pislogott.

– Nem érted? – szólt rá türelmetlenül. – Átjöhetsz! Egyedül vagyok, nem érted?

Hangosan mondta ezt, és maga is megdöbbent a szótól. Egyedül? Hát nem egyedül volt eddig is? Mindég? Egész életében? Amikor Tátira várt, hosszú téli hónapokon keresztül ott az Urszuban? Vagy amikor már nem is várt, csak az élelmet hordta föl neki naponta egyszer, kétnaponként egyszer, ahogy jött, föl a szénhez, a kemencékhez? Nem egyedül volt mindég?

Miért jutott éppen most az eszébe? Ilyen hirtelen, éppen most? Otthagyta a kutyát. A pajta ajtaját betette, nekitámaszkodott a falnak, és nézte az erdőt. Hát nem volt éppen eleget egyedül ahhoz, hogy megszokja? És nem volt jó és szép, hogy egyedül volt? És miért éppen most…? Miért éppen most jött a szájára ez a furcsa szó…? Egyedül…

Tátira gondolt, és az urszubeli házra és a kemencékre, ott fönt az Istenszéke alatt, és nem érzett magában semmi bánatot amiatt, hogy mindez eltelt. És hiába akart erősen reájok gondolni, hiába akarta erősen-erősen látni őket, Tátit és a kerek házat és a kemencéket… újra és újra összezavarodott előtte a kép, és egy nyers ágakból összerótt kaliba jelent meg helyettük, és egy forrás és egy rét, tele virággal… hiába kergette el, visszajött, és újra visszajött, és szinte hallotta a fenyőket is suhogni, az istenszéki fenyőket, odafönt, és ettől lassan megtelt könnyel a szeme.

Fázni kezdett. És a fázással együtt újra visszatért az az előbbi furcsa nyugtalanság. Összébb húzta a kendőt, és megmozdult, hogy visszatérjen a házba. Tett is már nehány lépést, és akkor hirtelen megfogta valami a lábát. Valami megfogta, és megállította. Valami ideges izgalom dobbant a szívébe, és meg kellett forduljon, és le kellett nézzen a bükkös felé. Kellett. És lent, mélyen lent a betemetett fák között egy ember mozgott a hóban.

Érezte, hogy egy ijedt kéz megmarkolja a szívét, és fölvacogott tőle. Aztán csak állt, és nézte, és nézte az embert, ahogy lassan, nagyon lassan jött fölfele. Olykor térdig süppedt a hóba, olykor combközépig. Lassan, nehézkesen taposta magának fölfele a nyomot. Fején furcsán billegett a csúcsos báránybut kucsma, hosszú, egyenes botot tartott a kezében, arra támaszkodott. Jött, jött. Már látni lehetett a nyaka köré csavart kék hárászkendőt, az oldalán duzzadó tarisznyát, szakállát, mely sárgának látszott a hó fölött.

Lassan megnyugodott. Az ijedtség elmúlt. Megismerte az embert. A forrásig elébe is ment.

– Isten hozta, Birtalan bácsi!

Az öreg nehány lépéssel lejjebb megállt. Levette a sapkáját, és megtörülte keze fejével a homlokát.

– Fene ezt a sok havat megegye! Elvész benne az ember. – Aztán megnézte jobban az asszonyt. – Hát itt vagy. Na lám-lám. Ki hitte volna! Amikor halat fogtunk együtt, még ki se látszottál a hóból. Nuca a neved, ugye?

– Az – bólintott az asszony, és mosolygott. – Jöjjön be, Birtalan bácsi! Hideg van itt.

Bementek a házba. Az öreg leverte magáról illedelmesen a havat kint a küszöbön, csak azután lépett be. Sapkáját, ködmönét fölakasztotta a kemence fölé egy szögre.

– Ezt a szöget én vertem ide – mondotta magyarázólag –, éppen emiatt, látod.

Aztán előkotort a tarisznyából nehány keményre fagyott halat.

– Hoztam is valamit, látod. Mert idefönt nincsen, azért.

Leült a kemence mellé a padra, lassan körüljártatta szemét mindenen, és bólogatott.

– Rend és tisztaság. Ez a fontos, látod. Rend és tisztaság. – Aztán sóhajtott, és lenézett maga elé a padlóra. – Hát följöttem, látod.

Az asszony is leült, kezébe vette a guzsalyát. És egyszerre csak újra ott érezte azt a furcsa nyugtalanságot magában. Nézte az öreget, és várta, hogy beszéljen. Félt tőle, és mégis várta. Valami volt közöttük a levegőben, valami megnevezhetetlen, amitől félni kellett.

Birtalan hallgatott. Nézte a bocskorát, és a bocskoráról lassanként leolvadó vizet, ahogy fekete tócsává gyűlt a padló deszkáján.

– Lám-lám – mondotta lassan –, így lesz a fehérből fekete, látod.

Az asszony keze megremegett a gyapjúszálon.

– Beszéljen, Birtalan bácsi!

Az öreg fölnézett rá, aztán belenyúlt a tarisznyába.

– Várj csak, valami még van itt a számodra.

Egy papírba göngyölt csomagot húzott elő. Öreges lassúsággal bontotta föl. Kis színes skatulyácskák voltak a csomagban, papírzacskók, mindenfélék.

– Ezeket küldik neked, Nuca. A papirosban színes cukor van, emitt meg valami szappanféle. Ezek a skatulyácskák meg amolyan úri huncutság, tűzszerszám helyett. Idenézz! Egy ilyen fácskát kivesz az ember, oszt' végighúzza a skatulyácska oldalán, így, ni… ne! Itt a láng!

A gyufa sercegve égett az ujjai közt, azt nézték mind a ketten.

– Itt van, fogjad! Az a neve, hogy biztonsági gyújtó. Rá vagyon írva. Ne!

Az asszony átvette a holmit, és félretette, a kemence sarkára.

– Ne tedd a tűzhöz, mert meggyullad – figyelmeztette Birtalan.

Fölkelt, és föltette az egészet a polcra. Aztán visszaült szembe az öreggel. Az izgalom egyre fülledtebbé tette közöttük a levegőt. Torkában érezte már. Kiáltani szeretett volna rá, hogy mondja már ki! De hallgatott. Tépte a guzsalyt, sirítette a szálat, font. De a torka száraz volt, és a homloka tüzelt.

Birtalan újra a bocskoráról leolvadt tócsát nézte a padlón.

– Van egyéb is. Sok minden, ami télire kell. De az még lent van zsákokban. Gyerkónál. Lóval kell fölhozni, ha majd kitaposódik a csapás. Liszt, zsír, szalonna, füstölt hús és sok minden egyéb. Pokróc, téli gúnya, mit tudom én. Hat tele zsák. Majd a két ló fölhozza. Csak ki kell tapossuk a csapást, tudod. Elébb nem lehet.

Az asszony nem bírta tovább. Keze eleresztette a guzsalyt, teste előrehajolt, szeme fürkészve nézett az öregember arcába.

– Mikor jön?

Birtalan ránézett, aztán megvakarta a fejét.

– Az úgy volt, tudod, hogy amikor elállt a havazás, én lementem. Hogy lássam, mekkora a hó a patakon, azért. Hát nagy a hó. Nagy. De azért leértem délre. Gyerkó azt mondta, hogy ne menjek vissza, várjak másnapig. Elsötétedtem, meg minden. Nem azért, tudod, de hát nem volt más dolgom úgysem. Vártam. Estefele, éppen szürkülni kezdett, csak halljuk, hogy ugat odakint a kutya. „Mi a fene – mondja Gyerkó –, tán nem eszi a fene a vásárosokat, ekkora hóban!” Kinézünk, hát egy szán vergődik elő a fordulóból. Ratosnya felől. Nehezen tapossák a lovak a havat. Megismerjük nyomban a lovakat, s meg a kocsist is. A disznajói udvarból voltak.

– Ő nem volt a szánon?

– Nem. Csak a kocsis. Meg a zsákok, amiről szóltam. Meg ez a kis csomag. Ezt úgy adta ide külön a kocsis. Aszongya, neki valami ügyvéd úr adta át Régenben, aki meg Kolozsvárról hozta volt. S annak meg az úrfi nyomta volt a markába, mielőtt fölült volna a gőzös masinára. Azzal a paranccsal, hogy a Komárnyikra szól…

Az asszony előrehajolt, keze megmarkolta az öregember vállát. Ujjai görcsösen szorították.

– Mikor jön vissza, azt mondja meg!

Birtalan fölnézett, egyenesen bele az asszony két riadt szemébe.

– Tavaszra. Így mondotta a kocsis.

Az asszony keze lehullt. Aztán fölegyenesedett, és úgy ült mozdulatlanul. Szeme a padlót nézte, homlokába belemélyült egy furcsa ránc.

– Külországba küldötte az úr – tette hozzá halkan Birtalan –, így mondta volt a kocsis. Külországba. Tanolni vagy mért.

Aztán csak ültek és hallgattak. A tűz kezdett kialudni, s a gerendák közt bekúszott a tél hideg szaga. Később az asszony megmozdult, sóhajtott, és fölállt. Fát rakott a tűzre. Pattogva kelt életre a láng, és hamarosan újra terjedni kezdett a meleg. Az asszony fazekat rakott a tűz fölé, ebédet készített. Megterítette az asztalt.

– Így, bizony, így – dünnyögte Birtalan, és ő is sóhajtott –, hát így.

Szótlanul kanalazták a levest. A nap elfordult odakint, a tisztásra árnyék nyújtózott, s árnyék borult a szobára is. Aztán Birtalan megtörülte a száját, és fölállt.

– Fád van elég?

– Van, Birtalan bácsi.

– Van minden?

– Van, Birtalan bácsi.

– Ha kell valami, csak szólj!

– Nem kell semmi, Birtalan bácsi.

Az öregember megvakarta a fejét.

– Igen halkan beszélsz te, s igen szelíden. Nem szeretem ezt. Jobban szeretem, amikor a fehérnépek hangosak a magad korában.

Az asszony szomorúan elmosolyodott.

– Leszek még hangos is, Birtalan bácsi. Majd máskor.

Az öreg nézdelődött még egy keveset, topogott egyhelyben, aztán elment. Az asszony az ajtóból nézett utána. Az izgalom elmúlt benne, a reggeli nyugtalanság helyét valami kemény, szigorú dermedés foglalta el. A szívét már nem érezte verni. Gondolatai megnyugodtak. Szeme fölnézett a napsütötte fák tetejére, és meglátott egy nagy, fekete harkályt.

– Hát ez volt az – gondolta –, ez…

Szinte jó volt, hogy a titokzatos megérzés félelme, amelyik valójában már napok óta ott lebegett körülötte, mint egy láthatatlan, kísérteties árnyék, egyszerre valósággá rögződött. Testet öltött szinte, a gondolatok által megfoghatóvá lett, fölmérhetővé.

Elment. Hova is? Mit mondott az öregember? Mindegy. Valahova. Ha egyszer elment, akkor már mindegy, hogy hova ment el. Mikor jön vissza? Tavasszal. Tavasz. Sok idő. De hát, amikor azt mondták Tátira, hogy öt év, és ő elkezdte várni? Tavasz, az sokkal hamarabb, mint öt év. Most hó van. Amikor elmegy mind, az a tavasz. Majd lesni fogja, amikor apad. Naponta egy ujjnyit? Apad-e naponta egy ujjnyit? Majd méri, igen…

De… búcsúzni eljöhetett volna. Vagy… jó az, búcsúzni? Tudni, hogy még egy nap, egy este… már csak egy este, egy éjtszaka… már csak egy éjtszaka… már mindjárt virrad… még egy utolsó ölelés, utolsó csók… nem, nem jó ezt tudni. Jobb így. Elment valahova, mert biztosan nem lehetett másként. Tavasszal visszajön. Nincs más mit tenni: várni kell a tavaszt.

Végignézett a tág, üres tisztáson, és egészen csöndesen sóhajtott egyet. Aztán visszament a házba, és betette az ajtót. Hideg volt. Fölszította a tüzet, fát hozott be a színből, elmosogatta az edényt, megetette az állatokat, s mire a fejéssel is végzett, este lett. Meggyújtotta az asztal fölött csüngő olajmécset, egy olyan kis furcsa fapálcikával gyújtotta meg, amit ő küldött, és már mosolyognia kellett. Mert eszébe jutott, ahogy az öreg a nevüket mondta: biztonsági gyújtó. Aztán leült a kemence mellé, és elővette a guzsalyt. Pattogott a tűz, pörgött kezében az orsó, pislogott a mécs az asztal fölött, és a világ dolgai fölsorakoztak lassan ezek köré, valami tisztes, komoly rendben. A tehén, a juhok, a kutya, a Komárnyik, Iván bácsi és Birtalan bácsi és ő és a tavasz, ami jön. És akkor egyszerre eszébe jutott, hogy megkéri majd Ivánt, számoljon össze annyi olyan kis tűzpálcikát, amennyi kell tavaszig, és majd minden este mécses-gyújtáskor egy elég belőlük, és ő majd arra gondol, hogy eggyel újra kevesebb maradt. Mint ott az Urszuban, régen…

– Biztonsági gyújtó – jutott eszébe a furcsa szó, és vidáman, hangosan fölnevetett.

Nehány nap múlva fölhozták a plájászok Gyerkótól a holmit. Két hegyi ló hátára síjazva ügyesen. Nehezen másztak föl a lovak a hóban, hosszú téli szőrük csapzott volt az izzadságtól, mire a házhoz fölértek. Iván törte előttük az utat, Birtalan kullogott hátul, így jöttek.

Aztán leszedték a zsákokat a lovakról, s behordták a házba. A lovakat lecsutakolták, a pajtába vitték, s aztán Iván is, Birtalan is rendre bementek az asszonyhoz. Az ott állt a szoba közepén, kerekre nyílott, nagy szemekkel, és bámulta a zsákokból előkerülő holmit. Életében még ennyi kincset együtt nem látott!

Mert csak az egyik zsákban volt liszt. A másodikból már nagy oldal szalonnák kerültek elő, sonkák, kolbászok. A harmadikból bödön zsír, apróra vágott szárított tészták, befőttek. Lábasok, fazekak, mindenféle edények. A negyedikből kék papírba öltöztetett süvegcukrok, mézesüvegek, alma, dió. Az ötödikből tulipánnal kivarrt ügyes prémes bunda, piros csizma, cifra rokolya, csipkés ujjú ingek. A hatodikból lenvászonlepedők, őrlők, varrottas párnák, terítők, függönyök. És mindezek alatt ott bolyhosodott három hatalmas nagy fehér csergepokróc, nehéz, vastag, hosszú szőrű.

Ellepte a szobát a rengeteg sok holmi. Az asszony meg hol az egyiket vette a kezébe, hol a másikat. Tapsolt, kacagott, csodálkozott nekik, néha fölkiáltott, néha tátva maradt szájjal tapogatott meg egy párnát, egy terítőt, egy ruhadarabot. A két öreg meg ült csöndesen a kemence padkáján, és néha összenézett, összemosolygott. Egyszer aztán nagyot kacagott az asszony ott a szoba közepén, fölkapott a földről nehány ruhadarabot, és beszökött velük, mint az őz, a másik szobába. Hallani lehetett, ahogy suhogtak a ruhák odaát. A két öreg a földet nézte, de mindegyik mosolygott magában.

Aztán egyszerre csak kinyílt az ajtó, és ott állt előttük az asszony. Az asszony? Nem. Egy asszony. A két plájász egyszerre kapta föl a fejét. Még a szájuk is tátva maradt. Egy ragyogó szépségű, pompás fiatalasszony állt előttük, egy villogó szemű, piros orcájú nagygazda-menyecske, kis piros csizmában, tánchoz illő, bő rétű színes rokolyában, tulipános fehér bundácskában, súlyos selyem fejkendővel aranyosan csillogó haja fölött. És hogyan állt ott a küszöbön! Büszke tartással, pompázva, gőgösen szinte, mint aki sohasem járt másként.

– Netene! – szólalt meg Birtalan elsőnek. – De ügyes székely menyecske lettél! Így járnak arra mifelénk a nagygazda-asszonyok, vasárnapi misére.

– Nagygazda-asszony, igen – bólintott Iván is –, akinek hat ökre áll a pajtába bekötve, két jó lova, sok borja, tehene, juha. Kétszáz hold földje, hízója az ólban. Akit előre süvegelnek az emberek az utcán, s a szegények úgy járnak be hozzá, a hátulsó ajtón, alázatosan…

Az asszonyból kitört a nevetés ott az ajtóban:

– Két bolond! Két vén bolond…! És nevetett, megperdült a sarka körül, csapkodta a kezeit, és nevetett. – Menjenek, menjenek! Nem akarok én nagygazdaasszony lenni, dehogyis akarok! Menjenek, két bolond…!

És kacagva hempergett meg a padlóra terített nagy csergepokrócokon, úgy, ahogy volt, piros csizmácskában, ünnepi rokolyában, tulipános bundácskában, selyemkeszkenősen, és kacagott, kacagott.

Kacagott a két szakállas öregember is a padon, kacagott odakint a zúzmarás fákon a napfény, kacagott minden. Aztán az asszony abbahagyta a kacagást, fölült a csergepokrócon, és megkérdezte:

– Legalább szép vagyok-e így, azt mondják meg! Mi?

– Mint egy kis Szűzmária az ikonokon – mondotta Iván meggyőződéssel.

Az asszonyból újra kiszökött ettől a kacagás. De Birtalan fölemelte csontos, sovány ujját, mely olyan volt, mintha csontból lett volna éppen, és megkérdezte:

– Hány esztendős vagy, azt mondd meg!

Az asszony vállat vont.

– Nem számoltam. Talán tizenhét. Talán tizenhat. Mit tudom én! Vagyok!

– Úgy-úgy – bólogatott Birtalan –, tizenhét. Lehetnél tizennyolc is, tizenkilenc is. Húsz is. Hanem aki ennyi idős, mint te, annak még nem szabad ám megkérdeznie, hogy szép-e, vagy nem! Hallod-e!

– S mért nem? – kerekedtek el az asszony szemei.

– Mert ebben a korban még maga a fiatalság szép, s nem az, aki viseli. Így van ez.

– Így-így – bólintott Iván is szomorúan mellette.

Az asszony fölkelt a pokrócról, s közelebb ment hozzájuk.

– Maguk már nagyon öregek? – kérdezte komolyan, és a hangja tele volt részvéttel.

– Nagyon? – Birtalan meglógatta a fejét. – Nagyon nem. Csak öregek.

– Milyen az, Birtalan bácsi? Mennyi év kell hozzá?

A kis szakállas halember csodálkozva nézett az asszonyra. Megrágta, megkérődzte a kérdést, csak azután felelt:

– Hogy milyen? Azt nehéz elmondani. Mert kinek-kinek más. Fáradtság is, pihenés is. Előre is, hátra is. Mint amikor fölértél egy gerincre, és látod magad körül az erdőt. Azt az oldalt is, ahonnan jöttél, s azt az oldalt is, amelyiken le kell ereszkedned. Már úgy értem: látod a fák tetejét. Hogy mi van alattuk, azt csak úgy elgondolod. Emlékszel arra, ami volt, s ebből próbálod elképzelni azt, ami lesz. Hát így van ez. Hogy mennyi év kell hozzá? A gerincig? Amíg oda fölérsz? Azt kérded?

– Ühüm – bólintott az asszony komoly szemekkel.

– Hát tudod, ezt nem lehet pontosan megmondani. Vannak alacsony gerincek, és vannak magosabb gerincek. Vannak rövid, meredek oldalak, ahol csak mászol és izzadsz, és mászol és izzadsz, és egyszerre fönt vagy. És vannak megint lassú,

menedékes hegyoldalak, sok lankás résszel és csak kis kapaszkodókkal. Az ilyen hegyoldalakon lassabban, de kényelmesebben ér föl az ember. Különböző.

– Maga hány éves, Birtalan bácsi?

– Én? – az öreg egy pillanatra meghökkent. – Megállj csak! Ötven voltam… az rég volt. Hatvan… az is voltam már, igen. Úgy hatvanegynehányt megértem, esztendőt, tudod. Hatvanötöt talán…

– S maga, Iván bácsi…?

– Iván? – Birtalan legyintett. – Ammég legény. Ötven?

– Negyvenkilenc – javította ki rekedten az orosz –, negyvenkilenc…

És sóhajtott. Birtalan is sóhajtott.

– Mondom, nem egyformák a hegyoldalak, amelyek a gerincre vezetnek.

Az asszony csak nézett egyikről a másikra.

– Milyen vének maguk… milyen furcsák…!

Aztán Birtalan a térdére csapott.

– Na! – mondotta, és Ivánra nézett. – A lovakat még vissza kell vigyük Gyerkóhoz, az aljba.

Egyszerre álltak föl mind a ketten, egyszerre nyúltak a kucsmáik után.

– Hát ifiasszony, erőt, egészséget!

– Köszönöm a jóságukat, Birtalan bácsi. De azt mondják meg, hova tegyem el ezt a sok mindent? Hova?

Tele volt a ház padlója úgy a rengeteg holmival, hogy lépni sem lehetett köztük.

– Majd valahova elteszed – felelte Birtalan, s megindult az ajtó felé.

Az orosz körülnézett a szobán.

– Majd csinálunk szekrényt s ládát a holminak. Jó?

– Jó lesz, Iván bácsi, jó lesz!

– Na, akkor Isten megáldjon!

– Isten megáldja magukat! S köszönöm szépen!

Aztán ottmaradt egyedül. Estig rendezgetett, szöszmötölt. Tette ide, tette oda a dolgokat. Beleszagolt az üvegekbe, bödönökbe, leharapdálta a süvegcukrok tetejét, belekóstolt a szalonnákba, sonkákba, kolbászokba; így telt el a nap. Este levetette a díszes, új ruhát, és átvitte a másik szobába, a lakatlanba. Fölakasztotta szép rendesen az üres ágy fölé, a szögre. Amelyiken a puska csüngött valamikor. Megsimogatta még egyszer a ruha selymét, megsimogatta az üres ágyat, aztán halkan sóhajtott, és kiment. Az ajtót vigyázva tette be, mintha alvót hagyott volna el odabent, egy kedves alvót, akit még nem szabad fölébreszteni.

Az ablakhoz ment, és kinézett. Kint hideg sziporkázással fénylettek a csillagok, mozdulatlanul állt alattuk a behavazott erdő, a tavasz még messze volt nagyon.

Egybefolytak rendre a napok. A rövid nappalok, a hosszú éjtszakák. A fejés, etetés, szénahordás, ganétakarítás, a fa, a víz, a tűz, minden egybefolyt, mint ahogy

apró szürke gyöngyszemek egybefolynak, ha zsinórra fűzi őket az idő. A tűz mellett, este a guzsaly… apadt a gyapjú, szaporodtak a fonalgombolyagok… néha egy-egy fáradt őz ment át a tisztáson a hideg napsütésben, néha éjtszaka nagyot koppant egy bükkfa a fagytól… így volt. Ez volt a tél, az élet, a törvény.

Aztán egy este. Valahogy már az egész nap olyan furcsa volt. Mintha valami feszült várakozás előzte volna meg az estét. Amikor reggel kinyitotta az ajtót, mintha a tisztás tágabb lett volna valamiképpen. A nap fényesebb. A hónak szaga volt, valami tavaszra emlékeztető, furcsa lágy szaga. Később a pajta eresze csöpögni kezdett, és nemsokára rá, úgy dél felé, egy dolmányos varjú szállt át lassú szárnyakkal a ház fölött, s fölült az egyik bükkfa tetejére. Ült kövéren, nyugalmasan, mellét nekifeszítve a napsugaraknak, aztán egyszerre csak kinyújtotta a nyakát, furcsán, hosszúra kinyújtotta, és megszólalt: „Kro… kro… kro…” A hangja végigszállt az erdők fölött, és egyszerre, mintha fölfigyelt volna rá minden. A Sestina valamelyik üverében visítozni kezdett egy harkály. Valami különös, langyos szellő jött lentről, és egy-egy fa alig észrevehetően megrázta magát, s ágairól nagy, puha cafatokban hullt alá suppanva a hó.

Délutánra már barna volt a bükkös. A forrás körül megolvadt a jég, s a hó tetején ezernyi apró hóbolha nyüzsgött. Később párák futottak össze az égen, s valami rakoncátlan déli szél kezdte cibálni a fenyőket odafönt. Valami volt a levegőben, érezte jól. Valami változás. Valami, ami megérkezett. Nem a tavasz volt ez, ezt tudta jól. De valami, ami összefüggésben van vele, ami olyan, mint egy biztatás, mint egy erős kéz, amelyik kinyúlik a semmiből, és azt mondja: ne félj. Nem tudta, hogy mi az, de érezte, hogy ott van valahol, és közeledik, és jön.

Ott lézengett a ház körül, és várt. Később bement, magára vette az ünneplő ruhát, a piros csizmácskát és a tulipános bundikót, és úgy támaszkodott neki a ház falának. És várt.

Aztán lement a nap, és nem történt semmi. A szél megfordult, és az eget felhők lepték el. Gyorsan lett sötét. Nem volt hideg, a forrás csöngetése fölhallatszott a hóból.

Csalódottan ment be a házba. Meggyújtotta a mécsest, leült a kemence sarkára, és várt. Aztán egyszerre csak ugatni kezdett a pajtában a kutya. Földobbanó szívvel egyenesedett ki. Figyelt. Csak a kutya ugatott, más nem hallatszott semmi. Pattogott a tűz.

Később, mintha a pajta ajtaja csikordult volna. De a kutya nem ugatott már. A padláson fölsivított a szél. Furcsán sivított, más nem hallatszott semmi.

Léptek? A kemencében fölnyögött a tűz. Füstszag. Szél nyomta le a lángot, a mécses meglebbent, s a padláson fölsóhajtott egy gerenda.

Aztán hirtelen szélesre kitárult az ajtó. Mintha nem is emberi kéz nyitotta volna ki. És a küszöbön ott állt behavazott szakállal, behavazott kucsmában két öregember. És mögöttük a mécs gyönge fényében látszott a fekete éjtszaka, és a fekete éjtszakában nagy, puha pelyhekkel hullott a hó.

– Megszületett a Jézus Krisztus.

– Mindörökre, ámen.

A két öregember belépett. Volt bennük valami méltóságosan ünnepélyes, ahogy beléptek. Az asszony szíve a torkában vert. Fölállt, meghajtotta a fejét, nem szólt. Szeme mögött könnyeket érzett, és a szíve mintha föl akart volna jönni a torkán. Érezte, hogy szép és komoly pillanat ez, méltóságos pillanat. Emlékezett, hogy valamikor régen hallotta már ezeket a szavakat, falubeli gyermekektől, de nem tudta, hogy mit jelentenek. Állt, két kezét összetette, és várt.

A két öreg belépett, betették maguk mögött az ajtót, kucsmájukat levették, lerázták róla a havat, aztán megálltak egymás mellett ünnepélyesen. És Birtalan elkezdte:

Eljövénk e házhoz, hogy hírt adjunk Róla,
aki megszületék barmoknak jászlában,
Úr Jézus Krisztusrul, mi Idvezítőnkrül,
aki megszabadít minket bűneinktül.

És Iván folytatta:

Ki magára vevé a szegények terhét,
árvák árvaságát, özvegyek keservét,
hogy mind vele menvén, eljuthassunk végre
mennyei országba, örök idvességbe!

Majd újra Birtalan:

Legyen hát e házon s benne lakó népen
békesség és áldás Úr Jézus nevében.
Jól elljék a jószág, gyarapodjék minden,
apraját és nagyját áldja meg az Isten!

És újra Iván:

S kik jövénk e hírrel, szegény pásztornépek,
messzi Betlehembül, ha nem is hinnétek,
lássatok vendégül, tisztességgel kérünk,
hadd légyen e háznál békés pihenésünk!
Ámen.

– No – mozdult meg Birtalan –, vessük csak le az ujjast, mert beléolvad a hó. Úgy, ni. Akaszd oda, lányom, arra a szögre! Te is, Iván! Ne csöpögtessük össze a házat szent karácsony östéjén. Úgy, na. Ha innep van, akkor innep van.

Az asszony szinte alázatosan vette át tőlük az ázott szagú condraruhákat, és akasztotta föl a kemence fölé.

– Üljenek le, pásztorok, ha már olyan messziről jöttek!

Komoly volt a hangja, az arca, a szeme. Komoly volt a két öregember is. Nem volt ez tréfa, nem. Komoly dolog volt ez, szép, komoly dolog. Az asszony tányért rakott elébük az asztalra, kenyeret, szalonnát, kolbászt.

– Lássanak hozzá!

– Várj! – mondotta Birtalan, és kotorni kezdett a tarisznyájában. Egy kis kopott, fekete könyvecskét vett elő. Lapozgatta. Iván meghajtott fővel, komolyan, mozdulatlanul ült mellette. Aztán Birtalan akadozva, lassan olvasni kezdett. Csontos, sárga ujjával sorra kísérte a szavakat, válla meghajolt, szinte rágörnyedt a könyv fölé. A mécses sárga fényében olyan volt az arca, mint kopott templomi képeké. Ősz szakállában egy-egy szál megcsillant ezüstösen. Árnyéka elnyúlt mögötte a padlón, végig, a fal szögletéig egészen. És olvasott.

– Valának pedig pásztorok azon a vidéken, akik künn, a mezőn tanyáztak, és vigyáztak éjtszakán az ő nyájok mellett. És íme, az Úrnak angyala hozzájok jöve. És az Úrnak dicsősége körülvevé őket. És nagy félelemmel megfélemlének. És mondá az angyal nékik: ne féljetek, mert íme, hirdetek néktek nagy örömet. Mely az egész népnek öröme lészen. Mert született néktek ma a Megváltó. Ki az Úr Krisztus, a Dávid városában. Ez pedig néktek a jele: találtok egy kis gyermeket bepólyálva feküdni a jászolban. És hirtelenséggel jelenék az angyallal mennyei seregek sokasága, akik az Istent dicsérik, és ezt mondják vala: dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek, és a földön békesség, és az emberekhez jóakarat…

– Vagyis: dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek, és a földön békesség, és az emberekhez jóakarat. Ámen.

Birtalan lassú mozdulatokkal eltette a könyvet, aztán a könyökével oldalba bökte Ivánt.

– Most pedig béhozhatjuk azt is, ami kint maradott.

Azzal fölkeltek és kitopogtak a házból. Az asszony egyedül maradt. Ült mozdulatlanul a kemence sarkán, és fejében zsongtak a furcsa szavak, és az egész olyan volt, mintha álom lenne. Krisztus, Isten, béke, jóakarat… szavak, szavak, ismerősen ismeretlenek, méltóságosan titkos jelentésűek, melyek mögött valahol, a láthatatlan hátterében ennek az életnek, méltóságos nagy titkok súlyosodnak, mint a hegyek, mint a nagy hegyek, úgy… Valahogy mindezt érezte, anélkül, hogy értette volna a szavakat, a szavak jelentését. Érezte, hogy ezek a szavak csak függönyök, kissé zavaros szövésű függönyök, amelyek takarnak valamit, valami nagyon szépet és nagyon hatalmasat, valamit, ami még nem való az ember szemének, hogy lássa. Ült, és a szavak zsongtak a fülében, és olyan volt az egész, mint egy szép és mélységesen titkos értelmű álom.

Aztán nyílt megint az ajtó. Betopogott rajta a két bozontos ember, s görnyedten cipeltek valamit. Valami vastagot, nagyot. Egyik jobbról fogta, másik balról. Letették a szoba padlójára. Egy nagy, festett láda volt.

– Ezt pedig magunk csináltuk néked, magunk kezével – mondotta Birtalan lassú, rekedt hangon, és lesöpört valami szemetet a láda födeléről –, hogy megtartsál bennünket jó emlékezetben.

Az asszony odalépett hozzájuk.

– Istenem – suttogta.

Két kezét a szívére szorította, és állt a láda előtt, és a két bozontos, vén plájász előtt, állt, és a szemét lassan ellepték a könnyek, maga sem tudta, miért.

– Köszönöm, Birtalan bácsi. Köszönöm, Iván bácsi. Maguk olyan jók.

Nem mondott többet. A szeméből kihullott egy könnycsepp, és végigfolyt az arcán. Lehajolt gyorsan a ládához, nézte, simogatta. Súlyos, nagy tölgyfaláda volt, sötétkék alapon piros tulipánokkal kereken föstve, zöld fákkal, fehér virágokkal, vörös őzekkel, medvékkel, szarvasokkal.

– Én ácsoltam össze, Iván föstötte ki – jelentette be Birtalan tárgyilagosan, és megköszörülte hozzá a torkát, hogy lenyelje a meghatottságot, ami rájuk szállt hirtelen.

– Istenem, milyen szép…

– Hogy legyen, hol tartsd a holmit – magyarázta Iván.

– Jaj, Iván bácsi…

– Most pedig lássuk a falni valókat! – váltott egyet Birtalan a beszéden, s leheppent nagy legényesen az asztal melletti székre. – Gyere, Iván! Szép menyecske vendégei vagyunk, vagy mi a fene!

– Jaj, lássanak hozzá, lássanak hozzá! – sirült az asszony is asztalhoz. – Mit hozzak még? Forraljak tejet? Főzzek túrós puliszkát?

De még az első falatot is alig nyelték le, egyszerre csak megszólalt valami hang odakint, az ajtó előtt. Tiszta, csengő, fiatal énekhang:

Mennyből az angyal
eljött hozzátok,
pásztorok! Pásztóóóórok!
Hogy Betlehembe
sietve menve
lássátok. Lássátok.

– Mi ez…? – suttogta az asszony megnyílt szemekkel.

Az asztalon koppantak a bicskák. A két öreg fölállt. Aztán Birtalan lassan, ünnepélyesen az ajtóhoz ment, és szélesre kitárta. Három gyermek állt kint a havazásban, nagyság szerint sorban, és fújták:

Született néktek
Idvezítőtök
jászolban! Jászolban!
Pajtában fekszik,

barmok közt nyugszik,
valóban! Valóban…

– Gyertek bé! – szólt rá Birtalan a gyermekekre.

Azok bejöttek. Félszegen álltak egymás mellett, és az asszonyt bámulták.

– Hogy találtatok ide, mi?

A legidősebbik felelt. Olyan tizennégy éves lehetett.

– Kántálni mentünk magikhoz, mint mindég. Osztán a szálláson nem vót senki. Osztán láttuk a nyomokat, osztán gyüttünk.

– Jól tettétek – bólintott az öreg –, üljetek le oda a padra szépen, s ami jár nektek, azt megkapjátok.

A gyermekek illedelmesen leültek a padra, egymás mellé szorosan. Bocskorukon olvadni kezdett a hó. Az öreg fölvette a bicskát, s az asztalon lévő szalonnából leszelt három szeletet. Majd három kenyeret is hozzá. A gyermekek még mindég az asszonyt nézték, kerekre nyílt szemmel.

– Nesztek – mondotta az öreg –, egyetek!

– Köszönjük szépen – állt föl a legnagyobbik, és átvette a három szelet kenyeret és három szelet szalonnát, és szétosztotta az öccsei közt. Birtalan kotorászni kezdett a tarisznyájában, és előszedett három piculát.

– Ez is a tietek, ni.

Erre Iván is vallatni kezdte a maga tarisznyáját, és onnan is előkerült három piculás.

– Ez is hozzá – mondta –, szépen énekeltetek.

– Jaj, nagyon szépen – szólalt meg az asszony is a kemence mellett –, sohasem hallottam még ilyen szépen énekelni. Elénekelnétek még egyszer? Kaptok hegyes cukrot. Jó lesz?

– Magának elénekeljük ingyen is – felelte a legkisebbik fiúcska, egy alig hétéves kis tömzsi, és már le is tette a szalonnát a padra, és fölállt.

– Nekem mért? – csudálkozott az asszony.

– Mer olyan szép, mint egy igazi angyal!

– Hallj te oda! – csapott a térdére Birtalan. Iván is nevetett. Az aszszony elpirult, és mosolyogva lépett a gyermekhez.

– Mi olyan szép rajtam, te?

– A gúnyája! – jelentette ki a fiúcska bátran.

– Höhö! – tört ki Birtalanból a jókedv. Iván a térdét csapkodta. Az asszony is nevetett. Leemelt a falról egy cseréptányért, és átment a másik szobába.

– Gyertek, na – biztatta a gyermek a bátyjait –, énekeljük el neki.

Azok felálltak, lenyelték a falatot, és elkezdték.

Mennyből az angyal
eljött hozzátok,
pásztóóórok! Pásztóóórok!

Mind a két versszakot végig. Az asszony ott állt az ajtóban a tányérral.

– Nagyon szép – mondotta halkan, kissé meghatottan –, igazán nagyon szép. Köszönöm nektek, gyermekek.

Aztán odavitte nekik a tányért, melyen három nagy cukordarab fehérlett.

– Igazi édescukor! – lelkendezett föl a kicsi, és kikapta a tányérból az egyik darabot.

Aztán ültek mind szótlanul, és ettek. Csak a fogak őrlése, az állkapcsok mozgása hallatszott, és a tűz. Az asszony behúzódott a kemence mögé, és nézte őket. Valami furcsát érzett abban a percben. Valami szépet és meleget. Mintha ezek itt mind hozzá tartoznának valamiképpen.

– Ilyen a család – gondolta –, ez az, amit úgy mondanak: család.

És reá gondolt, aki valahol messze van. Pedig itt lenne a helye, ezek között. Itt mellette. Itt. Elszomorodott. Szeretett volna sírni. Jó lett volna sírni.

– Úgy – mondotta hirtelen Birtalan, és nadrágjához törölte a bicskát –, ez is megvan. És mostantól kezdve nőnek a napok.

– Mi van? – kapta föl a fejét az asszony a kemence mellett.

– Nőnek a napok. Átfordul a tél. Mától kezdve minden reggel egy jóakaratnyit hamarabb kél a nap, s öste későbben nyugoszik. Egy jóakaratnyit, mindennap.

Iván bólintott szótlanul. A gyermekek majszolták a cukrot, és nézték az idegen házat, a falakat, az edényeket s a nagy tulipános ládát a szoba közepén. Az asszony szívében megbizsergett hirtelen az öröm. Hosszabbodnak a napok! Egy jóakaratnyit, így mondta az öreg! Ettől a mai estétől kezdve. Naponta egy jóakaratnyit. Naponta egy jóakaratnyival közelebb jön a tavasz. Ó, áldja meg az Isten azt, aki a jászolban született ezen az estén…

Nem imádkozott még soha, nem is tudta, mi az. De most, ahogy hirtelen arra a titokzatos gyermekre gondolt, akiért mindez van, s aki jászolban született, s akinek emlékét a templomok őrzik: valami furcsa, boldog meghatottság fogta el, valami alázatos hála azért a kis jóakaratért, ami végre megjött a hatalmas és ismeretlen idő mélyében, és minden reggel és minden este feszít majd egy keveset a nappalok zárján, egy jóakaratnyit, éppen csak egy jóakaratnyit… ameddig kitágul és megnő ez a jóakarat lassan, és kibomlik belőle a tavasz! Megdobbant a szíve az örömtől és a hálától, mert úgy érezte, hogy megnyílt előtte hirtelen valami titok, mintha fátyol hullott volna le valamiről, ami eddig ismeretlen volt, és félelmetes.

– Hála legyen a Krisztus Jézusnak a jóakaratért… – mondotta halkan, és a szeme megtelt könnyel.

A gyermekek rábámultak, és nem értették a szavakat. Iván lehajtotta a fejét. Birtalan gondolkozott egy keveset, aztán ezt mondta:

– Igazad van, menyecske. Ennél nagyobb dolog nincsen a világon.

Még ültek egy keveset, de egyikük se szólt többet. A gyerekek némán majszolták a cukrot, a tűz duruzsolt. Aztán fölálltak, előbb Birtalan, majd Iván, és a kucsmáik után nyúltak. Ujjasaikat leakasztották a szegről.

– Már elmennek? – kérdezte az asszony szomorúan.

– Mindennek megvagyon a maga ideje és rendje – mondotta Birtalan ünnepélyesen –, és mi a karácsonyt most béfejeztük.

Mikor az ajtón kiléptek, a havazásban egy ember alakja látszott, ahogy furcsa, bukdácsoló járással az erdő felé sietett.

– Hé, Dumitru! – kiáltott utána Birtalan.

Az ember nem válaszolt. Bukdácsoló alakját elnyelte az éjtszaka és a havazás. Birtalan és Iván összenéztek. Mögöttük tátott szájjal álltak a gyermekek, és a kiáltásra az asszony is kilépett a hóba.

– Van itt még valaki? – kérdezte, és előrehajolt, hogy jobban lásson.

– Azt hittük az elébb… – morogta Birtalan, és föltűrte nyakán a gallért.

– Az ember szeme csal ebben a hóban… – dünnyögte Iván.

Az asszony szeme nyugtalanul szökött egyikről a másikra.

– Ki az a Dumitru…? – kérdezte.

– Plájász, mint mi – felelte Birtalan, és indult –, ott lakik velünk a szálláson. Isten áldjon!

– Nyomorúságot látott ember az is – tette hozzá Iván nyomottan, és sóhajtott –, sok nyomorúság van ezen a földön, asszony. Isten megáldjon!

És mentek. Elöl a két öreg, egymás nyomában. Mögöttük a gyermekek. Elnyelte őket a havazás hamar.

Az asszony még állt az ajtóban egy ideig. Puhán, nesz nélkül hullt a hó. Sűrűn, nagy pelyhekben. Egyszer úgy rémlett, mintha túl, az erdő szélén, valami mozdult volna. Egy ember. De aztán nem volt több mozgás, nem volt semmi. Önkéntelenül arra az emberre kellett gondoljon, akinek Dumitru a neve. Milyen ember lehet? Mi van mögötte, miféle titok?

Később, ahogy körüljárta a házat, az ablak alatt a hóban valami megfogta a szemét. Közelebb ment. Egy ormótlan, nagy bocskor nyoma volt, friss nyom, alig behavazott. S mellette egy furcsa, kerek süppedés. Mind a két nyom mélyen bent a hóban, mintha valaki hosszasan állt volna az ablak előtt. Valaki, aki az egyik lábán bocskort viselt, a másikon valami furcsa, kerek dolgot.

Itt állt, és benézett a szobába. Miért? Miért nem jött be? Miért? Kérdések, csupa kérdések.

Nehány percig állt még ott az ablak előtt a havazásban, és az erdő felé nézett. De nem mozdult semmi.

– Dumitru – gondolta –, Dumitru…

Kereste az ismeretlen név ízét. De nem volt benne semmi nyugtalanító. Szomorúság volt a névben, gyász. Nagy-nagy elesett gyász, más semmi.

Állt még ott egy darabig, aztán lassan bement a házba. Betette az ajtót. Fát rakott a tűzre, elrendezte az edényt, evett. Majd leült a kemence mellé, megszokott helyére, és elgondolkozott mindazokon, amik ezen az estén történtek. Látott egy kisgyermeket egy jászolban feküdni, akinek Jézus a neve, és mégis jászolban fekszik. Látta a pásztorokat és az angyalokat, és fülében ott zsongott az ének, csengő gyermekhangon: mennyből az angyal… Próbálta elénekelni, de nem emlékezett tovább a szavakra. Aztán eszébe jutott a jóakarat, amit a kis Krisztus Jézus hozott le a földre valahonnan, és amelyik ettől az estétől kezdve minden reggel és minden este nyújt egyet a napon. Egy egészen keveset, egy jóakaratnyit csupán, de tágít rajta mégis valamit. És ennek a sok kis jóakaratnak a végén ott jön a tavasz…

Valami boldog melegséget érzett ettől, és csöndesen elmosolyodott. Aztán meglátta a szoba közepén a szép nagy tulipántos ládát. Odament hozzá, lehajolt, megsimogatta. Majd behúzta a szoba sarkába, helyet keresett neki, elrendezte. Mikor ezzel megvolt, vetkőzni kezdett. Levetette elébb a selyem fejkendőt, gondosan összehajtogatta, kisimította, és ügyelve betette a ládába. Kigombolta a díszes kis pruszlikot, s hozzá fektette azt is. Lehúzta a piros csizmákat. Leeresztette a bő tarka szoknyát. Rendre mindent elnyelt a láda. Már csak a csipkés ujjú, díszes mintákkal kivarrt vászoning volt rajta. Térdéig ért. Lassú ujjakkal fejtette föl egyenként a gombokat a nyakán. Régi érintések emléke bizsergett végig a bőrén, és forró teste szinte fölsírt az egyedülléttől.

Keze már lenyúlt az ingért, már a térde fölé emelte, mikor szeme rátévedt a sötét ablakra. Eszébe jutott a bocskor nyoma a hóban. Mintha tüzes ostorral vágtak volna végig rajta, arca vörösre gyúlt, keze elengedte a gyolcsot, egy heverő vásznat lekapott a polcról, és az ablakhoz szaladt vele. A hideg, fekete ablakszemet lefödte gondosan. Aztán lefödte a másik ablakot is. A meleg kis ház kizárta magából a világot, s kaput tárt álmok és emlékek felé.

A Dószul Fulgerujon megmozdult az öreg.

Már napok óta készült rá, hogy lemenjen, s utánanézzen az embereknek, akik odalent élnek. De közben havazott. Aztán meg kellett várni, amíg a szél leverte valamennyire a fákról a havat. És közben a tűzre kellett ügyelni, mert éjtszakánként bezúzmarásodott az ember szakálla a bunda között, és a fagyban csikorgó sziklák tetején jegesen sziporkáztak a csillagok.

A rovásfa szerint, amelyik ott állt a sarokban, s amelyikre minden este fölvésett egy vonalat – hat rövidet s egy hosszút mindig, hat rövidet s egy hosszút – , a rovásfa szerint már karácsony ünnepe is el kellett teljék odalent. És valóban, a napok mintha már nyúltak volna valamicskét.

Egy reggel aztán nekiindult. A birkabőr mellény fölé még rávette a térdig érő ócska szumánt, fejébe húzta a kucsmát, vállára akasztotta a vén rezes puskát, kezébe vette a fényesre fogdosott hosszú botot, s elindult. Az ajtót be se

támasztotta, minek az. A napfényen s az árnyékon kívül még csak a szél járt arra, más senki.

Hasító-éles volt a levegő, összehúzta az orrcimpákat. Minden kis hókristályon külön-külön csillogott a fény. A nap ott ült az Iszticsó gerince fölött az égen, és vakítva sugározta szét a fényt s a hideget.

Haladt Vénség lefele, haladt. Lassan, nyugalmasan. Aprókat taposott a hóban, térdig süppedt, néha azon is fölül. Aprókat taposott, gondosan, hogy jó legyen a nyom majd, ha fölfele kell jönni rajta. Fehér, hibátlanul fehér volt minden. Se út, se csapás, se patak, se egyetlen nyom, egyetlen szürke jel, semmi, semmi. Csak a behavazott fák. Behavazott sziklák, behavazott nyiladékok.

Nem nézett semerre, csak maga elé a hóba. Ismert már minden fát. Tudta, hol dől keresztül az ösvényen egy korhadt fenyőrönk, hol kell megkerülni egy ormótlan sziklát, hol kell alája bújni a fenyők ágainak. Hányszor haladt már itt el szuroksötétben, záporban, havazásban, hányszor. Nem nézett semerre, mit is nézett volna. Egyetlen nyom nincsen ilyenkor a Dószul Fulgerujon, egyetlen állat, egyetlen madár. Csak a hó s a fák s a kövek.

Ment, ment lefele. A nyiladék lassan mederré szélesült, újabb és újabb üverek szakadtak bele, szűk, sötét völgyek innen is, onnan is, némák, nyom nélküliek, behavazottak. Aztán egyszer csak hallani lehetett mélyen bent a hó alatt valami halk dübörgést, és az volt a patak, a betemetett patak.

Ment, ment. Az első őznyomot messziről meglátta. Keresztezte a patakot. A fenyők közül jött, s fölkanyargott a verőfény nyárfái közé. Onnan már csak egy elmélkedésnyi út volt a Kétágig. A Ferenc felesége kint állt az udvaron, és zabot hintett egy zsákból a juhok vályújába. Mikor meglátta az öregembert, fölegyenesedett.

– Adjon Isten minden jót, Vénség! Hát megmozdult, onnan föntről?

Ilyenkor még nem szokott betérni Ferencékhez, csupán visszajövet, s ezért éppen csak, hogy megállt a kerítés alatt.

– Adjon Isten, asszony! Hát éltek?

– Élünk, élünk – az asszony odajött a kerítéshez, és áthajolt fölötte –, de azt mondd meg, Vénség, micsoda fehérnépet tartogattok tik ott fönt a Komárnyikon?

Vénség megrázta a fejét, mint aki nem érti a beszédet.

– Hol? Mit?

– A Komárnyikon, az új házban!

– A Komárnyikon, az új házban?

– Ott-ott. A gyermekek mondják, ott jártak kántálni.

– Fehérnép, azt mondod?

– Az, az. Nem tudsz róla?

Vénség megrázta a fejét:

– Nem, asszony, nem. Nem tudok semmit. Hö. Fehérnép a Komárnyikon. Hö. Mit keres egy fehérnép ott fönt? Most?

– Méghozzá fiatal és szép, azt mondják a gyermekek – újságolta az asszony szapora szóval –, s nem volt fönt nála senki, csak Iván meg Birtalan. Cifra ruhát visel, piros csizmát, selyemkendőt!

– Hö – horkant az öreg –, hö. Selyemkendő. Piros csizma. A Komárnyikon. Hö.

Azzal fejcsóválva döcögött tovább, vállán ütemesen billegett a hosszú csövű puska.

A cibai szálláson ott várta már félretéve egy átalvetőben a máléliszt, a túró, az olaj. Iván káposztát is szerzett hozzá valahonnan, ott volt az is. Meg egy üvegben ecet. Birtalan megtoldotta nehány fagyott hallal. Az öreg szótlanul számba vett mindent, aztán feléjük fordult.

– Hö – mondotta, s hol az egyiket nézte, hol a másikat –, azt mondják, fehérnép van a Komárnyikon. Hö. Azt mondják. Az asszony mondja, a Kétágban. Hö. A Komárnyikon?

– Van – felelte Iván kurtán a pipa mellől.

– Fehérnép?

– Az.

– Hö!

Az öreg megütődve nézte Ivánt. Aztán Birtalant. Aztán megint Ivánt.

– Odaát lakott az Istenszéke alatt – mondotta Birtalan –, ismertem kis korából. Valami Tóderik volt az apja, s a csendőrök elvitték. Aztán most idehozta az úrfi. Na.

– Az úrfi?

– Hát.

– Az más.

Tűnődött még a dolgon, állt egy helyben, és tűnődött.

– Az úrfi is fönt van?

– Mit gondolsz!

– Csak a fehérnép?

– Csak.

– Egyedül? Hö! Egészen egyedül?

– Úgy hát.

– Hö!

Még állt egy keveset, és csóválta a fejét. Hümmögött is valamit, de nem lehetett érteni a szavakat. Aztán vállára lökte a puskát, másik vállára az átalvetőt, kezébe vette az ajtó mellé támasztott botot.

– Akkor Isten segítsen titeket!

– Isten veled, Vénség!

És ment. Lassan, döcögve, vissza a saját nyomán. A Sestina torkáig. Ott megállt. Hosszasan állt, és nézte a behavazott nyomokat, melyek a Sestinába

betértek, s még mielőtt fordult volna a patak, látszott, hogy fölvágnak egyenesen a Komárnyiknak.

Állt, aztán dörmögött valamit, és elindult a behavazott nyomok után, be a Sestinába.

Megjárta már a delelőt a nap, mire a házhoz fölcammogott. A hócsikorgásra ugatni kezdett egy kutya a pajtában. Az öreg megállt, hallgatta az ugatást, aztán egyenesen a pajtának tartott. Benyitott az ajtón. A széna közül egy tarka kutya szökött elé, és acsarkodva csaholt.

– Jó-jó, na, jó-jó – nyugtatta meg Vénség a kutyát a maga dörmögő hangján, s az el is hallgatott. Borzolt nyakkal szimatolt az erdőszagú idegen ember felé. A pajtában rend volt, és tisztaság. Egy tehén állt ott, előtte széna. Odébb, tömötten, valami húsz darab juh. Szép nagy, fehér juhok. Fiatalok, egészségesek. Köztük három tarka kecske. Az öreg dünnyögött, bólogatott. Tisztaság, rend, jól gondozott jószág, igen. A kutya már a szőrös vaddisznóbőr bocskorokat szimatolta.

Háta megett csikorgott a hó. Megfordult. Egy asszony jött a ház felől, kezében veder. Nem is asszony: leány. Egyszerű, rendes gúnyában, ahogy a havasi lányok járnak, kik turmát őriznek télidőben, szerte a kaszálókon. Bocskorban, térdig fölszíjazott condrakapcákkal. Tarka katrincában. Nagykendővel a vállán. Csodálkozva megállt, az üres vedret letette maga mellé.

– Hö. Adjon Isten, leány! Vagy mi vagy. Hö.

– Adjon Isten! – felelte az mosolyogva.

– Tiszta pajta, jól tartott jószág, hö. Így jó, így. Széna? Jó-jó. Jó ház, az biztos. De tudod, ez így van: minden házat építenek valamire. Valami céllal, érted? És azt a valamit, azt a célt, azt a tervet és gondolatot, azt mind beleépítik a házba. Érted? A fatörzsek közé, ahogy a fal épül, úgy. A gerendák közé. A lécek közé. A zsindelyek közé. Beleépítik szép rendre a házba. Talán most még nem érted, mert fiatal vagy. És én nem tudom úgy elmondani, hogy az is megértse, aki fiatal. Mert én már öreg vagyok, azért. Pedig ez így van, a házakkal, majd megtanulod te is. Ha öreg leszel. Mert különfélék a házak. Nemcsak kívül, és nemcsak belül: a kettő között is valahogyan. Különfélék, mint ahogy a tervek, célok és gondolatok is nagyon különfélék az emberekben, akik házakat építenek. De egy biztos. Leány vagy asszony, vagy mi vagy: egy biztos. Hogy amelyik ház arra épül, hogy otthona legyen egy családnak, és úgy épül, és azok építik, akik otthont akarnak belőle maguk köré: abból a házból otthon lesz. És jó otthon lesz, és sokáig lesz otthona sokaknak: férfinak és asszonynak és gyermekeknek és gyermekek gyermekeinek. De amelyik ház nem úgy épül, és nem arra épül, érted – és itt Vénség fölemelte a fejét, és egyenesen az aszszony szemébe nézett –, az olyan házba hiába jön asszony, az olyan ház nem lesz hosszan tartó békés otthona senkinek. És ez olyan ház.

Az asszony szeme megrebbent riadtan.

– Nagyon jó ház. Szép ház – vetette ellen halkan.

– Úgy-úgy. Jó ház. Szép ház. Igazad van, leány vagy asszony, vagy mi vagy. Igazad van. Jó ház, szép ház. De nem is épült másra, érted-e? Csak hogy jó legyen és szép. Hogy aki néha följön ide, az jó házban lakjon és szép házban lakjon, nyáron nehány napot és ősszel nehány napot, és talán télen meg tavasszal nehány napot. Jól érezze magát benne valaki, ha vadászattól elfáradva éjtszakázni betér, és ha egyedül van, és leül a tűz mellé, gondoljon arra, hogy jó lenne már egy otthon is valahol, egy ilyen házban és valahol, érted? De nem itt, és nem ebben a házban. Mert ez a ház csak szállásnak épült, nem otthonnak, s így nem is lehet belőle otthon, csak szállás. Ha ötven évig is élsz benne, akkor is csak szállás, akkor sem otthon. Mint a madárnak, ahogy szállása az ág, amelyikben minden éjtszaka megalszik, úgy. Nem fészke, csak szállása. Fészeknek nem való az ág, akármilyen szép is és jó is. Lehullanak róla a fiókák, leveri őket a szél, ha megjő. Mert nem fészek, csak szállás. Ezt akartam mondani neked. Hogy tudd, azért.

Az asszony ott állt az asztal mellett, sápadtan és mozdulatlanul, és kinézett az ablakon. Bal kezével az asztalra támaszkodott, és sokáig nem szólt semmit. Az öreg is hallgatott. Ült, nézte a padlót, hallgatott. Aztán lassan fölállt.

– Ha most megkínálsz étellel, eszem.

– Tessék, bácsika. Ide a székre. Itt van minden. Tessék.

Az öreg evett. Lassan, megfontoltan. Egy falás hagymát. Lassan rágta az ételt, evett. Az asszony még mindég ott állt az asztalra támaszkodva, és kinézett az ablakon.

– De ha a madár úgy megszereti azt az ágat, bácsika, hogy lassan-lassan fészket épít reá…?

– Amelyik ág szállásnak jó, nem való fészeknek.

– Soha?

– Soha. Ahol a rigó fütyöl, ott nem fészkel. Ahol a fajd dürög, ott nem költ. Máshol a szállás, máshol a fészek.

– Máshol a szállás, máshol a fészek… – ismételte az asszony halkan a szavakat, és csöndesen sóhajtott hozzájuk –, akkor majd én is elmegyek innen, ahova ő akarja, oda.

Az öregember megette a puliszkát, a túrót, a hagymát. Megtörülte keze fejével a száját, és fölnézett az asszonyra. A szemük összetalálkozott. Nehány pillanatig némán kutattak egymásban. Aztán az öreg megszólalt, rekedt, döcögő hangon:

– És ha ő nem is akarja, leány? Ha csak szállást akar nálad? Egy-egy éjtszakára? És semmi többet?

Döbbenve nézett reá az asszony, szeme elrebbent, mintha az elszállt szavakat keresné, aztán lehajtotta a fejét.

– Akkor majd igyekszem, hogy szállás legyek, bácsika – mondotta halkan, és elfordult, hogy ne lásson könnyet a szemében az idegen ember.

Az öreg nem szólt többet, csak ült és bólogatott. Az asszony az ablakhoz ment, és kinézett a dermedten csillogó fehér világba. És egyszerre olyan egyedülállónak látszott odakint a tisztás, és olyan magányosan álltak rajta a fenyők, és olyan mérhetetlen nagy egyedüllét volt a házon és a ház körül.

Aztán Vénség fölkelt az asztaltól, a vödörhöz cammogott, levett egy csuprot a polcról, és vizet mert magának. Ivott. „Glutty… glutty… glutty…” – hallatszottak nyelései a néma házban. Aztán koppant a csupor a polcon.

– Isten fizesse meg!

– Egészségére, bácsika!

Az öreg leakasztotta a szögről a szumánt, magára vette. Fejébe nyomta a kucsmát, vállára vette az átalvetőt, a puskát, kezébe fogta a botot.

– Hát Isten veled, leány. Vagy asszony, vagy mi vagy. Csak azért jöttem, mert hallottam rólad odalent. S mert látni akartalak, s szólani hozzád. Én fönt lakom a Dószon, tudod, és az nem embernek való hely. Nem. De ha valami bajod lenne, akármi, érted? Kívül… vagy belül. Én ott vagyok a Dószon. S látod azt a fát ott szemben, a gerincen? Azt a nagy, kiszáradt, odvas fenyőfát, ott? Ha azt baltafokkal megdöngeted, én meghallom odafönt a hegyen, és lejövök hozzád. Ha kérdezni akarsz valamit, vagy mondani akarsz valamit. Megdöngeted a fát, és én lejövök. Érted? És akkor majd elmondom azt is, amit ma nem mondottam el. Na, Isten segítsen!

– Isten őrizze, bácsika!

Az asszony szembefordult, és a szeme tele volt könnyel. Az öreg fürkészve nézett az arcába.

– Azt a fát, ott. Érted?

– Értem, bácsika.

– Na, Isten…

És ment. Az ajtó becsukódott mögötte, és már csak a hó csikorgott egyre halkabban távolodó léptei alatt. Az asszony még mindég az ablakban állt, és a tisztást nézte, melyre már hosszú, kék árnyékpászmákat vetett a délután, hideg, magányos, kék árnyékokat.

Vénség ott cammogott a plájon. Hófúvásba be, hófúvásból ki, mindég csak a néma, mozdulatlan plájon. Egy darabig kísérte még egy magányos őznyom, aztán az is elmaradt valahol a szedrek között. Néma, halott világ, dermedt, fehér világ vette körül. A fák hosszúra nyúló, kék árnyékai hidegen hirdették a közeledő estét.

Nem volt neki új dolog. Sem a hó, melybe derékig besüppedt néha, sem a hideg, mely összehúzta az orrcimpáit, s érdes keze bőrét ezer kis hegyes tűvel szurkálta. Sem ez a kietlen, dermedt magányosság nem volt új dolog, a halott hegyek és a halott fák, a halott csönd és a halott fák, a halott csönd és a halott égbolt, az egyforma, töretlen, fehér hó. Ment, ment. Végig a plájon, lassan, egyforma cammogással, tekintetét maga elé szögezve, ment, ment.

Már az Iszticsón is áthaladt, amikor hirtelen fölfigyelt. Megállt. Széles, nagy nyom keresztezte a plájt. Görgény felől bújt ki a szálasból, s átváltott lefele, az Iszticsó üverei közé. Embernyom volt. Friss nyom. Egészen friss.

Lehajolt. Kezét beledugta a nyomba. Még puha volt benne a hó, meg se fagyott. Lenézett az üverbe, odébb haladt nehány lépést, és fölkapaszkodott egy szögletes sziklára. Lent az üverben nem mozgott semmi. A nyom eltűnt a fák alatt.

Botját beszúrta a hóba, puskáját kissé hátralökte a hátán, és két tenyerét a szájához emelte:

– Huuuuj… huhhhuuuu! Huuuuuuj…

A vonyításszerű, nyújtott, mély hang végigívelt a gerincek fölött. Szinte hidat vert a csöndön. Aztán valahol messze belefulladt a hólepte erdők közé. Egy közeli fáról percegve hullott alá egy maréknyi hó. Aztán már újra csak a csönd volt. Hó és fagy súlya alatt görnyedő csönd.

A vénember figyelve állt a sziklán. S aztán egyszerre csak túlról, az Iszticsó völgyének másik oldaláról, mintha csak egy elkésett visszhang lett volna, amit eddig fogva tartott a csönd, megjött nyújtottan, hosszan a felelet:

– Huuuuuuuhuhhhuuuuhuuuuu…!

Az öreg fölszívta fülével a hangot, nehány pillanatig várt, szinte rágta, ízlelte, emésztette. Aztán újra tölcsért csinált a szája elé:

– Dóóószul Fuuulgeruuuj feléééé…!

S még egyszer:

– Dóóószul Fuuulgeruuuj feléééé…!

Újra hullt a hó a közeli fákról. Aztán csönd nyelt el mindent megint. Nehány pillanatig még állt ott, és várt. Nem jött több felelet. Lassan megindult tovább a plájon. Ment, ment. Már a nap ott ült a görgényi hegyek hátán, s a keleti égen látszott a hold, mint egy nagy ezüst kerék.

Ahol a Dószul Fulgeruj keskeny sziklagerince a nagy plájról letér, egy ember állt a hóban. Fülre húzott kucsmával, szőrös bőrujjasban, puskájára támaszkodva állt ott, mozdulatlanul. Vénség lassan hozzácammogott, s megállt mellette.

– Adjon Isten, Dumitru testvér!

– Isten…

– Hát mi a?

– Görgényből jött át hat darab. A Magurának mentek.

– Hö.

– Hajnalra ott lesznek Ilva fölött, a nyágrai verőfényben, tudom én. Ahol az őzek telelnek, ott. Ismerem már a dögöket.

– Hö. Éjtszakára. Hozzám. Bé?

– Nem. Amíg tart a hold, megyek. S azután is. Napkeltekor a Nyágrában várom őket.

– Hö. A Komárnyikon van egy leány.

– Tudom.

– Úgy. Hö. Rossz vége lesz.
– Mi?
– Rossz vége lesz.
– Hö. Mért?
– Hö. Rá van írva. A homlokán. Láttad?
– Hö. Úr szeretője. Jó sora van.
– De nem itt.
– Há?
– Ez nem szerető.
– Há?
– Társ.
– Hö.
– Becsületes. Egész. Egész asszony. Nem úrnak való.
– Hö.
– Vigyázni kell. Rossz vége lesz. Rossz. Én tudom.
– Hö, hö.
– Hö. A jel. A homlokán. Én tudom.
– Hö.
– Hát azért.
– Na, Isten segítsen!
– Isten segítsen!

Azzal az egyik megindult a Dószul Fulgeruj tarajos gerincének, a másik meg lefele, az Iszticsó meredek üvereibe. Egyforma lassan, döcögve, vissza se tekintve többet. A nap már nem volt sehol. Csak a hold fénylett magosan, s a szürkület, s a jéggé fagyott csönd elnyelte őket, és a hóba nyomott erdőket, kereken.

Egy jóakaratnyit újra nőtt a nap.

Ferencéktől följöttek a gyermekek, a három idősebbik megint, és lilára fázott kezükben egy-egy darab nyírfaháncsba fagyasztott lépes mézet hoztak. És megkérdezték, hogy nincsen-e szükség valamire, kérdezteti az apjuk.

Az asszony bevitte őket a házba, forró tejet adott nekik inni, és leütött bárddal egy jókora darabot a süvegcukorból. Tréfált a gyermekekkel, vidám volt. Valahogy ez az egész nap olyan derűsen és furcsán indult. Reggel fejszecsattogásra ébredt. Valaki hátul, a fásszínben aprította a tűzifát. A rönköket, amiket nehány nappal azelőtt Ivánnal fűrészeltek föl ketten, s amiknek egy részét délelőttönként, mikor kellemesen odatűzött a nap, már rendre fölhasogatta ő maga kisbaltával. Ezeket a rönköket csapkodta valaki. Pedig a nap még csak akkor próbált előbújni az erdők mögül.

– Iván bácsi – gondolta, és gyorsan fölszította a tüzet, magára kapta a ruhát, és szaladt a sajtárral, hogy megfejje a tehenet, és reggelit készítsen a plájásznak.

De nem Iván volt az, aki a fát hasogatta ott hátul. Egy ismeretlen, csúnya, bozontos fekete ember volt. Görnyedten vágta a fát, lassú, egyforma csapásokkal, gondosan, mint aki fontos feladatot végez. És ami a legfurcsább volt: Csobán ott ült nem messze tőle, hegyezett fülekkel, csodálkozva, értetlenül maga is, és nézte az embert, és nem ugatott. Az pedig valami furcsa, torokból jövő dörmögéssel beszélt a kutyához.

– Jó reggelt adjon Isten! – köszönt reá hangosan.

Előbb a kutya nézett hátra, csak azután az ember. Sunyin, görnyedt háttal, mint a rajtakapott tolvaj. Félelmetesen vad és mégis valahogy ismerős ábrázata volt. Apró, fekete szemei szinte szúrtak. Haja csapzottan lógott ki a rongyos báránybőr kucsma alól, és befödte a homlokát. Álla hosszú volt, és hegyes. Borzolt fekete szőrök fedték az arcát. Foltos condraruha volt rajta, vállán nagy farkasbőr tarisznya. Lábán farkasbőrből készült nagy, szőrös bocskor. De csak a bal lábán. A jobb lába valami furcsa bunkóban végződött, mocskos rongyokba, bőrökbe csomagolt bunkóban. Csúnya volt az ember, förtelmesen csúnya és félelmetes. Mégsem érzett semmi félelmet, amikor ott állt szemben vele. Sőt: ellenkezőleg. Mintha valami emlék derengett volna benne valahol. Az ember sötéten nézett rá, a vállán keresztül.

– Hö. Hát fát vágtam, na. Hásztán! Hö.

Dünnyögött, morgott, aztán fölvett a farakás mellől egy rozsdás, ócska puskát, vállára akasztotta, s elindult az erdő felé. Az asszony mindeddig némán nézte. Most hirtelen megszólalt:

– Álljon meg, hova megy? Jöjjön, egyék legalább valamit!

Az ember vissza se fordult, csak morgott valamit.

– Dumitru bácsi, álljon már meg, na!

A neve hallatára megtorpant az ember. Egy pillanatig úgy állt még, háttal. Aztán lassan megfordult.

– Honnan tudod? Há? A nevemet.

– Találkoztunk már, nem emlékszik? Egy tavaszon, mikor a bárányokért mentem. Ott, Ratosnya előtt, az erdőn. Azokkal az emberekkel együtt. Az egyiket meglőtték a csendőrök. Emlékszik? Csak akkor még egészen kicsi voltam.

– Hö! Mit mondasz?

Az ember állt, szőrös arcán valami furcsa, ijedt csodálkozással.

– Én, én.

Az ember lassan visszajött. Egészen odajött az asszony elé. Megállt és nézte.

– Hö. S tudod-e, hogy azok mik voltak? Prepegyitok. Piha. Ha én nem vagyok ott, akkor… veled… piha. Tudod te ezt?

– Tudom hát. Na, jöjjön! Még megfejem gyorsan a tehenet, aztán kap friss tejet a puliszka mellé. Jöjjön, na, Dumitru bácsi! Ne kéresse magát, mint a vén bábák!

És Farkas-Dumitru ottmaradt, tova délig. Ült a kemence mellett, és hallgatott. Csak néha vetett oda egy-egy szót, ilyenformán:

– Jó a kemencéd…

Vagy:

– Ilyen szövésű volt a függöny nálunk is, mikor gyerek voltam… ott a Dorna völgyén…

Aztán egyszer meg ezt kérdezte hirtelen:

– Te! Honnan tudod te, hogy az egyiket akkor a csendőrök…?

Egy pillanatig gondolkozott, aztán megmondta neki:

– Láttam, Dumitru bácsi. Hazamenet. Az út szélére fektették, és letakarták valami pokróccal. De azonkívül is. Már akkor éreztem, amikor ott ültünk együtt a tűznél. Az arcán volt valamiképpen. A szemében… Nem tudom, hol, de rajta volt, és én láttam.

– A forradást, az állán?

– Nem, nem a forradásról beszélek. A halált láttam az arcán, Dumitru bácsi.

– A halált?

– Azt.

– Hö. Egy forradást említettem az előbb. Arra emlékszel-e?

– Igen. Ott volt az állán.

– Nahát. Akkor most még elmondok valamit, amit nem tudsz. Az a forradás annak az embernek az állán… azt tőlem kapta volt. Régen. Egy táncban. A Dorna völgyén. Hö. Nem furcsa?

– De…

– Hö. Bizony furcsa. Nagyon furcsa. Ő is szeretett egy leányt, én is. Neki jutott a forradás, nekem a leány. És azóta a leány sincs, és ő sincs. Csak én vagyok. Még mindég. Tudsz arról, hogy mi van azokkal, akik meghaltak?

– Nem…

– Én sem. Látod, én sem tudok arról. Pedig… hö…

Aztán nem szólott többet, csak ült, ült és hallgatott.

Később harsogott a hó odakint, és megjött Iván meg Birtalan a lovakkal, és a lovak hátán egy-egy kisebb boglya széna, kötéllel fölkötve. Csodálkoztak, amikor Dumitrut meglátták, de nem szóltak semmit. A szénát lerakták a lovak hátáról és földobták a pajta hiujába. Dumitru is segített a szénát elrendezni.

– A sarkokba – mondotta –, be a sarkokba. Úgy csináltuk mi is, mikor fönt teleltünk a juhokkal. Be a sarkokba, úgy melegebb a ház.

Aztán megfőzte nekik az ebédet, és megebédeltek. Evés után egyszerre azt mondta Birtalan:

– Igaz, ni, valamit elfeledtem.

Azzal kotorni kezdett a tarisznyájában, és kihúzta onnan a képes papirost, amelyik azóta ott áll a polcon, és amelyiktől világosság van azóta is a házban.

– Itt van, ni – mondotta Birtalan. – Gyerkónak adta a postahordó Ratosnyán. Neked szól.

Ő csak nézte, forgatta a kis képes papírt. Egy nagy magos torony volt rajta, s körülötte cifraszép házak és egészen kicsike kis emberek.

– Olvasni tudsz-e? – kérdezte Birtalan.

Megrázta a fejét. Honnan is tudna?

– No, add ide – mondotta az öreg –, talán még emlékszem kissé a bötűkre.

Azzal kiállt a küszöbre, hogy érje a fény a papírt, és bötűzni kezdte rajta az írást. Iván ünnepélyes arccal állt mellette, akárha keresztelőn vagy temetésen lett volna. Még Dumitru is levette fejéről a kucsmát. Nagy és titokzatos dolog volt az, amit Birtalan művelt a papirossal.

– Nö… u… nu… cö… á… cá… Nucá… nö… a… kö… Nucá-na-kö… a… köo… ko… kom… komár… nyikö… nyikon… Nucának a Komárnyikon! Hallod-e? Ez te vagy. Hát még: Gö… a… ga… ra… böo… bo… garabo… aha, ebből Gyerkó fog kisülni. Úgy is van. Ga-ra-bon-ciás Gyerrr-kó… cö… i… ci… mén… címén. Sözö… sözö… a… lö… sözöalö… mi a fene pa… pa-taka… Szalárdpataka…! U… pö… Hát e megint mi? Upö? S hát utána: Dö… é… dé… dö… a…

– Déda az, te! – rikkantott bele Iván nagy boldogan.

De Birtalan nem vigasztalódott meg ettől a fölfedezéstől.

– Déda, Déda. De azt az upöt sehogyan sem értem. Mindegy, na. Még van tovább is. Mö… a… ma… rö… o… sö… marosö… tö… o… rö… dö… tord… Ma-ros-tor-da… azt még egy vö… ez megint valami úri huncutság. Vömö. Meg köllött volna kérdezze Gyerkó a papot. Na. Itt még valami: mö… a… ma… göjö… a… rö… magyar, aha! o… rö… s… zö… á… ors… ság… ország! Úgy-úgy: Magyarország! Na, na, ez már más. Egyszóval az áll itt eddig, hogy te a Komárnyikon lakozol, Déda közeliben s Marostordában s mégpedig Magyarországon. Na, ez eddig rendben van. Érted ezt?

– Értem – bólintott elfogódottan, pedig ez nem volt igaz. Valami félelmetes idegen világ lapult azon a papíron, és nyugtalansággal töltötte meg egész belsejét.

– Na, aztán itt is áll még valami – fordított egyet Birtalan a papíron –, hadd lássuk! Sö… zö… e… sözöe… rö… e… re… tö… e… te… tö… esment tö… hogyis van csak? Sözö… eretet… aha! Szeretet!… tö… e… lö… tel… szeretettel… gö… o… go… nö… dö… o… ndo… gondo… lö… gondol… valaki szeretettel gondol, te! Itt van ni: rö… á… dö! Rád! Szeretettel gondol rád!

Egyszerre melege lett.

– Jaj, ne mondja! Igazán az van rajta?

– Na, na, várj csak – tempóskodott az öreg –, még van valami. Gö… á… gá… sö… pö… gáspö… á… rö…

– Az úrfi! – lelkendezett föl Iván. – Gáspár úrfi!

Ő már akkor tudta. Két kezét a szívére kellett szorítsa, hogy ki ne ugorjék örömében. Csak állt ott és egyre gyorsabban kellett kapkodja a lélegzetet, olyan volt szinte, mintha elégne belül.

– Az a' – állapította meg Birtalan is tárgyilagosan –, Gáspár. Ez áll itt, pontosan. Sze-re-tet-tel-gon-dol-rád-gás-pár! S ni, még itt a kép fölött is van valami. Hogy aszongya: Pö… á… pá… rö… i… sö… párisö… hát ez mi a fene? Pá-risö… páris… ejszen ez a neve ennek a toronynak, te!

– Az lehet – vélte Iván is.

– Az lesz a'. Páris. Így nevezik ezt a fránya nagy tornyot. De magos is, essen belé a súj! Nézd csak az embereket alatta! Bolhának is alig válnának be.

Ő meg csak állt, és olyan volt éppen, mintha forgott volna körülötte a világ. Valami hatalmasan szép volt abban, ahogy ez a kis darab színes papír megőrizte és elhozta idáig a szavakat, amiket valaki messzi-messzi elmondott, talán éppen ez alatt a torony alatt… Különös érzés fogta el hirtelen. Meg kellett fogóddzék az ajtóban, mert még elesik…

– Birtalan bácsi…

– Mi a'? Né', csak, de fehér lett az arcod, te… s milyen furcsák a szemeid…!

Mind őt nézték. Iván is, Dumitru is.

– Birtalan bácsi… el tudná még egyszer…?

Az öreg nevetett.

– Hogy el tudnám-e? El én, lelkecském, akár százszor is. Nem kopik ez el attól!

Csodálatos volt, igazán csodálatos. Hogy nem kopott el, hogy igazán ott volt még mindég a papíron. Vén Birtalan olvasta:

– Nu-cá-nak-a-ko-már-nyi-kon. Ga-ra-bon-ci-ás-gyer-kó-cí-mén. Upö… nyavalya essen beléd, már megint itt vagy. Állj meg, ez nincs rajta, ezt csak én mondtam. Mert ez az upö… na hagyjuk. Dé-da. Ma-ros-tor-da-vö-mö. Vömö. Ez is valami fortély. Talán borravalót jelent a postásnak, hogy ha majd az úrfi hazatér, megkapja. Nehogy baj legyen emiatt a levéllel. Ma-gyar-or-ság. Hát ez eddig arról szól, hogy hova kell a postás vigye ezt a képes írást. Hogy tévedés ne legyen, érted? Éppen csak azt a két dolgot nem értem rajta, az upöt, meg a vömöt. De annak is megvagyon biztosan a maga hivatala. Ez már a postás dolga, nem a tied. A tiéd az, ami most gyün: Sze-re-tet-tel-gon-dol-rád-gás-pár. Na. Ez az. És itt még a torony neve: pá-ris. Fogjad!

Aztán ott állt, kezében a képes írással, az ajtóban. Birtalan, Iván, Dumitru sorban köszöntek és elmentek. Szinte nem is hallotta, hogy hol s mikor. A lovakat sem hallotta. Csak állt az ajtóban, kezében a képes írás, amelyik az ő szavait hozta ismeretlen messzeségekből, és újra meg újra hallotta a szavakat zsongva fölszállni a papírról, nem is a Birtalan vén, reszketős hangján már, hanem az ő friss, fiatal hangján, halkan és kissé ellágyulva: szeretettel gondol reád Gáspár… szeretettel gondol reád…

Aztán egyszerre csak ott állt előtte a három gyermek a mézzel.

Hát így volt, ilyen volt ez a nap. És hogyan is érthette volna meg az a három idegen, kerek fejű gyermek, hogy miért is kacag annyit ok nélkül összevissza, miért halmozza el őket kolbásszal, szalonnával, édes cukorral, amikor ők csak azért jöttek föl, hogy megkérdezzék: nincsen-e szüksége valamire?

Nem, köszöni szépen, nincsen szüksége semmire. Egészen biztos. És nevet és nevet és nevet. Hogyne nevetne, amikor ilyen szép, ilyen jó, ilyen nagyszerű a világ! Csupa jó emberek vannak benne! Jó postások, akik messziről-messziről elgyalogolnak idáig egy ilyen írással. Jó Gyerkó bácsik, akik elhozzák Ratosnyáról, s megőrzik, mintha az övék volna, és jó Birtalan bácsik és Iván bácsik és Dumitru bácsik, akik fölvágják a fát, szénát hoznak, és elmondják az ő szavait, amelyek rá vannak föstve erre a papirosra! És ismeretlen jó Ferencek vannak, akik mézet küldenek föl jó gyermekekkel! Hát hogyne kellene nevetni és megszakadni szinte a boldogságtól, hogy ilyen a világ!

Aztán elmentek a gyermekek, és vittek magukkal kolbászt, szalonnát és fehércukrot. És ő ott maradt kettesben az írással. Leült a kemence mellé, kezébe vette és nézte. Ez a kis papiros az ő kezében volt. Fogta, talán magához is szorította. És amit gondolt, azt reá festette. Itt van, látni lehet rajta. Ez az ő keze nyoma. Aztán a kép. Ott a torony alatt a sok apró ember. Talán az egyik közülök éppen ő. Ott áll, és reá gondol. Szeretettel. Igen, szeretettel…!

Ült a kemence sarkán, nézte a képet, és csupa öröm és csupa reszketés volt belül. És akkor egyszerre… igen, akkor egyszerre csak történt valami. Úgy kezdődött, mint azelőtt, ott az ajtóban, amikor Birtalan a szavakat olvasta. A kép táncolni kezdett a kezében, és a szoba forgott. Kezét a szívére kellett tegye, mert valami ott bent… igen… akkor történt. Ott bent valami megmozdult. Egészen gyönge kis mozdulás volt. De idegen mozdulás volt mégis. Valami ott bent, benne, élt.

Az első pillanatban megdermedt a rémülettől. Régi mesék villantak át az agyán, amiket vénasszonyok mondogattak valahol a gyermekeknek: ne edd a zöld málnát, mert béka nő a hasadban. Vagy ha állott vízből iszik valaki, békalencsésből, béka nő a hasában. Meg egy leányról beszéltek, akinek kígyó nőtt a hasában, mert megivott a vízzel egy kígyótojást. Összezsugorodott az ijedtségtől. Béka van a hasában! Ugrál!

De csak egy percig tartott. Aztán egyszerre kigyúlt benne a tudás, mint ahogy a tűz kigyúl hirtelen valahol, úgy. A fölismerés. Az élet nagy törvényének fölismerése. És akkor egyszerre forró izgalom lepte el. Kezét odapréselte, arra a helyre. Lélegzetét is visszafojtotta, úgy figyelt.

Az a valami ott bent nem mozgott többet. De élt. Érezte tisztán és világosan. Egy élet élt benne, egy idegen és mégsem idegen élet. Érezte verni a saját szívét. De a szívverések zárt üteme között még volt egy másik is, egy egészen halk,

egészen távoli kis remegés. Alig több, mint amikor a föld alatt egy gyökér tavasszal csírába moccan…

Valami ünnepélyesség töltötte meg a házat. Már este volt, és a szürkület lenyomta kint az erdőket, de valahogy nem úgy, mint máskor. Méltóságteljes volt az este, mint aki tudja, hogy egy induló élet fölött kell őrködniök a csillagoknak ezen az éjtszakán, és ezentúl minden éjtszakán. És másképpen égett a tűz: mint aki nemcsak ég, de hivatást teljesít. Mert valaki van itt, aki elindult és jön, és akinek meleg kell. És mintha az egész világ tudta volna, hogy feladata van ettől a naptól kezdve. A háznak, a tehénnek, az erdőnek, mindennek, ami majd ott áll körülötte, amikor megszületik, hogy befogadja abba a bűvös körbe, amit életnek neveznek, s ami egymáshoz láncol fákat és embereket és állatokat és hegyeket és mindent, mindent.

Ült a kemence sarkában, kezét gyöngéden rászorította arra a helyre, ahol az élet első jele megmozdult, és valami boldog büszkeség áradt szét rajta lassan, valami súlyos, de szép érzés. Mintha a világ titkos hatalmai reá bíztak volna egy nagyon kedves kincset, hogy vigye magával, föl a hegyen, és viseljen gondot reá. Aminek a hordozása nehéz és fárasztó, de értelmet ad mindennek, magának a fáradságnak is, és az életnek és annak, hogy ez s az az életben nehéz.

Ült, ült, és még az evésről is megfeledkezett. Arra gondolt, hogy milyen is lesz? Fiú? Kisfiú? Barna hajú, szürke szemű, olyan, mint ő, aki csókjával átadta?

– Nem vagyok egyedül – gondolta, és ez olyan szép gondolat volt, hogy szinte sírni kellett tőle.

Késő lett. Evett és lefeküdt. Gonddal evett és vigyázva feküdt le. De álom nem jött a szemére hosszasan. Leste, hogy megmozdul-e megint? De nem mozdult többet.

– Alszik – gondolta. És alig várta, hogy reggel legyen megint, és elmondhassa valakinek az örömet, és ezt a szép nagy dicsőséget, ami vele történt.

Aztán elaludt mégis. És álmot álmodott:

Sziklás gerincen haladt fölfelé, és a kezében egy furcsa, nagy piros virágot vitt. Kétoldalt sűrű fenyők álltak, és lehajló ágaikba minduntalan megakadt a virág. Hiába tartotta elébe védőleg a kezét, az ágak mégis mindég elérték a virágot, és tépdesték, szaggatták, és ő sírt a kétségbeeséstől miatta. És akkor hirtelen egy sűrű nagy fenyő ága lehajolt, kikapta kezéből a virágot, és visszacsapódott vele a magosba. Ő mászni kezdett a fenyőre, kapaszkodott, kezei véresek lettek, és a fenyő egyre magosabbra emelte előle a virágot. Már a fa tetején volt. Már hajlott alatta a korona, és a virág ott piroslott a korona hegyén. Feléje kapott. Többször is. És a virág mindég kicsúszott a kezéből. Végre elkapta. Markában szorította. És akkor megreccsent a fa, és ő zuhanni kezdett. Ágak súrolták az arcát, tépték kezében a virágot, és rettenetes félelem fogta el, hogy újra elveszik tőle. És akkor hirtelen, zuhanás közben, szájába kapta a virágot, és lenyelte. Minden elsötétült, és ő zuhant, zuhant…

Dúlt párnák között izzadtan ébredt. Kint még sötét volt. Nem tudott többet elaludni. Az álomra gondolt, és valami bizonytalan, rossz érzések gyötörték. Később fölkelt, és tüzet tett. A pirkadás első lehelete már fölöltözve találta. Megetette az állatokat, végzett a fejéssel, kitakarította a házat, vizet hordott, keze meggémberedett a hidegtől, arcát pirosra csípte a fagy: mégsem segített mindez. A tegnapi élmény tudatának büszke nyugalma valahogy folyton összekeveredett a különös álom ijedtségével és fojtott nyugtalansággal töltötte meg.

Közben nappal lett egészen. Az eget köd borította és a fákra vastagon rakódott rá a zúzmara. Barátságtalan, nyirkos hideg volt. Az erdő didergett és a nap nem látszott sehol. Érezte, hogy beszélni kellene valakivel. Az álomról és arról a másikról. Mindenről.

Megivott egy csupor forró tejet. Ez jólesett és megnyugtatta. De azért érezte, hogy valami még maradt benne valahol a rosszból, és bármikor előtörhet megint. Beszélni kellett volna valakivel, beszélni. Megtudni valamit, valami bizonyosságot, valamiről.

Hirtelen ötlettel magára vette a nagykendőt és hátraszaladt a fásszínhez. Fölkapta a tönk mellől a baltát, és megindult vele föl a tisztáson, a gerinc felé. Ahol az a nagy, kiszáradt fenyő állott.

Bocskorai alatt porosan omlott a hó, nehéz volt benne a járás. A hideg köd szinte fullasztotta. És az erdő, a tisztás végén, a ködben! Zúzmarás és barátságtalan. Irtózat volt belépni a fák közé. Maga a hó is olyan szürke volt valahogy a ködtől, és ahogy járás közben az ágakról minduntalan nyakába hullt a hideg zúzmara.

A gerincen, magányosan, ott állt a fa. Sok év óta úgy állhatott már, szárazon, mert kéreg se volt a törzsén. Szürkésfehér volt, mint a fagyott föld, mint a fagyott kő. Tele odúval és lyukkal. Vénséges vén fa volt.

Megállt alatta. Egy pillanatig tétovázott. Olyan halálosan nehéz volt a csönd körös-körül. Merje megbontani? Nem omlik össze hirtelen valami? A hegyek? Az ég? A köd? Hiába igyekezett meglátni valamit is a hegyekből, csak néhány szürke fenyőtető meredt elő a gerinc alatti mélység ködéből, más semmi. Csak köd; szürke, mozdulatlan, néma, hideg köd.

Egy pillanatig tétovázott. Félt, irtózott hangot verni bele ebbe a csöndbe. Olyan érzés volt, mintha szöget kellett volna beleverni egy eleven testbe, amelyik megvonaglik tőle, mert fáj. De aztán eszébe jutott az élet, aki megmozdult volt tegnap odabent. S akiért tenni kell. Két kézre kapta a súlyos baltát, és fokával rácsapott az odvas vén fa szürke törzsére. Egyszer. Kétszer. Háromszor.

A hang belehasított a csöndbe. Harsogva szaggatta szét a láthatatlan fátylakat, és belefúrta magát a ködbe, mint egy óriási dárda, amit belehajítottak a világba. Bongott, zúgott, öblösen túrta maga körül a csöndet a hang. Aztán elmerült a semmiben. És mögötte összezárult újra a némaság, mint egy láthatatlan iszap.

Várt. Aztán újra megkongatta háromszor a fát. És újra várt. És megkongatta harmadszor is, utoljára.

Aztán csak állt a fa alatt, és érezte, hogy a csönd megint összezárul körülötte, egyre szorosabbra. Borzongani kezdett. Olyan volt, mintha szólt volna valakihez hangos szóval, aki nincs. Kísérteties, rossz érzés volt. Mintha bizalmas szót kiáltott volna bele a ködbe, és nem jönne válasz rá, mert a köd mögött nincsen senki sem, csak üresség és csönd és a halál.

Testéhez tapadt a csönd. Érezte, hogy ha még sokáig áll ott a ködbe temetett hegygerincen, halott erdők között, nem lesz képes elmozdulni többet. Körülönti valami láthatatlan ragadós anyag a tagjait, lenyomja egy megmozdíthatatlan súly, és ott fog állani örökkön-örökké, mint a fák meg a sziklák. Már összeszedte magában az erőt a mozdulatra. Hogy vissza, vissza a házhoz…

És akkor egyszerre, nagyon messziről, valahonnan a köd mélységes mélyéről megérkezett a válasz. Tompán, fáradtan, halkan és nagyon-nagyon távolról. Bang… bang… bang… és azután csönd.

De egyszerre úgy érezte, hogy nincsen egyedül. Mintha valami pompás és nagyszerű csodatett birtokában lenne: megdöngetett egy fát, itt a ház fölött a gerincen, az egyedüllét kellős közepén, és ettől valahol egy távoli hegyen egy másik ember a maga magányosságának közepén fölemelt egy másik baltát és megdöngetett egymásik fát. És a hangok átíveltek a két ember között, ködön és csöndön át, gerincek és patakok fölött, elébb innen oda, azután onnan ide.

Visszament a házhoz. Kiválasztott egy szép, kövér tyúkot, levágta, megkopasztotta, s odatette főni. Aztán vizet melegített, s hogy gyorsabban teljen az idő, hozzáfogott mosni. Mire elkészült a mosással, s a ruhát szárítani kiteregette a gerendák között kifeszített kötélre, a tyúk is megfőtt a levesben. Úgy dél fele járhatott az idő. Kint ugyan nem látszott semmi a délből, a köd még sűrűbb lett, szinte felhőben állt már a hegy. Kinézett az ablakon, hogy nem látja-e meg valahol a szürkeség mögött a napot, és éppen abban a pillanatban fönt, a tisztás fölső szélén kilépett Vénség a fák közül, és lassú, cammogó léptekkel ereszkedett alá a hóban.

Gyorsan tányért, kanalat tett az asztalra. Melléje rakta falapítón a puliszkát. Még vizet is mert a csuporba, s odatette azt is. Nyírfakéregben sót. Mire mindezzel elkészült, már nyílott is az ajtó.

– Hö. Adjon Isten, leány! Vagy asszony, vagy mi vagy.

– Adjon Isten, bácsika!

– Hö.

És csak állt az ajtóban, havasan, zúzmarásan, torzonborz szakállal, hidegtől kivörösödött szemekkel, mint valami harapós, vén medve.

– Üljön le, bácsika! Vesse le a szumánt! Egy kis tyúklevest főztem, egye meg!

– Hö.

Az öreg nehézkesen megmozdult, levetette a szumánját, fölakasztotta a szögre, ugyanarra, mint a múltkor. Puskáját a falnak támasztotta, melléje a botot. Szeme gyanakodva kereste az asszony tekintetét. Az nem nézett rá. Kimerte a tyúklevest, egy tányért az öregnek, egyet magának.

– Együnk – mondotta egyszerűen –, megéheztem én is. Nézze, mennyit dolgoztam ma!

És fölmutatott a kötélre aggatott ruhákra.

Az öreg morgott valamit, és nehézkesen leült. Fogta a kanalat, és enni kezdett. Látszott rajta, hogy rég nem evett tyúklevest. Ízlett neki. Néha nagyot harapott hozzá a puliszkából.

Szótlanul ettek mind a ketten. A csontok végét gondosan lerágták, leszopogatták, hogy ne maradjon semmi azokon. Mert a tyúkhús nem mindennapi étel, de nem ám! Meg kell becsülni azt.

Végül elfogyott a tyúk is, a leves is, a puliszka is. Vénség csámcsogva letette a kanalat, kiitta a csupor vizet fenékig, és előkotorta a tarisznyájából a pipát. Amíg bütykös ujjaival megtömködte, az asszony kivitte a csontokat a kutyának.

Mikor visszajött, az öreg a kemence mellett kuporgott, és parazsat kapart a pipájára. Nagyokat pöfékelt, és sűrű, sötétszürke füst gomolygott elő a pipából. A parazsat visszadobta a kemencébe, rázárta a pléhajtót, és fölegyenesedett. Egyenesen ránézett az asszonyra, bele a szemébe.

– Úgy. Megdöngetted a fát. Itt vagyok.

Az asszony elmosogatta az edényt, eltörülgette. Vénség leült a fal melletti lócára, és várt. Pöfékelte a keserű füstöt, és várt. Az asszony helyére tette az edényt, a szennyes vizet még kivitte, és kiöntötte a ház mögé. Aztán visszajött, s leült megszokott helyére, a kemence sarkára. Hátát nekivetette a falnak, és nézte az öregembert. Az egy idő múlva megszólalt megint:

– Tyúklevest adtál ennem. Köszönöm. Most várom, hogy szólj.

– Megdöngettem a fát – kezdte az asszony akadozva –, mert valami történt. De előbb… előbb egyébről kell beszélnem. Azt mondotta, amikor elment innet, hogy ha újra eljön, majd elmondja azt is, amit akkor nem mondott el. Én nem tudom, mi az, amit akkor nem mondott el. De közben jött valami, nézze!

Azzal fölállt, levette a polcról a kis képes írást, és odanyújtotta az öregnek. Az a kezébe vette, nézte, forgatta. Szinte félve tartotta nagy, darabos ujjai között.

– Hö. Nem tudom én, mi ez, te.

– Írás. A postás hozta valahonnat messziről, s leadta Gyerkó bácsinak, Ratosnyán. De nekem szól. Rajta van a nevem. Hogy Nucának, aszongya, a Komárnyikba.

– Hö!

– Bizony. És azt írja rajta, hogy szeretettel gondol reám! Érti? Szeretettel gondol reám! Ott messze, ahol van.

Az öreg hallgatott. Feje lassan billegett jobbra-balra, és fújta a keserű szagú, szürke füstöt.

– Szeretettel gondol reám! Hallja? Ez van ráföstve a papírra, Birtalan bácsi olvasta le róla, ő érti az ilyet! Szeretettel gondol reám!

Szinte kötekedő volt a hangja, ahogy ezeket mondta. Ahogy odavágta a szavakat az öregember elé. Az csak billegett a fejével lassan. Aztán mélyet lélegzett, majdnem sóhajtás volt már.

– Az jó, ha úgy gondolnak az emberre valahol. Az jó. Nem sok, de az is jó. Nekem elég lenne. De neked…

Az asszony nyelt egyet. Szinte szárazon mondta, mintha valaki másról beszélne:

– Ma már nekem is elég, bácsika.

Vénség fölütötte a fejét.

– Hö? Ma már?

Szeme kutatva fürkészte az asszony arcát. Az arc komoly volt.

– Ma már.

– Hö. Nagy szó!

– És ebből a házból mégiscsak otthon lesz, bácsika, nem csupán szállás. Ezt akartam ma megmondani magának. Mert ahol… ahol fióka csipog, az már fészek, ugye? Az már nemcsak ág, pihenni való…?

Büszkén állt ott, kiegyenesedve, mint aki győzelemről ad hírt. Az öreg nézte. Nézte az arcát, ahogy kipirult a büszkeségtől, a szemét, ahogy az örömtől csillogott, mint a mély vizű tavak, és a homlokát. A homlokát sokáig nézte. Aztán lehajtotta a fejét, és sóhajtott:

– Hát így. Hát ezért. Nagy szó ez, asszony, itt fönt, a havasban. Egyedül. Nagy szó. De adjon hozzá az Isten erőt, egészséget! Segítsen meg az Isten, asszony! Hát így, így.

Aztán csak ült, magába roskadva a lócán, és hallgatott. Az asszony is visszaült a kemence sarkába. Csalódást érzett. Kimondta a csodát, először mondta el embernek. És… és nem történt semmi.

Egy idő múlva a vénember fölállt a lócáról. Lassú mozdulatokkal magára vette a szumánt, fejébe nyomta a kucsmát, vállára lökte a puskát.

– Már megy? – kérdezte az asszony, és a csalódás ott érzett a hangjában.

– Hö – dünnyögte az öreg –, változik az idő. Förgeteg lesz. Hóvihar. Nem jó a plájokon olyankor.

– Maradhatna éjtszakára is…

– Hö? Van bajod magadnak is elég. Nemhogy még… – Dörmögött valamit, aztán kinézett az ablakon. – Felhővé gyűlt. Látod? Megjön a szél is mindjárt. Elszabadulnak az ördögök. – Botja után nyúlt. – Na. Hát a tyúklevest Isten fizesse meg, asszony! Régen. Sok évvel ezelőtt főzött nekem valaki utoljára tyúklevest. Nagyon régen. Még akkor… na mindegy. De… még azt akarom mondani neked:

az olyan ember, aki igazán szeretettel gondol valakire, az eljön a pokolból is, érted? Maga mondja meg, és nem üzeni mással. Ami pedig a fészket illeti? Ahol csipog már, az igazán fészek. Igazad van ebben. Neked fészek. Neked, asszony. De… a kakukknak csak szállás marad a fészek, azután is. Ez így van. Hö. Hát, Isten…

Azzal ment. Hószag jött be az ajtón. Az asszony utánament a küszöbig. Valami szorongatta a torkát.

– Bácsika… azért köszönöm, hogy eljött… olyan messziről…

Vénség megállt a hangra, visszafordult.

– Hö? Messze? Nincs messze és nincs közel, amikor szeretettel… na, mindegy, nem az én dolgom. De ha újra érzed… verd csak meg a fát, éjjel vagy nappal, mindegy, én mindég meghallom. Hö. Hát Isten…

Ment. Fölfele a tisztáson, amerre nyomok mutatták az irányt. Fölötte megfeketedtek a felhők, s a fák összezsugorodtak. És már hideg sem volt. Fönt a pláj gerincén szélroham zúgatta meg a fenyőket. Déli szél volt. Lent megcsikordultak a bükkök és a Sestina felől sötét árnyék hömpölygött a szél hátán egyre közelebb. A förgeteg.

– Bácsika! Jöjjön vissza! Bácsika!

Nem hallotta meg. Legalábbis nem fordult vissza. Ment. Elérte a tisztás gerincét, s eltűnt a fák alatt. Akkor ért oda a szél is. Fölsóhajtottak alatta a fenyők, aztán búgni kezdtek, és nehány szempillantás után egyetlen fehér kavargás látszott csupán, ahogy pásztásan verte a förgeteg maga előtt a havat. Az erdő recsegni kezdett, és valahol egy fa roppanva kidőlt. Zsupp…!

Az asszony az ajtóban állt, és megrezzent a súlyos, tompa hangra. A következő percben fölsüvített a szél a padláson, és hátul csattogva vágódott ki a szín ajtaja.

Mire elrendezte a jószágot; pajtát, színt gondosan lecsukott, és viszszatért a házba, már sűrű, súlyos sötétség fojtogatta a világot. A szél jeges darával verte az arcát, és a tisztás fölső szélén a fák már elvesztek benne.

Befutott a házba, és magára zárta az ajtót. A szél süvítésén keresztül hallani lehetett, ahogy a gerincen fönt bőgött a fenyves. Az ördög szabadult el a plájokon, jól mondta az öreg.

Itt-ott halkan fütyöltek a falak gerendái. Hideg levegő járta át a házat. Megrakta jól a tüzet, aztán odaült a kemence sarkába. Ki-kicsapott a kemence pléhajtaján a füst. De pattogott barátságosan a tűz, és ott a kemence sarkában kellemes meleg volt. Nem gyújtott mécset, sötétben ült. Csak a tűz kiszűrődő fénye táncolt a barna falakon. A védettség biztos és megnyugtató érzése lakott a házban.

Kezét védő mozdulattal szorította arra a helyre. Figyelt. De nem mozdult semmi. Csak a megvadult förgeteg zúgott és üvöltött kint a havason.

– Alszik – gondolta, és szelíden elmosolyodott.

Végefogyhatatlannak látszott a tél ott a Szalárd vize körül. Hol metsző kék volt a levegő, hol havazott. Néha déli szelek lágyították a hótakarót, hogy annál keményebbre páncélosodjon utánok. A napok nyúltak, sok-sok jóakaratnyit, de az erdőkön nem változott semmi. Éppen, hogy délben néha megcsepegősödtek az ereszek, s a jégcsapok egyre hosszabbra nyúltak. A patakoknak megjött a hangjok bent a hó alatt, s egy-egy harkály olykor kiült valamelyik száraz fenyő csúcsára, s belevisített a napsütésbe.

Gyerkó följött minden hónap elején a lovakkal, hozta a lisztet, a túrót, s ami kellett, s hírt adott a lenti életről. Olykor a plájászok mentek le hozzá valamiért, s amit így-úgy összeszedtek a fejükben, azt időnként fölhordták a Komárnyikra a liszttel, a sóval, a szénával együtt.

Hogy a dédai fűrésznél agyonvertek egy munkafelügyelőt, hogy Ratosnyán megvette egy Schwarz nevű zsidó a Kondor-féle erdőt, azt a háromezer holdat ott a Porku s a Valkaluca között, és azt mondják, fűrészt akar hozatni rá, olyan gőzzel járót, mint amilyen a báróé, Dédán. Hogy tova Szászrégennél már szántanak a gazdák, nincsen semmi hó a földeken, s az őszi vetések olyan zöldek, mintha tavasz lenne.

Aztán egy hideg, napsütötte napon, úgy tova dél felé, nagy hírrel jött Iván. Dumitru medvenyomra bukkant a Belcsuj aljában! Végét járja a tél! Csak éppen egy szóra állt meg Iván, le sem ült. Igyekezett tovább, föl az Iszticsóra s túl le, hogy lássa: nem mozdultak-e meg odafönt is a medvék.

Az asszony boldogan mosolygott a hírre. Ó, hiszen tudta ő! A sok kis jóakarat, ami attól a bizonyos naptól kezdve folyton-folyton mind feszegeti az idő rácsait, egyszer csak legyőzi a telet. Biztos ez, egészen biztos. Lehet, hogy ma még nem talál Iván medvenyomot az Iszticsó oldalában. De holnap vagy holnapután már ott is lesz medvenyom. Mert lassan-lassan, naponta egy jóakaratnyit… ó, ez a jóakarat nagyon fontos. Ez a legfontosabb dolog a világon.

Valami furcsa változáson ment át ezen a télen. Ő maga nem is vette észre. A plájászok is csak úgy lassan. Ahogy olykor-olykor betérek hozzá, szénát hordtak föl, vagy segítettek a fánál, és utána megültek egy szusszanásnyit a kemence melletti lócán. És szót váltottak vele erről-arról.

Már úgy külsőleg is megváltozott. Megtelt valamiképpen. Megaszszonyosodott. Szelídebb lett a szeme, és a hangja puhább. És minden szava mögött mintha valami több rejtőzött volna, mint amennyit kimondtak a szavak. Valami titoknak a tudása érzett benne, valami komoly, szent titoknak a tudása, ami nyugodtakká és magabiztosakká teszi az asszonyokat, és elfújja szemükről a tépelődések fátylát. Helyette öntudatossá teszi a pillantásukat, és derűssé. Az anyaság derűje ez, egy belső fény, mely békét és meleget áraszt maga köré, mint a jól épített kemencék tüze.

Elsőnek Birtalan vette észre. Nézte, nézte, de nem szólt. Többször följött, segített itt-ott, és munka közben figyelte az asszony mozdulatait. Aztán ült a

házban bent, a lócán, miközben a tűz duruzsolt s az orsó pergett halkan, és kint a tél recsegtette a fákat.

Aztán Iván is észrevett valamit. De ő se szólt.

Még csak Dumitru nem tudott semmit. Egészen addig a bizonyos éjtszakáig.

Telehold volt. Szélcsend. Fagy. Fákon és tisztásokon ezüstösen csillogott a hó. Farkasok után járt a plájokon Dumitru, és késő éjtszaka vetődött el a Komárnyik felé. Meglátta a házat. Úgy állt ott lent a holdvilágban, mintha régi emlékek közül lépett volna ki, valahonnan nagyon messziről. Nézte. És valami megmozdult mélyen a gondolatai alatt.

Lassan lement a házhoz. Csönd volt. Egy darabig állt az ajtó előtt, aztán lenyomta a kilincset. Az ajtó engedett. Bent sötétség volt, és meleg.

– Ki az? – riadt föl az asszony hangja a sötétben. Egy ágy nyikorgott.

Betette az ajtót. Nem szólt. Csak állt.

– A kemence mellett találsz rőzsét – mondotta egy idő múlva az asszony hangja egészen nyugodtan –, szítsad föl a tüzet, hogy lássalak. A mécset is meggyújthatod, ott csüng a középen.

Egészen furcsa volt. Az a nyugalom a hangjában, és hogy sötét volt, és hogy nem volt sehol senki, csak ők ketten fönt a havason, egy sötét házban. A hold halványan bevilágított az ablakon. Szeme lassan hozzászokott a sötéthez, és már látta a kemencét, az asztalt s az ágy halvány körvonalait a sarokban.

Újra nyikorgott valami. Mint amikor valaki fölül az ágyban.

Párnák suhogtak puhán.

– Maga az, Dumitru bácsi?

– Hö! Honnan tudod?

Igen, valósággal megriadt attól, hogy fölismerte az asszony.

– Csak nincs valami baj? – jött újra a kérdés.

– Hö. Baj? Mi hogy legyen?

Durván lökte oda ezeket a szavakat, gorombán. Haragudott magára, amiért bejött, s most ott áll, ostobán és gyámoltalanul a sötétben, és nem tudja, mit mondjon.

Újra suhogtak a párnák, de most puhábban. Mint amikor valaki végigfekszik rajtuk. Aztán megnyugodva jött a hang.

– Akkor jó. Mondom, ott a rőzse a kemence mellett. Parázs van még, ide látom. Ennivalót talál a polcon, ha éhes. Ha meg aludni akar, ott a nagy pokróc, a ládán.

Farkas-Dumitru lassan a kemencéhez csoszogott, megkereste a fát, megkaparta a parazsat, de nem rőzsét vetett rá, hanem nehány száraz bükkfahasábot. Nem kellett világosság. Aztán leült a padra, puskáját a két térde közé fogta, és ült. A fölszított tűz táncoló fényénél most már tisztán látszott az ágy, és az asszony fehér ingválla szinte világított rajta.

– A polcon puliszka is van, meg egy kis maradék tokány, Dumitru bácsi…

– Hö. Nem ijedtél meg?

– Mitől, Dumitru bácsi?

– Hát… hogy éjtszaka van… meg aztán, hogy egyedül vagy, és rád nyitják az ajtót, meg minden…!

Egy pillanatig csönd volt. Aztán halkan és nagyon komolyan jött a felelet az ágyból:

– Nem vagyok egyedül, Dumitru bácsi. Már nem vagyok egyedül.

– Hö? Hogy?

– Félhet a madár, Dumitru bácsi, mikor ül a fészkén, és kotol? És várja, hogy kibújjanak a fiai? Félhet a madár?

Csönd volt a szavak után. Aztán az ember ott a padon hirtelen fölállt.

– Bocsáss meg – dörmögte rekedt-hangosan –, bocsáss meg, aszszony!

S már ment az ajtó felé, s már nyitotta az ajtót.

– Hova megy? Hiszen éjtszaka van! Háljon meg legalább a melegben, ott a pokróc! Dumitru bácsi!

Már behúzta maga mögött az ajtót. Csak a küszöbről felelt vissza:

– A pajtában, ha megengeded, a széna között… ott jobb nekem…

Aztán már csak a lépteit lehetett hallani, ahogy csikorogtak a havon, és ahogy elnyelte őket lassan az éjtszaka.

Mikor reggel az asszony kiment, hogy megetesse az állatokat, már nem volt sehol. Csak a juhok mögött, a sarokban, a lehevert széna mutatta, hogy valaki éjtszakázott ott. Aztán sok-sok ideig nem látták Dumitrut a Komárnyik körül.

Csak azon a napon, amikor Iván följött a hírrel, hogy a Belcsujban medve járt. Késő délután. Az asszony éppen itatni terelte ki a juhokat. A hó még állt keményen, de már a levegőnek valami furcsa, langyos szaga volt, és a forrás fölött egy vékonyka kis nyírfa mintha alig észrevehetően lélegzeni kezdett volna már. A juhok itták a vizet, az aszszony meg ott állt mögöttük, és a nyírfát nézte. Csodálkozott, hogy nem vette észre eddig. Jelentéktelen kis fa volt. De olyan volt az a délután, hogy valamiképpen meg kellett látni benne a nyírfát. Mert azon a nyírfán már ott volt a tavasz. Nem lehetett pontosan tudni, hogy miben nyilvánult ez meg, talán a törzse fehérebb volt, mint máskor, vagy barnábbak voltak a gallyai, és talán egy kissé puhábban csüngtek alá, mint addig. Ezt nem lehetett biztosan tudni. De valamiképpen már ott volt rajta a tavasz, és az asszony állt a juhok mögött, amíg azok ittak, és nézte.

Ekkor jött Dumitru. Alulról jött, a bükkösből. Az asszony annyira elmerült a nyírfa nézésében, hogy nem hallotta meg a lépteit, ahogy az ösvényen fölfele cammogott. Csak akkor látta meg, amikor már ott állt ő is a forrásnál, és kettejök között a juhok szürcsölték a vizet.

Dumitru ráereszkedett ép bal lábára, és a jobb láb rongyokba kötözött csonkját pihentetve előrenyújtotta. Nézte a juhokat, és nem szólt. Hátára kötve ott hordta az éjtszakázó bundát, vállán csillogott a puskacső.

A juhok befejezték az ivást, és lassan megindultak vissza a pajta felé. Az ember jött mögöttük.

– Már künt éjtszakáztathatnád őket – mondta, ahogy ott haladtak egymás mellett –, a pajta párájában elhull a gyapjuk.

– Csak nem fázik-e meg a tehén, ha egyedül marad? – aggodalmaskodott az asszony. – Az éjtszakák még hidegek nagyon.

– Nem fázik meg, attól nem kell félni. Inkább az a baj, hogy nincs karám. Ha fölenged a föld, építünk egyet.

Az asszony még elrendezte a juhokat, megfejte a tehenet, megetette, megitatta azt is, Dumitru pedig ott állt ezalatt a pajta ajtajának dőlve, és nézett ki az erdőre. Aztán átmentek a házba. Az asszony ment elöl, vitte a tejes sajtárt, Dumitru pedig döcögött mögötte. Bent még áttöltötte az asszony a tejet az edénybe, és megrakta a tüzet. Ezalatt Dumitru levette hátáról a bundát, és szétfejtette. Egy halom farkasbőr fordult ki belőle.

– Idenézz – mondotta az asszonynak, mikor az elkészült a tűzzel –, neked hoztam ezt. A padlóra teríteni, tudod. Jó lesz a gyermeknek, játszani rajta.

Az asszony elpirult. Először nevezték meg ezzel a szóval azt, amit magában érzett. Dumitru szétfejtette a bőröket. Lehetett egy tucat, szorosan összevarrva. Mikor kigöngyölte, jókora helyet beborított.

– Köszönöm, Dumitru bácsi – mondotta az asszony, még mindég zavartan és vörösen –, igazán nagyon szép bőrök.

Az ember nem szólt a dicséretre semmit, nem is mosolygott. Sötét volt az arca, és szorongó. Kotorászni kezdett a tarisznyájában, és elővett belőle egy vastag viaszgyertyát. Amilyeneket a templomban égetnek, olyant.

– Te asszony – mondotta, és a hangja különösen rekedt volt –, én a minap megbántottalak téged…

– Engem, Dumitru bácsi? – bámult el az asszony.

– Hadd, most ne beszélj! Most ne! Én megkövetlek téged, emberséggel, mint ahogy egy ember megkövet egy másik embert, aki ellen vétett. Hadd, ne szólj! Én tudom, hogy mit beszélek. Ne, itt egy gyertya. Fogd! Arra kérlek téged, hogy ha meg tudsz bocsájtani egy megtévedt embernek, akkor égesd el ezt a gyertyát az én lelkemért, s imádkozz előtte, úgy, ahogy szokás. Hogy a sátán ne kísértsen többet, érted. Ha meg tudsz bocsájtani, asszony. Tedd meg akkor! Kérlek!

Az asszony tanácstalanul, kezében a gyertyával, és szinte ijedten nézte a csúnya, fekete embert, aki lehajtott fejjel, görnyedve mormolta el a szavakat. Nem értette világosan, hogy miről van szó, de érezte, hogy valami súlyos és nagy dolog nyomja ennek a szomorú, magányos embernek a lelkét.

– Most, Dumitru bácsi…?

– Most – bólintott kurtán az öreg.

– De…

Az ember elfordította a fejét.

– Én majd leülök ide a sarokba. Nem zavarlak. Hidd azt, hogy nem is vagyok itt.

Az asszony csak állt, kezében a gyertyával.

– De… Dumitru bácsi…

– Mi a'?

– Én nem tudom… hogyan szokták azt…

A fekete ember nehány pillanatig tanácstalanul bámult, aztán megvakarta a fejét.

– Hát… meggyújtod a gyertyát… aztán odateszed a kereszt alá… vagy… a Szűzmária alá… – szeme zavartan szaladgált körül a falakon –, vagy ha nincs olyan, hát valahova… ahol úgy érzed, mintha ott lenne, és aztán… aztán letérdelsz előtte, és imádkozol, ameddig leég a gyertya.

– Imádkozni? – az asszony szeme tágra nyílt, ijedtre. – De… én nem tudok azt sem…

– Nem tudsz imádkozni? – ijedt meg az ember is.

Rázta a fejét:

– Nem.

– Hö… az baj. Baj. Na, várj csak!

Lehajtotta a fejét. Homlokába bemélyültek a ráncok, hosszú, szőrös álla megnyúlt, szinte földig ért.

– Várj csak… én még tudom valahogy. Valahogy. Majd utánam mondod. Jó?

– Jó lesz, Dumitru bácsi.

– Akkor gyújtsd meg a gyertyát!

Az asszony a tűzhöz ment, kihúzott egy égő fadarabot, és meggyújtotta a gyertyát. Nehezen gyulladt meg, sokat kellett vesződni vele, amíg tüzet fogott a kanóc. A szobára már szürkület terült, sárgán pislákolt benne a kicsike láng. Kint estébe csúszott át a délután. Az ég kékje lilába mélyült, és hátrahúzódott szürkés párák mögé.

– Most állítsad föl!

– Hová?

– Hát… ahol olyan neked, mintha valami volna… valami szent…

Az asszony gondolkozva állt a szoba közepén, kezében a gyertyával. Aztán hirtelen odament a polchoz, ahol a képes írás állott, nekitámasztva a falnak. Odaállította a gyertyát az írott kép elé.

– És most, Dumitru bácsi…?

– Most térdelj le!

Látott már gyermekkorában embereket térdelni, és így tudta, hogyan kell csinálni azt. Lassan térdre ereszkedett.

– Tedd össze a két kezedet! Tenyérrel egymás felé. Úgy.

Összetette a kezeit, és fölnézett a gyertyára. A láng megvilágította a képet, az idegen várost és az idegen tornyot és fölötte az írás piros betűit. Mélységes csönd volt, és ez a csönd egyszerre mintha megtelt volna titokzatossággal.

– Mondd utánam – dörmögött mögötte rekedten a hang –, mondd utánam! Mi Atyánk…

És az asszony mondta engedelmesen:

– Mi Atyánk…

– Ki a mennyekben vagy… odafönt…

– Ki a mennyekben vagy odafönt…

– Megszenteltessék a Te neved…

– Megszenteltessék a Te neved…

– Jöjjön el a Te országod…

– Jöjjön el a Te országod…

– Legyen meg a Te akaratod…

– Legyen meg a Te akaratod…

– Mint a mennyekben…

– Mint a mennyekben…

– Úgy itt a földön is.

– Úgy itt a földön is.

A szavak morgó döccenéssel hullottak bele egyenként a csöndbe, lágy suttogással egy pillanatra életre keltek megint, két nagy, zöldeskék szem csillogó sugarán át fölszálltak a kicsike fényhez, és eltűntek a sercegő sárga lángban, a megvilágított kép színes vonalai között valahol. Ismeretlen magasságokból lassan aláereszkedett a Különös Titok, mint egy nagy, puha és sötét bagolyszárny, és beborította a világot. Semmi se volt már, csak a titokzatos, sárga láng a polcon és a megvilágított idegen kép, és az égett kanóc füstjének különös ismeretlen szaga, és az a halk sercegés a mélységes csöndben, amivel a viaszgyertya égett. És a szavak, ahogy lassan és egyenként jöttek keresztül a csönden, szinte úszva és lebegve a sűrű, sötét titokban, mely körülvette őket, és aztán fölszálltak a mozdulatlan lángocskához, és rajta keresztül eltűntek valahova… valakihez a sötétség mögé, akihez szólottak.

– Ámen.

– Ámen… – suttogta utána az asszony szája az ismeretlen, különös szót, és a titok közelsége végigborzongott a testén.

– És most gondolj arra, amit mondtam – dörmögte hátul a hang.

Aztán csak a csönd volt. Az asszony térdelt a gyertya alatt, szeme a lángot nézte, és a megvilágított furcsa, idegen tornyot, és fejében puhán és szelíden úsztak a gondolatok a világról, az emberekről, Dumitruról, a különös sánta emberről, Vénségről, Ivánról, Birtalanról… és arról, aki ott van az idegen torony alatt valahol, és arról a másikról, aki már élni kezd benne, a testében, mint egy idegen és mégsem idegen másik test… és a gondolatok fölött valahol magosan és a

gondolatok alatt valahol, mélységes fekete mélyben, ott lebegett, hömpölygött, tornyosult mozdulatlanul és puhán a roppant bagolyszárny: a Titok. Mely mindezeket összefogja valamiképpen, körülveszi és beágyazza a maga ismeretlen puha ködébe, egy ködbe, amit sem látni, sem szagolni, sem tapintani nem lehet, csupán érezni valamiképpen, és amelyhez az egyetlen titokzatos nyomot csupán azok az egyenként elsuttogott titkos értelmű szavak ismerik, miket a gyertya lángja s a lángból fölszálló különös szagú füst vitt el valahova a sűrű csönd függönyei között, halkan és észrevétlenül a hátán.

Mozdulatlanul térdelt ott, összetett kezekkel, sokáig. Csak a viaszgyertya sercegett a polcon, olvadt, lefolyt, és néha egy-egy nagy könnycsepp lehullt a polcról a padlóra. Már csak egy kicsike csonk égett, aztán az is eldőlt, kialudt. Eltűnt a láng, a füst, a kép, minden. Nehéz sötétség borult a világra.

Az asszony lassan megmozdult. Először a két keze hullott le fáradtan, aztán fölemelkedett a térdelésből. Valami tompa sajgás zsibbasztotta a tagjait, alig tudott mozdulni. Mint akit titokzatos erők tartottak kötözve hosszasan, s a láthatatlan szíjak csak lassan, egyenként oldódnának föl.

A kemencéhez botorkált. Kinyitotta a tűzhelyajtót. Már csak hamu alatt pislogott valami kevés parázs. Megkaparta, és rőzsét vetett rá. A föllobbanó világosságban leakasztotta a gerendáról a mécsest, olajat töltött belé, és meggyújtotta.

Lassú mozdulattal akasztotta vissza a mécs horogját a szögre. Nehány pillanatig még belerévedt a pislogó fénybe, mint aki emlékezni szeretne valamire.

– Jól csináltam, Dumitru bácsi…?

A kérdés elveszett a ház fekete csöndjében. Felelet nem jött. Lassan a pad felé fordult. Aztán úgy állt hosszasan, és a szíve furcsán, egészen furcsán vert.

A pad üres volt. Nem ült rajta senki. Csak az égett gyertya nehéz, fojtó szaga tapadt a sötét falakhoz, és emlékeztetett valamire.

Talán egy holdváltozásnyi időre rá történt.

Az úr följött volt nehány napra a szállásra, s egy délután, tova a Nagy Ciba fölső üvereiben, jókora medvenyomra bukkant. A negyedik üverben meglelte a nyom gazdáját is, ott rágta a vadsaláta-torzsákat, éppen ahol egy verőfényes kis folton a hó már eltakarodott a források körül. Egymásra dőlt fenyőtörzsek között volt az a hely, ahol a medve állott, s így történhetett, hogy a golyó nem éppen oda ment, ahova kellett volna. A lövésre megrogyott a medve ugyan, de csak az elejével, nagyot bődült utána, és bevágta magát a málnavészbe. Már csak a csörtetését lehetett hallani, ahogy alárohant az üveren.

Az úr megnézte a lövés helyét, vér, szőr, minden úgy volt, ahogy annak lennie kell. S mivel az este már ott lógott a levegőben, vadászkésével leütött nehány fenyőgallyat, megjelölte velük a vérnyomot, mindent, azzal hazament. Másnap tárgyalása volt a vasútügyben lent Ratosnyán, s ezért Ivánt küldte ki

megkeresni a medvét. Iván meg is találta a helyet, a fenyőgallyakat, a vért, s rátette a nyomra a kutyákat. Aztán megindult maga is a nyomon lefele, be a sűrűbe.

Jó ideig lefele haladt a nyom, aztán elkanyarodott jobbra, átvezetett egy szelíd kis gerincen, s túl újra be egy üverbe. Már abban az üverben is jól bent járt Iván, mikor meghallotta ugatni a kutyákat. De messze fönt a Benedek fejében valahol!

Jókora időbe került, amíg megközelítette őket valamennyire. De akkor már kezdett nem tetszeni neki az ugatás hangja. Mert nem is ugatás volt az, hanem acsarkodó csaholás inkább. Nem olyan, mint amikor a kutya nyugodtan ül az elesett, vagy sebzetten heverő vad mellett, és néha föltartott fejjel, mély, erős hangon beleugatja a jelt az erdőbe, hogy „gyere gazdám, megtaláltam, itt van”. A két kutya hangja olyan volt inkább, mint amikor hiúzzal küzdenek, vagy nekibőszült vadkan támadja őket, és ők acsarkodva, borzoltan menekülnek előle, megkerülik, újra támadnak, újra menekülnek, és habzó szájjal, dühösen csaholják az ellenséget.

– Annyira eleven lenne még a medve? – csodálkozott Iván. – Ilyen sok vér után?

Rendre fölért a Benedekbe, de elég nehezen. Mert irdatlan csúnya sűrűség volt az ott, mozogni is alig lehetett benne. Már ott csaholtak előtte a kutyák, egy sűrű katlan alján. Lövésre készen tartott puskával, jó szelet keresve, lassan lopódzott feléjük. Elég különös volt, hogy csörtetés nem hallatszott a csaholás irányából, semmi olyan zaj, ami küzdelemre vallott volna. És mégis… a kutyák hangja határozottan szokatlan volt.

Óvatosan közeledett Iván. És már látta is az öreg Dudást, ahogy ott állt egy fiatal fenyő mellett, és acsarkodva csaholt maga elé, és már látta a fiatal Dudást is, jó két lépéssel az öreg előtt, dühösen ugatva, szájából fehér hab fröcskölt. Aztán egyszerre csak meglátta jó húszlépésnyire előttük egy sötét szikla mellett, egymásra dőlt fatörzsek között mozdulni a medve sötét körvonalait.

Emelte a puskát. De nem látott tisztán. Mozgott a medve, de furcsán. Egyhelyben csak. Leengedte a puskát megint. Lépett nehányat közelebb. Lába alatt megroppant egy korhadt faág. A reccsenésre fölfigyeltek a kutyák, és meglátták. Egyszerre bátor dühvel szökött előre mind a kettő, és már ott voltak a szikla mellett. A medve mozdult, mintha fölemelkedett volna. Iván emelte a puskát…

Aztán fölmordult egy haragos, rekedt hang:

– Eredjetek az anyátokba, büdös dögök…!

És egy szikladarab röpült a kutyák felé, s hangos csattanással nekiütődött egy fatörzsnek.

Iván nehány gyors lépéssel ott volt a kutyák mellett. És már látta a medvét is. Ott feküdt élettelenül a szikla alatt, és a bőre félig lenyúzva. És mellette dühös, vad ábrázattal egy nagydarab, torzonborz ember állott, egyik kezében véres kést, másikkal balta nyelét szorongatva.

– Dudás, nye! Hátra!

A parancsszóra elhallgattak a kutyák. Aztán ott állt Iván, kezében puskával, és nézte az idegen embert. Az meg őt. Gonoszul, vadul. Alig volt nehány lépés közöttük.

– Mit csinálsz itt? Mi?

– He? – horkant föl az idegen. – Találtam egy döglött medvét, s kész! Mi bajod velem?!

– Veled semmi, de a medvét az uraság lőtte, s ahhoz másnak hozzányúlni nem szabad!

– He? Mindenki mondhatja, hogy ő lőtte! Semmi közöm semmiféle urasághoz! He! Én találtam meg, s kész!

Iván nézte a kötekedő idegent. Nagy, csontos ember volt, rongyos birkabőr ujjasban, hátratolt kucsmája alól homlokába lógott a haja. Véraláfutásos szemei gonoszul villogtak, sörtés arca szürke volt, akár a hamu, és baloldalt egy régi sebhely éktelenkedett rajta.

– Te, ember – mondotta lassan, megfontolt nyugalommal –, nekem semmi dolgom veled, hogy honnan jöttél, s mit keresel itt az erdőkben. De a medve bőrét hazaviszem a gazdámnak, az biztos.

– Hö! – mordult föl gonoszul az ember. – És ha nem adom oda?

– Akkor elveszem tőled.

– És ha nem adom?!

– Akkor odafektetlek, ezzel a golyóval, ami a puskámban van, a medve mellé, s várhatod vele együtt a föltámadást meg az utolsó ítéletet.

Halkan és nyugodtan mondotta ezt Iván, minden harag vagy fölindulás nélkül, csak úgy, mintha arról beszélt volna, hogy holnap havazni fog, vagy esni. Mindössze a puskacső emelkedett egy tenyérnyivel följebb a kezében.

Az ember nehány pillanatig döbbenve meredt rá, aztán dühében földhöz vágta a baltát.

– Nyavalya essen belétek! Már élni sem lehet tőletek?!

– Élni lehet – felelte Iván nyugodtan –, de nem medvebőrből, hanem munkából. Szedd össze a holmidat, és kotródj!

Az ember káromkodva emelte föl a földhöz vágott baltát, majd egy ócska tarisznyát és egy rongyos átalvetőt. Köpött egyet, és elindult. Nehány lépés után azonban megállt megint.

– Te, ember! A húst is elviszed?

– Azt megkaphatod.

Valamit morgott a másik, azzal kezdett visszajönni.

– Hö! – szólt rá Iván hirtelen. – Állj meg!

– Segítenék nyúzni – mondotta a másik sunyi alázatossággal –, ne fáradj vele egymagad, uram.

És lassan jött közelebb.

Iván kezében újra mozdult egyet a puskacső.

– Hö. Mondottam, hogy állj meg. S ha én azt mondom, hogy állj meg, akkor állj is meg, érted? Itt a havasokban vagyunk, nem a faluban. Vagy én nyúzom, s te addig leülsz ott arra a kőre, vagy te nyúzod, s én ülök le arra a kőre. De az öt lépés közöttünk, az mindenképpen megmarad. Értesz engem?

Az ember morgott valami káromkodást a foga közt, azzal hátrament a kőhöz, és leült.

– Szerencséd, hogy még nincs puskám…

– Mit mondasz?

– Semmit. Ha már így van, akkor dolgozz te, egyedül. Én már úgyis dolgoztam rajta, ingyen.

– Nana, nem ingyen – javította ki Iván az igazságot –, mert a húst megkapod.

Az ember még morgott rá valamit, aztán nem szólt többet, csak ült. Letette maga mellé a rongyos átalvetőt meg a hosszú nyelű baltát, kését megtörülte a hóban, és betette a tüszőjébe. Aztán csak ült és figyelt.

Iván pedig pattintott ujjával a kutyáinak, lehajolt hozzájuk, és valamit súgott a fülükbe. Aztán nekitámasztotta a puskát egy közeli fának, kivette a kését, és hozzáfogott a nyúzáshoz. A két kutya pedig leült háttal a medvének, tekintetüket rászegezték az idegen emberre, és nézni kezdték.

Telt az idő. Iván kínlódott a bőrrel, néha bosszúsan fölmordult, ha olyan helyre ért, ahol az ember elrontott valamit a nyúzásnál.

– Fene a dolgodat… ezt nevezed te nyúzásnak…? Így kell a körmöket leszedni…? Ökör… Itt meg belevágtál… minek vesz kést a kezibe az ilyen…

És így. A fejet nyúzta éppen, ami különös nagy gondot igényel, és ott kuporgott előregörnyedve, háttal az idegennek, amikor mind a két Dudás egyszerre fölmordult. Ivánnak még a keze sem állt meg a munkában, meg nem is fordult arra, csak úgy szólt, mintha a medve fejéhez beszélne:

– Ülj vissza, ember s ne mozgolódj, mert azt nem szeretik a kutyák.

A kő felől csak valami érthetetlen morgás jött. Kis Dudás még vicsorgatta a fogát és hörgött, nagy Dudás már csak az ínyét emelgette. Aztán megnyugodtak újra mind a ketten. Azontúl csönd volt végig. Csak a kés hallatszott, ahogy a bőr hártyáit szelte.

Végül elkészült Iván. Fölegyenesedett, kését megtörülte, és visszacsúsztatta a tokjába.

– Na – mondotta –, ebből a húsból elélhetsz egy darabig, ha van türelmed hozzá, és fogad.

Összegöngyölte a lefejtett bőrt, tarisznyájából előszedett egy kötelet, összekötözte vele, és a hátára lökte. Kezébe vette a puskát. Az ember még mindég ott ült a kövön, a kutyák meg ültek szemközt vele, és pislogva nézték.

– Úgy. Több dolgunk nincs egymással. Isten segítsen!

Azzal füttyentett a kutyáknak, s elindult.

A Benedek fejéből a cibai szálláshoz legjobban úgy jut el az ember, ha fölmegy a plájra, s azon halad a Komárnyikig, s úgy le. Így ment Iván is. Hátán a véres medvebőr, vállán a puska, mögötte a két Dudás. Ment, ment, s közben gondolt erre meg arra, a vad képű idegen emberre, aki valami miatt így kell bujdossék egymagában a havasok között; a többi emberekre, akik úgy formálták ezt a világot, hogy néha itt-ott el kell vaduljon benne valaki; gondolkozott, s lassan fölért a plájra, végighaladt a hullámos hosszú gerincen a Komárnyik tetejéig, és aláereszkedett a fenyvesen keresztül a tisztás felé. Nem állt meg sehol, nem fordult hátra, nem nézett vissza.

A komárnyiki tisztáson már szakadozott a hó. Itt-ott előbukkant a gyep fakó zöldje. Iván benézett a házba. Az asszony seprűt kötözött nyírfaágból.

– Adjon Isten!

– Adjon Isten, Iván bácsi!

– Készül a seprű, mi?

– Készül, biza'. Mi az a hátán?

– Medvebőr.

– Itt lőtte valahol?

– Nem én lőttem. Az uraság, tegnap. Az öreg – tette hozzá.

– Úgy. Üljön már le! Melegítek valamit mindjárt.

– Hadd el, sietek. Sok időt töltöttem.

Homloka rancba szökött, mert eszébe jutott az idegen ember. De nem szólt róla mégsem. „Minek ijesszem?" – gondolta.

– A húsával mit csinált? – kérdezte hirtelen az asszony.

– A medve húsára gondolsz? – rezzent össze Iván.

– Igen… – az asszony kutatva figyelte a plájász nyílt arcát, és közben lassan mondta: – Egyszer régen ettem medvehúst… Táti hozta, az uraktól… vadászatról… jó íze volt, csak sokat kellett főzni… azt mondta Táti, hogy az urak nem eszik… mind odaadta annak az embernek? Az egészet?

A váratlan kérdésre szinte megtántorodott Iván. Elvörösödött a szakálla fölött, és hebegni kezdett:

– Mi…? Hogy…? Honnan tudsz arról…?

Az asszony nevetett könnyedén.

– Nem tudom. Ott van az arcán valahol… talán a szemében! Csak úgy kérdeztem, mert ott van. Ó, nem, ne higgye, hogy sajnálom attól az embertől…! Biztosan egy szegény éhes ember volt… – Lassan elkomolyodott. – Pedig… úgy érzem… az az ember… nem volt jó ember, Iván bácsi. Valami gonosz ember volt…

– Honnan tudod…? – meredt rá a plájász, riadtan még mindég. – Honnan tudod ezeket, asszony…?

Az asszony megrázta a fejét, és elfordult.

– Nem is tudom – felelte halkan –, nem tudok semmit, Iván bácsi. Csak úgy gondoltam. Butaság volt.

És kötözte a seprűt tovább.

A plájász állt előtte esetlenül, hátán a medvebőrrel.

– Hús kellene? – kérdezte egy idő múlva gyámoltalanul.

– Nem, dehogy.

Még állt ott egy darabig, aztán rántott egyet a terün, s megigazította vállán az előrecsúszott puskát.

– Na, majd meglátjuk, valami talán akad hamarosan. Hát Isten megáldjon!

– Isten segítse, Iván bácsi!

A küszöbön, mielőtt az ajtót betette volna maga mögött, még megállt, mintha eszébe jutott volna valami. Keze fogta a kilincset, úgy fordult vissza topogva.

– Te… az ajtót… tudod, éjtszakára… reteszeld be azért… nem lehet tudni…

– Micsodát? – figyelt föl meglepetten az asszony, és keze elengedte a seprűt.

– Isten tudja. Csak úgy mondtam – topogott zavartan a plájász. – Hát Isten áldjon!

Az ajtó becsukódott, az asszony ott maradt a seprűvel. Nehány percig maga elé bámult, aztán folytatta a munkát. De nem haladt jól semmiképpen. A vesszők nem hajlottak úgy, ahogyan kellett volna, félregörbültek, elhasadtak: nem ment, valami volt a levegőben, valami kellemetlen, fojtott érzés.

Később abbahagyta, és az ajtóhoz ment. Kitárta szélesre, hogy jöjjön be rajta a déli napfény. Ő maga is ott maradt az ajtóban, nekitámaszkodott az ajtófélfának, és szeme nyugtalanul siklott végig a tisztáson, föl a fenyveshez.

Hirtelen kellemetlent, éleset dobban a szíve. A szeme káprázott? Vagy valóban mozdult ott fönt, a szélső fenyők lehajló ágai között valami… Sötét emberi alak…?

Meredten nézett arra a helyre. Valami érthetetlen ijedtség mintha a torkába kergette volna a szívét. De semmi se mozdult odafönt.

Sokáig állt úgy, és figyelte a fenyvest. Lassan megnyugodott. A langyos napsütésben cinkeraj szállt át a tisztás fölött, és egy jókedvű zöld harkály visítozva nyargalt a bükkfák selymes szürke törzsén föl és alá. Odébb a szálasban két fekete mókus kergetőzött, később egy tarka tollú havasi szajkó szállt le a fölöttük lévő fára, és perlekedve szidta őket. Az ég zöldeskék volt, és végtelenül magas, egyetlen felhőfoszlány nem zavarta a tükrét, és a szellőtelen csöndben hallani lehetett a csermelyeket, ahogy fürge csilingeléssel gyűjtötték össze a megtotytyant hó illanó vizét. Valahol a bükkös között mogyoróbarka virágzott. Fanyar illata ott úszott az álmos levegőben.

Lassan megnyugodott. Később bement délebédre valót melegíteni, és el is felejtette az egészet. Délután körülterelte nehányszor a juhokat a tisztáson, vidámakat kurjantott nekik, és Csobán is egészen nekibolondulva szökdelt a jó,

meleg napfényben, nagyokat rohant, beletúrta orrát a hóba, és hangosakat vakkantott.

Később lement ruhát sulykolni a forrás alá, és a sulykoló szapora csattogása vidáman visszhangzott végig az erdőkön. Erős, bátor, jókedvű hang volt, emlékeztetett valahogy az Urszura, az Istenszéke tágas lejtőire, a Bisztra-patak kedves zúgására, és jó volt így emlékezni mindezekre a napsütésben.

Egy idő múlva, ahogy dőlni kezdett a nap, hűvös lett. Párák szövődtek az égre, s a fenyves felől egy nyers szellő indult meg lefele, és korhadt fatörzsek szagát hozta.

Bevitte a ruhát, kiteregette száradni a kötélre, ellátta az állatokat, végzett a fejéssel, és közben este lett. Mikor a pajta ajtaját betette maga mögött, már érzett a levegőben a közeledő éjtszakai fagy csípőssége. A tisztás holtan terült el a szürkületben, és szeme önkéntelen nyugtalansággal átszaladt fölötte, föl a fenyveshez. Olyan volt, mint egy mozdulatlan, fekete fal, ott fönt. Valami kellemetlen érzés suhant keresztül az asszonyon. Állt egy pillanatig, aztán hirtelen mozdulattal kinyitotta újra a pajta ajtaját, és beszólt:

– Csobán! Csobán, ne!

A kutya álmosan és csodálkozva kecmergett elő a szénából.

– Ne! – intett neki az asszony. – Gyere!

Fölmentek a házhoz. A kutya kérdőleg nézett a gazdájára. Az kinyitotta az ajtót.

– Ne, Csobán. Bejöhetsz.

Szeme egy nyugtalan másodpercig újra fölszökött a fenyveshez. Volt benne valami fenyegető, ahogy ott állt, mint egy mozdulatlan, merev fekete fal, a holt-üres tisztás végiben. Nemcsak az egyedüllét volt benne. Valami más. Valami több.

Megborzongott, és betette az ajtót. Mécsest gyújtott, egy ócska pokrócból fekvőhelyet készített a kutyának a kemence mögött, aztán nekiült a délben abbahagyott seprűnek.

Most sem haladt a munka. Közben szél támadt kint, hallani lehetett az erdőt zúgni a gerincen, és fönt a padláson is fütyölni kezdett. Lent megreccsent olykor egy-egy bükkfa, s ahogy a szélroham néha nekivágódott kívül a ház falának, olyan volt, mintha valaki az ajtót keresné, hogy bejöjjön.

Szeme önkéntelenül az ablak felé fordult, és az a halott fekete négyszög nézett vissza rá, mint valami titokzatos szem. Fölkelt és lefüggönyözte. A másik ablakot is. Aztán visszaült a kemence sarkára, de nem dolgozott.

Figyelte a szelet. Különös szél volt. Darabos. Lökésenként jött, néha szinte egészen megszűnt, és a csöndben különösen hangosan zúgott a fenyves. Aztán újra ott volt. Nekirohant a ház falának. Majd megállt megint, mint aki les valamit. Ugrásra készül. Vagy hallgatódzik. Különös szél volt.

Később újra fölkelt, és az ajtóhoz ment. Előretolta a súlyos tölgyfa rudat, lereteszelte. A kutya előjött közben a kuckóból, és kaparni kezdte az ajtót.

– Mit akarsz? – mordult rá gorombán és idegesen.

A kutya halkan nyöszörgött. Ki akart menni.

Visszatolta a reteszt, és kiengedte a kutyát. A szél bevágódott az ajtón, és meglobogtatta a mécses vérszegény lángját.

– Gyere vissza!

És ott állt az ajtóban. Fekete volt az éjtszaka, mint a szurok. Csak magosan-magosan fönt látszott nehány halvány kis csillag. Kísértetiesen búgott a fenyves ott fönt.

A kutya megjárta magát, aztán visszajött. Mielőtt bejött volna, még megállt egyszer, és nyugtalanul hátranézett a mögötte ólálkodó sötétségre. Halkan nyöszörgött.

– Gyere már be, gyere már! – dideregte az asszony, és gyorsan betette a kutya mögött az ajtót. Gondosan elreteszelte a tölgyfa rúddal, megnézte sorra az ablakokat is. Eligazította a függönyöket is, a pokrócokat is, amiket föléjük akasztott. Hogy rés se legyen sehol.

Közben érezte, hogy didereg.

– Mi ez? – kérdezte önmagától. – Ez az, amire azt mondják az emberek, hogy „félek”?

Leült a kemence sarkába, és várt. Érezte és tudta, hogy vár, és ez rossz volt. Várt, mert várnia kellett valamire. Valamire, ami félelmetes és rossz, aminek a közelségétől fázás reszkettette.

A szél nem hagyott alább odakint. Ellenkezőleg. A tető zsindelyei egyre élesebben sípoltak, és hallani lehetett tisztán a bükköket odalent, ahogy hörögve viaskodtak egy láthatatlan fekete ellenséggel.

Hirtelen fölfigyelt. Lépések? Szélroham nyargalt el a ház mellett, a mécses lángja pislogva táncolt tőle. Visszafojtotta a lélegzetét. Csak a szél hallatszott, más semmi. És mégis: tudta, hogy valaki van odakint.

Valami megnevezhetetlen erő húzta a szemét az ajtóhoz. Mintha mágnesség lett volna a kilincsben, oda kellett néznie mereven. Egy pillanatig semmi sem történt. Aztán hang nélkül megmozdult a kilincs fogantyúja. Lassan lenyomta egy láthatatlan kéz.

Szíve a torkába szaladt. Szeme meredten nézte a kilincset. Az lassan fölemelkedett megint.

– Ki van ott? – szakadt ki belőle hirtelen a kérdés.

Maga is meglepetten figyelt a saját hangja után. Nyoma sem érzett benne a remegésnek, ami egész belsejét megtöltötte. Erős, csengő, bátor hang volt. Nem felelt rá senki. A kilincset újra lenyomta kívülről egy kéz. Az ajtó most már megzörrent a nyomástól.

– Ki van ott? – kérdezte ugyanazzal a tiszta, csengő hanggal.

Mély, barátságtalan hang mordult föl odakint:

– Én. Eressz be!

A szél zúgása elkapta a szavakat, csak az értelmük kúszott be az ajtó fatörzsei között. A mécses újra lobogni kezdett.

– Mit akarsz?

– Éjjeli szállást. Elvétettem az utat, nem tudom, hol vagyok.

Érezte, hogy nincs mit kérdezni többet. A kérés parancs, belső parancs, aminek engedelmeskedni kell. Akár igaz, akár nem. Valaki éjjeli szállást kér, tehát ki kell nyitni előtte az ajtót. Ha a halált jelenti, akkor sem lehet tenni mást.

Fölállt. Átment a kemence másik oldalára, és fölvette a kis baltát. Egy pillanatig nézte, aztán gyors mozdulattal letette megint, és fölnyúlt a polcra. Megkereste kezével a húsvágó kést. A mécses felé tartotta, ujjával megérintette a hegyét. Egy pillanatig gondolkozott, hogy hova tegye. Kívülről újra megnyomták az ajtót.

– Várj, várj! Megyek már.

A kést a kötényébe csúsztatta, nyelét benyomta a korc alá. Aztán az ajtóhoz ment, és eltolta a tölgyfa rudat. Keze reszketett, és érezte verni a szívét.

Az ajtó föltárult. Szél ömlött be rajta, és eloltotta a mécsest. Sötét lett. Az asszony félreugrott a szél elől, és keze megmarkolta a kés nyelét.

– Tedd be az ajtót, ember!

Valaki ott állott mellette a sötétben, egy nagydarab, félelmetes idegenség. Nehézkesen állott ott, csak éppen a körvonalai látszottak valamennyire, szögletes, sűrű, sötét tömb az éjtszaka puha sötétjében.

– Tedd már be az ajtót!

Az ajtó becsapódott. A szél kívül maradt. A kutya morogni kezdett a kuckóban, mély, hörgő morgással.

– Maradj ott, amíg meggyújtom a mécset.

A kemencéhez ment, és kinyitotta a pléhajtót. Valami kis világosság még szűrődött ki a parázstól, ami bent volt. Nem nézett az ajtó felé, mégis látta az embert, aki ottan állt. Magosan, súlyosan, nyersen. Leakasztotta a mécsest, egy vékony ágacskát benyújtott a parázsba, és megvárta, amíg lángra lobban a vége. Ahogy ott guggolt, hallotta, hogy az ember megmozdul a háta megett. A kutya is morogni kezdett megint.

Végre tüzet fogott az ág. Meggyújtotta a mécsest, és fölakasztotta a helyére. A bágyatag fény szétáradt a szobán.

Az idegen ott állt, nehány lépésnyire tőle, és szemeit kutatva hordozta körül. Magos, csontos, sötét ember volt. Hegyes végű fekete kucsmája a mennyezet gerendáját érte. Vállán rongyos átalvető, kezében hosszú nyelű balta.

Az asszony csak egy pillantást vetett rá a mécses világánál, és az első, amit meglátott rajta, a sebhely volt. Szeme egy pillanatig mereven tapadt a hamuszürke, csontos arc bozontos sörtéi közül elővillanó hosszú, vörös vonalra. Valami megrezzent benne. De csak egy pillanat volt. Aztán egyszerre nagy-nagy nyugalom

lepte meg. Olyan furcsa volt ez a hirtelen jövő jó nyugalom, hogy halkan kacagott tőle.

Az ember csodálkozva kapta feléje a tekintetét:

– Mit nevetsz?

– Semmi, semmi – mondta még mindég nevetve –, valami az eszembe jutott. Tedd le az átalvetődet, ember, s ülj le oda, ni, a padra. Melegítek valami ételt neked.

A kemencéhez ment, megkaparta a parazsat, fát rakott rá. Az ember még mindég ott állt, bambán és megzavarodva a nevetéstől, és bámult.

– Mit tátod a szádat? Ülj már le! Fáradt vagy biztosan. Honnan kerülsz erre?

Az embert szemmel láthatólag megzavarta a fölényes hang, amivel az asszony beszélt hozzá. Nem volt fölkészülve erre. Dadogni kezdett, és esetlenül tette le az átalvetőjét a fal mellé. A kucsmát is levette a fejéről, s azt is rátette az átalvetőre. Melléje támasztotta a baltát.

– Há'… az úgy volt… na, hadd tegyem ide a sapkát is… állj meg, anyád ne sirasson… az úgy volt, tudod, hogy… hogy erdőt irtottunk a kincstárnál tova Görgény fölött… mondd, hol az urad?

Az asszony közben leszedte a maradék puliszkát a polcról, s egy edényben tejet tett a tűz fölé melegedni. Úgy szólt hátra a válla fölött:

– Lefeküdött már, ott a másik szobában. Szolgálatban volt ma. Hát mi volt ott Görgényben?

Az ember egy gyors pillantást vetett a szeme sarkából a belső szoba ajtajára, és valamivel halkabban folytatta:

– Há'… vágtuk az erdőt, aztán vége volt, és hazaeresztettek bennünket… mi a mestersége az uradnak?

– Vadász. S te hol laksz, hogy erre mégy haza?

Az ember onnan a padról újra vetett egy alattomos pillantást az ajtó felé.

– Salamáson, tudod, Toplica mellett. S gondoltam, így rövidebb, ha a plájon megyek végig. Nem tudtam, hogy itt még hó van…

– Görgényben már nincs hó?

– Nincs.

– Furcsa.

Az ember kissé megzavarodott újra.

– Aztán jöttem a plájon, tudod, és este lett. És féltem, hogy elvétem a plájt a sötétségben, és megláttam a házat… mondd csak, laknak még emberek itt a közelben?

Az asszony kavarta a puliszkát és mosolygott:

– A plájról láttad meg a házat?

– Onnan, onnan.

– Pedig a plájról nem is látni ide.

Az ember zavarodottan dörzsölgette az orrát.

– Na, jó, hát mondom, hogy eltévedtem! Bekerültem az erdő közé, és egyszerre csak megláttam a házat. Persze. Há' mért?

– Sötétben?

– Sötétben?! – az ember alig tudta visszafojtani a mérgét. – Sze' tán mécses ég nálad?! Messzire kivilágít! Ha! Nézd csak!

Az asszony közben tányért és kanalat tett az asztalra, melléjök helyezte a puliszkát és a tejet. Vidám csodálkozással fordult az ember felé:

– Igazán? Azt mondod? Ezek az ablakok világítanak? Ki hitte volna!

Az ember a lepokrócozott ablakra nézett, és bosszúságában elkezdett krákogni.

– Tudja az ördög… valahol máshol jött ki a fény, mit tudom én… tudja az ördög, hogy elvigye…

– Gyere, egyél – nevetett az asszony.

Dühös arccal tápászkodott föl a padról, és az asztalhoz ment. Súlyos léptei alatt döngött a padló.

– Halkabban járj, mert fölébred az uram – figyelmeztette az aszszony.

– Hásztán! Legalább beszélünk egy keveset.

– Nem szereti, ha alvásban zavarják. Haragos lesz akkor, és goromba.

– Vigye el az ördög… hát ki szeret éjtszaka mászkálni ezeken a bitang erdőkön… mi…?

A szék megreccsent alatta, amikor leült. Nehányat falt a puliszkából, aztán tejet hörpölt hozzá.

– Há'… azt mondd meg… nincsen egy eladó puskája az uradnak? Vennék egy puskát, tudod, a keresetemből… az ember mégis ezt-azt szerez vele a házhoz… kis húst… mi?

Az asszony visszaült közben a kemence sarkába, onnan figyelte az embert.

– Eladó puska? Az nincs.

– Tán nincs puskája az uradnak?

– De. Az van.

Az ember körülnézett:

– Hol? Nem látom.

Az ajtó felé bökött az állával:

– Bent. Az ágy fejinél.

– Há', ágá. Aztán miféle puska?

– Én biza' nem tudom, miféle. Puska. Két töltés megy bele egyszerre.

Az ember szája tátva maradt a csodálkozástól.

– Két töltés megy bele egyszerre? Azt mondod?

– Annyi, annyi.

– Szép puska lehet.

– Szép hát. Úri puska.

Az ember falta a puliszkát. Hallgatott egy darabig. Aztán hirtelen az asszony felé fordult:

– Kihoznád azt a puskát, hogy lássam? Sohasem láttam még olyan puskát, hidd el! Úgy halkan, tudod, hogy ne ébredjen föl…! Csak, hogy lássam!

Annyi leplezetlen alattomosság volt az ember arcában, hogy az asszony legszívesebben szembe köpte volna. De érezte, hogy most vigyázni kell a szavakra, most kell a legjobban vigyázni.

– Jaj – mondotta megjátszott ijedtséggel –, dehogy merek én hozzányúlni ahhoz! Isten őrizz! Örökösen töltve van, még éjtszaka is úgy tartja az uram maga mellett. Csak hozzáér az ember, és elsül! Dehogy merek én hozzányúlni ahhoz!

Az ember megcsóválta a fejét, és hümmögött bosszúsan valamit. Egy idő múlva letette a kanalat.

– Te. Asszony. Megsütnél egy darab húst? Van nálam. Ehetsz te is belőle.

– Megsütheti. Itt a tűz.

Az ember nehézkes mozdulatokkal fölkelt, odament a földre lökött átalvetőhöz, és kivett belőle egy jókora darab nyers húst.

– Itt van, ni.

Odavitte az asszonyhoz, megállt előtte.

– Nesze. Neked adom.

Nem nyúlt a húsért. Fölnézett az előtte álló emberre. Élesen, mereven a szemébe nézett.

– Nesze, na. Ingyen adom! – Durván fölnevetett. – Ha nem lenne itthon az urad, még kérnék érte valamit. De így… majd máskor!

Az asszony egyre csak a szemét nézte. Élesen, komolyan, szigorúan. Az ember lassan megzavarodott ettől a nézéstől. Elvörösödött.

– Mit nézel olyan furcsán? Mi?

Nem vette le róla a szemét, úgy felelte:

– Medvehúst nem sütni kell, hanem főzni.

Az ember apró szemei szaporán kezdtek pislogni:

– Há'? Mi? Mit mondasz… Honnan gondolod, hogy…?

– Tudom.

– Mi…?

– A plájászt, aki a medve húsát otthagyta neked ma délben, Ivánnak hívják, és két kutyával jár. És nem Görgényből jöttél, és nem favágó vagy, hanem Dédáról jöttél, és gyilkos vagy, Mihály. Te ölted meg az örményt, és te gyújtottad reá a házat, és azután megöltél egy másik embert is, és emiatt most a csendőrök keresnek. Ez az igazság, Mihály.

Lassan és nyugodtan mondta ki a súlyos szavakat, és közben fölállt, de szemét egy pillanatra se vette le az ember szeméről. Az hamuszínűre sápadva állt előtte, a szája megnyílt, de nem jöttek ki rajta szavak. Az álla reszketett. Kezéből kiesett a hús, és tompán puffant a padlón.

– Ördög… – hörögte – te vagy az ördög…

Az asszony szorosan elébe lépett. Arca kemény volt, és szigorú. Szeme zöldes villogással fúródott a megrettent ember szemébe.

– Te vagy az ördög, Mihály. És nekem hatalmam van fölötted. Érzed a hatalmamat…? Ha akarnám, megölhetnélek!

Kezében megvillant a kés. Hegyét az ember mellének szegezte:

– Látod a kést? Beléd szúrhatnám. Nem tudsz ellene tenni semmit. A kezedet sem tudod fölemelni! Mozdulni sem tudsz! Próbálj mozdulni! Nem tudsz!

A nagydarab ember reszketve állt ott, és hamuszürkén. Mozdulni próbált, de mintha láthatatlan kötelek szorították volna gúzsba a tagjait. Csak hörgött, és szeme a megigézettek rémületével bámult bele az asszony villogó szemébe. Homlokán kiütközött a veríték.

– Megkötözhetnélek, és úgy vihetnélek le a csendőröknek. De semmi közöm hozzád, Mihály! Nem kell én megbüntesselek, mert megbünteted te saját magadat! Ott van a szemedben a sorsod. Látom! Magad húzod rá a kötelet a nyakadra, ha eljön az idő, és ott lógsz hosszú hónapokon át a fán, amíg a hollók leeszik csontjaidról a húst, és a nyüvek szétrágnak apróra…!

– Jaj, Istenem – nyögött föl az ember –, jaj Istenem…

Az asszony hangja sziszegett, mint a suhogó penge. Halk volt, és mégis megtöltötte a szobát:

– Nem sajnállak, Mihály… te sem sajnáltad az örményt, amikor ott vonaglott alattad… a torkát szorítottad, a két kezeddel, látom… ott a jel a kezeiden, ott is marad örökre, amíg a nyüvek le nem rágják…

– Jaj, jaj – lihegte az ember –, jaj, jaj…

Az asszony hirtelen hátralépett, a kést hangos koppanással az asztalra dobta, és rákiáltott az emberre:

– Most pedig elég legyen! Távozz!

Az ember állt, és reszketett.

– Távozz!

Az asszony előrehajolt, és élesen a szemébe nézett:

– Parancsolom! Érted? Pa-ran-cso-lom! Mozdulj és menj!

Az ember nehézkesen megmozdult, az ajtó felé fordult, és merev léptekkel megindult, mint a vakok.

– Megállj!

Az ember megállt.

– Vedd föl a sapkát, az átalvetőt, a baltát!

Az ember szögletes mozdulatokkal a falhoz ment, fölvette a földről a sapkát, az átalvetőt és a baltát. És állt mozdulatlanul, sápadtan és reszketve.

– Tedd a fejedre a sapkát!

Az ember engedelmeskedett.

– Válladra az átalvetőt!

Az ember vállára emelte az átalvetőt.

– Várj!

Fölvette a húst a földről, odament vele az emberhez, és belegyömöszölte az átalvetőjébe.

– Most pedig idefigyelj, Mihály. Érted, amit mondok?

– Értem – nyöszörögte az ember.

– Kimégy az ajtón, fölmégy a plájra, ott balra fordulsz, és addig mégy rajta, mindég a plájon, amíg följön a nap. Mondd utánam!

És az ember mondani kezdte, akadozó nyelvvel, mint az iskolás gyermek.

– Kimegyek az ajtón… fölmegyek a plájra… balra fordulok… és addig megyek… mindég a plájon… amíg fölkel a nap…

– És abban a pillanatban, amikor fölkel a nap, mindent elfelejtesz, ami napnyugtától napkeltéig történt…!

– És abban a pillanatban… amikor fölkel a nap… mindent elfelejtek… ami napnyugtától napkeltéig történt… – ismételte érzéketlen hangon az ember.

– Eredj!

Az ember megmozdult, mintha gépre jártak volna a lábai. Kimért, szögletes mozdulatokkal, mint az alvajáró, az ajtóhoz ment, kinyitotta, és kilépett az éjtszakába. Mögötte nyitva maradt az ajtó.

A szél mintha alábbhagyott volna. Csak a fenyves búgott még odafönt, s egy-egy kósza szélroham nyargalt végig a tisztáson.

Az asszony lassan az ajtóhoz ment. Valami súlyos, nagy fáradtságot érzett magában. Kinézett az éjtszakába. Sötét volt. Semmi se mozdult. Csak a fák nyögtek a szélben.

Lassú mozdulattal betette az ajtót. Szeretett volna gondolkozni azon, ami történt, de nem tudta összeszedni a gondolatokat. Valami puha köd kavargott benne valahol, és mindent elfödött. Csak egy-egy foszlánya rémlett föl annak, ami történt.

Csak annyit érzett, hogy rettenetesen fáradt. És hogy otthon van. És hogy biztosan, nyugodtan és minden ellen védve áll itt a világ közepén.

Elvonszolta magát a kemencéig, és megrakta a tüzet. Aztán vetkőzni kezdett. Majd elfújta a mécsest, és bebújt az ágyba.

Már nem is gondolt arra, hogy be kellene reteszelni az ajtót. Magára húzta a hosszú szőrű csergét, és a fáradtság, mint egy nagy, nyüzsgő, zümmögő, zavaros köd, ránehezedett a gondolataira, és benyomta az álom süppedő párnái közé.

Mikor reggel fölébredt, még sötét volt a szobában. De a kutya már ott nyöszörgött az ajtónál, és halkan kaparta. Lassan bomlott le róla az álom, foszlányonként, mint az erdőkről a hajnali köd. Kellett egy kis idő, amíg egészen éber lett. Akkor gyors mozdulatokkal fölszökött az ágyból, és az ajtóhoz szaladt, hogy kieressze a kutyát.

Mikor kinyitotta az ajtót, valósággal arcába csapott a világosság. Vakító fényességgel sütött a nap, és a nyitott ajtón át ellepte a szobát is a fényesség. Döbbenve állt a küszöbön, hunyorgó szemmel, és kezét szinte védőleg emelte az arca elé.

Aztán eszébe jutott, hogy az ablakokra pokrócot akasztott este. És erről hirtelen emlékezetébe villant maga az este, minden, ami történt. Mintha egy csillogó, hegyes tű fölszúrt volna valahol egy ködburkot az emlékezetén, egyszerre ott állt előtte minden, tisztán, józanul és világosan, szinte ijesztően közel, szinte tapintható közelségben.

Lassan az ablakokhoz ment, és lefejtette róluk a pokrócokat, széthúzta a függönyöket. A szoba megtelt józan, derűs világossággal. Tüzet tett, fölöltözött, evett valamit az esti maradékból, aztán átment a pajtába. Munka közben fürgén pergett az idő, a gondolatok csak úgy kószán kavarogtak körülötte. De aztán rendre elkészült mindennel. Már nem volt mihez fogjon. Nekidőlt a pajta falának, szemközt a nappal, beszívta mélyen a jó, langyos levegőt, és fölnézett az égre. Nehány kis felhőcske hajókázott magosan az erdő fölött, fehér-szürkék, bodrosak, egészen tavasziak már. A pajta sarkánál egy vidám kis erecske csörgedezett elő az olvadó hóból, és valahol lent a bükkösben fölbúgott egy örvösgalamb.

– Örvösgalamb! – örvendett meg a hangnak. – Itt a tavasz!

Aztán csak állt ott, a pajta falának dőlve, és lassan lepergett előtte újra mindaz, ami este történt. Tisztán, józanul és egyszerűen. Nem is láthatta volna másképpen, önmagát és azt az embert együtt, mert hiszen sütött a nap, örvösgalamb búgott az erdőn, és a levegőnek nyers, józan hóolvadás szaga volt.

Mi is történt tulajdonképpen? Elrendezte egyszerű józansággal az eseményeket: délelőtt itt járt Iván bácsi. Szóba jött a medve és az ember. De hogyan is volt? Iván bácsi szólt először az emberről? Nem. Ő szólt róla először. Honnan tudott róla? Mondta valaki? Igen, mondta valaki. Kicsoda? Egy hang. Nem is hang: egy érzés. Mikor jött ez az érzés? Amikor az Iván bácsi szemébe nézett. A szemében volt az ember, ott bent, az Iván bácsi szemében, igen. Ott volt, csak ki kellett olvasni belőle. Az ember, a medve, a nyúzás meg a hús, minden. Az ember arca is benne volt? Nem. Az arca nem. Csak… az ember maga. Az a valaki, aki az arc mögött van. Az már akkor ott volt az Iván bácsi szemében.

Na és aztán? Igen. Iván bácsi azt mondta: az ajtót reteszeld be éjtszaka. És talán ez volt az oka annak, hogy az a valaki, akit az Iván bácsi szeméből kiérzett, továbbra is ottmaradt vele. Ezek a szavak tartották ott. Mert ezek a szavak ottmaradtak. Láthatatlanul, de ottmaradtak. A padló repedéseiben vagy a gerendák között, vagy a levegőben… de valahol ottmaradtak. Miattuk nem készült el a seprű. Miattuk volt az az egész nap olyan… Milyen? Olyan ködös, felhős, nyomott, valamiképpen olyan sötét. Hogy amikor megjött az este és a szél…

Igen. Amikor megjött a szél és az este. Tudta már akkor, hogy jönni fog az ember? Tudta. Honnan? Igen, de honnan…? Nem volt senki, akinek a szeméből

kiolvashatta volna. És mégis tudta. Tudta, ez az igazság. Talán a levegőben volt az is, láthatatlanul, mint a szavak? Lehet. De talán inkább a szél… Igen, talán a szélben volt benne az, hogy jön.

Jó. A szélben volt, és ezért tudta. Jó. De mit tudott? Csak azt, hogy jön, vagy azt is, ami történni fog? Nem, azt nem tudta, hogy mi fog történni. Azt nem. Csak annyit tudott, hogy jön. És hogy rossz. Ezt a kettőt tudta, mást semmit. Benne volt a szélben. Jó. Na, de aztán?

Aztán jött. Ült a kemence sarkán, kint zúgott a szél… különösen zúgott, gonoszul. És egyszerre csak az ajtóra kellett nézzen. És tudta, hogy ott áll kint az ajtó előtt, és kezét lassan a kilincsre teszi. Igen. És aztán megmozdult a kilincs. És amikor látta megmozdulni a kilincset, akkor egyszerre tudta, hogy igazán ott van…

Aztán beengedte. Miért? Mert azt mondta, hogy szállást kér, és aki szállást kér, azt be kell engedni. Ez a törvény a havason. Na jó, de ha egyszer tudta, hogy nem azért jön…? Hogy ez csak a hazugság, amit magával hozott…? Hiába. Mégis beengedte, mert be kellett engedje, azért. Mert az egyik dolgot csak úgy tudta valahogy… nem a fejével, hanem valami mással… az érzéseivel tudta, tehát nem volt kézzelfogható, bizonyos tudás. Míg a másik, az, hogy egy ember van kint az éjtszakában, eltévedt a havason és szállást kér, ez kézzelfogható, rendes bizonyosság volt. A fülén keresztül ment be a fejébe a szavak által, amiket az ember mondott. Tehát tudomásul kellett vennie, és a feje tudomásul is vette, és mert az a törvény, hogy ilyenkor ki kell nyitni az ajtót, tehát kinyitotta az ajtót.

Aztán az ember bejött. Igen, ez így történt pontosan: a szél eloltotta a mécset, és sötét lett. Akkor nagyon megijedt. Emlékezett jól: úgy megijedt, hogy félreugrott a fal mellé, és megmarkolta a kést. A sötétségtől is félt, és az embertől is egyszerre. Miért? Hát igen: miért? Miért is tulajdonképpen?

Valahogy így volt: a gonoszság lépett be a szobába, és sötétség lett tőle. Sötétség lett, és a sötétség megtelt gonoszsággal. Valami név nélküli gonoszsággal, amit szavakkal nem lehet kifejezni. Ez megint az a másik tudása volt a gonoszságnak…

Igen. Gyorsan a kemencéhez ment, és kinyitotta az ajtaját, hogy legalább a tűz adjon valami kis világosságot. Aztán meggyújtotta a mécsest. Közben az ember onnan az ajtótól előbbre jött. Tisztán hallotta a lépéseit, ahogy közelebb jött. Valósággal vacogott a félelemtől. Tudott-e már akkor valamit abból, ami történni fog? Nem. Csak a gonoszat tudta, ami ott van a szobában mögötte, és közeledik.

Aztán világos lett, és ránézett az emberre. És abban a pillanatban fölismerte. Olyan tisztán és világosan fölismerte, mintha csak tegnap állottak volna szemben egymással Szőrfülűnél, a dédai korcsmában. Fölismerte, és egyszerre elszállt belőle a félelem. Még csak nyoma sem maradt. Mintha ott sem lett volna mellette ez a félelem egész napon át, úgy elszállt abban a pillanatban.

Igen, de miért…?

Miért? Mert akkor már ismerte ezt az embert. Na jó, de még jobban kellett volna félnie tőle! Hiszen most már bizonyosan tudta, hogy a gonoszság maga áll előtte a szobában!

Ez igaz. De mégis, valami más is történt. Éppen az, hogy most már bizonyosat tudott. Egyszerű, józan és minden titokzatosság nélküli tudással. A fején keresztül tudta, tisztán és világosan, hogy egy gonosz dédai ember áll előtte, akinek Mihály a neve, és aki megölte Szőrfülűt, az örményt…

Igen. De ezt… ezt honnan tudta? Hogy megölte? Hogy ő ölte meg? Ez megint az a másik tudás volt?

Igen, ez megint az a másik tudás volt. Ezt már ott a dédai korcsmában is tudta, meg is mondotta az örménynek akkor. Ez megint az a furcsa másik tudás volt. Mint ahogy később is, amikor az ember szemébe nézett…

Az a mese, hogy az ura meg a többi… az egy kis tréfás ravaszság volt. Az embert akarta elkergetni vele a házból. És sikerült is. Vagyis sikerült volna, ha…

Hát igen, itt kezdődik az a másik dolog. Az ember evett és beszélt. Ő ült és nézte. Nézte, és ahogy nézte, egyenként bújtak elő az ember mögül a képek. Gonoszabbnál gonoszabb képek. Ocsmányabbnál ocsmányabb képek. Lassan, egyenként, mindaz, ami az ember mögött volt. Aztán az ember hozta a húst, és megállt előtte. És akkor erősen belenézett a szemébe. Közelről. Erősen. Olyan erősen, hogy szinte benne volt már ő maga is abban a másik szemben. Sőt: benne is volt. Érezte, tisztán és világosan érezte, hogy egész akaratával, egész erejével benne van abban az emberben. Csak még nem tudta, csupán érezte. Tudni csak akkor tudta, amikor meglátta benne azt a másik képet, azt a borzalmas képet…

Hogyan is volt? Igen. Már benne volt mélyen az ember szemében, már látta mindazt, ami volt. Olyan tisztán és világosan látta az eseményeket, mintha ott történt volna minden előtte. És akkor… akkor egyszerre olyan lett az a gonoszsággal telt szem, mint egy tompa fényű tükör. Egy tükör, amelyiknek az üvegét nem mosták le soha. És ezen a tükrön egyszerre csak ott látszott egy fa. Egy görcsös, félig kiszáradt bükkfa, le tudná rajzolni, olyan tisztán emlékszik reá. Mögötte sziklák voltak, és fenyők. És ezen a bükkfán lógott egy ember, és rugdosott a levegőbe, vonaglott, aztán egyszerre csöndes lett, és csak lógott. És aztán jöttek a hollók…

Igen. És akkor tudta, hogy mindent meg kell mondania. Mindent. És mondani kezdte.

Az ember szemébe mérhetetlen rémület költözött egy pillanat alatt. Valami olyan kétségbeesett rémület, amilyennel még nem találkozott az életben soha. És ő tudta, hogy annak a rémületnek jönnie kellett, mert az a rémület benne élt abban az emberben, benne lakott, az az ő saját belső rémülete volt, amit magában hordozott, csak nem tudott róla. És most egyszerre föltört belőle. A szavaktól, amiket mondott. És akkor már tudta, hogy hatalma van az ember fölött.

De tudta-e ezt igazán? Tudta. Persze, csak azzal a bizonyos másik tudással, de tudta. És hogy biztos legyen benne, ki is próbálta rögtön. Mikor elébe állt a késsel, akkor. És látta, hogy igazán hatalma van fölötte.

Így volt. A többi, az már magától jött. Érezte, hogy minden erejét össze kell szedje, azt a bizonyos belső erőt, ami az emberben van, és csak parancsolnia kell ezzel a belső erővel. És parancsolt. És az ember engedelmeskedett.

Hogy meglelte-e a sötétben a plájt? Balra fordult-e rajta? És mind ment napkeltéig? Ezt persze nem lehet tudni. De lehet, hogy így történt. Mindenesetre elment, és nem jött többé vissza.

De nem ez a fontos… a fontos az, hogy megint történt vele valami. Valami, ami arra emlékeztet, ami abban az időben… a cigányné és a többi dolog… a halál meg minden… szóval, ami megint visszahozza azt a szót, hogy boszorkány. Pedig ősz óta… azóta… azóta… azóta semmi sem történt, jele se mutatkozott, és már azt hitte, hogy eltelt. Hogy többet nem. Hogy az, ami jött ősszel, megváltotta valahogyan. Hát nem…? Még mindég…? Még az sem segített, hogy most valaki jön, aki már itt van és él…? Hát igaz lenne mégis…? Boszorkány…? De ha ez nem boszorkányság, akkor micsoda…?

De megálljunk, hiszen ő nem halt meg! És ez már eléggé mutatja, hogy nem boszorkány! Vagy ha az is volt, akkor már nem az! Amióta ez a nagy dolog jött, ez a nagy érzés, vagy minek nevezze, azóta mintha megváltozott volna minden!

Na, de akkor ez mi volt tegnap este? A tudások meg hogy hatalma volt… akkor ez micsoda? Lehet az, hogy az ember félig boszorkány, félig nem? Lehet az? És ő is él! És a másik, aki jön!

Mit is mondott a cigányné…? „Nem hozol a világra… de, ha mégis hoznál…”

Nem, az ilyen cigánynék mind bolondok. Bolondok és hazudnak! Ő is ezt mondta. Táti is azt mondta. A cigánynék bolondok és hazudnak. Hogyan is lehetne az, hogy ő… hogy ő ölje meg azt, akinek a tulajdon testéből, a tulajdon véréből életet ad… a tulajdon életéből ad életet…! Ostobák a cigánynék, mind! Gonoszak és ostobák, ha ilyeneket mondanak! És hogy hazudott, már abból is látszik, hogy ő még mindég él… és életben is marad, örökké…! Ameddig élhet az ember, addig…!

Állt a pajta falának dőlve, a tiszta, józan kora tavaszi napsütésben, és rendezgette magában a dolgokat. És segített neki ebben maga a napfény, azzal a langyos, tiszta világossággal, ami belőle áradt. És segített a zöldeskék égbolt, a maga mélységével és magasságával és azokkal a kedves kis felhőkkel, amelyeket úgy úsztatott a végtelenség felé, olyan lassan, nyugodtan és annyi józan okossággal, mintha csak egy nagyon gondos és nagyon rendes istengyermek játszott volna szép tiszta papírhajócskákkal odafönt. Aztán segítettek neki az erdők, és a madarak, és a hó, és a csilingelő csermelyek, és minden, ami csak ott volt körülötte, a maga tiszta, józan és vidám törvényével. És mégis…

Sikerült ugyan megnyugtatnia magát, és sikerült elrendeznie a dolgokat, bármennyire is különösek és szokatlanok voltak. De…

Valahol mégis maradt valami. Egy egészen kevés, de maradt. Valami titokzatosság a dolgok hátterében. Valami titok, ami megmagyarázhatatlan. Valami lapuló aggodalom. Valami árnyék a dolgok mögött. A szép, nagy, tiszta és egyszerű világban valami kis köd. Ami nem egyszerű, és nem egészen tiszta. Ami homályba burkol ezt-azt… valami maradt, mégis.

Akkor, ott a pajta falának dőlve, nem is vette még észre. Ott szemközt a nappal azt hitte, hogy elrendezett mindent, és vidámnak és könnyűnek érezte magát, és az elmúlt est emléke csak mint valami furcsa íz maradt meg a szájában. De aztán később. Amikor bement a házba, és tüzet gyújtott, és főzte az ebédet. És eszébe jutott újra meg újra… hogy itt állt meg ott állt, és ez volt meg amaz…

Meg este, amikor újra sötét lett, és nem volt többé a józan napvilág és a kékeszöld ég, hanem szürke párák burkolták titokba az erdőket, és az árnyékok szétterpeszkedtek, és minden átváltozott, szokatlan és torz alakot öltött… akkor egyszerre csak ott volt megint a titok, és megtöltötte maga körül a levegőt valami nehéz és aggasztó érzéssel, valamivel, aminek nem volt gyökere a földben, hanem csupán a sötétségben volt gyökere, abban a bizonyos sötét árnyékban, ami a különös dolgok mögött lapul. És nem lehetett tenni mást, mint ülni a kemence sarkán mozdulatlanul, bele a késő-késő éjtszakába, és rágódni, töprengeni a titkokon és az árnyékokon, amelyek ott ólálkodtak körös-körül a szoba sarkaiban, az éjtszakában, a szélben, mindenütt. Estéről estére, mindég csak ülni, és mindég csak ugyanazokra gondolni, és rágódni rajtuk, rágódni folyton, míg a szem lecsukódik, és a fejben bent meglassul az óramű, és a fáradtság legyőzi a sejtelmeket és az aggodalmakat.

– Sápadt vagy, asszony – mondotta Birtalan, amikor újra följött a szénával egy napon –, sápadt az arcod, s megsoványodtál!

Akkor már tavasz volt egészen a Komárnyikon. A hó csak itt-ott, foltokban emlékeztetett a télre, s a tisztás gyepét kikericsek lepték, lilán, akár egy könnyű selyemszőnyeg.

Birtalan kutatva nézett az asszony arcába, és megcsóválta a fejét:

– Nem fiatalnak való, nem asszonynak, itt fönt, egyedül. Mindég, mindég csak egyedül.

Iván is ott volt. A szénát hajította föl a hiuba, míg ők ketten ott álltak a lovak mellett. Egy percre abbahagyta a munkát, rátámaszkodott a villára, és elgondolkozva nézett az asszonyra:

– Nem félsz itt esténként, egyedül?

Az asszony ránézett, de nem lepődött meg a kérdésen.

– Arra az emberre gondol?

Iván fölkapta a fejét, és elvörösödött.

– Honnan tudod?

Az asszony szemében megcsillant valami fáradt mosoly.

– Ott van a szemében minden, amire gondol, Iván bácsi. Nem hiszi…? Mostanában sokat gondol… egy asszonyra… pedig az régi dolog…

Iván lehajtotta a fejét, és elfordult. Szótlanul szúrta föl a szénát a villára. Birtalan megbökte az asszonyt, és intett a fejével. Az asszony halkan sóhajtott, és bement a házba.

Később, mikor a szénát elrendezték, Iván és Birtalan is bementek hozzá. Az ebéd már ott várta őket az asztalon. Evés után Birtalan pipára gyújtott, és beszélni kezdett erről-arról. Iván lehajtott fejjel ült a padon, a padlót nézte, és hallgatott.

Aztán elfogyott a pipából a füst, és Birtalan fölállt.

– Ejszen, mehetnénk – mondotta –, még az állatokat el kell látni, meg minden…

Az orosz nem mozdult. Sötéten szólt oda:

– Eredj csak! Majd én is. Még van valami. Majd utolérlek, eredj.

Birtalan elment. És csak ketten maradtak a házban, Iván és az aszszony. Hosszú ideig egyik sem szólalt. Az asszony ült a szokott helyén, a kemence sarkában, Iván odébb a lócán. Az ajtó nyitva volt, és beáradt rajta a tavasz, mint egy friss, nyers, józan, szinte kézzel megfogható derű. A kemencéből meg sugárzott az ebédfőzés melege, és az ételszag ott lebegett valahol langyosan a fejük fölött. Aztán egy idő múlva megszólalt Iván. Nem nézett az asszonyra, fejét sem emelte föl, mintha csupán a padló deszkáihoz intézte volna a szavakat.

– Azt mondtad: a szememben van. Lehet. De én inkább azt hiszem, hogy beljebb van valahol, egészen bent, bőr, hús és csontok mögött, ott, ahol maga az ember… mindegy. Ti oda is beláttok. Én ismerem az ilyenfajta asszonyokat. Ott túl a hegyeken, nálunk, ott vannak még ilyenek…

Az asszony fölfigyelt. Orrcimpái idegesen rándultak.

– Iván bácsi… maga is azt hiszi…? Hogy boszorkány vagyok…?

Az orosz most fölemelte a fejét. Vizsgálódva nézte az asszonyt egy ideig, aztán kezével végigtörölt borzolt szakállán.

– Mindegy az, tudod, hogy minek nevezik. Nálunk látóasszonyoknak nevezték az olyant. Mindegy az. Ahol én éltem, ott is volt a közelben egy ilyen, mint te. Csúnya volt szegény, és púpos. De belátott az embernek szeme mögé, oda, ahol maga az ember van, a múltjával és a jövőjével együtt.

– Azt hiszi, hogy én is…?

– Apró kis falu volt az, ahol én éltem. Ekkora csak, ni, elfért volna a markomban szinte. Úgy is tartották a hegyek, a markukban. Szomorú kis falu volt. Az emberek benne szegények és nyomorultak. Betegségekkel és gonoszságokkal terheltek. A házak sötétek, az ablakok kicsik, és nem lehetett kinyitani őket. Alig egy tucat ilyen ház: ez volt a falu. És egy apró kis hegyes templom, fából. Vén,

szúette, fekete fából. Falain csupa rémséges kép: vérző szentek meg gyilkos ördögök. S a templomocska mögött szűk kis temető: ez volt a falunk…

Az asszony nem kérdezett többet. Maga alá húzta a lábait, és figyelt. Kint örvösgalambok búgtak, és a szellő virágzó barkák illatát hozta valahonnan.

– Ebben a faluban éltem én meg Marja. Így hívták a púpos leányt. Mi odahaza haton voltunk testvérek. Négy fiú, két leány. Én voltam a legkisebbik. Apámnak volt egy kis földecskéje a hegyoldalban, zab meg haricska termett rajta. Nagyon nyomorultul éltünk. De mindenki úgy élt ott. Apám legtöbbször oda volt fát fuvarozni a két lovával, és csak nagyon ritkán láttuk. A földet anyám művelte. Volt egy tehenünk, ahhoz kölcsönkértük a szomszédét, és úgy szántottuk föl a földet. Mikor a szomszéd szántott, mi adtuk kölcsön a tehenünket. Annak a szomszédunknak a leánya volt Marja. A púpos.

– Én voltam a legkisebb otthon. Apám rendre elvitte a bátyáimat, ahogy azok nőttek, s ahogy apám időnként hazajött a két lovával. Ilyenkor hozott valami kis pénzt anyámnak, s nehány ruhafélét nekünk. „Nem férünk el ebben a szűk völgyben mindnyájan” – mondogatta ilyenkor, és rendre elvitte a bátyáimat, mind a hármat. Egyik béres lett valami nagygazdánál, lent a románok földjén, másik kocsis egy boltos zsidónál, a harmadik városba került. Egyik se jött vissza többet, nem láttuk őket soha. Csak apám hozta néha-néha a hírt, hogy jól megyen nekik, meg ez, meg az… ameddig aztán apám is meghalt.

– Ez úgy történt, hogy hosszú ideig nem tért haza. Aztán egyszer megjöttek a lovak meg a szekér, és egy szakállas, idegen öregember jött a szekér mellett. Nem kellett sokat kérdezősködjék, hogy hol a házunk, mert a lovak maguktól is odajöttek. Megálltak a pajta előtt, és nyihogtak. Anyám kijött a házból, meglátta a szekeret, a lovakat s az idegen öregembert, és elkezdett sírni. Nem is kérdezett semmit, csak elkezdett sírni. Én akkor már egyedül voltam otthon, anyám mellett, mert közben a lányokat is elvitték a háztól, és csak álltam ott, és néztem, hogy miképpen sír az anyám.

– Az idegen öregember odament anyámhoz, megállt előtte, és levette fejéről a kucsmát. Aztán csak állt, és nem szólt egy szót sem, és anyám sírt. Végül a lovak rángatni kezdték magukat a hámban, és erre anyám abbahagyta a sírást, odament hozzájuk, és elkezdte kifogni őket a szekérből. Én is segítettem anyámnak. Az idegen öregember meg leült az ajtónk melletti padra, a kucsmát maga mellé tette, és nézte, hogyan fogjuk ki a lovakat.

– Mikor elkészültünk mindennel, és a szekér is a szín alatt volt, akkor anyám fölment a házhoz. Bement, kihozott egy tányér haricskalevest és egy darab zabkenyeret, s odaadta az öregembernek. Az morgott valamit, keresztet vetett, és megette szép lassan a levest is, a zabkenyeret is. Aztán letette az üres tányért maga mellé a padra, megtörülte a szakállát meg a bajuszát, fejére tette a kucsmát, és fölállt. Anyám mindvégig ott állt mellette az ajtóban, és nézte, amint evett. És közben csöndesen sírt, de ez már csak olyan öregasszony-sírás volt.

– Mikor az ember föltette fejére a kucsmát, és fölállt a padról, akkor anyám abbahagyta a sírást, és megkérdezte tőle: „Hol?” És az öregember mondott valami falunevet. Anyám bólintott nehányszor és elismételte a nevet, de ahogy kiejtette, már nem is emlékezett reá többet. „Isten megáldjon!” – mondta az öregember. „Isten segítsen!” – felelte anyám. Aztán az öregember elment.

– Így volt az, amikor az apám meghalt. Én olyan süldőlegényke voltam, és a szomszédunkban lakott Marja, a púpos leány. Ő is a legkisebb volt, én is a legkisebb voltam. Ő is egyedül maradt az anyja mellett, én is egyedül maradtam. Együtt őriztük a kecskéket nyáron, és együtt hordtuk az erdőről a rőzsét meg a gombát. Amiért Marja púpos volt, és amiért kancsi volt szegénynek az egyik szeme, azért nagyon derék leány volt, dolgos és serény és tiszta. És az én anyám meg az ő anyja már előre el is rendezték, hogy majd Marja egyszer átköltözik hozzánk, és együtt dolgozzuk majd azontúl mind a két földet.

– Különös leány volt Marja. Már egészen apró gyermekkorunkban egyszer, mikor együtt voltunk gombáért az erdőn, azt mondta: „Ne menj haza, Iván. Megver apád.” „Nincs is itthon apám” – mondtam. „Mindegy – makacskodott Marja –, mégis megver.” „De ha nincs itthon!” „Akkor is.” Ahogy kiértünk az erdőből, már messziről megláttam apám szekerét az udvarunkon. „Látod – mondotta Marja –, ne menj haza, Iván.” De én hazamentem. Csak azért is, hogy Marjának ne legyen igaza. Apám bent volt a házban, és meg sem látott, amikor belopóztam. Evett, és beszélt mindenféléről, és anyám hallgatta, és olykor csóválta a fejét, ha apám valami nagyot mondott és csettentgetett a nyelvével. A testvéreim is ott voltak körülötte mind, már akik otthon voltak, mert egy bátyám s egy néném már abban az időben nem éltek velünk együtt.

– Ott hallgatóztam én is, és egyszerre csak apám odaszól hozzám az asztal mellől: „Hé, te gyermek, hogy hívnak, te! Vedd ki a tarisznyámból a pipát, s hozd ide! Ott a hátad megett, a szögön, te mutuj!”

– Odahúztam egy kisszéket, fölálltam rá, s megkerestem apám tarisznyájában a pipát. Meg is leltem, ki is vettem. Szép, fekete cseréppipa volt, még most is emlékszem reá. Olyan vigyázva fogtam a kezemben, mintha parázsból lett volna. S ahogy le akarok szállani a kisszékről: csak megbillen a kisszék, s én a pipával a kezemben végigestem a padlón. A pipa meg nekivágódott a láda sarkának, és eltörött. Fölszökött az apám az asztal mellől nagy mérgesen. „Hű, a drága pipám! – kiáltotta – Megnyúzlak, gyermek!” Azzal kezébe kapott egy heverő fakanalat, s jól elvert azon nyomban.

– Hát így kezdődött ez a dolog Marjával. Később egyebeket is megmondott. Hogy ki lopta el az ólból a kövér kacsát. Hogy beteg lesz valaki, vagy éppen meghal. Hogy hazatér-e egy ember a munkából, vagy nem. Megmondta előre a zivatart, a szárazságot, a szelet. Ha valakinek rúgott a lova, csak Marját kellett odahívni. Ő ránézett az állatra, megsimogatta az orrát, és beszélt hozzá, és az állat nem rúgott többet. Híre volt a környéken, és azt mondták: látóasszony lesz belőle.

És aki tudni akart valamit, az tojást hozott, meg haricskalisztet, meg gyapjút, meg amije volt.

– Tudod, az ember néha előre elhatározza, hogy ez így és így lesz, és nagyon meg van elégedve magával, hogy milyen szépen és okosan rendezte el a dolgait. És aztán mégsem úgy lesz. Valami jön, és nem úgy lesz semmi, ahogy azt az ember előre elhatározta. És az ember nem is tehet róla. Valami láthatatlan hatalom másképpen rendezi a dolgokat. A pópák azt mondják, hogy a szentek meg az ördögök. A szentek jóra fordítják a rosszat, az ördögök meg rosszra változtatják át a jót. Így mondják a pópák, ott túl, a mi hegyeink között. De én azt hiszem, hogy sem nem a szentek, sem nem az ördögök. Valami egészen más.

– Én azt hiszem, hogy bent az emberben, ott bent, ahova az olyanok, mint Marja meg te be tudtok látni, már minden előre el van rendezve. Csak az ember nem tud róla. Próbál ezt és azt. De a végén mégis minden úgy történik, ahogyan az ott bent már előre megvolt. Talán olyan ez, mint egy lánc, mint egy olyan boronalánc, ahol az egyik szemhez igazodik a másik szem, az egyik foghoz a másik fog, és ez az igazodás a törvény. Az egyik ember adja tovább a másiknak, apák a fiúknak, és így tovább, és mert a nagyapa vagy a dédapa ezt meg ezt csinálta, hát az unokával vagy a dédunokával csak így és így történhet. Mint a láncborona, tudod. Mint amikor az egyik fog beleütközik egy göröngybe, és fölemelkedik vagy belesüllyed egy gödörbe, és betüremlik, és valamennyi utána következő láncszemmel meg foggal emiatt történik valami. És ezt nem lehet elkerülni. Ez ellen nem lehet tenni semmit. Hiába akar kiugrani a sorból, így vagy úgy. Nem lehet. Mert a törvény ellen nem lehet tenni semmit. A törvény összekötözi a borona láncszemeit és a fogakat, és azoknak követniök kell egymás mozdulatait. Valahogy így.

– A szomszéd falu határában volt egy kis darab kaszálónk. Nagyapám anyjának a jussa volt az, aki abból a faluból származott, és ahhoz a kis kaszálóhoz minden évben kétszer kimentünk, lekaszáltuk, szárítgattuk, este összegereblyéltük a harmat elől, ott háltunk mellette, és reggel újra kiteregettük, forgattuk, és este hazahordtuk. Annak a két napnak mindég előre örvendtem, amikor sor került reá, mert nagyon kedves két nap volt. Először is az ember messzire kellett menjen a falunktól, és messzire menni az számunkra ritka dolog volt, akik mindég csak otthon ültünk. Idegen embereket láttunk, és idegen házakat, és aztán egész nap a szénával járni, az is kellemes volt. Meg aztán éjtszaka a széna között, tudod… vittünk a tarisznyában krumplit, és este, amikor a széna már együtt volt, fiókokban, tüzet tettünk az erdő szélén, és a parázs közt megsütöttük a krumplit. Aztán az ember hanyatt feküdt a tűz mellett, és nézte a csillagokat.

– Érdekes, anyám is egészen más volt ilyenkor, mint otthon. Otthon alig szólott egy-egy szót. Az is csak abból állott: eredj oda, csináld ezt, meg így. Egész nap dolgozott a ház körül, ezt-azt, hajlottan, fáradtan, rosszkedvűen… de ott kint a kaszálón más volt. Ott, amikor a fiókok együtt voltak este, nem volt, mit dolgozzék

mást. Otthon mindég talált magának valami munkát, de ott a kaszálón nem. Leült ő is a tűz mellé, egy görbe bottal a kezében, és vigyázta a krumplikat, amik a parázs között sültek. És olyankor beszélt. Régi történeteket mondott el, leányokról és legényekről, férfiakról és asszonyokról, meg olyasmit, ami ővele, magával történt meg régen, és néha halkan nevetgélt azokon, amik így az eszébe jutottak. Hogy amikor Sfiridon a nővére után járt, és lent a kertek alatt éjtszaka megugatták a kutyák, és ettől fölébredt a házban az öreg, és azt hitte, hogy tolvajok járnak… vagy a Safirika lakodalmán, amikor az após úgy berúgott, hogy azt hitte, ő a vőlegény, és mindenáron be akarta húzni Safirikát a belső szobába… ilyen dolgokat mesélt, tudod. És ahogy mesélte, újra át is élte őket, újra fiatal volt, meg minden.

– Ez addig tartott, amíg megsültek a krumplik, és lassacskán megettük őket. Addigra elaludt a tűz is, és mi végigfeküdtünk a szénán, magunkra húztuk az ujjast, és nézni kezdtük a csillagokat. Baglyok szálltak át a kaszáló fölött, és az erdőből hangok hallatszottak, néha egy-egy ág reccsent, meg minden… és akkor anyám mesélni kezdett titokzatos történeteket, amiktől az embernek végigszaladt a hideg a hátán. Prikulicsokról, akik a kerítéseken guggolnak éjfélkor, és megrontják a tehenek tejét; gonosz lelkekről, akik bagoly képében leszállnak a házak udvarára, és ha huhognak, akkor ott valaki meghal; fekete macskákról és fekete kutyákról, akikben meghalt emberek lelke él, és rontást hordoznak maguk körül; lidércekről, akik holdtöltekor az erdőszélen táncolnak, és csalják maguk után az embereket, és aki belép ilyenkor az erdőbe, azt soha többet nem látja senki… ilyeneket mesélt az anyám. Nagyon-nagyon sok ilyen történetet tudott, és valamennyi mind megtörtént egyszer, megmondta a nevöket is az embereknek, akikkel megtörtént, és azt is, hogy hova valók voltak.

– Hát így szerettem én meg azt a kis darab kaszálónkat.

– Egy nyáron, szénaérés idején éppen, ráesett anyám lábára egy fa. Fát döntöttünk fönt a községi erdőn, és egy fa anyám lábára esett. Nem törte el a lábát, de nagyon megütötte. Földagadt erősen, és anyám nehány napig nem tudott járni. Ez éppen szénakaszálás idejére esett. Szép, tiszta idő járt, nyoma sem volt felhőnek sehol, és anyám azt mondta egy napon: „Eredj el, Iván, egyedül, végezz a szénával, ahogy tudsz. Inkább maradj oda három napig is! Ki tudja, meddig tart ki az idő, s én egy héten belül aligha mozdulhatok.” Így aztán egyedül mentem el. Befogtam a két lovat a szekérbe, ez már apám halála után volt, föltettem rá a kaszát, gereblyét, villát, kötelet, rudat, mindent, ami csak kellett, és elindultam. Még jól napfölkelte előtt.

– Már legénysorban voltam akkor. Pelyhedzett a bajszom is, és úgy volt, hogy ősszel egybekelünk, Marja meg én. Marja is szeretett volna eljönni velem, de nekik is volt valami kaszálójuk a ház fölött, és azt is éppen akkor kellett kaszálni. Így az anyja nem engedte el. Marja kért, hogy várjak két napot még, és én vártam volna szívesen, már csak azért is, hogy Marjával ketten legyünk ott kint éjtszaka a

szénában, de ezt meg anyám nem akarta. „Eső jöhet addigra” – mondotta, és ebben igaza volt. Így hát egyedül mentem el.

– A kaszálónk alatt, egy jó kőhajításnyira tőle, volt egy ház. Oda jártunk vízért meg a lovakat itatni, ha fönt dolgoztunk a szénával. Annál a háznál is volt egy leány. Olyan idős éppen, mint én. Alja. Ez volt a neve.

– Tudod: az a leány éppen csak ott volt. De nem is nézett reám soha. Én sem őreá. Ott volt, és kész. Ha levittem itatni a lovakat, vagy lementem a korsóval vízért, és ő véletlenül éppen az udvaron volt, hát azt mondtam neki: „Adjon Isten!” És ő is azt mondta: „Adjon Isten!” És ezzel kész volt a mi beszélgetésünk.

– Akkor sem kezdődött másképpen. Mikor megérkeztem a kaszálóhoz, éppen kelt a nap. Lent a háznál csikorgott a kút, itatták a jószágot. Kieresztettem a lovakat, odakötöttem őket a saroglyához, aztán fogtam a kaszát, s hozzáláttam a munkához. Az első renddel ahogy kimentem, egy öl lekaszált füvet odalöktem a lovak elé, aztán elkezdtem fenni a kaszát. Vidáman pengett a kaszakő a kezemben, szép, jó szagú reggel volt, tisztán emlékszem rá ma is. Még arra is emlékszem, hogy egy csapat vadgalamb szállt át fölöttem suhogó szárnyakkal, és én utánuk néztem a kasza fölött. Aztán még végigvittem nehány rendet. Közben megéheztem. Elővettem a tarisznyát, és faltam valamit. Emlékszem, anyám kecskekolbászt is tett a zabkenyér mellé, és a kecskekolbász nagyon sós volt. Talán ez volt az oka, hogy korábban mentem le vízért, mint máskor.

– Alja kint állt az udvaron, és a kötényéből szemet szórt a majorság elé. Mikor beléptem az udvarra a korsóval, rám nézett. Úgy láttam, mintha mosolygott volna egy kicsit. „Adjon Isten!” – köszöntem neki, mint rendesen, és a kúthoz mentem. „Adjon Isten, Iván – mondotta Alja is –, anyád nem jött el?” „Megütötte a lábát – feleltem –, ráesett egy fa.” „Csak nem?” „De igen, és nem tud járni!” „Eltörött?” „Nem, csak megdagadt.” „Hála Istennek! Akkor kiheveri hamar.” „Azt hiszem én is.” Ennyit beszéltünk. Közben vizet húztam a kútjokból, és megtöltöttem a korsót. Aztán visszatértem a munkámhoz. Mikor elkezdtem fenni ott fönt az erdőszélen a kaszát, Alja még mindég az udvaron állt. Piros szoknyája és piros kendője világított a napfényes, tiszta reggelben.

– Délre több mint a felét lekaszáltam a fűnek. Akkor eloldottam a lovakat a saroglyáról, és levittem őket itatni. Alja a kútnál állott. Amikor a lovakkal a vályúhoz értem, ő húzta föl a kútból a vizet, és öntötte a vályúba. Újra le akarta engedni a vedret, és én rászóltam: „Add ide, majd én.” „Azt hiszed, nem bírok el egy veder vizet?” – kérdezte, és rám nevetett. Szép nevetése volt. Nagyon szerettem a nevetését. Tudod, vannak emberek, akiknek az arcához hozzátartozik a nevetés. Ilyen volt Alja is. Ha nevetett, akkor két kis gödröcske képződött az arcán, jobbról is kettő, balról is kettő. Egyik az álla fölött éppen, másik a szeme alatt, közel az orrához. Az orra pedig egészen gyöngéden fölfele hajlott, és éppen ez volt az, ami a nevetésének azt a jóleső vidám kifejezést adta. Meg aztán a haja. Tudod, olyan egészen világos haja volt, amelyikre ha rásüt a nap, az ember azt hinné,

hogy… hogy olyan cukorszálakból van, amilyeneket a vásárokban árulnak a sátrasok, olyan egészen vékony, csillogó cukorszálakból…

– „Nem leánynak való – feleltem –, add ide, majd én.” „Hát mi leánynak való?” – kérdezte, és újra rám nevetett, azzal a csillogó, furcsa nevetéssel, és a kendője alól kicsúszott egy tincs abból a cukorszínű hajból, és az arcába hullt. A vedret pedig nem adta ide. De már akkor én is megfogtam a kút gémjét. „Mindjárt megmutatom neked, mi a lánynak való” – feleltem, és kezdtem a rudat nyomni lefele. Ő is eleresztette a vedret, és ő is megfogta a rudat. Együtt nyomtuk lefele. A keze hozzáért az enyémhez. Olyan közel hajolt hozzám, hogy éreztem az orromban azt a friss, tiszta szagot, ami a bőréről áradt. És nevetett: „Mutasd meg, hadd lám!” A veder már régen lent volt a víznél, és mi még mindég nyomtuk a rudat lefele. „Na, hadd lám!” – nevetett az arcomba.

– Ekkor a pajtából kiszólt a gazda: „Alja, a kecskéket még nem hajtottad ki!” Nem mondta ezt sem gorombán, sem szigorúan, sem nem tudom, hogy, csak éppen mondta, ahogy egy ember mond valamit a leányának, aki megfeledkezett valamiről. Alja elengedte a rudat, és elugrott a kúttól. Még rám nevetett, aztán elment hátra, a kecskeól felé.

– Visszavittem a lovakat a szekérhez, s lehevertem az erdő szélén az árnyékba. Falatoztam, ittam a korsóból, aztán elnyújtóztam hanyatt, ahogy ilyenkor szokás, és néztem az eget, amelyik tiszta volt és kék, és arra gondoltam, hogy vajon mit akart tőlem ott a kútnál az a leány.

– Egyszerre csak valami neszt hallottam magam mellett. Olyanféle nesz volt, mint amikor valaki mezítláb jár a lekaszált füvön. Fölültem. Alja állt mellettem, és a kezében egy kendőbe csavart valamit tartott. „Krumplilángost sütöttünk – mondotta, és az arca piros lett, mialatt beszélt. – Anyám küldött vele, hogy fogyasszad el egészséggel.” Átvettem tőle a kendőt. „Igazán anyád küldött?” – kérdeztem. Alja még vörösebb lett, aztán nevetni kezdett: „Furcsákat kérdezel.” Azzal leült mellém a fa alá. „Nem küldött senki, hanem magamtól jöttem. Anyámék szénát gyűjtenek a réten. Én sütöttem a lángost is.”

– Lassan megettem a lángost. Nem beszéltünk közben egy szót sem. Ő ült mellettem, és elnézett a levegőbe, én pedig a lángost néztem. Aztán visszaadtam neki az üres kendőt. „Köszönöm, Alja, nagyon jó volt a lángos.” „Jólesett?” – kérdezte. „Nagyon jólesett.” Egy ideig néztük egymást. Aztán hirtelen nevetni kezdett megint. „Mit nevetsz?” – kérdeztem. „Azt, hogy mégsem tudod megmutatni, mi való a lánynak! Csak a szád jár!” „Hogy nem tudom?” „Nem hát.” „Mért gondolod?” „Mert különben már megmutattad volna! – És nevetett. – Vagy félsz tőlem?” „Én?!” Ezen már megbosszankodtam. Elkaptam az Alja nyakát, magamhoz húztam, és belecsókoltam az arcába. Nem sikoltozott, mint más leányok ilyenkor, hanem csak nevetett, aztán ellökött magától. „Csak ennyit tudsz?” Már akkor megmozdult bennem is a vér. „Gyere ki este, akkor megmutatom a többit is.” Elvörösödött egy kicsit, de tovább nevetett azért. „Itt

maradsz éjtszakára is?" „Igen." „Egyedül?" „Egyedül." Hirtelen fölszökött mellőlem, és szó nélkül futni kezdett lefele a házhoz. Nem is nézett vissza. Azt hittem, az apját látta meg, vagy az anyját, visszajönni a rétről. De nem látszott senki.

– Délután megforgattam a szénát, fölráztam, aztán estefele, mikor a levegőnek már kezdett harmatszaga lenni, összegyűjtöttem fiókokba, úgy ahogy azt szokás. Mikor a lovakkal újra lementem a kúthoz, nem volt senki az udvaron. Megmerítettem a korsót is, még tettem-vettem a lovak körül, hátha meglátom Alját valahol, de nem jött elő. Visszamentem az erdőszélre, a lovakat elrendeztem, száraz gallyat gyűjtöttem, tüzet tettem, és közben egészen este lett. Betettem később a krumplikat a parázsba, meg is sültek, meg is ettem őket rendre, aztán egy szénafiókból ágyat rendeztem magamnak, közel a lovakhoz, és elhevertem rajta.

– Néztem a csillagokat. Emlékszem ma is: az erdőben halkan szóltak azok az öklömnyi kis baglyok, amelyekből annyi sok van arrafelé. Valahol messze egy fülemile is csattogott. A lovak rágták a szénát, és ez az egyforma hang elálmosított.

– Arra riadtam, hogy valami mozdul mellettem. Alja volt. Egy sötét színű nagykendőbe burkolva állt ott, és fölém hajolt. Azt hihette, hogy alszom. Halkan lihegett, és hallottam a csöndben verni a szívét.

– Amikor fölkelt mellőlem, már halványulni kezdtek a csillagok, és harmatos volt körülöttünk minden. Egy szót sem szólt, csak megcsókolt, lihegve és forrón, és elment. Szinte futott.

– Reggel, mikor levittem itatni a lovakat, csak az apját láttam. Váltottunk nehány szót a szénáról, a zabról, az időről, ahogy az ilyenkor szokás. De hiába lestem, Alját nem sikerült meglátnom sehol. Azon a délelőttön lekaszáltam a többi füvet is mind. A fiókokat szétszórtam, fölráztam, egyszóval dolgoztam erősen. Délben újra lementem a lovakkal. Alja a kútnál állt, mintha csak engem várt volna. Vizet öntött a lovak elé a vályúba. Belenéztem az arcába, és szerettem volna valami szépet mondani neki, de nem nézett reám. Kerülte a szememet. Csak amikor már ittak a lovak, fordult felém: „Este hazamégy?" – kérdezte. „Nem – mondottam neki –, csak holnap megyek haza." A szeme fölcsillant, de nem kérdezett többet. Én se volt mit mondjak. Visszavezettem a lovakat az erdőszélre.

– Este újra eljött. Már vártam rá, és messziről láttam jönni a sötétségben. Megint reggelig ott volt velem. Amikor elment, megkérdezte: „Most már elveszel feleségül, Iván, ugye?" „Elveszlek" – mondottam. Aztán elment.

– Délben behívtak a házba. Leültettek az asztalhoz, ennem adtak. Az anyja megkérdezte, hogy hogyan élünk, hányan vagyunk testvérek, meg minden. Ahogy az ilyenkor szokás. Mikor megmondtam, hogy az apám nem él már, és hogy a testvéreim is mind szerteköltöztek, és csak én vagyok egyedül anyámmal, akkor összenéztek, az anyja meg az apja. Később maguk küldték ki Alját, hogy segítsen összegyűjteni a szénát, és fölrakni a szekérre.

– Mikor hazaértem a szénával, már este volt. Anyám kint ült a ház előtt a kispadon a bekötött lábával, és várt reám. „Kiálts át Marjának – mondotta –, megígérte, hogy átjön segíteni a lerakásnál.” Mikor a Marja nevét kimondta anyám, valami összeszorult bennem. Egész idő alatt nem gondoltam rá, de most valami egyszerre szorongatni kezdett. Éreztem, hogy valami nincsen rendben, és hogy valami történt, ami nem tisztességes.

– Anyám még egyszer rám szólt, hogy kiáltsak át Marjának, de én nem kiáltottam. Hozzáfogtam leoldani a kötelet a szénatartó rúdról. Gondoltam, inkább lehányom egyedül a szénát. Féltem Marjától.

– De nem kellett neki kiáltani. Már jött is, kezében a villával. „Adjon Isten, Marja!” – köszöntem rá, és igyekeztem, hogy a hangom barátságos legyen. Ő csak megbiccentette a fejét. „Adjon Isten!” – felelte halkan, és azonnal hozzákezdett a szénához. Szótlanul dolgoztunk. Anyám ült fönt a padon, és néha leszólt hozzánk, hogy ezt így vagy úgy. Aztán elkészültünk. A szekeret betoltam a színbe, elrendeztem a lovakat. Hosszasan babráltam bent a pajtában, szándékosan, hogy Marjával ne kelljen találkoznom többet aznap. De amikor kiléptem végül is a pajtából, ott állt az ajtó előtt. Látszott, hogy reám várt. Anyám már nem ült a padon akkor. Senki sem volt az udvaron, csak mi ketten.

– „Iván, legjobb, ha mindent elmondasz.” Ezzel kezdte. Még ma is hallom a fülemben ezeket a szavakat, ahogy ott a sötétben elébem állt, és halk, tiszta hangon mondotta: „Iván, legjobb, ha mindent elmondasz.”

– Rettenetesen mellbe vágtak ezek a szavak. „Micsodát?” – kérdeztem hirtelen zavaromban, és izzadni kezdtem. „Ne így, Iván. Mi sokkal jobb barátok vagyunk annál, semhogy így lehetne. Vagy mondjam el én?” Lehajtottam a fejemet, és egyetlen szót sem tudtam kinyögni a számon. És akkor elkezdte ő mondani. Ő, Marja, a kis kancsi szemű, púpos leány, aki a feleségem kellett volna legyen, mert úgy egyeztek meg az ő anyja meg az én anyám, és így tudtuk ezt mi is, már régen. És mondta. Pontosan úgy mindent, ahogyan történt.

– Nem tudom elmondani neked, milyen érzés volt az, amikor ott álltam a sötétben előtte, és ő halkan, egyszerűen, szinte, mint az iskolában a gyermekek, úgy mondta és mondta és mondta. Olyan érzés volt, mintha egy csúnya, meztelen halottat mutattak volna, és azt mondják: ez te vagy, Iván. És olyan volt amellett, mint anyám régi meséi a lidércekről és a prikulicsokról, akik a kerítéseken guggolnak, és elveszik a tehenek tejét. Mert mindent úgy mondott el éppen, ahogyan volt. Ahogyan volt. Aztán elhallgatott. És álltunk némán egymással szemben. „Így volt?” – kérdezte egy idő múlva. „Így” – feleltem, és ez volt az első szó, amit kiejtettem a számon, és nem ismertem rá a saját hangomra. „Látod – mondotta Marja –, én mindent tudok rólad, Iván. Azt is tudom, hogy ez a leány nem szeret téged.” „Ez nem igaz – mondottam –, ebben nincs igazad, Marja, nincs igazad.” „Bánt téged? – kérdezte, és a hangja nagyon szomorú volt. – Pedig így van ez, Iván. Az a leány nem téged szeret, hanem csak a legényt. A legényt, akinek

ő kell, és aki őneki is kell. Ennyi az egész.” Sokáig álltunk ott, szemben egymással, a sötétben. „Nincs igazad, Marja – ráztam egyre a fejemet –, egész biztosan nincs igazad, Marja.” Ő egy darabig nem szólt, csak állt ott előttem, mintha gondolkozna, vagy mintha várna valamire. Aztán sóhajtott: „Mondhatnék még egyebet is, Iván, de úgysem hiszed el. Most nem hiszed el. De eljön az idő, amikor magadtól megtudsz mindent. Addig nincs mit mondjunk egymásnak többet. De akkor… akkor majd megtalálsz újra, Iván. Isten segítsen!” Azzal megfordult és elment. Így történt ez köztünk.

– Még azon az őszön összeadott bennünket a pópa, Alját meg engem. Először úgy volt, hogy ő jön hozzánk, de aztán úgy egyeztek meg mégis az anyámmal a szülei, hogy én menjek át hozzájuk, merthogy az a nagyobbik birtok, és Aljának nem voltak testvérei. És hogy az anyám földjére majd onnan járunk át dolgozni, amikor szükség lesz rá.

– Anyám elsiratott szegény, mint a halottakat, ahogy szokás. Jobban, mint apámat, amikor meghalt. A lakodalmunkon ott volt Marja is, meghúzódott szegény a púpjával egy sarokban, és onnan nézett minket. Később, mikor már volt egy kis pálinka az emberekben, sorra odamentek hozzá, és nyújtották a tenyerüket, hogy mondjon jövendőt belőle. Marja meg bolondozott velük, de néha mondott egy-egy komoly dolgot is. Azonban úgy kavarta össze a szavakat, hogy az emberek nem értették meg tisztán azt, amit nekik mondott. Akarattal csinálta ezt, már ismertem a szokását. Homályba burkolta azt, amit az emberek jövendőjében látott, hogy gondolkozhassanak a szavain, és mindenki magyarázhassa úgy, ahogy neki jólesik.

– Egyszerre csak fölkel Alja az asztal mellől, és odamegy Marjához. Elébe tartja a tenyerét. „Hát az én kezemben mit látsz?” „Úgy van! – kiáltották nehányan körülöttük. – Halljuk, mit hoz a jövendő a menyasszonynak!” Körülállták őket, és csönd lett. És én hallottam a Marja hangját, ahogy lassan kimondta a szavakat: „Örömet hoz egy gyermek, örömet visz egy másik. A szerelemhez hűséges maradsz örökké; ha változnak is a nappaljaid, nem változnak az éjtszakáid. Amikor nagy útra indulsz, azzal mégy, akit szeretsz.” Minden szavára tisztán emlékszem ma is. Az emberek hümmögtek, nevettek, Alja is nevetett. De nekem valami megnevezhetetlen érzés nehezedett a kedvemre, és a szemem egy pillanatra összetalálkozott a Marja szemével, és valami titokzatos félelem kerített hatalmába, ott, a lakodalmi asztal mellett. Hiába ittam a pálinkát, nem is jött meg a kedvem többet. Sem aznap, sem másnap. És még sok-sok napon keresztül üldözött a Marja nézése, ahogy akkor rám tekintett, és a szavai, amiket mondott, és az a megnevezhetetlen aggodalom, ami ezekből a szavakból reám kiömlött.

– De aztán minden olyan szépen és rendesen haladt. Jól éltünk együtt, békesség volt a házunknál, a földek jól termettek, a kecskék jól ellettek, nem ért kár semmiben. Másfél esztendő múlva megszületett a leánykánk. Kissé hosszasan kellett várni reá, de hát az Isten nem mindenkinek egyformán adja. A Marja jóslatára már régen nem gondolt egyikünk sem, pedig ez a gyermek igazán örömet

hozott közénk, éppen úgy, ahogy Marja mondta. Mintha maga a nap szállott volna alá a házunkra, olyan volt. Aljusának hívtuk. Éppen olyan színű haja volt, mint neki, és ha nevetett, ott látszottak a gödröcskék az arcán, és nem volt olyan perc, hogy ne nevetett volna…! Egyszer hoztam neki az erdőről egy olyan szarvasbogarat… na, de hagyjuk, nem erről akartam beszélni neked.

– Szóval, hát így. Vártuk, hogy jöjjön még gyermek, de nem jött. Egy év, két év, három év. Nem jött. Alja elment a pópához, Tirgusorba, aki híres volt az ilyesmiben, hogy csodákat tesz, meg minden… vitt neki preszkurát, meg pénzt, meg egy hízott kacsát, s a pópa megfüstölte, meg minden, s előírta az imádságokat, meg hogy miket egyék, meg minden… és két hónap múlva már tudtuk, hogy jön a második gyermek.

– Abban az időben kezdett Alja furcsa lenni. Ha az ember szólt hozzá valamit: ingerült lett. Olyanokat mondott, amiket azelőtt soha. Ha megintettem, sírva fakadt. Máskor meg dühbe jött, és csapkodni kezdett, és olyasmit kiabált, hogy ha nem vagyok megelégedve vele, menjek, keressek magamnak más asszonyt. Néha bizony erősen fölmérgesített ezekkel a dolgokkal, és ha nem lett volna ott az anyja meg az apja, hogy kibékítsenek, bizony sokszor otthagytam volna. De ők mindég azt mondták: „Ez a gyermektől van, akit hord. Türelmesnek kell lenni.” Hát én türelmes voltam.

– Aztán megszületett a gyermek. Nem kilenc hónapra, hanem hétre. És nem élő gyermek, hanem holt gyermek.

– Az öreg Szavéta bábát kellett elhívni, és így is majdnem belepusztult Alja a gyermekbe. És utána sokáig nyomta az ágyat, és bába Szavéta hordta a füveket meg a burjánokat hozzá. Aztán lassan fölépült. De már nem az az Alja volt többé, aki ott a kútnál a vizet mert a lovaim elé, s aki kijött hozzám azon a két éjtszakán az erdő alá, a szénába. Már egy másik Alja volt. Néha megkérdeztem, hogy mi baja van, de ő csak rázta a fejét, és azt felelte, hogy ne kérdezzek tőle butaságokat, mert vele nincsen semmi, mi hogy legyen. Pedig volt vele valami. Nemcsak én láttam: az anyja is látta, és az apja is, és mindenki.

– Aljusa már négyéves volt akkor. És ha ő nem lett volna, akkor talán nem is lehetett volna kibírni az életet ott nálunk a házban. Négyéves volt. És olyan, mint amilyeneknek az angyalokat festik a templomban. Jó volt, és kedves és szelíd és vidám, mindég vidám.

– Azon az őszön turmákat tereltek keresztül a vidéken. Moldovából jöttek ezek a turmák, és az emberek, akik terelték, azt mondották, hogy olyan szárazság volt odalent náluk a nyáron, hogy minden fű kiégett, és nincs szénájok a juhoknak. Szénát kerestek, telelésre.

– A mi falunkban sok széna volt. És mert tavaszon sok állat elpusztult betegségben, volt eladó széna is elég. Egy ilyen turmás ember összevásárolta a szénákat, kibérelt a pópától egy darab legelőt, annak a sarkába összehordotta a szénákat, karámot épített, kalibát, és ott maradt. Fiatal román ember volt,

Vaszilének hívták. Nőtelen volt, egyedülálló. Valami százötven juh volt vele. Ahogy később elmondotta, nem is az övéi voltak a juhok, hanem az apjáéi. Ő csak ott pakurárkodott az apja mellett, négy testvérével együtt. S hogy jött ez az év, és nem volt széna sehol, az apjuk öt felé osztotta a juhokat, és minden fiút elküldött egy turmával, hogy teleljenek ki valahol. Így került oda ez a Vaszile hozzánk.

– A pópa legelője ott volt éppen az erdő alatt, a mi kaszálónk végében. Ahol akkor, Aljával, azon a két éjtszakán… szóval, ott volt az a legelő, amit a turmás kibérelt. A szénákat oda hordta össze, éppen a mi kaszálónk mellé. Ott építette meg a karámot, meg a kalibát. Aztán bejött hozzánk, és kérte, engedjük meg, hogy itatni oda terelhesse a juhait a mi kutunkhoz.

– Apósomék először hallani sem akartak róla. Azt mondották, hogy az a sok juh összetapos mindent a ház körül, és ebben igazuk is volt. De én a turmás ember pártjára álltam, mert valóban nem volt hova hajtsa a juhait vízre. Nem volt a közelben más víz, csak a mienk. Így aztán nehezen megalkudtunk. A turmás három nőstény bárányt ígért a kútért, tíz font ordát és hat font sajtot és három kupa bálmost.

– Hát így került ez a Vaszile oda a szomszédunkba. Lehullt a hó, telt a tél, nem történt semmi különös. A juhok naponta kétszer lejöttek a kútra, taposni bizony összetapostak mindent, a kertet is, a szántóföldet is, de hát ezen nem lehetett segíteni, ezt tudtuk előre, hogy így lesz. Egyéb baj nem volt. Tél végén elleni kezdtek a juhok, nemsokára meghozta Vaszile az első sajtot meg az első ordát, ami járt a kútért, és nem volt semmi baj.

– Én azon a télen leszerződtem fát fuvarozni egy zsidóhoz. Gondoltam: keressek valami kis pénzt. Száz ölet vállaltam el. Elég messzire kellett szekerezni a fát: az ötödik községig. Ott lakott a zsidó. De jól megfizette a fuvart. Így volt ez: reggel elindultam, délire fölraktam a fát, éjtszaka megérkeztem vele a zsidóhoz, reggel leraktam, elszámoltunk, kaptam a pénzt, és délután otthon voltam. Hetenként három fuvart tudtam lerakni így. Úgy számítottam, hogy mire a tavaszi munka ideje eljön, végzek a fával, és a pénzen veszek egy kisborjas tehenet.

– Így aztán nem sokat voltam otthon azon a télen. Este jöttem, reggel mentem, s minden második éjtszaka háltam csak otthon. Tudom, hogy ez baj volt, de hiába. Kellett a pénz, meg a tehén. És aztán Alja sem szólt soha egy szót, hogy ne menjek, vagy valami. Reggel ideadta a tarisznyámat, és abban benne volt minden, ami másnap estig kellett. És amikor másnap este hazajöttem, fáradtan és megfázva: már várt a ház előtt, és segített kifogni a lovakat, és aztán vacsorát adott, és vetette is meg az ágyat. És soha egy szót sem szólt. Átvette a pénzt, amit hoztam, és eltette a többihez. Az öregek se szóltak… tudhattam én, hogy valami készül…?

– Csak egyszer…

– Később sokat gondoltam vissza arra az időre, és még ma is sokat gondolok reá. Úgy, tudod, mint amikor a szövőasszonyok egy szálat visszagombolyítanak,

hogy megkeressék benne a hibát. Én is a hibát szeretném megkeresni. Mert bizonyos, hogy hibát követtem el én is valahol. Az bizonyos…

– Ez a Vaszile nagyon ügyes ember volt. Rendes, szorgalmas, tisztességes. Ott élt a kalibában, a juhok mellett, és a juhok szépek voltak, gondozottak, a karám is rendes, a kaliba is tiszta, rendes… Ha az udvaron találkoztunk néha, amikor lejött itatni a juhokkal, ő volt az első, aki köszönt, hogy „Adjon Isten, gazda!” Tudta, mi a tisztesség. Én meg feleltem: „Adjon Isten, juhász!” Egyebet aztán nem is beszéltünk. Nem volt dolgunk egymással.

– Egyszer egy napon, korábban jöttem haza a fuvarból, mint máskor. A zsidó hajnalban valami vásárba készült, és már éjtszaka átvette a fát. Ki is fizette. És én napkeltekor indulhattam haza.

– Már vége felé járt akkor a tél. Az utakon sár volt. Hagytam a lovakat, hogy menjenek, ahogy akarnak, lassan, nem volt mért hajtsam őket. Nehéz volt az út. Mégis korán érkeztünk haza. Az asszony nem várt az udvaron. Nem volt az udvaron senki. Behajtottam a szekérrel, leszállottam, hozzákezdtem a lovakhoz. Kijön apósom a házból. Odajön, köszönünk egymásnak, segíteni kezd a kifogásnál. Nem szól semmit, csak segít. Én nem kérdem, hogy mért nem Alja jött ki segíteni, ő meg nem szól semmit. Kifogjuk a lovakat, lehámozzuk, lecsutakoljuk, ellátjuk őket rendesen. Betolom a szekeret a szín alá, és elindulok a ház felé. Apósom meg jön mögöttem.

– „Ma korán megjöttél” – mondja hirtelen. A lábam már a küszöbön volt akkor. Megfordulok erre. „Igen – mondom –, a zsidó így, meg így…” „Úgy-úgy” – feleli apósom, és hümmög. Éreztem, hogy még mondani akar valamit, és vártam. Ott álltunk, én a küszöbön, apósom a küszöb alatt. „Alja még nem jött haza” – mondja, de úgy, mint aki igyekezik, hogy ne érződjék fontosnak az, amit mond. „Nem jött haza? – kérdem –, honnan nem jött haza?” És igazán csodálkoztam, mert nem volt szó arról, amikor elmentem, hogy Alja készül valahova. „Hát – feleli apósom – csak ide ment, ni, hogyhívják… csak ide, ahhoz a régi leánypajtásához, tudod… a falu végiben, hogyishívják…” És mondott egy nevet, egy asszony nevét, aki túl a falun lakott, a rétek fölött.

– Kicsit csodálkoztam, mert Alja nem szokott ehhez az asszonyhoz járni azelőtt, és nem mondta volt soha, hogy valami leánypajtásság lett volna közöttük. De éppen csak egy kicsit csodálkoztam ezen, csak úgy, mint amikor az ember valami apró, szokatlan dologra fölfigyel, hogy na, hát ez is van…? De aztán már mentem is be a házba és nem gondoltam rá többet. Anyósom már terítette az asztalt, készítette az ételt, átvette a tarisznyámat, csupa nyájasság volt, és csupa sürgés-forgás, serénykedés, ami egészen meglepett. „Né’ csak – gondoltam magamban –, hát ilyen az Alja anyja, né’. Ennyire kedvel.” Ekkor eszembe jutott, hogy a tarisznyámban van egy kis üvegtükör, amit a fehérnépeknek hoztam a zsidótól, és körülnéztem a szobán, hogy hova is fogom azt fölakasztani? Anyósom látta, hogy körülnézek, és azt hitte, hogy Alját keresem, mert hirtelen elkezdett

rettentő sebesen beszélni. „Nem tudom, hol marad az a leány, elküldtem a pópához nehány tojással, hogy mondasson vele egy imádságot a bátyámért, és még mindig nincsen itthon… jaj, jaj, ezek a mai fiatalok, ezek olyan lassan mozognak, hogy borzasztó…!”

– Apósomra néztem, aki akkor jött be az ajtón, és ő meg anyósomra nézett, borzasztó veres lett egyszerre, és elkezdett vele veszekedni, hogy hát nem megmondta, te, hogy elszalad még ahhoz a hogyishívjákhoz is, ahhoz a régi leánypajtásához, ott a rétek fölött, sze’ tán megmondta… és így. Anyósom is, hogy hát persze, persze… de már ilyen az ember, ha öregszik, hogy mindent elfelejt.

– Nekem furcsa volt, hogy ennyit beszélnek Aljáról egyszerre, mikor én nem is kérdeztem tőlük semmit. Furcsa volt a leánypajtás is, meg hogy a pópához kellett menni, anyósom bátyja miatt… hiszen anyósom bátyja már három évvel ezelőtt meghalt, és sohasem szívelték egymást különösen. Mondom, mindez kissé furcsa volt, de nem annyira, hogy gondolkoznom kellett volna rajtok. Elkértem anyósomtól a tarisznyámat, kivettem belőle a tükröt, s fölakasztottam egy üres szögre. Anyósom összecsapta a kezeit, és dicsérte rettentően a tükrömet, annyit lelkendezett előtte, hogy már zúgni kezdett a fejem. Ekkor már motoszkálni kezdett bennem valami érzés, hogy itt nincs minden rendben.

– Megettem az ételt, amit elébem tett anyósom, s éppen tömni kezdtem a pipámat, amikor nyílott az ajtó, s beszaladt Aljusa, a kislányunk. Egyenesen odaszaladt hozzám, mert nagyon szeretett engem, két kicsi karjával belefogódzott a nyakamba, és úgy kiabálta a maga vékonyka kis hangján: „Tátika, Tátika, milyen édes kisbárányai vannak Vaszile bácsinak! Feketék is, meg fehérek is! Egy fehéret nekem ad, azt mondja! Nekem ad egy fehéret!” Igazán nem gondoltam semmi rosszra, amikor megkérdeztem tőle: „Onnan jössz? Vaszile bácsitól?” „Igen – csicseregte Aljusa –, Mámikával voltunk, és zsendicét ettünk, meg bálmost ettünk, és olyan jó volt, Tátika! És olyan szépek a kisbárányok, Tátika, te olyanokat még nem láttál soha, az biztos!” Mindez egészen ártatlan dolog volt, amit a leányka mondott, és én megkérdeztem tőle: „Mámikát hol hagytad?” „Itt van ő is – felelte a gyermek –, a pajta mögött beszél Vaszile bácsival.”

– Mondom, mindez egészen ártatlan dolog lett volna, és én nem gondoltam volna semmire, ha anyósom nem kezd el kiabálni a gyermekkel: „Miket hazudsz, te, hogy vágjam le a nyelvedet a nagy késsel, né’, miket hazudsz, te! Hát nem én mondtam, hogy hazajövet nézzetek el a juhászhoz, mi? Nem én mondtam, hogy hozzatok tőle ordát estére, mi? Levágom a nyelvedet, te! Hol a nagy kés!?”

– Csodálkozva néztem anyósomra, mert amiket a leánykának mondott, annak nem volt semmi értelme sem. „Sze’ nem hazudott” – vettem védelmembe Aljusát, aki egészen hozzám bújt az ijedtségtől, és úgy nézte nagy szemekkel a nagyanyját, hogy mikor veszi a nagy kést. „Persze, persze – dohogott anyósom –, az apja védelmére kél, persze. A férfiak rontják el a gyermekeket mindég. Ilyenek a férfiak mind, ilyenek hát.” És csapkodni kezdett az edényekkel, mint aki haragszik

nagyon. Apósom nem szólt semmit, hanem vette a kucsmáját és kiment a szobából. „Ne félj, Aljusa! – vigasztaltam a gyereket. – Nagyanya nem haragszik, csak teszi magát.” Anyósom dohogott rá valamit, és oldalról pislogott reám, de láttam az arcán, hogy valóban nem haragudott, inkább úgy viselkedett, mint aki meg vagyon ijedve.

– Akkor lépett be Alja a szobába. Arca piros volt a sietségtől, és első pillantása reám esett. Valami volt a szemében, mintha mondani akart volna valamit. De még ki se táthattuk a szánkat, sem ő, sem én, amikor az anyja már reá támadt: „Na! Átadtad a tojásokat a pópának? Mond imát a bátyámért?” Alja úgy állt meg az ajtóban, mint aki nagyon meglepődik valamin. „Mi…? A pópa…? Igen-igen, minden úgy lesz, ahogy anyám akarja.” „Hát a leánypajtásodnál, ott a rétek fölött, kikeltek a csirkék?” „Mi? Ott? Igen-igen! Most kezdenek kelni.” Anyósom szemmel láthatólag megnyugodott. „Hát az ordát elhoztátok-e Vaszilétől? Az ordát, te, amiről szóltam!” A Vaszile nevétől mintha még jobban megpirosodott volna Alja arca. De lehet, hogy nem így volt. Lehet, hogy csak ma gondolom, hogy megpirosodott. Mert egészen nyugodt hangon felelte: „Az ordát? Nem. Csak holnap tud adni, azt mondta. A tegnapit és a mait a pópának kell vigye, a legelőért.” „Jó, na – sóhajtott anyósom –, de máskor ne csavarogj anynyit, tudod, hogy nem szeretem.”

– Ha ma mindezekre így visszagondolok, akkor szeretném a fejemet addig verni egy fához, ameddig széthasad. Mert semmire se volt jó az én fejem, semmire a világon. Még a gyanúnak a szikrája sem gyulladt föl bennem, nemhogy fogtam volna egy jó botot, s vertem volna el vele alaposan előbb a feleségemet, aztán az anyósomat, s végül azt a Vaszilét. Akkor nem történt volna semmi baj. Semmi a világon. Ott lennénk ma is, abban a házban, békességben, nyugalomban, ahogy illik. De nem ezt tettem, az volt a baj.

– Nem tettem én semmit. Fuvaroztam tovább a fát a zsidónak, minden második éjtszaka otthon háltam, s olyan voltam, mint a hegyi kakas: se nem láttam, se nem hallottam semmit. Aztán egy napon… ott volt a baj.

– Az utolsó fuvar fát vittem a zsidónak. Tavasz volt már akkor, a kecskéket kicsaptuk az erdőre, itt-ott szántani is lehetett, és a turmák indultak haza. Vaszile is beadta a bárányokat rendesen, sajtot, ordát, mindent, ahogyan járt, és készülődött az útra. Mondom, az utolsó fuvar fát vittem a zsidónak, és úgy volt, hogy utána elkezdjük a szántást. Mikor hajnalban elindultam a szekérrel, Alja segített, mint rendesen a befogásnál, kihozta a tarisznyámat, és nem volt sem kedvesebb, sem kedvetlenebb, mint máskor. Amikor kihajtottam az útra, még hallottam, hogy fönt az erdő alatt a juhász kurjantozott a juhainak. Tudtam, hogy aznap indul ő is, és még arra gondoltam, emlékszem egészen tisztán, hogy na, most hajtja le a juhait utoljára itatni az udvarunkra. Föl lehet szántani a taposásokat, meg mindent, hála Istennek, ettől is megszabadulunk.

– Az úton még találkoztam nehány turmával, terelték őket már mindenünnen. Mentek vissza a legelőikre. Tavasz volt. A zsidónak bevittem a fát, ez volt az utolsó, elszámoltunk, a zsidó meg volt elégedve a munkámmal, áldomást is adott, minden… aztán szekereztem haza. Szépen sütött a nap, délelőtt volt, a déli hegyoldalakban mindenhol szántottak már az emberek, és én is azon gondolkoztam, hogy hol kezdjük el a szántást holnap, melyik részen. Anyámnál-e, vagy nálunk, az erdő alatt, vagy a kökényesnél, zab alá-e, vagy haricska alá… Még ma is bennem van, ha rágondolok, az a szép nyugodalmas érzés, amit akkor éreztem, ott, a szekeren, egy hosszú, keserves téli munka után, mindent rendesen elvégezve, az utolsó fuvart is beszállítva, és számolgattam magamban a pénzt, ami összegyűlt az aszszonynál, és a vásári árakat, amiket itt-ott az emberektől hallottam… és, hogy ilyen tehenet veszünk, meg olyan tehenet… és az asszonynak ünneplő csizmát, ezt-azt… meg, hogy majd szántani fogunk most már, és vetni, és minden szépen és jól halad a maga rendjén… valami nagyon szép és nyugodalmas, tisztességes érzés volt az. Éreztem, hogy vagyok valaki ezen a földön az emberek között. Egy ember, aki becsületesen megdolgozik az életért, aki gyarapszik lassan, becsületben és tisztességben, akivel a többi emberek megállnak beszélni, és meghallgatják, amit mond, mert becsület és tisztesség jár vele, mert ember, aki ér valamit, családja van, háza és vagyona, és dolgozik rendesen, ahogy illik… na, de nem erről akarok beszélni.

– Délután volt, már elég késő délután, mire hazaértem. Már tova lentről, a fűzfáktól, ahol az út a házunk felé befordul, láttam, hogy a turma elköltözött a pópa legelőjéről. A karám le volt bontva, a kaliba is, minden fa összehordva szépen egy csomóba… örvendtem ennek. Emlékszem, egy olyan jó meleg érzésem támadt belül, hogy na, a karám már nincsen, a turma már nincsen, Vaszile már nincsen… egy olyan jó megelégedett érzés volt ez.

– Megérkeztem a házhoz. Az udvar üres volt. Vártam, hogy a szekérzörgésre kijön majd Alja, és segít kifogni a lovakat, meg minden. De nem jött. Senki sem jött. Egyedül fogtam ki a lovakat, egyedül vezettem be őket a helyükre, lecsutakoltam rendesen, szénát tettem elébük, fölakasztottam a hámokat… a szekeret betoltam a szín alá… még mindég nem jött ki senki a házból. „Tán nincsen valami baj? – gondoltam. – Beteg a leányka…?” Igen, határozottan belém nyilallott az a gondolat, hogy „baj”, és utána a másik, hogy „a leányka”. Nem is gondolat volt ez annyira, inkább csak egy érzés, mely valahonnan a mélyből egyszerre csak föltört, és megdermesztett bennem mindent. Érdekes, hogy először nem is gondoltam másra a bajjal kapcsolatban, mint hogy a leányka. Pedig ezer mindenre gondolhattam volna, hiszen baj annyiféle van. De nem. Én csak a leánykára gondoltam. És ahogy sietve megindultam a ház ajtaja felé, végigrohant a fejemen minden: hogy minap a szénapadláson láttam, és leeshetett onnan. Hogy láttam egyszer a kezében a kisbaltát, hátha megvágta magát vele. Hogy beleugorhatott a villába, ami a szalma között van. Megrúghatta a tehén. Sok

mindenféle keresztülfutott a fejemen, amíg azt a nehány lépést megtettem, a szekérszíntől a ház ajtajáig.

– Amikor beléptem, anyósom ott ült a kemence mellett, apósom pedig a padon. Más nem volt a szobában. „Adjon Isten!” „Adjon Isten! – felelte apósom a padról. – Hát megjöttél, Iván.” Nem kérdezte ezt, hanem mondta. Mint aki régen vár valakit egy fontos hírrel, és mielőtt belekezdene, azt mondja: „Hát megjöttél, Iván.”

– Anyósom nem szólt semmit. Sem azt, hogy adjon Isten, sem mást. Csak kuporgott lehajtott fejjel a kemence sarkában, fekete kendője mélyen a szemére húzva, és hallgatott. „Alja hol van?” – kérdeztem, és hallottam, hogy megcsuklik a hangom.

– Nem tudom, mért kérdeztem éppen ezt. Ezer mást is kérdezhettem volna. Kérdezhettem volna azt, hogy „Mi történt?” „Ki beteg?” Vagy Isten tudja, mit. De én azt kérdeztem, hogy Alja hol van. Nem gondolkoztam előre ezen a kérdésen, nem úgy, hogy na, most ezt és ezt megkérdezem tőlük. Nem. Ez a kérdés úgy jött ki belőlem, olyan hirtelen, hogy én magam is elcsodálkoztam rajta. Ijedten szakadt föl belőlem ez a kérdés, igen, ijedten. Ijedt kérdés volt, a hangom is elcsuklott tőle. Én azt hiszem, hogy akkor már mindent tudtam. Bent, magamban, az érzéseim között. Csak még a fejem nem tudott semmit.

– Egy darabig senki sem felelt a kérdésemre. Aztán apósom ránézett anyósomra, és azt mondta: „Szólj te! – Majd újra: – Na, szólj!” „Hol van Alja?” – kérdeztem újra, és megindultam anyósom felé. Ő felemelte a fejét, és az arcán ijedtség volt. Kezeit maga elé kapta, mintha attól félne, hogy megütöm. „Én nem tehetek róla, esküszöm az élő Istenre, Iván, Szűzmáriaszentekre esküszöm, én nem tehetek róla!” Megálltam előtte, és rákiáltottam: „Hol van Alja?!” „Azt mondta tegnap reggel, hogy anyádhoz megy a fonalért, azt mondta, Isten engem úgy segéljen… magával vitte a gyereket is, hogy láthassa anyád, azért, hogy láthassa anyád, azt mondta…”

– Valami rettenetes hideg nyugalom szállt meg. „Mikor ment el?” „Tegnap reggel.” „És még nem jött vissza?” „Nem. De lehet, hogy ott tartotta anyád valamiért… segíteni, vagy mit tudom én… ugye, ez lehet, Iván…?” „Persze – mondottam –, mi lehetne egyéb? Egyéb nem lehet, csak ez.” De bent, magamban, bent tudtam, hogy ez nem igaz. És tudtam, hogy azok ketten is éppen úgy tudják, mint én, hogy ez nem igaz. És hogy valami rettenetes történt. „Adjak enned?” – kérdezte anyósom. „Adjon” – feleltem, és a tarisznyámat fölakasztottam a helyére, a kucsmámat is, és leültem az asztalhoz.

– Anyósom szótlanul sürgölődött az étel körül, aprókat sóhajtott közben. Apósom ült a padon, meggörnyedve, mint az öregemberek, és akkor láttam csak, hogy milyen vén már. „Mindég mondtam, hogy baj lesz, mindég mondtam, látod. Látod, asszony, látod. Nem hallgattál rám, látod. Így-így. Most itt van. Látod, itt van. Látod-látod.” Ilyenformán dünnyögött apósom ott a padon, anyósom meg nem

szólt egy szót sem, csak rakta elém az ételt nagy igyekezettel. „Látod-látod. Te nem akartad, hogy szóljak Ivánnak, s most itt van. Azt mondtad: elmúlik, elmúlik. Most itt van.” „Hallgass már – förmedt rá anyósom –, hallgass már, Isten megáldjon!”

– Én meg ettem. Talán soha akkora gonddal és figyelemmel nem ettem még ételt, mint akkor. Cibereleves volt puliszkával. Ma is emlékszem az ízére. Minden gondolatomat belekényszerítettem az evésbe, hogy legalább, amíg az étel tart, ne kelljen gondolkozzak egyeben. Mintha ezzel távolabbra tudnám tolni magamtól a bajt. Mintha ezzel legalább egy időre meg nem történtté tehetném azt, ami megtörtént. Az utolsó szem fuszulykát is megettem. Tisztára mártogattam a tányért. Az utolsó falás puliszkát is megettem. Anyósom visszaült a kemencéhez, és éreztem, hogy a hátam megett engem néz. Apósom lehajtott fejjel ült, és nem dünnyögött már, csak olykor-olykor sóhajtott egyet. Olyan csönd volt, hogy minden zaj, amit evés közben végeztem, szinte fölverte a szobát.

– Aztán vége volt annak is. Fölálltam. Levettem a szögről a tarisznyámat, a sapkámat, elővettem a sarokból a botot. „Mit akarsz, Iván?” – kérdezte anyósom ijedten, és a két kezét is úgy tette össze a szája előtt, mint aki imádkozni akar. Ránéztem. „Mit? Megyek anyámhoz, s visszahozom Alját.” Anyósom hirtelen sírni kezdett. Arcát a kezeibe temette, és sírt, vinnyogó öregasszony-sírással. Apósom pedig ráütött a padra az öklével, és panaszosan mondta: „Látod, aszszony, látod! Így van az, ha okosabb akarsz lenni, látod!”

– Nem hallgattam őket, hanem kimentem a házból. Az udvaron még körülnéztem, mintha kerestem volna valakit, aki elbújt tréfából, és meg kell keresni. Borzalmasan üres volt az udvarunk. Borzalmasan üres. Mintha nem is laktunk volna benne soha. Mintha nem is hordtuk volna össze rá hosszú évek alatt minden munkánkat, törődésünket, igyekezetünket, sok-sok kis apróságot, a magunk két keze munkáját… rettenetesen üres volt az udvarunk, ahogy akkor végignéztem rajta. Aztán elindultam anyámhoz.

– Sötét volt már, amikor megérkeztem a mi falunkba. Házunkban égett a mécses. Bementem. Anyám a kemence mellett ült és font. Az orsó megállt a kezében, amikor meglátott. „Hol van Alja?” Anyám csodálkozva nézett reám: „Mit mondasz?” „Hol van Alja?” Megrázta a fejét: „A feleséged?” Harmadszor is megkérdeztem: „Hol van Alja?” „Nem tudom, fiam… itt nincs… régen nem voltatok nálam…” Akkor láttam csak, hogy milyen öreg lett az anyám.

– Álltam előtte, fejemen a kucsma, kezemben a bot, és néztem. Egy sárga arcú, sovány kis öregasszony ült előttem, ölében a keze, és a kezében az orsó. És arra gondoltam: ez az anyám. És néztem a ráncos, öreg kezét, ahogy fáradtan tartotta ölében az orsót, és néztem a ráncos öreg arcát és apró kis kék szemét a ráncok között, amelyekkel engem figyelt, kíváncsian és kicsit szomorúan, és azt gondoltam: ez az anyám.

– „Ideküldted őt, hozzám?” – kérdezte egy idő múlva. „Nem – mondottam –, ne kérdezzen semmit! Most ne.”

– Néztem a szobát. Megismertem az asztalt, a padot, a szekrényt… a kemencét, a ládát… az ablakpárkányon az üvegeket… és azt gondoltam: itt voltam gyermek. Itt, ebben a szobában. És azt gondoltam: milyen furcsa. Nem tudom, meddig álltam volna ott. Anyám nézett szomorúan, és én néztem a szobát, ahol gyermek voltam, és anyámat, aki az anyám volt…

– Aztán egyszerre csak nyílott mögöttem az ajtó. Anyám odanézett… és olyan lett az arca, mintha Alját látta volna ott, a hátam megett, az ajtóban. Gyorsan megfordultam. A vér az arcomba futott az örömtől. De nem Alja volt. Marja állt az ajtóban, a púpos és kancsi Marja, a szomszédunkból.

– Tudod, azóta nemigen láttam Marját. Azóta, hogy ott együtt leraktuk a szénát. Meg azóta, hogy a lakodalmunkon azokat mondta Alja tenyeréből. Néhanéha találkoztunk ugyan, de csak úgy… messziről. Mikor anyám földjén dolgoztunk, és elmentünk az ekével a kertjük alatt… vagy amikor a zabot arattuk, és a szomszéd földön ők is zabot arattak. Meg így. Odaköszöntünk egymásnak: „Adjon Isten, Marja!” „Adjon Isten, Iván!” De más semmi. Annyit tudtam róla, hogy egyre többen jártak hozzá, idegenek is, messziről, és hogy sok mindent megmondott már. Látóasszonynak nevezték, és a pópa is megfordult nála nehányszor, sőt: tudtam arról az esetről is, amikor a pópa gabonásának a tolvaját Marja mondta meg, de kikötötte, hogy bántódása ne essék, ha mindent visszavisz, amit ellopott. Hát ennyit tudtam róla, ami azóta történt. És most egyszerre ott állt szemben velem.

– Első gondolatom az volt, amikor megláttam: nem változott semmit. Éppen olyan volt, mint akkor. Mint akkor régen, amikor még úgy volt, hogy ő és én… ugyanazzal a komoly, szelíd nézéssel nézett reám, ugyanúgy tartotta a fejét, nyaka mögött, oldalt ugyanúgy torzult el a válla a púptól, a bal szeme éppen olyan furcsán állott, kissé félre, kissé titokzatosan oldalra nézve… szinte ugyanaz a ruha volt rajta, mint régen… ez volt az első gondolatom. A második az, hogy mennem kell, azonnal, nyomban, mindegy, hogy hová, de mennem kell abból a házból, amelyikben van.

– Nem tudom megmagyarázni ma sem, hogy mért volt ez így. De így volt. És én megindultam az ajtó felé.

– Azt hiszem, anyám nem értette meg, hogy mit akarok. Bizonyára azt hitte, hogy Marját vártam, és ő elébe megyek, mert elnevette magát halkan, és ezt motyogta: „Úgy-úgy. Hát ez az. Hát mégis.” De Marja, ő tisztában volt azzal, hogy mit akarok. Elsápadt, és amikor el akartam menni mellette, megfogta a karomat: „Ne így, Iván. Nekünk beszédünk van egymással.” „Micsoda?” – kérdeztem tőle durván. „Sok. Gyere!” És kiment előttem az ajtón, és én mentem utána.

– Kint sötét volt. Az udvaron megfogta a kezemet, és úgy vezetett a szénapajta elé. És amikor megfogta a kezemet, már tudtam, hogy oda akar vinni.

„Itt hagytuk abba a beszédet, Iván – mondotta, amikor odaértünk, ahol annak idején a szénát leraktuk volt együtt –, és itt kell folytassuk is. Látod, én már akkor tudtam, hogy így lesz.”

– Valami dac támadt föl bennem akkor, ott a sötét udvaron, Marja előtt. Talán az elkeseredés támasztotta, nem tudom. De ezt mondtam: „Hazudsz, Marja, nem tudtál semmit! És most sem tudsz semmit!” Megszorította a kezemet. „Ne beszélj így, Iván. Te is tudod jól, hogy nincsen igazad.” Tudtam, persze, hogy tudtam. De ott volt bennem a dac, és nem engedett: „Hát mit tudtál, na? És mit tudsz most? Halljuk! Mondjad!” És ő mondta.

– Nem emlékszem már pontosan minden szavára, amit ott a sötétben mondott. Csak egy részére emlékszem vissza egészen világosan. Ezt mondta: „Emlékszel, Iván? Azt mondtam neki: örömet hoz az első gyermek, örömet visz a második. Nem így volt? És azt mondtam: a szerelemhez hűséges maradsz örökké. Ha változnak is a nappalaid, nem változnak az éjtszakáid. Amikor nagy útra indulsz, azzal mégy, akit szeretsz… Nem így mondtam, Iván ezekkel a szavakkal? És nem azt mondtam neked, itt ezen a helyen: az a leány nem téged szeret, hanem csak a legényt? A legényt, akinek ő kell, s aki őneki is kell. Nem így mondtam, éppen így?” És én hallgattam, egyetlen szó sem jött ki a számon. Csak álltam előtte, és hallgattam.

– És ő folytatta: „És most megmondom neked azt is, amit nem tudsz: tegnap reggel fejés közben egyszerre megállt a kezem. Téged láttalak állani egy árok partján, amelyikben fekete víz folyt, és túl az árkon egy ember meg egy asszony juhokat tereltek, és egy leányka volt kettejük között. És ez az asszony a te feleséged volt, és az a leányka a te leánykád. Egy pillanatig tartott csupán az egész. De tudtam, hogy a sors beteljesedett. És az első gondolatom az volt: Iván most visszatér hozzám! És akármilyen csúnyán is hangzik, bocsáss meg érte, de igaz: örvendtem, Iván. De aztán eszembe jutott a kép, amit láttam. Az árok, és benne a fekete víz. És megértettem, hogy nincs okom örvendezni. Mert ez azt jelenti, hogy te elmégy, messzire. Szaladsz, szaladsz a fekete vizű árok partján sokáig, nagyon sokáig. Keresed a pallót rajta, amelyiken átmehetnél a fekete vízen, azokhoz, akik a juhokat terelik. Nagyon, nagyon messzire szaladsz, Iván. De nem leled meg a pallót soha, mert nincsen palló. De ezt te nem hiszed el. Csak majd egyszer, nagyon-nagyon hosszú idő után, majd egyszer belátod, hogy nekem volt igazam, és akkor visszatérsz hozzám… lehet hogy testben már nem, mert a testünk már öreg lesz akkor. De visszatérsz hozzám másként… és nekem úgy is jó lesz… Hát eredj, Iván. Nézd, itt hoztam neked ebben a kendőben egy kis pogácsát, útravalóul. Nem sok, de eltart egy ideig. Valaki csak el kell indítsa azt, aki útra megy… nem igaz…? Hát most eredj, Iván. Isten legyen veled!”

– Így volt. És én elmentem. Még azon az éjtszakán, még abban az órában, még akkor nyomban. Be se mentem anyámhoz többet, a házunkba sem. Úgy mentem el… mint aki egyszerűen csak elmegy.

– Heteken át jártam a turmák nyomán, bejártam a legelőket, amerre csak hallottam, hogy turmás gazdák élnek, mind. Hiába. Nem akadtam reájok sehol. Tudod, amit Marja mondott volt, a fekete vízről, az úgy igaz éppen, ahogyan mondta. Valami fekete víz választott el engem attól a naptól kezdve a másik parttól, az élet másik partjától, amelyiken az emberek terelik a maguk juhait, a maguk kis békés dolgait, együtt, családonként, munkával és vesződéssel, de mégiscsak szép békés nyugalomban együtt, és tisztességgel, ahogyan illik, úgy… és én már arra a másik partra nem jutok át többet soha. Boszorkányság ez? Varázslat? Babona? Nem. Nem. Ez csak a törvény. Mint ahogy mondottam volt az előbb a láncboronáról, úgy. Az egyik fog megbotlik egy göröngyben, utána botlik a többi, és ez a rángás végigmegy az egész soron. Nagyapám elvette nagyanyámat… így lett mienk az a kaszáló. Így ismertem meg Alját… így hagytam ott a másikat… ezért hagyott el ez, mert azt meg én hagytam el… és így végig, végig. És, látod, Marjának lett igaza. És neki lesz igaza ezután is. Mert én már tudom, hogy neki lesz igaza abban is, amit legutoljára mondott. Hogy egyszer belátom. Mert hiszen már régen beláttam! Csakhogy az ember… ember. És nem szívesen ismeri be azt, hogy belátta. Meg aztán… hogyan menjek én most oda vissza? Annyi-annyi sok év után…? Hogy az emberek bámuljanak rám, és azt mondják: úgy, úgy, hát ez az az Iván… hát ez az…

– Meg aztán, tudod… ha úgy egymagamban ülök a tűznél, és elgondolkozom ezeken a dolgokon, akkor egyszerre csak olyan, mintha ott ülne Marja is mellettem a tűznél, és nézne reám azzal a szelíd, komoly arcával, és mondaná: hát így, Iván, hát így. És tudod … én azt hiszem, hogy ő ilyenkor valóban ott ül mellettem a tűznél. Nem testben, persze, mert a testünk az már… de másképpen. Ahogy ő mondta akkor: „másként”. Mert ő látóasszony, és a látóasszonyok azok… Hát, csak ezt akartam mondani neked. Köszönöm, hogy meghallgattál.

A nyitott ajtón beosont egy szellő, és lábujjhegyen körüljárta a szobát. A nagy tölgyfaládán meglebbent egy terítő. Barkaillata volt a szellőnek. Kint búgtak az örvösgalambok.

A bozontos, vörös plájász fölállt a padról. Nehézkesen mozdult, szeme fáradtan siklott ki az ajtón át a tavaszba. Puskája után nyúlt.

Az asszony hirtelen leszökött a kemence sarkáról. Elébe állt. Szeme furcsán fénylett.

– Mondja, Iván bácsi… lehet valaki látóasszony és boszorkány együtt…?

– Hogy érted ezt?

– Hát úgy, hogy… belelát az emberek szemébe… látja azt, ami volt, és azt, ami lesz… és ugyanakkor rontás a nézése és pusztulás a lehelete, és meghal az, aki… aki mellette van…?

Iván megrázta lassan a fejét:

– Nem értem, miről beszélsz. A rontás, az nem olyasmi, ami mindég csak egy emberrel jár, mindég csak egy emberrel. Prikulics meg lidérc meg ilyesmi, amiről

anyám mesélt annak idején a kaszálónkon, éjjel, az mind nincsen. Boszorkány sincsen.

– Hát hogy lehet akkor…

– A rontás, tudod, az másképpen van. Mint ahogy velem is, meg mással. A törvényben van a rontás. Valahogy belekerül a törvénybe, és akkor benne van. Mint a láncba, a boronaláncba a göröngy. Érted? Nem tudom jobban megmondani.

– Értem – bólintott halkan az asszony, és kinézett az ajtón –, értem, Iván bácsi, köszönöm.

A tisztás fölött, lomha repüléssel, dolmányos varjú szállt át. Suhogtak a szárnyai. Csőrében ág volt. Mögötte mély volt az ég, és kék, mint a vadjácint csillaga harmatos reggeleken.

A tavaszt már nem lehetett megállítani. hiába borult el olykor az ég, hiába tért vissza a havazás. Ha reggelre fehéren is ébredt a tisztás, csak egy szél kellett, hogy szétverje a fellegeket, és kisüssön a nap: délre már újra ott virágzottak a kikericsek, és lilába vonták a vedlett-zöld gyepet.

Legyőzhetetlenül haladt a tavasz a maga útján. Délutánonként fölterelte a szellő a bükkös aljából a varjútövis virágzó bokrának édeskés illatát, és a bükkös szegélye tele volt hóvirággal, kékjácinttal, kakasmandikóval. Csillaggyúláskor szalonka-párok szálltak át csapongva a tisztás fölött, és a levegő megtelt valami fárasztó, édes-fanyar szaggal.

Egy hajnalon ott állt az ajtóban. Akkor kelt a nap a bükkös mögött, még csak rézvörös tüzek jelezték az égen, hogy érkezőben van. A hajnal hűvösségében szelíd illatok keringtek, puhák, és az asszony az ajtóban állt, és nézte a tisztást, mely lila volt a sok-sok kikericstől, és minden virág szirmán, mint ezernyi gyöngyszem, csillogott a harmat.

És akkor egyszerre meghallotta a fajdkakast. Tisztán, élesen vált el a hang a csöndtől: „Tak… tak… tak… tak-tak… süsürü, süsürü, süsürü…” Aztán már a madarat is látta. Ott ült feketén, hegyesen, akárha késsel metszették volna ki az erdő testéből, ott ült az egyik fenyő tetején, és nyakát előrenyújtva köszöntötte a napot. „Tak… tak… tak… süsürü, süsürü, süsürü, süsürü…!”

Valami különös, lelkes öröm szaladt keresztül a szívén. Szeretett volna fölkurjantani a madárnak, nagyot kacagni, s világgá kiáltani, hogy igen, igen, itt van a tavasz! Vége a hónak, a hidegnek, a sötétségnek, új világ kezdődik, új élet, tavasz! Aztán az első gondolata az volt: vajon tudják-e már odalent? Hogy a nagy erdei kakasok megszólaltak? Hogy kikiáltották a tavasz virradását?

Napok óta nem volt fönt senki. Bizonyára nem tudják. Meg kell mondani nekik, igen. Hogy adják hírül még lentebb, hogy tudják meg azok is… Megdöbbent a gondolattól. Kik tudják meg? Kit érdekel, hogy mi történik fönt a hegyekben? Ki érdekli őt, hogy tudja-e vagy nem? Még ha… de miért ne? Ahogy a postás elhozta Ratosnyára azt a képes írást, éppen úgy elvihet egy másikat oda,

ahonnan ez jött. Birtalan bácsi megírja… a postás elviszi… hiszen ez egészen egyszerű!

Már ragadta az öröm. Gyorsan végzett az állatokkal, aztán a seprűt az ajtónak támasztotta, és indult. Mikor a ház sarkából visszanézett a seprűre, eszébe jutott, hogy még nem ment el a háztól soha. Ősz óta egyetlenegyszer sem. De hát, ha egyszer itt van a tavasz!

Hogy nem ismerte lefele az erdőt, az pillanatig sem nyugtalanította. Nem is gondolt rá. Az erdőlakók természetes ösztönével haladt lefele a fák közt, dúdolgatva, olykor egy-egy arcába nyúló ágat letördelve, megcsodálva a hóvirágok fehér foltjait, a kékjácintokat, haladt lefele. A forrás csermelye lassan patakká nőtt, két oldalon meredekké vált a hegy, s a nap arany pászmákat vetett a fák közé. Vidáman ment, könnyedén. Egy szedres tisztáson őz állt, és csodálkozva nézett le rá. Vemhes őz volt, látszott a hasa. Az asszony megállt, és öntudatlan mozdulattal megtapogatta magát.

– Én is – mondotta az őznek.

Az őz hátracsapta a füleit, és beugrott a fák közé.

Az ösvény egy szélesebb patakba torkollt. Rigók sürgölődtek a napon, mogyoróbarkákon vadméhek döngtek. Egy kis varjútövis-cserje tömötten pompázó lila foltja színnel és illattal töltötte meg a patak völgyét. Odaszaladt hozzá, és leszakított egy ágat. Nehezen vált le a virágos ágacska. Lehajolt hozzá és foggal rágta el a szíjas rostokat. Szája megtelt kesernyés tavaszi nedvekkel.

Aztán egyszerre csak ott állt a szállás. A tisztás alatta már zöld volt egészen, tavaszi zöld. Nehány tarka tehén rágta a zsenge füvet. A házak barna falán puhán és szelíden melegedett a napfény.

Nehány pillanatig kutatva nézte a fák alól a szállást, mint aki ismerkedik valakivel. De kellemes, szelíd érzés volt, a tisztás és fölötte az épületek, és odébb az a nehány legelésző tehén. Semmi zavaró nem volt abban, hogy ott álltak, az erdő lábának támaszkodva, és lenéztek a patakra. A patak tajtékot vetett a köveken. A tajték fehér volt, mintha sok kis illatos nyírfatörzs görgött volna alá a vízen.

Kezében a virágos gallyat lóbálva megindult a házak felé. Embert nem látott sehol. Először a legfölső kis házhoz ment, de az a ház aludt. Zárt ablaktáblái mögött lakatlanságot őrzött, lépcsőjén nem érzett lábnyom. Mikor a nagy házhoz ért, oldalt a pajta mögül előbújt egy fekete kutya. Nem ugatott, csak nézte kíváncsian, és lassan, szimatolva közeledett.

– Dudás – szólt rá a kutyára –, Dudás, ne…

A kutya alig észrevehetően megcsóválta a farka végét, aztán megállt és ásított.

A kutya újra megcsóválta a farkát, nyújtózott, és lefeküdt a küszöb mellé. Szemével álmosan és lustán megkereste a patakot, végigment rajta, s egy helyen

megállt. Az asszony követte a kutya nézését. Lent, majdnem a kanyarodónál, sűrű égerfák között mintha valaki üldögélt volna a patak partján.

Még benézett a pajtába, a fásszínbe, de ott sem volt senki. Akkor lement a patakhoz. Valóban ült valaki ott az égerek között. Egy gömbölyű, nagy kövön, előrehajolva, és nézte a vizet. Megismerte hátulról is. Birtalan volt.

Lassan mögéje ment. Halkan, szinte lábujjhegyen. Az öreg nem mozdult, mereven nézte a vizet, mintha megfeledkezett volna a világról. Már éppen köszönteni akarta, hogy „Adjon Isten, Birtalan bácsi!", mikor lassan megszólalt, anélkül hogy megfordult volna, anélkül hogy levette volna szemét a vízről:

– Ott fönt is virágzanak már azok a bokrok? Akkor igazán tavasz van, asszony. Csak ez a nagy hal itt… hiába mondom neki…

– Honnan tudta? – csodálkozott az asszony. – Hiszen nem láthatott.

Szeme a víztükörre esett, és összetalálkozott rajta az öregember huncut mosolyra húzódó arcával.

– Hajjaj, lelkem, a patak! A patak sok mindent elárul. De látod ott azt a nagy halat? Azt a nagy zöld hátút. Ott a kő árnyékában, ahol annak a faágnak a vége van. Még mindég lesben áll. Apró halakra vadászik. Hiába mondom neki, hogy eltelt a tél, kereshet már bogarat magának. Nem hiszi el. Ilyenek ezek a nagy halak, látod. Mint az emberek, ha megnőnek. S megnő az étvágyuk. Nem hiszik el, hogy a kicsi hal is hal és nem arra való, hogy megegyék őket, amikor tavasz van.

Állt az öreg mögött, hallgatta a szavait, és nézte egy ideig a nagy, zöld hátú halat, amelyik valóban ott hevert a hasán egy kő árnyékában és vadászott.

– Mért nem fogja meg? – kérdezte.

– Most nem lehet – csóválta meg a fejét az öreg –, most lesben áll, és ilyenkor figyelmes. Most nem lehet.

Valami titokzatos tréfálkozó ördög szállta meg hirtelen. Kötekedő hangon szólott:

– Nem lehet? Mutassam meg, hogy lehet?

Az öreg csak csóválta a fejét:

– Ezt nem lehet. Lesben van, figyel. Ha megmozdulok, elillan.

– Ez?

Hetyke kötődés volt a hangjában. Lassan előbbre lépett, és szemét rászögezte a halra. A fejére. A szemét kereste. És akarta, hogy ne mozduljon. Erősen, minden belső erejét összeszedve akarta. Nehány pillanatig. És akkor lassan, anélkül, hogy levette volna szemét a halról, előresiklott, belépett a vízbe, még előbbre, még, lassan lehajolt, kezét kinyújtotta, lassan, óvatosan, egyre beljebb, és megérintette a hal hátát. A hal meg sem mozdult. Nehányszor végigsimított a hátán, aztán hirtelen kopoltyújánál fogva kiemelte a vízből.

– Tessék, Birtalan bácsi.

Az öreg nézte, de nem csodálkozott. Csak pislogott apró, kék szemeivel és átvette a halat, megnézte.

– Nem is vergődik, mintha döglött lenne. Pedig él. Ismerem ezt. Néha nekem is sikerült, régen. De csak ritkán. Nagy akaratod van, asszony. Nagy akarat van benned.

Aztán megindultak fölfele a szálláshoz.

– Megszólaltak fönt a kakasok – újságolta az asszony –, azért jöttem, hogy megmondjam. Hogy…

– Majd leviszem a hírt Gyerkónak – bólintott az öreg –, majd ő hírül adja az úrnak, jó? Jó, hogy lejöttél.

Az asszony arra gondolt, hogy hátha ő is… de félt kimondani a gondolatot. Az öreg mintha megérezte volna azt, ami a hallgatás alatt lapult.

– Az úrfi, az már régen itt lenne. Az már… hiába. Messze van, ez az.

– Birtalan bácsi…

– Mi?

– Azt mondja meg… az az ember, aki a postával jár… már visszament?

– Mit mondasz?

– Az az ember, aki Ratosnyán a képes írást Gyerkó bácsinak átadta…

– Bilibókot gondolod?

– Úgy hívják? Nem tudtam. Az most… vajon hol van?

– Bilibók? Az, lelkem, Ratosnyán.

– Igazán? Még nem ment vissza?

– Hova, te?

– Hát… abba a városba, ahol a torony van, tudja… ahonnan azt az írást, akkor…

– Bilibók? Az legfeljebb Dédáig jár el, meg egyszer egy évben talán Régenig. Tovább már nem.

– Kár. Az kár.

– Miért, te?

– Mert gondoltam… hogy küldhetnénk vele mi is egy olyant… megkérnők azt a Bilibókot…

– Levelet gondolsz?

– Azt, azt! Én mondanám és Birtalan bácsi megírná…! És aztán odaadtuk volna, hogy vigye el.

Az öreg megállt, és rácsudákozott az asszonyra:

– Te…! Hát azt megtehetjük.

– De ha az a Bilibók…

– Bilibók csak Dédáig kell vigye, onnan már viszi más, ne félj. Az ember rányálaz egy billogot, s annak az áráért elviszik akárhova azok, akik abból élnek.

– Ez biztos?

– Biztos hát.

– És meg tudná írni…?

– Hát… régen nem próbáltam. De talán…

– Próbáljuk meg, Birtalan bácsi! Próbáljuk meg!

Az öreg megvakarta a fejét.

– Nono, várj csak! Az nem egészen úgy van. Ahhoz sok mindenféle köll ám. Először is, arra való papiros. Aztán plajbász. Aztán…

– Anélkül nem lehet?

– Anélkül? Nem.

– Az baj. Látja, látja, mindég csak van valami baj.

– De hadd csak, mert úgyis dolgom van Ratosnyán a héten. Aztán majd vásárolok a zsidónál mindent, ami kell. S legközelebb fölviszem hozzád. Úgyis kell még szénát hordjak föl egyszer, ott fönt későbbre nő ki a fű. S akkor megírjuk.

– Csakhogy… nem lesz az késő addigra, Birtalan bácsi?

– Késő? Mért lenne késő?

– Hát… talán azok az emberek megunják addig, vagy más dolguk akad. És nem járnak többet arrafele. Mit tudom én…!

– Ne félj…

– Nem lehetne úgy, hogy én most elmondjam magának azt, amit írni kell, s maga aztán leviszi azt, amit én mondok, és ott annál a Bilibóknál ráírja egy papirosra, és úgy…?

– Mi? Hiszen lehet… így is lehet. Lehet hát.

– Akkor elmondom, jó?

– Várj, gyere föl elébb! Megsütjük ezt a halat s megesszük, s aztán szépen elmondasz mindent. Gyere!

Fölmentek. Az öreg tüzet tett, aztán megsütötték a halat.

– Iván bácsi nincsen itt? – kérdezte közben az asszony.

Birtalan legyintett:

– Iván? Rájött. Ilyenkor mindég rájön.

– Micsoda?

– Hogy micsoda? Tudod, valami olyan betegség. Minden embernek van valamiféle betegsége. Valami olyan belső betegsége, érted? Az egyiknek ez, a másiknak az, ami úgy néha rájok jön. Az övének most van az ideje.

– Fekszik valahol?

– Nem, dehogy. Ez másféle dolog. Amikor meglátja az első virágot tavasszal, akkor veszi elé. Eszébe jut egy asszony, tudod. Régi dolog ez. Aztán elindul. Sorra bemegyen a házakba, és keresi azt az aszszonyt. Az emberek már tudják és békét hagynak neki. Végül aztán beül egy korcsmába és inni kezd. Soha nem iszik szeszt, de évente egyszer, ilyenkor, addig iszik, amíg beesik az asztal alá. Aztán hazajön, és vége. Régi dolog ez, nem kell tudni róla. Nem kell firtatni. Az ilyesmi már együtt jár az emberrel, magával hordozza az ember, akinek van. Betegség ez.

Nem kérdezte többet. Ivánt látta maga előtt, ahogy ott ült a padon, és mondta, mondta, lassan és szomorúan a szavakat, és a szavak mögött mélységes mélyen sajgott egy elromlott élet, egy összedőlt világ, egy ház, egy kaszáló, egy asszony…

Lehajtotta a fejét, és nem szólt többet. S mikor az öregember elfordult, kitörölt gyorsan egy könnycseppet a szeméből.

Aztán megették a halat.

– Na most mondhatod – szólt később az öreg, és pipára gyújtott –, csak lassan mondjad, hogy megjegyezzem a szavakat.

És az asszony mondta:

– Írja meg neki, hogy azt üzenem én a Komárnyikról: tiszteltetem ott, ahol van, de a nagy kakas ma megszólalt a ház fölött a fenyőfán, és kinyíltak a virágok. És írja meg azt is, hogy a tél nagyon hosszú volt, és hogy köszönöm neki a képes írást, amit küldött azzal a Bilibókkal, ott őrzöm a polcon, és mindennap imádkozom előtte, mióta Dumitru bácsi megtanított imádkozni. És írja meg, hogy nagyon hosszú volt a tél, de most már vége van, és a juhok is bárányoznak már, és… és írja meg, hogy én is várom már, hogy visszajöjjön onnét… és hogy… lehet, hogy ott minden sokkal szebb, mint itt, de itt most már tavasz van, ezt írja meg, hogy tavasz van, és… a virágokról írjon neki, meg a madarakról, meg hogy este… írja meg, hogy egy kis ökörszem fészket rakott a tűzifa között, és máshonnan kell vegyem a fát, és hogy már csak ő hiányzik egyedül… ezt írja meg, Birtalan bácsi. Hogy már csak ő hiányzik egyedül.

– Megírom – bólintott az öreg a pipa mögött –, megírom, ne félj.

– Azt is, hogy tavasz van.

– Azt is.

– Meg, hogy köszönöm a képes írást, amit küldött.

– Meg, hogy hosszú volt a tél egyedül, ugye?

– Igen-igen! De most már vége van, és a nagy kakas…

– Megírok mindent, ne félj.

– Az ökörszemet is.

– Azt is, azt is.

– Meg, hogy… hogy már várjuk nagyon. A ház meg a poján előtte… meg a fák… meg minden…

– Megírom, asszony, megírom.

Még ültek egy keveset a küszöbön, de már nem beszéltek, csak nézték a napsugárban csillogó erdőket, és Birtalan szívta a pipát. Aztán az asszony hirtelen fölállt.

– Akkor én most megyek.

– Eredj! Megírok mindent, ne félj.

– Isten fizesse meg!

– Isten segítsen, asszony!

Nehány lépés után megállt, és visszaszólt:

– Hol laknak azok, akiknél a gyermekek vannak? Akik a mézet hozták, azok?

– Egy patakkal odébb, mint ahol lejöttél.

Ment. Puhán ringott a járása, a tarka szoknya szegélye ütemesen verdeste meztelen lábszárait, apró bocskorai szinte úsztak a levegőben. Boldog volt. Arra az ismeretlen Bilibókra gondolt, aki majd az írást elviszi, biztosan egy nagy, iszonyú nagy tarisznyában, és egy komoly arcú, magos, szőke ember ez a Bilibók, olyan jó becsületes arcú, tartsa meg a Jóisten erőben, egészségben, hogy megjárhassa az utat. Aztán átszálltak a gondolatai a Jóistenhez, aki Bilibókot erőben és egészségben kell megtartsa az út és az írás miatt, és itt valami zavar támadt a gondolatok között, mert sehogyan sem tudta ezt a Jóistent elképzelni. Pedig kell legyen valahol, mert hiszen az emberek folyton emlegetik, és neki szól az imádság meg a gyertya. Azt mondják, hogy fönt az égben. Talán ott a kékség fölött valahol…? Talán éppen a napban? Nem, az nem lehet. Akkor éjtszaka nem volna Isten, pedig Istennek mindég lennie kell, hogy vigyázzon a jó emberekre. És a madarakra ki vigyáz? A virágokra? Azokra is a Jóisten?

Megállt egy hóvirág előtt. Lehajolt, nézte. Mitől ilyen a hóvirág? Mitől ilyen fehér? Mitől zöld a zöldje? Mitől búvik elő a föld alól? Ezt is a Jóisten csinálja? Valaki kell csinálja mindezt, az biztos. Mert magától miképpen nőhetne ki virág a földből? Miképpen lenne madár? És ki tanítaná meg a madarakat annyi szép hangra? És ki festené meg a tollukat annyi mindenféle szép színre, a madarak tollát és a virágok szirmát és a fákat és a napsugarakat és mindent, ha nem a Jóisten? A Jóisten, aki fönt lakik a kék ég mögött valahol, és folytonosan ügyel, hogy baj ne történjék a jó emberekkel. Bilibók elvihesse az írást, és a kakasok megérezzék a tavaszt, és a virágok kinyíljanak, és a madarak elkezdjenek énekelni, és langyos jó illatok járjanak a széllel… borzasztó sok dolga lehet a Jóistennek, és mégis, hogy tud ügyelni mindenre…? Ki is lenne képes erre más, ha nem a Jóisten?

És ahogy ott állt a hóvirág előtt, egyszerre úgy érezte, hogy fölfedezett egy csodálatos nagy titkot. Forróság lepte el tőle. Mintha egy láthatatlan kapu nyílt volna meg valahol, és ő ezen a kapun át belátna a titkok titkába, oda, ahol mindennek a miértje lakik, valahol fönt az egek kékségei mögött.

– Isten… – mondotta ki halkan a titokzatos szót, melyet annyi időn keresztül használt, anélkül hogy értelmét tudta volna, és íme, most egyszerre belevilágított valami ebbe a szóba, és egyszerre hatalmasan nagy és fényes lett ez a szó, tele erővel és fényességgel, nappal és csillagokkal, fákkal és virágokkal és madarakkal és derék, jó Bilibókokkal, akik nagy tarisznyákban hordozzák jámborul egyik embertől a másikig a szavakat, amiket egymásnak üzennek az emberek, akik egyedül maradtak.

– Isten… – mondotta halkan, és fölnézett a feje fölé a kék és magos égboltra, és valami nagyon szépet érzett. Nevetni kezdett, halk, duruzsoló, boldog nevetéssel, és kezével vidáman fölintegetett a messzi kékségbe, mint aki ismerőst köszönt, kedveset, bizalmasat, olyant, akit hosszú időn át keresett, és végre meglátja maga előtt.

Dúdolva ment tovább. Soha még olyan könnyűnek nem érezte magát, szinte lebegett a tavaszi napfényben. A patak fölött egy sárga pillangó szállt át, olyan könnyedén, mintha ő is megtudott volna valamit a titokból.

A Kétág zúgójánál szembekerült a házzal. Megállt. Nézte, ismerkedett vele. Abbahagyta a dúdolást. Valahogy idegenül állt ott a ház, a patak és az erdő között. Kerítése volt, kapuja, és ez olyanná tette, mintha egy falu szélén állt volna. Szinte kereste szemével a fák között a falut, amelyikhez a ház tartozik. Mert nem az erdőkhöz tartozott. Az erdőkhöz nem volt semmi köze sem. Idegen volt.

Lassan közelítette meg. Szinte félt a háztól. Mindaz, ami emlékeiben a faluval kapcsolatban élt, egyszerre ott volt körülötte, mint megannyi kísértet. A gonosz szavak. Irigykedések. Áskálódások. Hangoskodás, veszekedés. Korcsma. Valósággal megborzongatták ezek az emlékek. Talán ha nem sütött volna olyan szép melegen a nap, ha nem lett volna tavasz, vidám, könnyű levegő: messze elkerülte volna azt a házat. Bevette volna magát az erdők közé előle, mint a vad, és úgy húzódott volna a sűrűség védelme alatt vissza a Komárnyik felé.

De biztató, derűs tavaszi délután volt. A kapu előtt ugyan még egy pillanatra megállt, valami tétovázás fogta el, de aztán benyitott.

A halk csikordulásra vakkantani kezdett egy kutya, valahol a pajta sarkánál. De nem szaladt elő, csak egy lánc csörgése hallatszott, és ez is olyan falura emlékeztető volt. Az ajtóban megjelent egy asszony. Szigorú, szikár, csontos asszony. Fekete fejkendője alól összehúzott szemekkel nézett az érkezőre.

– Adjon Isten minden jót!

– Adjon Isten!

Aztán álltak szemben egymással. Akár két ellenség, úgy. A pajta felől bámészan jött elő nehány gyermek.

– Jöttem, hogy megismerjem magukat – mondotta őszintén és barátságosan –, és megköszönjem a mézet, amit küldtek volt a télen.

A másik asszony mozdulatlanul állt az ajtóban.

– Gyermeket vársz?

Megrezzent. Nem a szavaktól, a hangtól, amely a szavakat kimondta. Elpirult.

– Látszik?

– Látszik. Nehéz sorod lesz. Mindenkinek nehéz sora van, aki nem erkölcsös és nem okos.

Szúrtak a szavai. Fölvetette a fejét, és bátran szembenézett a szigorú asszonnyal:

– Nem hiszem el neked, hogy nehéz sorom lenne. Törvény az, hogy ha szeretünk valakit, gyermekünk legyen. Neked is vannak gyermekeid.

Most már tegezte. Már nem érzett semmi tiszteletet az idegen aszszony iránt. Már csak egy asszony volt, egy a sok közül, akik a falvakat lakják.

– Ne hasonlítsd magadat hozzám – mondta a másik, és a hangjában bosszús rendreutasítás volt –, engem pap adott össze a hites urammal!

– Ha szereted, akkor mindegy. Ha pedig nem szereted, akkor a pap sem segíthet azon.

– Piha – mondta haragtól eltorzult arccal a szigorú asszony, és kiköpött maga elé –, piha.

Ekkor jött elő Ferenc a méhszínből. Ormótlan nagy bőrkesztyű volt a kezén, és a fején valami furcsa, hálóból készült sisak.

– Adjon Isten, menyecske! Te vagy az, aki egyedül élsz ott fönt a hegyen? A teremtésit neki, bátorság kell hozzá. Hadd nézzelek meg!

A feketekendős asszony ott az ajtóban morgott valamit és befordult a házba.

Egyszerre elpárolgott minden kellemetlen érzés. Az ember, ott a hálós sisak alatt, jó ember volt. Csupa jóindulat és békesség sugárzott felőle.

– Adjon Isten, Ferenc bácsi! Miféle furcsa holmi az a fején?

Már nevetett is.

– A méhekkel dolgozom – magyarázta Ferenc –, ahhoz kell az ilyesmi.

– Méhekkel? Megnézhetném a méheket? Sohasem láttam még.

– Meg hát! Gyere!

Hátramentek a méhszínhez. Ferenc megmutatta a lépeket, a kaptárak beosztását, elmagyarázta a méhek életét, szorgalmukat, engedelmességüket, törvényeiket.

– Mint az emberek – csodálkozott az asszony –, éppen, mint az emberek! Mint a faluban élő emberek.

– Nem – csóválta meg Ferenc a fejét –, az emberek önzők, ezek pedig nem önzők. Az emberek irigyek, ezek nem irigyek. Az emberek egymás ellen áskálódnak, ezek pedig segítik egymást a munkában. Ilyenek kellene legyenek az emberek, ha mind igaz keresztények volnának. De hol vannak attól!

– Mégis olyanok, mint az emberek, Ferenc bácsi. Dolgoznak, dolgoznak, amíg belepusztulnak. Mért?

– Hogy gyűjtsenek.

– Másnak?

– Utódaiknak.

– De azok is újra csak gyűjtenek, sokkal többet, mint amennyire szükségük van, mind csak gyűjtenek, gyűjtenek, s már nem is tudják, hogy mért. Mint az emberek, éppen.

– Életük értelme a munka. Azért élnek.

– S nem szomorú ez, Ferenc bácsi? Én, ha valamit dolgozom, azért csinálom, hogy éljek. De ezek azért élnek, hogy örökösen dolgozhassanak valamit, aminek már nincsen is értelme. És a végén nem is élnek, csak dolgoznak és dolgoznak. Amíg meghalnak, addig. Mint az emberek, akik a falvakban élnek meg a városokban, és egész életükben csak dolgoznak, hordják össze maguk köré a sok mindent, és nincs is idejük ahhoz, hogy örvendeni tudjanak az életnek. Nagyon szomorú lehet úgy élni, Ferenc bácsi…!

Ferenc sóhajtott, és nem szólt többet a méhekről.

– Gyere – mondotta –, menjünk be!

Lassan a ház elé mentek. Ott az asszony megállt.

– Hát, Isten áldja meg, Ferenc bácsi! És köszönöm a mézet, amit küldött volt a télen.

– Gyere be, hova sietsz?

– Megyek haza.

– Már ne menj el így! Ülj le egy percre!

Megrázta a fejét:

– Nem megyek be, Ferenc bácsi. Azok a méhek nem szúrtak meg. De itt megszúrnak. Isten megáldja!

És ment a kapu felé. Ferenc szomorúan állt a ház előtt, és nem szólt többet. Lehajtotta a fejét, és gondolkozott. Aztán odakiáltott az egyik fiának. De akkor az asszony már kívül volt a kapun.

De alig haladt egy jó kőhajításnyira a víz mentén lefele, valaki lihegve szaladt utána. Csodálkozva fordult hátra. Az egyik gyermek volt, olyan tízéves-forma fiúcska. Valami nyírfakéregbe csomagolt holmit hozott.

– Édesapám küldi – lihegte a fiú –, egy kis méz.

Zavartan vette át a gyermektől a mézet.

– Várj csak – mondta hirtelen, mikor az már indulni akart vissza –, szeretitek a halat?

– Mink aztán igen – válaszolta a gyermek.

Lenézett a patakra. A gyermek elértette a nézést.

– Most nem lehet fogni, amíg fönt tart a hó. Hólében nem jön a horogra.

Elmosolyodott, de nem szólt semmit. Leült, levetette a bocskorát, inge ujját föltűrte. A gyermek nézte csodálkozva.

Lassan belegázolt a vízbe. Nézegette a köveket, a forgókat, aztán egyszerre csak belenyúlt a vízbe, és kidobott egy ficánkoló halat. Még egyet. Újra egyet. A gyermek kurjantozva szedte őket össze odakint a parton.

– Elég lesz? – kérdezte egy idő múlva.

A gyermek levetette az ingét, abba gyűjtötte össze a halakat.

– Birtalan bácsitól tanulta?

– Tőle.

Kijött a partra, fölhúzta a bocskorokat. A gyermek ott állt mellette, kezében az összecsomózott ing, még ficánkoltak benne a halak.

– Maga tetszik nekem – mondotta a gyermek komolyan –, pedig édesanyám azt beszélte, hogy maga rosszféle. De édesanyám nagyon szigorú, és én nem hiszem el azt, amit magáról mondott.

– Mért nem hiszed el? – nézett rá mosolyogva.

– Mert édesanyám azt mondotta, hogy maga rosszféle, és gyermeke lesz egy idegen embertől. Ez, ugye, nem igaz?

Lassan fölállt a földről. Megsimogatta a fiú szöszke fejét.

– Édesanyád nem tudja, mit beszél. Hanem, most eredj, vidd a halakat! És ha még kell, szívesen fogok neked máskor is.

Lassan ment fölfele a hegyen. Valami furcsa fáradtság lepte meg. A tavasz álmosító, nehéz szagaitól jött-e hirtelen, benne volt a levegőben ez a fáradtság? Vagy az a kerítéses ház okozta, és az asszony szavai? Vagy valami más? Soha még ilyen különös, nehéz fáradtságot nem érzett. Valami húzta le a földhöz. Jó lett volna leülni a mohára, és mindent kipihenni, a levegőt, a szavakat, az embereket és ezt a nehéz fáradtságot. De a moha vizesen szortyogott a lépés alatt, az erdő nyirkos volt, és nem mert leülni.

Az őz újra ott állt, azon a kis nyiladékon, ahol délelőtt. Ránézett, aztán lehajtotta a fejét és lassú, fáradt, nehézkes léptekkel bement a sűrűbe. Hirtelen megállt. Az őz is érzi? Ugyanezt a furcsa fáradtságot? Az őz is?

Utánanézett, ahogy a cserjés között tovahaladt. Szürke, nagy hasa szinte húzta le a földre. Hát ezért jár úgy az őz? Ezért olyan fáradt? Vajon ő is azért? Megtapogatta magát, és érezte, hogy milyen erősen domború már, és egyszerre megérezte, hogy innen ered a fáradtság, ebből a nehéz, nagy domborúságból. „Valakit cipelek magamban” – gondolta, és ez különös érzés volt. Vajon még meddig? És vajon hogyan lesz az?

Juhot látott már elleni nem egyszer, kecskét is, és emlékezett úgy körülbelül, hogy miképpen történik ez. Bár különösebben sohasem figyelt oda. Nem érdekelte, mert hiszen természetes dolog volt, hogy a juhok testéből bárányok jönnek elő és a kecskék testéből kis tarka gidók.

Vajon mekkora lesz, amikor a világra jön? És tudja-e már, hogy bennem van? És… és vajon milyen az… amikor kijön? Fáj nagyon? A juhoknak csak a szemük csillogott olyankor, de a kecskék nyögtek is, és… és véresek voltak…

Kavarogtak benne a kérdések, amíg így lassan fölfele cipelte magát. Az őzre gondolt, amelyik ott lakik a nagy hasával a sűrűben, és a többi állatokra, a juhokra, kecskékre, nyulakra, vaddisznókra, akik mind ilyen nagy hassal járják a tavaszt. A mókusokra. Aztán a madarakra, akik lázasan építgetik már a fészkeket, hogy fiókákat hozzanak a világra benne. Nyírfák mellett haladt el, és megérezte orrában az édeskés rügyszagot, ami felőlük jött, és arra gondolt, hogy a fák is rügyeket bontanak, új ágakat növelnek, a gyökerek sarjakat bocsájtanak útra, a melegedő televényben magvak csíráznak… és egyszerre megértette, hogy ez a rendje a világnak. Ez a tavasz törvénye: életet bontani, továbbadni az életet, világra hozni valakit.

Komoly, szép érzés volt ez. Érezte, hogy valamennyien egyek, szövetségesek, közös a céljuk: az erdő, az állatok, a madarak és ő maga. Egy törvénynek engedelmeskednek, és egyazon parancsot hordoznak magukban: az életet.

Lassan ment. Keze megsimogatta a fák törzsét, mint ahogy testvéreket simogat az ember, és valami megelégedett, komoly nyugalom töltötte meg, mert

érezte, hogy akárhogyan is lesz majd az a titokzatos, ismeretlen perc: fönt a kék ég magosában valaki ügyel arra, hogy akik a törvényt szolgálják, azoknak bajuk ne essék.

Teltek a napok. A gyep hihetetlen gyorsan kizöldült, meglombosodtak a cserjék, és a bükkök is bontogatták már rügyeiket. Vadméhek döngtek és rovarok zümmögtek a levegőben, langyos szellők lengették a nyírfák halványzöld selyemruháját, és puha estéken párosával kószáltak a baglyok.

Birtalan följött a lovakkal, hozott még egyszer szénát, hogy legyen, mit rágjanak éjtszakánként az állatok, mert napközben már ki lehetett csapni őket a tisztásra.

Ő újságolta, hogy az úr fönt járt, lőtt is három kakast az Iszticsó laposán, és lement megint. Rosszkedvű volt – mesélte Birtalan –, baj van a vasúttal, újra. Az állam megnyerte a pört, és a Maroson innen húzzák ki majd a síneket mégis, hiába költött annyit ügyvédekre az úr. Még a hegyet is megfúrják, úgy hírlik, ott a Korbuj és a Szalárd között, s a vonatok itt pöfögnek majd el az erdők lábánál.

Az asszony hallgatta Birtalant, hitte is, nem is, amiket mondott. Nem sokat töprengett rajtok. Hogy megfúrják a hegyet? Bolondok azok az úri népek, azoktól még az is kitelik. S hogy a lyukon keresztül viszi majd a gőzszekér az embereket? Mért ne, ha lesz, aki beleüljön egy olyanba. Sokkal jobban érdekelte, hogy mit végzett az öreg Bilibókkal. Rá is tért hamar:

– Hát az írás, Birtalan bácsi?

– Persze, az írás – mondotta az öreg, és megvakarta a fejét –, hát ott egy kis baj volt, tudod. Mert plajbászt, azt kaptam. Postai papirost is kerített Bilibók. A megírással sem volt különösebb baj, habár egy-egy bötű, tudod, már kiment a fejemből. De segített Bilibók is. Hanem a végin azt kérdezte, hogy hova szóljon a levél! S erre már nem tudtam felelni semmit!

– Nem tudott felelni? – csudálkozott az asszony. – Hát őhozzá szól!

– Jó-jó, de hova? Mert azt odaírtam, hogy aszongya: Éltető Gáspár Nagyságos Úrfinak. De Bilibók kötötte magát, hogy ez nem elég. Mert, aszongya, a várost is oda kell írni, amelyikben van, meg az utcának a nevét. Hát azt én bizony nem tudtam odaírni semmiképpen. Mert én azt nem tudom, azért.

– A várost? – az asszony tanácstalanul vergődött. – Nem lehetne megmutatni Bilibóknak a képet, hogy eszibe jusson?

– A képet? – döbbent meg Birtalan az ötleten. – Látod, erre nem gondoltam! Mutasd csak azt a képet!

Amilyen fürgén csak tudott, úgy szaladt be a házba. És hozta a képet a toronnyal.

– De visszahozza ám!

– Várj csak! – mondta az öreg, és kezébe vette a képet. A nap felé fordította, úgy nézte. – Hát itt van a neve, te, itt ni. Pö… á… pá… rö…i… risö… Páris… így hívják azt a várost, látod.

– Na, ugye! – örvendett meg az asszony. – Ezt már odaírhatja!

– Még csak az utca neve kellene. Aszonta Bilibók, az is kell. Mert minden utcának van egy neve, tudod. Mint nálunk a kutyának. Ejszen, sok van belőlük, azért.

– Hát írja oda, hogy ahol a torony van.

– A torony? Azt lehet.

– Úgy már igazán megtalálhatják.

– Az lehet. A torony, persze.

– Itt az írás, amit csinált? Beleírhatná mindjárt!

– Az írás? Az Bilibóknál maradt. De nem baj, mert megtanolom. Azt hogy Pá-ris. Pá-ris. Páris. Pá-ris… a tornyot meg amúgy sem felejtem el. Pá-ris.

Eldünnyögte még nehányszor ezt a furcsa hangzású idegen szót, aztán eloldotta a lovakat, és indult vissza.

– Borjúdzik az egyik tehén – magyarázta –, otthon kell legyek, tudod. Páris. Már nem felejtem el.

Az asszony komoly arccal állt mellette, amíg babrált a lovakkal.

– Birtalan bácsi!

– Na?

– Még odaírhatná azt is, hogy jöjjön haza.

– Jó, azt odaírom még.

– Mert… mert… – elpirult, és halkabban mondta – még nem is tudja, hogy…

– Nem tudja?

– Nem.

– Hát azt meg kell neki írni. Na, hadd el, majd megírom azt is. Páris. Nem felejtem el.

– De hogyan írja meg?

– Micsodát?

– Hát azt… mert mégis Bilibók, meg mások, akik viszik az írást…

– He? Hát aztán! Sze' tán őket sem hálóval fogta az anyjuk a patakból! Mi? Bízd csak rám, megírok én mindent. Páris. Ez a fontos, hogy el ne feledjem. Páris.

Aztán elment Birtalan. Még hosszasan állt ott a pajta sarkában, és nézett utána, amíg rendre a lovak is eltűntek lent a bükkösben. Úgy érezte, mintha belőle is ott menne egy darab az öregemberrel, és folyton súgná a fülébe ezt a titokzatos szót, hogy el ne feledhesse, hogy levihesse a szót annak a Bilibóknak, papírra tehessék, és elindulhasson a papír az ő szavaival egy ismeretlen, messzi város felé, egészen annak a toronynak a lábáig, amelyik a képen van, és ott megtalálhassa azt, akihez a szavak szólanak. Áhítatos, szép érzés volt, amikor arra gondolt, hogy az ő szavai elindulnak egy papiroson, és elmennek egészen odáig, és ott újra életre kelnek, és elmondják mindazt, amit ő itt fönt a hegyen érez. Áhítatosan szép érzés volt.

– Isten – sóhajtott föl az ég felé –, őrizd meg Bilibókot és a többieket, akiknek a nevét nem tudom, és segíts nekik, hogy ők is segíthessenek az embereken.

És boldog megnyugvással érezte, hogy nem lehet baj semmi, mert a titokzatos Isten szereti a Bilibókokat és mindazokat, akik jót cselekszenek.

Annál nagyobb volt az ijedelme, amikor másnap reggel meglátta Birtalant fölfele jönni a szálasban. Tarisznyával, bottal, kalappal, mint aki nagy útról jön. Dobogó szívvel futott elébe.

– Birtalan bácsi! Tán nincs valami baj?

– Baj? Az nincs. Hanem tudod, nehéz borjadzása volt a tehénnek, és én közben, ahogy segítettem rajta, megfeledkeztem a szóról, és kiment a fejemből. Tudom, hogy valami bári… bári…

– Páris – javította ki gyorsan.

– Az, az! Páris! Na látod! Hiába, a vénember feje semmit sem ér már. Páris. Páris. Persze. Na, Isten áldjon! Megyek föl a plájra, s onnan egyenest béereszkedem Ratosnyára. Délire papírra teszem a szót Bilibóknál, s akkor már több gond nincsen vele. Isten megáldjon!

Nehány napig nem jött senki.

– Úgy látszik, sikerült – nyugtatta magát az asszony –, ha baj lenne, följött volna.

Egy délután aztán, talán ötödik napja volt, Dumitru ereszkedett alá a pláj felől. Mogorván jött, húzta a lábát maga után, sovány volt, és fekete. Az asszony ott ült a forrás fölött a fűben. Körülötte legeltek a juhok, bárányok és kecskegidák ugrándoztak a szikrázó napsütésben, és ahol ült, a gyep tele volt ibolyával.

Dumitru megállt mellette, és nézni kezdte a juhokat.

– Adjon Isten, Dumitru bácsi!

– Hö? – mordult a sánta ember mogorván. – Azt a berbécset ott, ki kell cserélni, hallod-e? Nem tartani való. Hö. Csámpás a hátulja. Nem látod?

Az asszony nem figyelt rá.

– Azt mondja meg, Birtalan bácsi hazajött-e Ratosnyáról?

– Hö? Birtalan? Mit tudom én! Három nappal ezelőtt otthon volt.

– Akkor megjött már. Nem mondott semmit?

– Hö? Mit hogy mondjon?

– Az írásról.

– Írás? Nyomorúság. Nekem is volt írásom a juhokról, kétszáz darab juhról, s mit ért? A lóról is volt írás. Mit ért? Amikor megházasodtam, akkor is adtak egy írást. Mikor a fiamat megkeresztelték, akkor is. Írás, írás. Hö. Mit ért?

Hallgattak. Valahol lent a bükkerdőben megszólalt egy kakukk. Háromszor kiáltott.

– A Magurán van két farkas – mondotta később –, ott akarnak kölykezni. Ravaszok. De én megvárom, amíg kölykök lesznek. Majd akkor. A dögök. Majd akkor meglátják, mi az. Azért mondom, hogy a juhokra ügyelj addig. Ha netán. De

még egy hónap. Aztán nem lesznek többé. Sem ők, sem a kölykeik. Én mondom neked.

Egy ideig még állt ott, de többet nem beszélt, csak a juhokat nézte. Aztán elment.

Nehány nap múlva Iván vetődött arra. Arca sovány volt, és beesett. Az asszony nem szólt semmit arról, amit utoljára beszéltek. Nem is kérdezősködött, hogy hol járt Iván olyan sokáig. Mintha csak tegnap vagy tegnapelőtt járt volna fönt, úgy beszélt vele. Megnézték a juhokat, a kecskéket, megbeszélték, hogy hol kellene legeltetni őket a nyáron, és melyik részt hagyni meg kaszálónak, és ilyesmit.

Közben megjegyezte Iván:

– Igaz, Birtalan azt üzeni, hogy rendben van a dolog azzal az írással. Bilibók elvitte magával.

Olyan jókedve kerekedett egyszerre ettől a hírtől, hogy ugrálni szeretett volna, mint a kecskegidák.

– Jaj, Iván bácsi, jobb hírt nem is mondhatott volna!

Az orosz ránézett az asszonyra, és szomorúan elmosolyodott:

– Legalább neked hozzak jó hírt, ha már magamnak nem jut belőle. – Mielőtt továbbment volna, ezt mondta még: – Egy év megint eltelt.

Az asszony csodálkozva nézett reá:

– Most?

– Nekem most – felelte Iván –, nekem ilyenkor van az újévem. Hogy mért? Azt majd talán megtudod egyszer. Isten áldjon!

Az asszony nem kérdezett semmit, mert tudta, mire gondol Iván. Az pedig ment. Vállán lógott a puska, mögötte baktatott a két Dudás, és hamarosan elnyelte őket az erdő.

Így teltek a napok. Gyorsan és mégsem egyhangúan. Minden napnak volt valami ajándéka, amit a tarsolyában hozott, s amire várni lehetett attól a perctől kezdve, hogy fölkelt a nap.

Egyszer jött valaki. És mondott nehány szót, ami gyökeret vert. Egyszer új bárány született, vagy új kecskegidó. Egyszer szarvasok váltottak át a tisztás végiben, és csodálkozva megálltak, és nézték a házat sokáig. Egy este medve váltott át a forrás alatt, és a kutya majd megbolondult tőle. A medve csak állt, lóbálta nagy, busa fejét, és brummogva nézte a rémülten szűkölő kutyát, a megriadt juhokat, a házat és az asszonyt, aki a ház előtt állt. Egyszer meg fekete gólya szállt le a tisztásra. Vörös lábaival peckesen lépkedett, és vörös csőrével ide-oda nyúlkált a fű között. Minden nap hozott valami ajándékot. Az ökörszem fiai kibújtak a tojásból a farakásba bújtatott kicsike fészekben. A padlásra beleköltözött egy pele, és néha, ha csönd volt, kibújt a gerendák közül, és lejött a szobába. Végigszaladt a polcon, fölszedte a morzsákat, és kis fényes szemével fürgén és okosan nézett maga köré. Minden napnak volt valami ajándéka.

Egyszer aztán, úgy dél felé, beállított Vénség. Tömött átalvető volt a vállán, puska, kezében hosszú hegyjáró bot. Jött, leült a ház előtt a padra, kalapját letette maga mellé, a földre az átalvetőt, a falnak támasztva a puskát meg a botot, s ült. Az asszony oda volt barabolyt ásni, és mikor visszatért, ott lelte az öreget a padon. Esőszagú nyugati szél terelte az égen a felhőket, foltokban járt a napfény, a fenyők suhogtak a plájon, és az árnyék hűvös volt, mint ősszel.

– Adjon Isten!

– Adjon Isten!

– Barabolyt ástam – mutatta az asszony a kötényét –, találtam egy helyet, ahol sok van.

Az öreg belenézett a köténybe.

– Jó sok. Ahol bodza nő, ott kell keresni.

– Tudom.

Az asszony bement, megtisztította a barabolyt, aztán föltette főni a levest. Mikor újra kiment, szemetelni kezdett az eső. A pláj fölött fekete felhőrongyokkal birkózott a szél. Az öreg fölkelt a padról, és kezébe vette az átalvetőt.

– Beviszem – mondotta –, liszt van benne, kommenciós liszt. Megázik.

Bevitte a puskát is, a kalapot is. Az asszony lement a korsóval a vízre, s mire visszajött, az öreg ott ült a kemence mellett, a padon.

– Esik – mondotta az asszony, és lerázta hajáról a vízcseppeket.

– Az is kell – dörmögte az öreg, és kinézett az ajtón. Sűrű, nagy cseppekben jött a zápor a tisztáson át, függönyt húzott a fenyves elé, és suppogva verte a zsindelyeket. – Jó az, ha tető van az ember fölött, bizony, jó.

Az asszony csodálkozva nézett az öregre, de nem szólt. Vénség lassan tovább beszélt:

– Sok-sok esőt éltem már meg. Sokat. Volt olyan, hogy naphosszat áztam künt az erdőn. Nem jó. Az embernek nyirkos lesz a ruhája és a bőre, a szája keserű, és a gondolatai is keserűek, mint az ázott ruhák szaga. Nem jó az. De sokat éltem meg úgy, hogy bent ültem a kis házban, a kemence mellett, fönt a Fulgerujon. A kis házban, amit magam építettem. A kemence mellett, amit magam építettem. Ültem, és égett a tűz, és nyitva volt az ajtó, és kint esett, esett. Az erdők vizes szaga bejött az ajtón, és a tetőn kaparászott az eső, és kint hideg volt minden, és csepegett a víztől. És én ültem a kemence mellett, amit magam építettem, és hátamat melegítette a tűz, és körülöttem minden száraz volt, és meleg, és a tetőn, a zsindelyeken az eső szólt… és ez nagyon jó eső volt. Olyan békés volt, a tűz pattogása és az eső kint. Olyan jó nyugalmas érzés volt, hogy fölöttem ott a tető, és négy oldalról véd a fal… soha máskor nem érez ilyesmit az ember, ennyire tisztán, mint amikor esik az eső.

– Ez igaz – mondta halkan az asszony, és egy fakanállal megkavarta a levest.

Aztán nem szóltak többet, csak hallgatták az esőt, és nézték a nyitott ajtón át az ázott tisztást, a felhőbe vont fenyvest, és néha az aszszony megkaparta egy fával a tüzet.

– Jöjjön – mondotta, amikor elkészült a leves –, együnk!

Az öreg föltápászkodott a padról, és leült a székre, az asztal mellé. Kezébe vette a kanalat.

– Turbulya? – kérdezte, és beleszagolt a tányérba.

– Az – felelte az asszony –, turbulya, barabollyal.

– Jó. Vért csinál, és kedvet.

Hörpölték a levest, falták hozzá a puliszkát.

– Még egy tányérral, Vénség?

– Adj, ha van.

– Van.

– Látod – mondta hirtelen az öreg, két kanál leves közt –, úgy vagyunk itt, mintha a menyem lennél. Vagy az unokám felesége. Mert lehetnél az is.

Aztán később:

– Az ember azt hiszi, hogy nagyon okosan elrendezte a sorsot. De a sorsot nem lehet elrendezni. Egyszerre csak jön valami, hirtelen, egy nap, amikor nem is várod, és fölborul minden. Vége. Vége. A sorsot nem lehet elrendezni. A sors rendezi el az embert.

– Magának nincs családja? – kérdezte az asszony.

Az öreg befalt egy marék puliszkát, lassan megrágta, levest hörpölt rá. Evett. Mintha nem is hallotta volna a kérdést. Aztán letette a kanalat a tányér mellé.

– Tudod. Az ember születik valahol. Az a család. Meglát valakit, úgy érzi, hogy szereti, összeköltözik vele egy födél alá, s gyermekei lesznek. Ez a család. Aztán később kiderül, hogy hiába élnek mind egy födél alatt, mindegyiknek külön útja van. Minden embernek van egy útja, tudod, amelyiken járnia kell. Nem lehet letérni róla. Az ember azt hiszi, hogy akik egy födél alatt élnek, azoknak az útjok is egy. De ez nem így van. Nem a födelen múlik, hanem az utakon. A födél nem tartja össze az utakat, ha azok nem úgy indultak, hogy egymás mellett haladhassanak hosszú ideig.

– Hát mi tartja össze?

Az öreg lassan fölállt a székről. Tarisznyájából előkotorta a pipát, a dohányzacskót, és visszaült a kemence mellé.

– Semmi. Ha nem úgy indultak, akkor semmi.

Az asszony mosogatta az edényt, az öreg megtömte a pipát, parazsat kapart rá, és nagy szürke füstöket pöfékelt. Kint még egyre esett az eső. Már nem zápor volt, csak eső. Mintha sok-sok vékony szürke pókfonal lógott volna alá az égből. Halkan kaparászta a zsindelyeket, és a tisztás füvén nyirkos párák hevertek, ázottak, szomorúak.

Az asszony kiöntötte a mosogatóvizet, aztán visszajött. Helyére tett mindent, majd leült a kemence sarkára, és kinézett ő is az ajtón. Vénség lassan kivette szájából a pipát.

– Voltam Ferencéknél is – mondotta. Súlyosan, mint aki elkezd valamit.

Az asszony hallgatott. A fenyőket nézte, ahogy meghajló ágakkal, némán álltak az esőben.

– Elmondta Ferenc, hogy jártál náluk. Megnézted a méheket. Mézet küldött utánad a gyermekkel, és te halakat adtál érte. De a házba nem mentél be. Az asszony…

– Nem, nem az asszony – szólt közbe hirtelen, mintha menteni akarna valakit –, hanem a kerítés… a kerítésnél kezdődött. Olyan ott, mint a faluban.

– A kerítésnél kezdődött – bólintott az öreg –, úgy. És, hogy olyan ott, mint a faluban. Lehet, hogy igazad van. Mert, amit az asszony mondott rólad ma reggel, hogy ott jártam, az valóban olyan, mint a faluban. De abban, amit mondott, abban van valami egyéb is. Gondoltál te arra, hogy mi lesz veled?

Az asszony csodálkozva nézett rá:

– Hogy mi lesz velem? Mi hogy legyen?

Vénség megszívta nehányszor a pipát.

– Éppen ez az, látod. Mi hogy legyen? Mert most még élsz, ahogy élsz. Egyedül vagy. De aztán jön a gyermek. És mit kezdesz itt a havasban, gyermekkel? Férfi nélkül?

– Nem vagyok férfi nélkül – mondta komolyan.

Az öreg újra megszívta nehányszor a pipát.

– Na ez az, látod, amiről beszélni akartam. Amiről beszélni kell. Ezt érezte ott lent az asszony is, csakhogy ő… asszony. És kerítés van a háza előtt, ahogyan mondtad. Mert lehet, hogy úgy van minden, ahogyan te gondolod, és igazán szeret téged az úrfi, mint ahogy egy férfi szeret egy asszonyt. De akkor is. Ő az úrfi.

– Ez baj? – kérdezte az asszony, és a hangja remegett egy kicsit.

– Baj.

Kivette szájából a pipát, fölvett a földről egy ágat, és piszkálni kezdte.

– Mit tudod te, hogyan él egy úrfi. Még én sem tudom. Pedig én már láttam olyant. Én már láttam azt a másik fajta embert, amelyiket úrnak neveznek, én már láttam közelről. Ember az is, éppen olyan, mint mi. Ez igaz. De csak úgy, mint ahogy a holló is varjú. Varjú, és mégsem varjú. Mert látod, a varjak, azok együtt élnek, csapatban, vagy egyedül is, de együtt. Ismerik egymás életét, egymás törvényeit, mindent. De mit tud a varjú a hollóról? Néha jön, messziről. Mindég egy puskalövésnyivel magasabban száll, mint a többi, mint a varjak, mindég a legmagasabb fenyő csúcsára ül le, és aztán újra elmegy, valahova messzire. Mit tud a varjú a hollóról? Mit tudsz te az urakról? Messziről jönnek, magosabban szállnak, magosabbra ülnek, és aztán újra elmennek messzire. Tudsz te arról, hogy

miképpen élnek? Miről beszélnek, mi a gondjuk, mik az örömeik, mik a vágyaik, mit akarnak? Tudsz te arról? Tudok én arról?

– Látod, nekem házam volt, földem, marhám, feleségem. Gyermekeim. Úgy éltem, mint a többi emberek. Gazdag embernek tudtam magamat, mert a többiek között, akik ott éltek, abban a faluban, én voltam a legtöbb. Aztán jött egy ember. Nem is volt igazi úr. Csak olyan fél-úr volt. Olyan szolga-úr. Azt mondták neki: istállómester. Sárga csizmában járt, úri gúnyában. Késsel faragta le arcáról a szőrt, mint az urak. Istállómester.

– A báró méneséből vettem volt egy csikót. Drága volt. A csikó nem szeretett nálam, vagy mi. Rosszul evett, lesoványkodott. Megijedtem, hogy valami betegsége van, és elmentem miatta a báróhoz. „Eredj haza – mondotta a báró –, majd elküldöm hozzád az istállómester urat, hogy nézze meg a csikót.” Így mondta: istállómester urat. Nehány napra rá aztán el is jött az istállómester úr. Sárga csizmában, úri gúnyában, szőrtelen arccal, és megnézte a csikót. Mondott is valamit, hogy mit tegyek, aztán bejött a házba. Az asszony pogácsával kínálta, én bort hoztam föl neki a pincéből, megtiszteltük, ahogy illik.

– „Na, majd újra eljövök – mondta –, és hozok valami szert is, amit be kell adni a csikónak.” El is jött újra, hozott is valami üveget. Be is adtuk a csikónak. Újra bejött a házba, újra bort hoztam föl a pincéből. Harmadnap hazajövök este az erdőről, s mondják, hogy esment ott járt az istállómester úr, beadott valamit a csikónak, a gyermekeknek is hozott színes cukrot, az asszonynak szagos vizet… na, jó. A csikó valóban kezdett javulni. És attól kezdve az istállómester legalább egyszer a héten ott járt a házunknál.

– Az asszonynak tetszett a sárga csizma, az úri beszéd, a szagos víz, a sima arc, minden. Mért is ne tetszett volna neki? Én egész nap a mezőn dolgoztam, izzadt voltam, és piszkos, amikor hazavetődtem, szakáll volt az arcomon. Lábamra csak vasárnap húztam csizmát, s az is olyan nagy, ráncos parasztcsizma volt, nem pedig sárga, ló hátára való. Hát tetszett neki.

– Egy napon azt mondja az egyik szomszéd: „Te, a báró embere sokat jár hozzád.” „Járjon – mondom –, ha kedve van.” „De nem akkor jár – mondja a szomszéd –, amikor te is otthon vagy, hanem amikor nem vagy otthon, akkor.” „Nem tudhassa, mikor vagyok otthon” – mondom. Idős ember volt már ez a szomszédom. Minya bá’-nak hívták. Nem nyugodott meg, hanem azt mondta egyszer: „Te, ez a sárga csizmás a feleségedhez jár!” Én már tudtam akkor, hogy a feleségem körül baj van, de gondoltam: amit a szél hoz, el is viszi. Azt mondtam Minya bá’-nak: „Mi közöd hozzá? Az én dolgom, nem a tied!” Az ember beszél néha így. „Jó-jó – mondta Minya bá’ –, én csak szólottam.” „Hát ne szólják!” Na. Ilyen az ember.

– Szerettem a feleségemet. Mint ahogy az egyik ember szeret egy másik embert, akivel együtt akar élni, és fölépíteni valamit. Tudtam, hogy neki is nehéz ez a dolog, nemcsak nekem. Ha magamfajta ember lett volna a másik, azt mondtam

volna: „Isten neki, eredj, asszony, az után a másik után! Legyetek boldogok!” De nem magamfajta ember volt. Más. Nem tudom, a feleségem miket gondolt magában, miket nem. De hogy nagyon belebolondult, az látszott rajta. Hanem én bizony, hallottam, hogy a sárga csizmásnak közben másfele is voltak útjai, mégpedig a szászrégeni patikus leányához, egy úri kisasszonyhoz, s egy napon aztán azt is meghallottam, hogy kitűzték már az esküvőt is azzal a kisasszonnyal.

– Erősen fölmérgelődtem ezen. Mert hogy a feleségem másba szeretett, arról nem tehetett sem ő, sem én, sem az a másik. Ha szeretik egymást, menjenek. Legyen boldog az asszony. Mert én azt szerettem volna, hogy az asszony boldog legyen, tudod. Derék asszony volt, megérdemelte volna. Ha nem velem, hát mással. De boldog legyen.

– Hanem, mikor meghallottam, hogy házasságra készül a sárga csizmás a patikus leányával, akkor elfogott a keserűség. Az asszony miatt, tudod.

– Azon a héten országos vásár volt Toplicán. Juhokat akartam venni azon a vásáron, és már jó előre tudta mindenki, hogy elmegyek. El is indultam. Délután. De csak az erdőig. Ott letértem az útról, és béhajtottam a szekeret a szénégetőkig. Úgy tettem, mint akinek dolga van ott. Kieresztettem a lovakat, szénát tettem elébük, elbeszélgettem a szénégetőkkel, ameddig sötét lett. Akkor rábíztam a lovakat egy emberre, s én hazatértem, gyalog.

– A belső szobában égett a mécses. Az volt a tiszta szoba, abban nem laktunk, csak ha valaki vendég volt. Künt aludtunk mind a konyhában. A gyermekek is. De nem ott égett a mécses, hanem a belső szobában.

– A kutya megismert, és nem ugatott. A pitvarajtó zárva volt, de ismertem már a járását, bicskával is ki lehetett nyitni. Bementem. Kint holdvilág volt, és ahogy beléptem a pitvarba, az ajtón át a hold fénye is beesett, és megvilágította a fal mellett a baltát.

– Még nem gondoltam semmire akkor, hogy ezt vagy azt fogom csinálni. De amikor megláttam a fal mellett a baltát, ahogy a hold világa megcsillant a vasán, kezembe vettem. Jó súlyos balta volt. Aztán benyitottam a konyhába. A gyermekek aludtak. Hallottam a szuszogásukat. Keresztülmentem a konyhán, és a belső szoba ajtaja előtt egy szempillantásnyit megálltam. Az asszony éppen kacagott. Tudod, úgy… mint amikor csiklandják az asszonyokat… nagyon kedvesen tudott kacagni.

– Lenyomtam a kilincset. Még be sem zárták az ajtót.

– Mintha az ördög lépett volna be hozzájuk. Úgy viselkedtek éppen. Az asszony bedugta a fejét a párnák közé. A másik, az istállómester meg csak bámult rám, mint a béka. Álltam az ajtóban. „Öltözzetek föl – mondottam – mind a ketten!” Az ember mozdult meg előbb. Húzta magára a nadrágot, gombolkozott, de reszketett a keze, láttam. „Te is öltözz!” – szóltam az asszonyra.

– Nem sírt. Egy szót se szólt, csak öltözni kezdett ő is. Megvártam, ameddig elkészültek. Ameddig fölhúzta egyenként a sárga csizmákat is. És ez volt a hiba. Ma már tudom, hogy ez volt a hiba. Mert ameddig mezítláb állott ott előttem,

addig lehetett volna beszélni vele. Addig csak egy mezítlábas, beijedt ember volt. De ahogy rajta volt a sárga csizma, egyszerre úr lett megint. Már nem reszketett a keze. Már nem úgy állott ott, mint a tetten fogott tolvaj, nem. Istállómester lett újra.

– „Idefigyeljetek – mondottam és előbbre mentem az asztalig –, szerződést csinálunk!” „Mit?” – kérdezte az istállómester. „Szerződést! – mondottam. – Asszony, végy elő papirost meg plajbászt. Te értesz a betűkhöz.”

– Az asszony, szegény, nem szólott egy szót sem. Ha azt mondom neki akkor, ugorj a kútba, beugrik. Sápadt is volt nagyon. Úgy sajnáltam szegényt, hogy szakadt meg a szívem. De mindegy.

– Szóval, elővette az asszony a ládafiából a papirost meg a plajbászt. „Ülj az asztalhoz!” – mondtam. Odaült. „Írjad!” És ő írta, a maga nagy kerek betűivel, ahogy azt az iskolában tanították, amit mondtam. „Én, alolírott bárói istállómester Isten és a törvény előtt elkötelezem magamat, hogy ezt és ezt az asszonyt, akit szerelemmel elcsábítottam, és akivel hogy tetten érettem, beüsmerem, Isten és az emberek színe előtt hites feleségemmé teszem, és véle életemet hűséggel megosztom. Isten engem úgy segéljen!”

– Az asszony, szegény, írta, becsülettel. „Na – mondom, mikor készen lett az írás –, most írja alá!” „Én-e?” – nézett rám az istállómester. „Maga hát!” „Micsoda hülyeség ez?” – mondja ő. „Hülyeség vagy nem hülyeség – mondom – ,ez mostan nem számít. Tessék aláírni!” Hogy ő nem evett bolondgombát, mondja. Nem-e? Hát mit? Nézze, kezdi ő, így meg így. Semmi, mondom, tessék aláírni! Ha elfacsarta egy asszonynak a fejit, akkor legyen is ember hozzá. Elkezd erre hepciáskodni, hogy így meg úgy, mit gondolok én, ő úriember, nem vehet el akármifélét feleségül. „De a patikuskisasszonyt igen?” – kérdem én. „Azt igen – feleli ő –, az hozzája tartozó úri rangú.” „S a becsület az nem tartozik az urasághoz, mi? – kérdem. – Egyiket elbolondítani, a másikat feleségül venni?” „Mit tudok én erről?” – kérdi nekimérgesedve. Ezt és ezt. És mondom neki, hogy mit tudok.

– Az én asszonyom, az, szegény, mind ez ideig egyetlen szót sem szólt, csak ült, és nézett maga elé. Hanem erre aztán egyszerre kiszakadt belőle a sírás. Ráborult az asztalra, és úgy zokogott, hogy rossz volt hallani. Rátettem a kezemet a vállára. „Ne sírj – mondottam –, eligazítok én mindent. Ne sírj!” De ő csak sírt, szegény.

– „Na – mondom a sárgacsizmásnak –, aláírja vagy nem?” „Nem.” „Nem-e?” „Nem.” Megmutatom neki a baltát, amelyik mindvégig a kezemben volt. „Most sem?” „Nem.” „De az apád istenit – mondom neki –, nem kell neked ez az asszony?” „Nem.” „Hijnye, a keserves nemjódat, hát mit rontottál bele az életibe akkor?!” Kotorászni kezdi a zsebeit, hogy aszongya, ad húsz forintot, s legyen békesség.

– Így volt ez, tudod. A húsz forint a keziben volt, amikor a baltával lesújtottam reá. Ott is maradt a keziben, még a csendőrök sem tudták kiszedni

onnan. Hanem az asszony, tudod, azt nem felejtem el soha. Visítva fölugrott és rávetette magát a sárgacsizmásra. Arra az utolsó pimaszra, aki ott tagadta őt meg, egy perccel azelőtt, füle hallatára. Rávetette magát, ahogy eldőlt a földön, és úgy sírt, de úgy, hogy nem bírtam hallgatni. „Te – mondom –, ezt siratod, ezt az utolsót?" „Gyilkos! – sikítja. – Gyilkos! Öljön meg engem is! Öljön meg engem is, ha őt meg tudta ölni! Mert őt szeretem csak, értse meg, őt szeretem csak!"

– Így volt. Ott álltam előtte, és néztem, ahogy öleli és csókolja a padlón azt a véres, mocskos, szétforgácsolt fejű embert. És arra gondoltam: engem most elvisznek a csendőrök. És ő itt marad egyedül. Milyen élete lesz ezután? Egy halottal a lelkében, aki megtagadta őt, és egy másikkal, aki megölte azt, aki neki a legkedvesebb volt a világon. És egyedül. Mindenkinek a száján, kitaszítva, boldogtalanul. Talán meg is bolondul, gondoltam, és koldulni jár majd. És a falu gyermekei megdobálják sárral, és csúfakat kiáltanak utána. Ezeket gondoltam. Aztán lassan fölemeltem a baltát. Háttal volt, nem láthatta. Ott feküdt a földön, a halott mellett, és rázta a zokogás, és csókolta a halott véres száját.

– Így volt. Akkor már az udvar tele volt emberrel. A pitvar is. Emlékszem, hogy asszonyok ordítoztak, és gyermekek sivalkodtak. Félretoltam utamból az embereket, és kezemben a baltával megindultam. Holdvilág volt. És a baltáról csepegett a vér. Mire virradt, a csendőrségen voltam. Mikor a baltát az őrmester elé letettem, rásütött a nap, és a balta vasán megláttam egy hajszálat. Hosszú, barna hajszál volt. Véres. Levettem a balta vasáról, és eltettem, ott az őrmester előtt. Ma is megvan. A fegyver fájába fúrtam később egy lyukat, abba tettem, hogy ne veszíthessem el. Nézd! Viasszal tapasztottam be. Így volt, látod, így. Azért mondom.

Elhallgatott. Kint még egyre esett az eső. A pipa is kialudott közben. Lassú mozdulatokkal kiverte belőle a hamut, és visszatette a tarisznyába. Az asszony kinézett az ajtón, de nem látott semmit, ami odakint volt. Valahol a messzeségben járt a szemével.

– Hát így – mondotta az öreg, és sóhajtott, de nem mélyről, inkább csak megszokásból –, így van ez, az urakkal. Más az ő életük, s más a mienk. Van valami közöttünk, mint ahogy a varjú és a holló között is van valami. Pedig ez nem is volt igazi úr. Csak olyan cseléd-úr. És mégis. Hát azért mondtam el neked, hogy gondolkozz rajta.

Lassan fölszedelőzködött. Vállára lökte az átalvetőt, a puskát, fejére tette a kalapot.

– Még fiatal vagy. Nagyon fiatal. Szép. Ügyes. Kaphatsz magadnak olyat, aki… na, jó. Isten áldjon! Nem azért mondom, hogy… Ha kell valami, döngesd csak meg a fát!

Mozdulatlanul ült a kemence sarkában. Nézte, ahogy az öreg lassan kidöcögött az ajtón, fölpillantott az esőfelhős égre, vette a fal mellé támasztott botot, és nekiindult a plájnak. Nézte, ahogy végigment, lassú baktatással a

tisztáson, és elveszett a szomorú, ázott fenyők közt. Aztán már csak az esőt nézte, ahogy beborította szürke bánatával a világot.

Később fölállt, és a polchoz ment. Megállt a kép előtt, nézte az idegen tornyot és az idegen házakat, és elkezdtek egymás után peregni a könnyek lefele az arcán.

Megpirosodtak az őzek. Agancsuk kifényesedett. Megcsitultak a vizek, és a bükkös halványzöld kupolákat emelt maga fölé. Tisztások naposán kinyíltak az első margaréták. Megjött a nyár.

Szépen nőtt a fű. Iván nehányszor fönt járt, kinézte a tisztáson a kaszálni való részt, botokat szúrt be a földbe a kijelölt kaszáló köré, és közben elmondott ezt-azt, amit a lenti világ dolgaiból Gyerkótól megtudott. Hogy már Ratosnya alatt építik a töltést a vasúthoz, hidakat emelnek a Maros fölé, és mérnökök járnak a Szalárd alatt is, meg mindenütt. Hogy elfogtak Dédán egy embert a csendőrök, aki kivallotta az örmény halálát is, és most keresik a gyilkost, de nem találják sehol, mert egyéb dolog miatt már télen elszökött a környékről. Hogy a ratosnyai útkaparó tehenét megrontotta a prikulics, elvette a tejét, pedig olyan jó tehén nem volt a környéken, mint az. De Bilibók maga is látta a prikulicsot az útkaparó kerítésén ülni éjtszaka, és most a pópa naponta kifüstöli tömjénnel és meglocsolja szentelt vízzel a pajtát, hogy ne merjen többé bemenni a prikulics.

Közben megnyírta a juhokat is, a nyírásra Dumitru is eljött, Birtalan, Vénség, utána báránypaprikást ettek galuskával, a gyapjú felét pedig levitték Gyerkónak, hogy adja el valami arra tévedt zsidónak, és az árán vásároljon ezt-azt, ami kell majd a gyermekhez. Iván pedig belekezdett az osztováta faragásába, amin majd meg lehessen szőni a gyapjút, ami maradt.

Az asszony egész nap ott hevert kint a tisztáson, őrizte a juhokat, meg a kecskéket, meg a tehenet, hogy át ne legeljenek a botokkal megjelölt mezsgyén, és közben nézte a kék eget, a fákat, az átfutó bodros felhőket, és ha eső volt, az esőt, és gondolkozott mindenfélén. Mellette feküdt Csobán, a kutya, és néha, amikor olyan volt a kedve, különös játékot űzött vele. Ránézett a fekvő kutyára, és arra gondolt, hogy egy medve áll az erdő szélén. Erősen gondolt rá. És a kutya egyszerre nyugtalan lett, fölütötte a fejét, aztán fölugrott, és borzolt szőrrel ugatni kezdte az erdőt, amíg nevetésével föl nem riasztotta. Akkor csodálkozott, és elszégyellte magát, lesunyította a fejét, és visszafeküdt a helyére. De néha még lopva az erdő felé sandított, mint aki nem biztos abban, hogy álmodott-e, vagy valóban látott valamit.

Néha már nem is játék volt. Valamelyik kecske túllegelt a boton, és az asszony csak ránézett a kutyára, és ráparancsolt a szemével, hogy kergesse vissza a kecskét. És a kutya fölpattant a földről, és teljesítette a parancsot. Olykor, ha esett az eső, nem is ment ki az állatokkal. A küszöbön ült, és onnan figyelte őket, és ha valamelyik átlépte a mezsgyét, visszafordította a szemével. Már nem is csodálkozott ezen, valahogy természetes volt. Mint ahogy természetes volt az is,

hogy előre megérezte, ha jött valaki, Iván, Birtalan, vagy Dumitru. Vagy Vénség. És természetes volt az is, hogy rájok néz, belenéz a szemükbe, és tudja, hogy miért jöttek. Azért, mert mondani akarnak valamit? Vagy, mert csak erre vitt az útjuk? És látta a szemükben azt is, hogy hol voltak ezelőtt, mi történt velök, és néha azt is meglátta, amit ők még nem tudhattak.

Így volt Dumitruval is, amikor egy reggel rosszkedvűen jött lefele a plájról. Már messziről érezte rajta a bosszúságot. Nem is állt meg mellette, pedig ott legeltette az állatokat kint a tisztáson már, és a közelében ment el, mégsem állt meg. Nem is köszönt, nem is nézett oda. Mint egy vén, magányos, vert farkas, úgy ment lefele. Utána kellett szóljon:

– Dumitru bácsi! Nem találta meg?

– Hö – torpant meg az ember –, mit mondasz?

– Nem találta meg a farkast?

– Hö! Honnan tudod?

– Pedig ott van. Várjon csak! Nincsenek ott sziklák a közelben?

A sötét ábrázatú ember visszajött nehány lépést. Megállt.

– Hö? Sziklák? Vannak, hát.

– Két szikla között egy hasadékba van beesve – mondotta mintha csak ott állana előtte, és látná –, valami bokor áll ki a hasadékból, az takarja el. Attól nem találta meg.

És valóban látta is abban a pillanatban. A sziklákat, a hasadékot, a zöld bokrot a hasadékban, s alatta egy sovány, döglött farkast.

– Egy száraz facsonk is van a közelében. Már majdnem fehér. Tele van lyukakkal, amiket a harkályok fúrtak belé.

Dumitru még közelébb jött.

– Honnan tudod? – kérdezte bizalmatlanul.

Erre nehéz volt felelni.

– Menjen vissza, Dumitru bácsi, és meglátja, hogy igazat mondok. Sovány a farkas, és nem is nagy. A hasán véres.

És nevetett hozzá.

– Úgy is van – mondotta Dumitru komolyan, és szemei fürkészve nézték az asszonyt –, kis nőstényfarkas, sovány, mert szoptatós. Két hétig jártam utána. A kölykeit már mind összeszedtem, csak ő volt hátra. Végül bejött a hívásomra. A kölyöksírásra, tudod. Hasába kapta a lövést. Fölbucskázott, de aztán elment.

– Ott van a hasadékban.

– Várj! Ez tegnap este volt. Fölbucskázott; azt hittem, ott marad. De mire áttörtem a málnáson, nem volt ott. Vér is alig. Már sötétedett, hát nem kereshettem tovább. Ott aludtam a nyomán. Éjjel jött egy kis permeteg, elmosta a vért. Mostanig kerestem, de nem volt sehol.

– Ott van, mondom, a hasadékban. A bokor alatt.

– Jártál ott? Megtaláltad?

– Nem.

– Hát?

– Menjen vissza, mert ott van. A fehér facsonkot keresse, a lyukakkal. Attól nem messze van a hasadék. Bokor áll ki belőle. Azt hiszem, bodza.

– Hö.

Morgott még valamit, de azt nem lehetett érteni. Állt, nézte az aszszonyt. Aztán elindult vissza a pláj felé. Délután került újra elő. Tarisznyáján ott lógott a véres farkasbőr.

– Te. De honnan tudtad? Honnan tudtad?

– Nem tudom – felelte az asszony, és vállat vont.

És valóban nem tudta.

Ezek a dolgok valahogy úgy jöttek, egy ismeretlen és titokzatos ködből, és amikor végük lett, úgy pattantak el, mint egy buborék. Semmi sem maradt utánok. Mintha egy ismeretlen ködből kinyúlt volna valami, és visszahúzódott volna megint. Egy ismeretlen, titokzatos ködbe.

Eleinte gondolkozott rajta. Próbálta így-úgy megmagyarázni ezeket a jelenségeket. De hiába. Minden magyarázat, amit a fejében kieszelt, sánta volt, és szánalmasan szegény. Aztán már nem is keresett rá magyarázatot. Igyekezett megfigyelni ezeket a jelenségeket, rendszerezni. Hogy mikor jönnek, hogyan kezdődnek, miképpen alakulnak. Rájött, hogy kétféle van: az egyik, amikor ő akar valamit. Akarja, hogy ez és ez történjék. A kutya szökjön lábra és ugasson. Ez abból áll, hogy erősen rá kell nézzen a kutyára, és nagyon erősen kell akarja azt, hogy lábra szökjön és ugasson. Ez a nagyon erős akarás, ez az, ami lábra készteti és megugattatja ilyenkor a kutyát. Csak néz rá, és akarja. Mikor az akarás odáig jut el, hogy olyan már tőle, mintha sok-sok hangya nyüzsögne a fejében, akkor a kutya fölszökik, és elkezd ugatni. Ez az egyik fajtája a titoknak. A másik az, amikor ránéz valakire, csak úgy, anélkül, hogy akarna tőle valamit, vagy különösebben nézné. Csak éppen nézi. A szemét. És egyszerre csak mintha valahol valami megütné belül. Egy kis ütés az egész, valahol bent. Nem is ütés: rándulás. Valami megrándul valahol. Aztán a tarkóján kezdődik valami, valami zsibongás, és lassan leszalad, végig a hátán. És akkor már látja a képet. Egy képet. Nem az ember szemében. Valahol saját magában, bent. De úgy, mintha ott lenne a valóságban is, azon a helyen, olyan élesen és tisztán. És tudja is már, abban a pillanatban már tudja, hogy ez volt. Vagy ez lesz. Nem úgy, hogy talán volt, vagy talán lesz. Hanem határozott biztonsággal. Volt. Lesz. Mint ahogy a fekete válik el a fehértől, úgy. Néha csak egy pillanatig tart, néha hoszszasabban. Néha csak megvillan egy kép, és már csak az emléke van meg. Máskor hosszasan ott van benne valahol, és újabb és újabb képek jönnek hozzá, folyton újabbak és újabbak, és az a bizsergés a tarkótól lefele a hátig egyre tart, és minden új képnél új ütés vagy rángás ott bent… amíg aztán egyszerre vége van. És akkor olyan, mintha álomból ébredne, szinte csodálkozva kell körülnézzen, hogy hol is van, és beletelik egy kis idő, amíg újra

visszatér minden. És ilyenkor valami álmos fáradtság marad a fejében, mintha rosszul aludt volna éjjel, vagy valami ilyesmi.

Megpróbálta ezt is akarattal csinálni. Amikor jött Iván, vagy valaki. Belenézni a szemébe, és akarni, hogy jöjjenek a képek. Látni, hogy honnan jön. Vagy hova megy. Ilyenkor ritkán sikerült. És csak úgy egy-egy pillanatra villant meg valami, az is elmosódott volt, és nem lehetett kivenni tisztán. Aztán abbahagyta, és beszélgettek. Vagy ültek a juhok mellett, és hallgattak. És akkor egyszerre csak, egészen váratlanul, valahogy összetalálkozott a szemük, és akkor. Az az ütés bent… és ott volt a kép. Tisztán, világosan, elevenen. Talán éppen arra gondolt a másik ilyenkor? Lehet. De nem volt biztos a dologban. Rejtélyes homály födte a titok eredetét. Csak a titok volt ott. De hogy honnan jött, s miért, s hogyan: azt nem lehetett tudni.

Belenyugodott hát, és nem töprengett rajta. Ott volt körülötte a nyár, a maga békéjével és azzal a belső békével, amit a kiteljesedő anyaság hozott magával, és ez a kétféle békesség megtöltötte egészen. Sokat evett, a juhok jól tejeltek, volt orda, sajt bőven, bálmos, zsendice, belekeverte a kecskék tejét is, ha nem volt elég, a tehén sem apasztott még el egészen, Iván is hordta föl rendes időben a málélisztet, gomba is akadt már az erdőn, a tisztás tele volt vadsóskával, nyúlsalátával: volt mit enni, és evett is sokat. Dolga nem sok volt, csak a fejés, meg a sajt, huszonhét fejős állat után, a nap java részét elheverhette a fű közt, míg az állatok ropogtatva rágták körülötte a gyepet, s ez szép volt, így heverni köztük, és a kék eget nézni, vagy a bodros, kövér felhőket, és hallgatni a szellőt, ahogy a fák közt átszaladt. Szép volt, békés és nyugalmas. Szinte megállt az idő ott fönt a Komárnyikon. Csak reggel volt, délelőtt, dél, délután és este. És éjtszaka. És aztán újra reggel, délelőtt, dél. Mintha mindég ugyanaz a nap tért volna vissza, ugyanazzal a napkeltével és ugyanazzal a napnyugtával. Ugyanazokkal a dolgokkal: fejéssel, tereléssel, őrzéssel, hogy le ne tapossák a szénát; tűzgyújtás, rőzseszedés, víz, étel, heverés, bámészkodás a napfénybe, játék a kutyával és a kiskecskékkel. Mintha mindég ugyanaz a nap tért volna vissza. És jó volt az így. Megállt az idő a Komárnyik fölött.

De aztán egyszerre csak jött egy reggel.

Már az ébredés is furcsa volt. Mintha valaki belépett volna az ajtón. Fölriadt. Fölült az ágyon. Nézett. Hallotta verni a szívét. Félhomály volt még, akkor virradt. Az ajtó csukva volt. A szoba üres. Nehány pillanatig így ült, mozdulatlanul, és figyelt. Csak a szíve vert hangosan. És a szívverések mögött, egészen halkan, egy másik kicsi szív. Aztán a polcon megmozdult a pele, és gyors kapirgálással fölsurrant a gerendákon.

Elmosolyodott. Kezét odatette, ahol az a másik kis szív dobogott, és számolgatta a halk, remegő dobbanásokat. „Semmi – gondolta –, rosszul feküdtem.”

Fölkelt, fölöltözött. Lement a vízre. De a veder kicsúszott a kezéből. Fejésnél földőlt a sajtár. A pajta előtt megbotlott egy kőben, és majdnem elesett. Aztán egyszerre csak ugatni kezdett a kutya. Kiszaladt, de nem volt kint senki. A kutya az erdő felé ugatott, de hiába figyelt, nem mozdult semmi. Megnyugtatta a kutyát, és bement. Egy idő múlva újra ugatott a kutya. Kiszaladt, de megint csak nem volt semmi. Akkor már tudta, hogy ez a nap nem olyan, mint a többi volt.

Nem az egymagában, hogy riadva ébredt, hogy kicsúszott kezéből a veder, földőlt a sajtár, megbotlott a kőben, és hogy a kutya ugatja a semmit. Ezek külön-külön mind megtörténtek máskor is. De, hogy így együtt. És már maga az, hogy kiszaladt, amikor ugatni kezdett a kutya, kétszer is. Igen, érezte tisztán, hogy az a nap valamit tartogat magában. Valamit rejt.

Minden azt jelezte.

Hűvös északi szél indult. Valahol a gerincen csikorgott egy fa, és ez a csikorgás egészen különösen visszhangzott végig az erdőn. A varjak elhagyták fészkeiket, és csapatba verődve keringtek a fenyves fölött, ide-oda csapódva, mint ősszel, havazás előtt. Később egy nagy, sötét madár szállt föl a fenyvesből, és egyenes vonalban áthúzott a tisztás fölött. Csak egyet-egyet billentett a szárnyán. A varjak csapatostul vetették magukat utána, és különösen élesen károgtak.

A hangokkal volt valami azon a napon. Mintha élesebbek lettek volna, tisztábbak, mint máskor. És a színek. A szél felhőket hozott északról, és ezek a felhők kékek voltak egészen, sötétkékek, és egyszerre csak hó kezdett hullani belőlük, apró, éles szemű hó. Aztán nagy, puha pelyhek, lucskosak. A nap még sütött keleten, a Kelemen fölött, ott állt még, és ragyogott. De mégis olyan volt minden, akárha este lett volna. Szinte sötét. Mintha egy óriási, fekete árnyék borult volna a földre. Aztán egy idő múlva a napot is elnyelte ez a sötétség, és havazott. És hallani lehetett a szelet a gerincen, ahogy zúgatta a fenyőket.

Aztán egyszerre csak vége volt. A szél elrohant a felhőkkel délnek, és zöldeskékre súrolva maradt mögötte az ég. Egy idő múlva a nap is előkerült megint. A levegő friss volt még mindég, és a tisztást ujjnyi hó takarta. Hajlott fejjel álltak a margaréták. A bükkök ágai meggörbültek a súly alatt.

Később már semmi sem látszott az egészből. Csak éppen, mintha egy erős harmat hullt volna az éjjel, úgy csillogott a fűszálak hegyén a sok ezer vízcsepp. Napsütés ragyogtatta a levegőt, az erdők fehér párákat izzadtak a melegben, szinte hallani lehetett a lihegésüket is. Szúrt a nap, valósággal. A levegő percek alatt fülledt lett a fölszálló gőzöktől, és hallani lehetett a földet, ahogy szomjasan szortyogva itta be a vizet.

Kihajtotta az állatokat. Fönt a kaszáló sarkában egy őz állt, és nézett lefele. Sárgán világított a sötét fenyők előtt. Sokáig állt ott mozdulatlanul, mintha megbabonázta volna az erdő.

Visszament a házhoz, és egy darabig a küszöbön ülve figyelte az állatokat. De valami nyugtalanság lappangott benne. Minduntalan fölszökött a küszöbről,

anélkül, hogy oka lett volna rá. Olykor a ház sarkáig ment, és lenézett a bükkös felé. Valami érzés volt ez, hogy arra kell néznie. De semmi sem mozdult az ösvényen. Végül fogta a kopott, hosszú szőrű birkabőr bundát, és kihurcolta az állatok mellé. Ott leterítette a gyepre. és végigfeküdt rajta. Melléje telepedett a kutya is, de nem aludt. Föltartott fejjel figyelt folytonosan, mintha ő is várna valamit.

Csak a juhok voltak nyugodtak, mint mindég. Rágták egykedvűen a füvet, nem néztek semerre, és nem törődtek semmivel. A tehén néha böglyök után csapkodott, a kecskegidók ugrándoztak, a bárányok futkosni kezdtek elé-hátra, és ez a sok megszokott látvány rendre megnyugtatta őt is. Végignyúlt a bundán, hanyatt, kezét a szeme elé tette, mert nagyon fényes volt az ég, és hagyta, hogy a zsongó nyári csönd köréje boruljon, mint egy nagy, zöldeskék harang, és belenyomja valami kellemes, puha semmibe.

Arra riadt, hogy ugat a kutya.

Villámgyorsan ült föl, a szíve hangosan vert. A kutya lefele nézett és ugatott. Az ösvényen egy ember jött fölfele, már elhagyta a bükköst, és a forrásnál betért a ház felé. Messziről látszott, hogy úrféle ember. Fején zöld kalapot hordott, sötét színe volt a ruhájának, és a vállán megcsillant egy fegyver fekete csöve.

Az asszony ült a bundán, a szíve dobogott bolondul, de nem mozdult. A kutya ugatott tovább. Az ember a házhoz ment, benézett az ajtaján, talán szólt is valamit, de az nem hallatszott odáig. Aztán megfordult a küszöbön, és fölnézett az állatok felé. A kutya még mindig ugatott.

– Hallgass! – szólt rá szinte ingerülten, azzal lassan fölállt, fölvette a bundát is a földről, vállára akasztotta, és megindult lefele. Már nem vert a szíve. Nyugodt volt. Valami szép, komoly nyugalmat érzett. Nem is jutott eszébe, hogy fusson, pedig tele volt örömmel, az ujja hegyéig. Testének minden porcikája örvendett, de ez az öröm egy komoly és nyugodt öröm volt, szinte öntudatos öröm. És lassú léptekkel vitte magában ezt az örömöt lefele, annak, akit egyedül illet az ajándék.

Az a másik, ott lent, szintén megindult fölfele. Puskáját előbb a falnak támasztotta, kalapját letette a padra, és úgy jött. Hátrasimított fényes, fekete haján villódzott a napfény. Simára borotvált barna, fiatal arcán mosolygás ült. Szürke szeméből pajkos derű sugárzott.

– Szervusz, tündér!

Hangja erőteljesen harsant végig a tisztáson. Bátran, fiatalon, mint egy kora reggeli szél, amelyik megcsapkodja a fákat.

Az asszony léptei nem gyorsultak meg. Éppen olyan nyugodtan és komolyan jött tovább. Szemei is komolyan néztek a vidám, szürke szemekbe. A férfi előtt megállt, és csak ennyit mondott:

– Hát megjött.

De szívének minden melegsége, minden öröme és beteljesült boldogsága benne volt ebben a két szóban.

Nézték egymást. A férfi kissé meglepődve, csodálkozva. Az aszszony kutatva, keresve, régi emlékek nyomait gyűjtögetve az ismerős arcon.

– Te…! Megnőttél! Valahogy más vagy, mint…

– Mint amikor elhagyott, ezt akarta mondani, ugye?

– Mint amikor utoljára láttalak – javította ki gyorsan a férfi a szavakat.

Az asszony alig észrevehetően elmosolyodott.

– Mennyi ideje annak? Fél év? Több.

A férfi elkomolyodott.

– El kellett utaznom. Hirtelen jött. Apám akarta. Nem volt időm elbúcsúzni tőled.

– Jobb is volt – bólintott az asszony –, a búcsú szomorú mindég.

Lassan mentek egymás mellett, le a házhoz. A férfi néha oldalról, lopva az asszonyra nézett. Az nyugodtan adta vissza a pillantást ilyenkor. De nem beszéltek.

A ház küszöbén megállt a férfi, és visszanézett a tisztásra. Mélyet sóhajtott.

– Sokfele jártam. Sok mindent láttam, ami szép volt. De sehol sem volt olyan szép, mint itt. Még a levegő is más.

– Majd elmondja, ugye, mindazt a sok szépet, amit látott? És amíg mondja, látni fogom én is.

– Ó… nem tudom. Neked talán nem is lenne szép.

– Mért? Ami egyszer szép…?

– Tudod… nem mindenkinek egyformán szép minden. Ha idehoznék valakit azokból a városokból, talán az sem látná ezt itt szépnek. Azt mondaná rá, hogy primitív.

– Az mi?

– Hogy sok minden hiányzik, tudod. Amit megszokott az ember. – Mélyet, nagyot lélegzett. – De most itt vagyok. Estére fölhozzák a holmimat. Legalább két hetet maradok.

Az asszony bement a házba. Levette válláról a bundát, fölakasztotta a helyére. Bentről kérdezte:

– Aztán újra elmegy?

A férfi meglepetten fordult feléje.

– Mi? Sajnos, nem maradhatok egyfolytában többet. Az embernek egyéb dolgai is vannak. A birtok, meg a perek, meg sok minden más. Örvendj neki, hogy nem tudsz róluk. Szívesebben élnék én is itt fönt, mint te, és vadásznék egész életemen keresztül…

Szó nélkül elfordult, és a kemencéhez ment. Fölkaparta a hamu alatt a parazsat, rőzsét vetett rá. A férfi odament hozzá.

– De gyere már, hadd nézzelek meg! Még meg se csókoltál!

Magához ölelte a vállait, és szájon csókolta. Az asszony puhán adta vissza a csókot, de két tenyerét öntudatlan védekezéssel feszítette a férfi mellének.

– Ne szorítson úgy…

A férfi lihegett. Szeméből kis zöld szikrák pattantak.

– Mit kényeskedsz… gyere…

Egy gyors mozdulattal kiszabadította magát.

– Gáspár… vigyázzon!

– Mi?

– Nem szabad.

A szürke szemek elsötétedtek. Döbbenve néztek az asszonyra.

– Te… csak nem…?

Bólintott:

– Igen, Gáspár.

Nehány pillanatig megütközve nézte. Szeme végigfutott az aszszony elformátlanodott alakján. Szinte tétován.

– Nem is vettem észre. Azt hittem, a ruhád olyan furcsa. Te… erre nem gondoltam. És most… így… persze nem lehet…?

– Hova gondol!

Szinte bosszúsan vágta ki ezt a két szót. Maga is megijedt tőlük. Szelídebbre fogta:

– Él…! Nem hiszi? Tegye ide a kezét!

Megfogta a férfi vonakodó kezét, és a hasához szorította.

– Érzi? Ver a kicsi szíve! Néha még rúg is!

A férfi elvonta a kezét. Szinte irtózva kérdezte:

– Rúg?

– De még hogy!

Valami furcsa, kellemetlen csönd esett közéjük. Valami fázó meztelenség volt abban a csöndben. Az asszony zavartan figyelte. A férfi elfordult, és körülnézett a szobán.

– Hát az mi? – kérdezte, és a ládára mutatott.

– Iván faragta, meg Birtalan bácsi – magyarázta az asszony fölszabadultan, hogy végre megtörött az a különös csönd –, a ruhák vannak benne, meg mindenfélék.

– Megkaptad az ősszel, amit küldtem? Pokrócokat, mindent?

– Meg, hogyne.

– Hát az ott miféle a polcon?

– Az? Nem ismeri meg?

Közelebb ment.

– Aha. Látom. Hát megkaptad. Éjtszaka írtam, sokat ittunk azon az éjtszakán. De azt hittem, úgysem kapod meg. A címzés miatt.

– Megkaptam – felelte az asszony halkan, és a hangjában csalódás volt. Gondolkozott egy keveset, hogy mondja-e, ne mondja, aztán kimondta mégis: – Én is küldtem egyet.

– Mit? – fordult meg a férfi hirtelen, és szinte ijedten bámult rá.

– Egy ilyen… egy ilyen írást.

– Hogy?

– Én megmondtam Birtalan bácsinak a szavakat, ő meg levitte Ratosnyára, és Bilibókkal együtt papirosra tették. A várost is ráírták. Ezt ni, ami a képen van. Meg a tornyot.

A férfi arca bosszúsan megrándult.

– Szamárság – mondta, és elfordult. Kinyitotta a belső szoba ajtaját, és benézett. – Nyisd ki az ablakokat, hogy szellőzzön át a szoba. Estére tehetsz egy kis tüzet is. A holmit addigra fölhozzák. Akarattal rendeltem így – tette hozzá bosszúsan –, hogy magunkban lehessünk az első órákban. Na, mindegy. Most átmegyek az Iszticsóba, egy erős bakot hagytam ott az őszön. Sötétedés után itt leszek.

– Nem is eszik?

– Ha tudsz valamit adni gyorsan.

– Készítek.

– Akkor siess!

Kiszaladt fáért. Megrakta a tüzet. Aztán vizet hozott. Serényen mozgott. A tűz lobogva égett, hamarosan forrni kezdett a víz is. Beleöntötte a málélisztet, aztán előkészítette a túrót. A férfi közben kiment. Fütyörészve körüljárta a házat, majd leült a padra, kint a napon.

– Te! Azt ott fönt kaszálónak jelöltétek?

– Igen – felelte az asszony bentről.

– Nem mennek bele az állatok, amíg magukra vannak?

– Ott a kutya.

– Hogy tanítottad meg rá?

– Nem kellett azt tanítani, megértette magától.

– Érdekes.

Még ült ott kint egy ideig, aztán bejött. Az asszony már akkor a puliszkát kavarta. Lézengett a házban, aztán megállt mellette.

– Mit főzöl?

– Puliszkát.

– Aha. Meglesz hamar?

– Meg.

Elővett egy lábast, megkente zsírral, aztán elkezdte rakni belé a puliszkát meg a túrót. Egy réteg puliszkát, egy réteg túrót. Újra egy réteg puliszkát, újra egy réteg túrót.

– Túrós puliszkát csinálsz?

– Azt.

– Rég nem ettem.

– Abban a városban nem csinálják?

A férfi halkan fölnevetett.

– Ott? Nem.

– Hát mit esznek ott az emberek?

– Ajjaj. Ezermindent. Nem ismered azokat az ételeket úgysem, hiába mondom. Soká tart még?

– Egy perc.

A lábast föltette a tűz fölé. A túró sercegve olvadt. Sárga zsír lepte el a lábos tetejét.

– Hús nincs, ugye?

– Nincs.

– Na, majd lesz. Te hogy jutsz húshoz?

– Egyszer levágtam egy bárányt. De ez még akkor volt, amikor a juhokat nyírtuk. Egyszer meg egy kakast. Télen is megettem egy kakast.

– És máskor mit ettél?

– Puliszkát.

– Mindég csak puliszkát?

– Nem éppen mindég. Mert van gomba is, meg aztán hal, meg baraboly, meg ez-az. De legtöbbször puliszkát.

– S nem untad meg?

Az asszony csodálkozva nézett rá:

– Nem értem, mire gondol. Hiszen mindenki puliszkát eszik.

A férfi nem szólt többet. Kiállt az ajtóba, és nézte a tisztást. Egy idő múlva megkérdezte:

– Tej van elég?

– Még ad a tehén. Aztán itt vannak a juhok meg a kecskék.

– Majd kicseréljük egy kisborjúsra. Jól adnak a juhok?

– Azok igen. A kecskék is, csak sok kell a gidóknak. Mindegyik alatt kettő van.

– Mért nem vágsz le belőlük?

– Levágni? Kár lenne.

A túrós puliszka megsült. Tányért tett az asztalra, melléje villát.

– Készen van – mondotta.

A férfi bejött, leült.

– Te nem eszel?

– Majd azután.

– Mért?

– Azt hiszem, így szokás.

– Nem mindenütt – felelte kurtán a férfi.

Aztán evett. Az asszony lement a korsóval a vízre, följött, és a korsót az asztalra tette.

– Bor, pálinka, ilyesmi persze nincs.

Megrázta a fejét:

– Nincs.

– Na, estére már lesz.

Bevégezte az evést, húzott a korsóból, és fölállt.

– Jó volt – mondotta.

– Ízlett? – kérdezte az asszony, és mosolygott.

Visszamosolygott rá. Most először mosolygott úgy, mint régen.

– Nagyon. Rég nem ettem ilyen jól. És rég nem ittam ilyen nagyszerű vizet.

– Váljék egészségére!

– Köszönöm. Hogy is hívnak?

– Engem? Tündér. Boszorkány. Volt sok nevem.

– Jó-jó. De az igazi?

– Nuca.

– Hát köszönöm, Nuca, az ebédet. Ha Iván jön, mondd meg, hogy az Iszticsóra mentem. Csomagoljatok ki, rendezzetek el mindent, Iván pedig maradjon itt reggelig, valahol elhálhat. Érted? Parancsaim lesznek a számára. Hát Isten áldjon, Nuca! Viseld jól magad! Ha lövést halltok, Iván jöjjön elébem a plájon!

Azzal vette a kalapját, a puskáját, és ment. Vidáman, ruganyosan, könnyű léptekkel. Egyszer se fordult vissza, egyetlenegyszer sem. Az asszony az ajtóig ment, onnan nézett utána. Kissé szomorúan, kissé riadtan, mint aki nem érti, hogy mi történt, nem érti, hogy miért szomorú, csak érzi magában bent, hogy valami nem úgy van, mint ahogy kellene legyen. És hogy ez szomorú, mindennél szomorúbb a világon.

Mikor Iván megérkezett a lóval, éppen terelte be a juhokat az esti fejéshez. Szemei vörösek voltak egy kicsit, mintha sírt volna. Az orosz ránézett, de nem szólt semmit. A juhokat berekesztették a karámba, aztán leszedték a lóról a poggyászt.

– Hagyd csak – mondotta Iván –, majd én behordok mindent.

Az asszony elmondta az üzenetet, aztán visszatért a juhokhoz. Mire a fejéssel elkészült, és újra kieresztette az állatokat legelni, már a nap a gerincen ült, és véresre sebezte magát a fenyők csúcsaiban. Iván a belső szobában rendezgette a holmikat. Az asszony oltót tett a tejbe, aztán bement Ivánhoz.

– Segíthetek valamit, Iván bácsi?

– Ezeket itt ni, átviheted – mutatott a plájász egy rakás holmira a padlón. Voltak ott üvegek, különböző nagyságú dobozok, papirosba csomagolt mindenfélék.

– Ezt mind?

– Azt-azt. Mind ennivaló.

Rendre áthordott mindent és fölrakta a polcra. Iván elkészítette túl az ágyat, fát hordott be, tüzet tett.

– Az urak szeretik, ha tűzszaga van a szobának – magyarázta.

– Igen, mondta is, hogy gyújtsunk be estére.

– Na, ugye! Tudom én azt. Ismerem a szokásaikat.

Úgy beszélt, mintha valami különös, ritka élőlényről lenne szó, amelyik más, mint az ember. Rendkívüli szokásai vannak, tulajdonságai, amiket ki kell ismerni, természetrajza, amit csak az tud, aki foglalkozott velük.

Az asszony végigjárta a belső szobát. Itt-ott elrendezett valamit, leporolta a függönyöket, egy pókhálót leszedett a mennyezet sarkából, és közben kíváncsian nézegette a szögekre kiakasztott ruhákat, a polcra elrendezett fehérneműt, megtapogatta őket, meg is szagolta. Furcsa, idegen illatuk volt. Nem rossz és nem kellemetlen: kellemes, jó illatuk volt, de idegen illatuk. Rettenetesen idegen illatuk.

– Milyen szag ez? – kérdezte Ivántól, aki éppen a tüzet nézte meg.

– Úri szag.

– Ilyen is van?

– Az uraknak igen. Azoknak ilyen a szaguk.

Arra gondolt, hogy ősszel vajon miért nem vette ezt észre, ezt a különös idegen szagot? Mert ősszel nem érezte ezt. Ősszel más volt. Igen, ősszel minden más volt.

Kiült a küszöbre, és nézte az erdőt. Egy idő múlva Iván is kijött, és leült a padra. Pipára gyújtott. A pipa füstje kéken és bodrosan szállt fölfele az estébe.

– Iván bácsi!

– Na?

– Nem vett észre valamit…?

– Micsodát?

– Hogy… hogy más lett…?

A plájász hallgatott egy ideig. Maga elé nézett a földre, csak a pipája szortyogott halkan.

– Tudod, az úr, ameddig gyermek, addig nem veszed rajta annyira észre, hogy úr. Később jön. Én már ismerem ezt. Sokszor nem is kell hozzá egy esztendő. Még fél esztendő se. Egy hónap is elég. Csak elutazik a gyermek, valahova messzire, egy olyan fene nagyvárosba, ahol mind csupa kényes urak élnek, egészen más beszédűek, egészen más szokásúak, mint a rendes ember, elutazik oda, és egy hónap múlva visszatér… és már nem gyermek. Már szinte nem ismersz rá. Más a beszéde, mások a szokásai, mint azelőtt. Mások az örömei, mint azelőtt. Másképpen gondolkozik, és másképpen beszél, mint ahogy gondolkozik, és soha sem tudod, hogy tulajdonképpen hogyan állsz vele. Így van ez az urakkal. Én már ismerem. Közöttük is van rossz ember, és van jó ember, és a rossz ember is néha jó, és a jó ember is néha rossz, éppen úgy, mint miközöttünk. Csak éppen annyi a különbség, hogy ha egy jó úr rosszat cselekszik, arról sokkal többet beszélnek a népek, mint ha egy rossz úr jót cselekszik. Mivelhogy a jó az mindég egyforma, akár parasztember csinálja, akár úr. De a rossz, az az úrnál mindég nagyobb szelet támaszt, mint a magunkfajtánál. Ez így van. Ezt tudni kell.

– És… és nem lehet az… hogy egy olyan úr, egy olyan úrféle ember, tudja… olyanná legyen újra… tudja, csak úgy, lassan, újra… mint amilyen volt azelőtt, mielőtt elment oda, messzire…?

Iván megcsóválta a fejét. Hangja szomorú volt, szinte részvevő.

– Nem, asszony, olyan nincs. Olyan úr nincs. Ha egyszer úr, akkor úr. Abból nincs visszatérés. Ha el is veszti a vagyonát, ha rongyosan is jár, mégis úr. Más, mint mi. A hangjában. A beszédjében. Abban, amit csinál. Abban, ahogy gondolkozik. Mindenben. Messziről megismered, ha parasztnak öltözik, akkor is. Már a fejit másképpen tartja. És amit mond, meg amit csinál, azt te csak nehezen érted meg. Sokszor meg sem érted. Éppen azért, mert úr. És ezen nem tud egyikőtök sem segíteni, és nem tehet róla sem ő, sem te. Úr. Ennyi az egész.

A nap lehullt a fenyők mögé, már csak a vére piroslott az égen. Szellő suhant keresztül a tisztáson, nyirkos katlanok mohaszagát hozta. A szürkület kibontotta puha bagolyszárnyait az erdők felé. Szúnyogok zsongtak a levegőben.

Az asszony lassan fölállt. Szeméből kitörölt gyorsan valamit, de lehet, hogy csak egy szúnyog volt.

– Berekesztem az állatokat – mondta.

Iván nem szólt többet. Csak ült a padon, szívta a pipáját, és nézte, ahogy az asszony piros szoknyája lassan távolodik a barna estében, és beleolvad a tisztás puha színei közé. Aztán megcsóválta a fejét, és sóhajtott. Majd szívta tovább a pipát, és ült a padon, mint a mozdulatlan beletörődés szobra a lehulló estében.

Már sötét volt, amikor az úrfi hazakerült. Tele volt csillaggal az éjtszaka, de a holdnak nyoma sem látszott. Mind a két mécses égett a házban. A belső szobában egy, a külsőben egy. Iván és az asszony ott ültek a konyhában. Iván a padon, az asszony a kemence sarkában. Nem beszéltek, csak éppen ültek ott, amikor nyílott az ajtó.

– De fene sötét van – lépett be az úrfi –, későn jön föl a hold, úgy látszik.

– Csak tova éjfél felé – felelte Iván, és fölállt a padról.

– Na, elhoztál mindent?

– Igen, instálom.

– Jó. Terítsétek meg az asztalt, nyissál ki egy üveg bort, aztán lássuk a vacsorát! Kenyeret, szalonnát, kolbászt. Éhes vagyok.

Azzal bement a belső szobába. Iván levett egy üveget a polcról, s kezdte kihúzni belőle a dugót. Az asszony az asztalt készítette. Két tányért tett reá. Iván végzett a dugóval, a bort az asztalra tette, aztán keresgélni kezdett a polcon. Bicskájával levágott egy darabot a szalonnából, egy darabot a kolbászból, és az egyik tányérra tette. Vágott nehány szelet kenyeret is, és elrendezte őket szépen egymás mellé a másik tányérra.

– Adj még egy tányért – mondta –, meg kést és villát!

Az asszony két tányért helyezett az asztalra. Egyiket az egyik végibe, másikat szembe vele.

– Az egyik elég – szólt Iván.

– A másikat magának tettem, Iván bácsi.

– Nekem? – az orosz egy pillanatig meghökkenve nézett az aszszonyra. – Azt nem lehet. Mi majd csak azután, ha az úrfi evett. Egy poharat is adj!

– Pohár, az nincs.

– Akkor csuprot.

Valami nem volt rendben. Az asszony érezte ezt világosan. Mintha valaki idegen lett volna a házban, szinte olyan idegen, akitől félni kell.

Az úrfi kijött a belső szobából. Ingujjban volt. Vidáman nézett körül.

– Egészen hangulatos itt – mondotta –, csak ezek a lámpák egy kissé szomorkásak. Ki kell cseréljük őket nagyobbakra.

Leült az asztalhoz, és enni kezdett. Iván az asztalhoz lépett, és bort töltött a csuporba.

– Mi ez? Pohár nincs?

– Nincsen, instálom.

Csodálkozva nézett az asszonyra:

– Hát te miből iszod a vizet?

– Korsóból – felelte az asszony bosszúsan, és elfordult. Valami fájt benne, valahol mélyen bent, kimondhatatlanul fájt. Arra gondolt, hogy ősszel mennyire örvendtek még mind a ketten a mécsesnek, és hogy egy korsóból itták a vizet akkor, és eszükbe sem jutott a pohár.

– Poharakat is kell fölhozzunk, Iván, ne feledd!

– Igenis, instálom.

– Hát ti nem esztek? Egyetek ti is! Itt van. S vegyetek még le a polcról, ha kell. Nyiss ki egy üveg bort magatoknak is, Iván!

– Ráérünk, instálom.

Az asszony hallgatta a beszédet, és olyan volt, mintha valami egészen-egészen távoli világból jöttek volna a szavak, és ő nem is értheti meg őket, mert nem ismeri azt a távoli világot. Fölkuporodott megszokott helyére, a kemence sarkára, összehúzta magát, mint aki fázik, és figyelt, figyelt, bámulva, idegenül. Iván átment a belső szobába, hallatszott, ahogy kinyitotta a kályhaajtót, és fát tett a tűzre. Mikor kijött, kezében volt az úrfi puskája, nehány piszkos színű rongy és egy puskavessző.

– Történt lövés vele, instálom?

Az úrfi hátranézett.

– Nem. Elég, ha kívülről letörlöd.

Iván törülni kezdte a rongyokkal a puskát, gondosan, aprólékosan. Az úrfi evett. Egészséges étvággyal, elégedetten, vidáman, mint aki úgy érzi, hogy minden a legnagyobb rendben van körülötte, és boldog, hogy ott lehet, ahol van.

– Nem volt semmi, instálom, az Iszticsón?

– Két sutát láttam, meg egy fiatal bakot. Az öreg nem bújt elő a sűrűből, pedig ott van, tudom. Látszott a fiatal bakon is, mert ideges volt. Friss disznótúrások is vannak a kis rétben.

– Egy koca lakik ott malacokkal.

– Láttam. De egy nagyobb nyom is volt velük. Egészen nagy nyom.

– Akkor az alighanem a félfülű kan lesz, tova a Fulgerujról. Szokott átjárni néha.

– Hazajövet megugrasztottam valamit a plájon. Azt hiszem, szarvastehenek voltak.

– Lehet, instálom. Kijárnak a fűre.

Hallgatta a beszédet. Minden szót megértett, és mégis olyan volt valahogy, mintha egy idegen nyelven beszéltek volna. Valami belső didergést érzett. Mintha egyedül lett volna valahol, hideg és nyirkos sziklák között.

Az úrfi befejezte az evést. Kiitta a bort, újra töltött magának, és azt is kiitta. Aztán hátradőlt a széken.

– Te, Iván! Találsz a csomagok között birsalmasajtot. Olyan kerek és lapos, tudod.

– Igen, instálom, itt van.

Iván óvatosan letette a puskát, kezét megtörülte, és a polchoz ment. Levett onnan egy papírba csomagolt lapos, kerek valamit, és az úrfi elé tette.

– Leszedheted az asztalt, Iván. Aztán egyetek ti is! Vegyél magatoknak, ami kell, nyissatok ki egy üveg bort is! Várj, elébb add ide a szivartárcámat, ott maradt a zubbonyom zsebében.

Iván szó nélkül tett-vett. Az úrfi szelt magának az édességből, aztán rágyújtott egy barna dohányrúdra. Hátradőlt kényelmesen, megelégedetten, és fújta a füstöt. Szeme megkereste az asszonyt.

– Fázol? – kérdezte hirtelen.

– Nem, dehogy.

– Úgy ülsz ott, mintha fáznál.

Elgondolkozva nézett rá. Tekintetük összetalálkozott. Egy pillanat volt csak az egész, de ebben a pillanatban az asszonyban bent megrándult valami. Az a furcsa, delejes ütés.

– Tojnak jól a tyúkjaid?

A kérdés már valahonnan nagyon messziről jött, nem is lehetett megérteni a szavakat. Szeme belekapcsolódott a tűnődő nézésű szürke szemekbe, valósággal fölolvadt bennök, tarkójában különös bizsergés indult, és egyszerre képek jelentek meg, zavaros és idegen képek, gyorsan, össze-vissza, aztán tele csillogó holmikkal, tükrökkel, puha takarókkal a földön, képekkel és ezer ismeretlen fényességgel és egy széles, nagy, rózsaszínű ággyal, és azon a rózsaszínű ágyon egy asszony feküdt kitakaródzva, fátyol-vékony ruhával a testén, mely éppen olyan rózsaszínű volt,

mint az ágy és mint a teste… egy fekete asszony, hosszú, kibontott hajjal, fekete szemekkel, duzzadt, piros szájjal, és a szemei és a szája nevettek, kacéran, hívogatóan, két meztelen fehér karját kitárta, mintha ölelni akarna velök valakit, és a szája megnyílt, elővillogtak belőle fehéren a fogak, és kimondott egy szót, egy szót, amit nem lehetett hallani, de mégis azonnal meg kellett érteni: Gáspár…

Egy pillanat volt. Az a vad zsibongás lefutott a tarkójáról, végig a gerincén, és aztán elsötétedett minden, a sötétség forogni kezdett, csillagok és holdak forogtak benne pokoli sebességgel, egyre sebesebben, egyetlen középpont körül, és ez a középpont mintha egy aszszonynak a húsos, piros szája lett volna, és végül holdak, csillagok és maga a sötétség zuhanni kezdett a középpont felé, egyetlen szörnyű zuhanással, tompán döndült valami, piros fények szikráztak, aztán fekete vaksötét omlott az egészre.

Mikor magához tért, érezte, hogy hosszan elnyújtózva fekszik a hátán. Valaki mintha hideg vizes ruhával dörzsölte volna a halántékát. Nagyon-nagyon messziről szavakat hallott.

– Ez már, bizony, együtt jár ilyenkor az asszonyokkal – dörmögte egy hang valahol, és hosszú időre rá egy másik sóhajtott:

– Hajjaj… erre nem számítottam, vigye el az ördög…

Fölnyitotta a szemét. Az ágyon feküdt, elnyújtóztatva, mint a halottak. Első pillantása a mécsesre esett, amelyik ott csüngött alá közbül, a gerendáról. Vakította a fénye.

– Ez… szomorkás…? – kérdezte, de a szavak dadogva hulltak ki a száján, és érezte, hogy semmi értelmük sincsen.

Iván szakállas arca hajolt föléje.

– Mit mondasz, lelkecském? Fáj valami?

– Nem, dehogy.

Lehunyta ismét a szemét.

– Aludj csak, pihend ki magad! – dörmögte az Iván hangja, és érezte, hogy valaki egy pokróccal betakarja.

– Hagyni kell, hogy pihenje ki magát. Ez már így van ilyenkor, hiába.

Érezte, hogy a hangnak igaza van. Pihenni kell, pihenni. Aludni, jó mély alvással, nem gondolni semmire. Szempillái mintha leragadtak volna. Valahol egy nagy-nagy fáradtság szabadult föl és lassan végigömlött rajta. Olyan volt, mint egy sötét, puha árvíz. Ellepte, sodorta magával, ringatta, és aztán lágyan merülni kezdett benne. Még meszsziről, mintha egy különös szél szófoszlányokat hozott volna, a hang ismerős volt valamiképpen, de már nem tudta, kitől eredhet.

– Ide fölírtam mindent. Holnap leviszed Gyerkónak. Itt van pénz hozzá. Gyerkó menjen be holnapután Toplicára, ott megvásárolhat mindent. Érted? Ha megjött Gyerkó, fölhozod a holmit. Várj, még fölírok két lámpát, amilyen nagyokat csak kap Gyerkó. A poharakat már fölírtam. Bort, disznózsírt, szappant,

mosószappant, itt fönt, azt hiszem, nincsen olyasmi… és aztán… valami ajándékot neki… tudja a fene, mit lehetne… ezt Gyerkóra bízom…

„Bízom… bízom…” – zsongott még nehányszor valahonnan nagyon messziről, mint egy elvesző visszhang, aztán minden elmerült.

Amikor fölébredt, sötét volt. Az ablakon benézett egy csillag, egyenesen őt nézte, hunyorgott. Furcsa fényű csillag volt. Mint egy szem, amelyik néz.

Sokáig feküdt mozdulatlanul, és a csillagot figyelte. Az emlékezés mélyéről lassan előjöttek újra a dolgok, az összefüggések és a képek. Előjöttek, körülzsongták, megtöltötték a szobát. Ránehezedtek, hideg, nagy terhük alatt alig tudott lélegzeni már.

Hirtelen megmozdult a gyermek. Nehány apró kis mozdulás volt csupán, alig érezhető. De egyszerre más lett tőlük minden. A szorítás fölengedett, a képek elhúzódtak hátra, valahova messze. Helyüket átadták a jövőnek.

Elképzelte a gyermeket, ahogy a bárányok után szaladgál a tisztáson. Gáspár lesz a neve neki is. És majd ez fogja összekötni kettőjüket, a gyermek. Hiába megy majd akkor bárhova, a szál vége itt marad a Komárnyikon és az ő kezében. Néha visszatér, és akkor itthon lesz. Nem szakadhat el innen soha többé. Ha nem is lehet egészen az övé, mert úrfélének született, és az úrféléknek más törvényeik vannak, de azért egy kissé mégis mindég az övé marad, s talán így is jó lesz, ha másképpen nem lehet.

Mire elkészült a beletörődéssel, kint virradni kezdett. A fölsápadó szürkület elnyelte a csillagot. A ház mögött mozgást hallott. Fölkelt, kiment. Iván nyergelte a lovat a pajta előtt.

– Jobban érzed magad?

– Nincs nekem semmi bajom, Iván bácsi – mondotta, és bement a pajtába.

Sietve megfejte a tehenet, közben hallotta Ivánt elmenni a lóval. A tejet bevitte a házba, tüzet tett. A polcon volt még nehány tojás, azokat összeszedte, vágott hozzájuk nehány szelet szalonnát, s rántottát csinált. A belső szobában megmozdult az úrfi is.

Mire az asztalt megterítette, az úrfi is kijött. Ingujjban, borzosan, vállán törülköző, kezében mosdó-holmi.

– Jó reggelt, Nuca!

– Jó reggelt!

– Jobban vagy már?

– Nincs nekem semmi bajom.

Az úrfi lement a forráshoz, megmosdott, aztán visszajött. Friss szappanszaga volt, simára fésült haja nedvesen csillogott, amikor leült az asztalhoz. Előbb húzott egyet a pálinkás kulacsból, és csak azután kezdett el enni. Jó étvággyal evett. Az asszony nézte. Az ágy szélére ült, és úgy nézte, hátulról, ahogy evett. Simára fésült haját, tiszta úri kezét, a finom szövésű inget a hátán, és érezte, hogy egy másik világból való ember ül ott az asztalnál. Kicsit szomorú érzés volt ez, de így volt,

valóság volt, nem lehetett tenni ellene semmit. S mert valóság volt, el kellett fogadni úgy, ahogyan van.

Az úrfi végzett az evéssel, megdicsérte a rántottát, a tejet, aztán fölkelt az asztaltól, bement a belső szobába, zubbonyt vett magára, és kalapot, vállára akasztotta a puskát, és úgy jött ki megint.

– Délire visszajövök – mondta –, de most mindenképpen hozok valami húst.

– Az jó lesz – felelte az asszony, és törülgette tovább az elmosott edényt.

Aztán még nézett utána a nyitott ajtón át, ahogy lassan keresztülhaladt a tisztáson az első napsugarak fényében, az elszálló harmat ezüstös párái között, lassan és kényelmesen, és valami rugalmas biztonsággal a lépésében, mint aki otthon van ezen a világon mindenütt.

Aztán egyedül maradt. És ez nem is volt rossz, hiszen annyi mindent kellett még elvégezni: megfejni a juhokat és a kecskéket, kiereszteni őket a vízre, kiterelni őket a legelőre, rendbe tenni a házat, fát és vizet hordani, csupa fontos dolog, ami mind annak a dolga, aki otthon van valahol, és gazda valami fölött.

– Én vagyok itt a gazda – gondolta magában –, és ő a vendég.

Mosolyognia kellett ezen, mert furcsa volt. De érezte, hogy minden furcsasága mögött is igazság rejtőzik benne valahol, kicsit szomorú igazság.

Délben az úrfi valóban meghozta a beígért húst. Ott volt a hátán az iszticsói nagy bak. Nyomban fölakasztotta a ház mögötti fenyőfára, megnyúzta, agancsát lefűrészelte, a húst szétdarabolta. Csobán hegyezett fülekkel állt mellette, és csattogva kapkodta el az odadobott húscafatokat.

Úgy elrendezett mindent, hogy akármelyik plájásznak becsületire vált volna. Mikor már az agancs is ott főtt a kemencén, és a bőr gondosan behamuzva fölkerült a padlásra, még rendbe tette a puskáját, majd ledobta magáról az inget, és lement a forráshoz. Ott levetkőzött egészen, és hosszasan mosdott. Kis tükröcskét is vitt magával, és az arcát is leborotválta. Az asszony a küszöbről nézte, mint ahogy egy idegen ember szokásait figyeli valaki. A karcsú, izmos férfitest a maga tökéletes szépségével emlékeket ébresztett föl benne, melyek valahol mélyen eltemetve éltek egy régi ősz emlékei között, de nyugalmasak voltak ezek az emlékek és szépek, és nem zavarta őket sem vágy, sem keserűség.

– Ezt majd kimoshatod – lökte az úrfi a sarokba a levetett szennyes inget, mikor a forrástól frissen borotvált arccal, csillogó vízcseppekkel a mellén följött –, nem sürgős, majd Iván hoz szappant a mosáshoz.

Aztán bement a belső szobába, és nemsokára friss, jó szagú ingben lépett ki onnan, olyan tisztán, hogy az asszony nem is merte volna megérinteni.

Ebédre megsütötte neki az őz máját. Utána az úrfi lehevert, pihent egy keveset, aztán újra vállára vette a puskát, és elment. Csak sötétben tért vissza.

Másnap újra hajnalban indult, délre hazajött, megmosdott, megborotválkozott, evett, pihent, és ismét elment, és ismét sötét lett, mire hazatért. És így volt ez a rákövetkező napokban is, végig. Ott volt, és mégsem volt ott.

Vendég volt, aki néha parancsokat osztott, betért a házba enni, aludni, tisztálkodni, de egyéb köze nem volt semmihez. Szót keveset váltottak egymással, esténként álmosak és fáradtak voltak mind a ketten, napközben meg nem volt rá idő. Olykor hozott egy őzet, egy császármadarat, kalapra való gombát, az asszony meg néha virágot szedett, és földíszítette vele a belső szobát, máskor szamócát rakott az asztalra.

A negyedik napon megjött Iván a vásárolt holmival, fölakasztották az új lámpákat, mindent kicsomagoltak, elrendezték az ennivalót, a bort, a szappant, a lámpaolajat, mindent. Színes cukor került elő a csomagból, meg fésű, kistükör, kicsi olló, ezeket az úrfi odaadta az asszonynak, az megköszönte szépen, és ezzel vége volt ennek is. Esténként világosabbak voltak a szobák, ennivaló volt bőven, nem is beszéltek erről többet. Iván még följött néha, elkísérte az úrfit ide vagy oda, megbeszélték különböző vadak dolgát, a fölösleges húst levitte a szállásra vagy Ferencéknek, nyúzott, takarította a puskát, az úrfi ruháit, cipőjét, aztán újra lement nehány napra. Egyszer Birtalan is fönt járt, halakat hozott, Dumitru is megfordult kétszer, morgott valami farkasokról, amik Görgényből járnak át, egyszer Vénség is átjött a Dószul Fulgerujról, és beszélt egy nagy medvéről meg egy hiúzról, aztán újra elment mindenki, és megint csak ketten maradtak a házban.

Úgy a nyolcadik vagy kilencedik napon beállt az eső. Már egész nap fülledt volt a levegő, és mozdulatlan. A nap szúrt. A fák bágyadtan lihegtek, és száraz párákba burkolták a hegyoldalakat. Délután aztán fekete felhőtarajok jelentek meg Görgény fölött, és távoli morajlás hallatszott. Akkor már a juhok is mind lihegve bújtak össze az erdőszél árnyékában, és nem volt kedvük legelni többet.

– Zivatar lesz – mondta az úrfi –, már reggel nem mozgott a vad. Ha jönne egy jó zápor, és gyorsan elvonulna, estére kitűnő cserkészidő lehetne.

Nem ment el, mint rendesen, hanem kivitt egy pokrócot a ház elé, és végigheveredett rajta.

Az asszony tett-vett, végezte a maga dolgát. A felhőtarajok egyre duzzadtak, a dörgés közeledett.

– Nem jössz ide mellém? – kérdezte hirtelen az úrfi.

– Mehetek – mondotta, és leült a pokróc sarkára, az úrfi lábaihoz. Az átölelte a vállát, és lehúzta maga mellé. Hagyta. Puhán végighevert, és fölnézett az égre, magosra, magosra föl, ahol fehér párák gyülekeztek össze az izzasztó hőségben. Az úrfi föléje hajolt, és a szemébe nézett.

– Olyan komoly lettél, Nuca.

Az asszony nem adta vissza a nézést. Szeme fönt kalandozott továbbra is az égen. Hallgatott.

– Úgy emlékeztem rád, mint egy vidám kislányra. Szép, vidám kislányra. És egy komoly asszonyt találtam a vidám kislány helyén.

– Csúnya lettem? Nem tetszem már magának?

De csak a szavak kérdeztek, a szemek még mindég fönt néztek valamit az égen. Az úrfi szorosan magához vonta, keze becsúszott az ing alá, és a mellébe markolt.

– Csacsi. Nem rajtam múlik… nem érzed…?

Az asszony szeme lassan leszállt az égről, és megkereste a férfi tekintetét. Csodálkozva nézett rá:

– Hát szeretni… csak úgy lehet?

Az úrfi döbbenve fogta föl a nézést. Az arca elkomolyodott, zavart lett.

– Nem értem… mit mondasz?

Az asszony fölült. Eltolta magától a férfi kezeit, és komolyan a szemébe nézett.

– Mondja… az, hogy szeretünk valakit… az csak azt jelenti?

– Nem, dehogy… csak tudod… – Arca szinte gondtelt lett a kínos erőfeszítéstől, hogy meglelje valahol a hidat a szavak között, mely átsegíti ezen a szakadékon. – Ha az ember fiatal és egészséges, akkor vannak vágyak a testében, amelyek…

– Az más. De a szeretet?

– Hát az megvan úgyis. Csakhogy…

– Csakhogy?

– Ejnye, de buta vagy! Hát nem érted meg, hogy csak a szentek meg a vénemberek képesek szűzen élni?!

De hiába volt a színlelt indulat, az asszonyt nem tévesztette meg. Kitartott a nyomon, mint a jó kopó.

– Mit jelent az, szűzen élni?

– Igazán buta vagy. Hát hogy nem csinálod azt!

– És ha nem csinálom azt, akkor nincs szeretet sem? – tért vissza az asszony makacsul a kérdésre.

– Dehogy nincs. Hanem az is kell.

Az asszony elgondolkozva csóválta a fejét.

– Nem, itt valami nincsen rendben.

– Mi nincs rendben? – kérdezte az úrfi szinte dühösen.

– Ősszel jó volt hozzám és kedves, és szeretett. Aztán elment. Azt mondta, hogy visszajön hamar, és nem jött vissza sokáig. Nagyon sokáig.

– Te, hát mondtam már…

– Ne mondjon semmit! Mikor már mondani kell valamit, akkor jobb, ha az ember nem mond semmit. Mert látja, akkor is voltak napok, ősszel, amikor nem történt közöttünk olyasmi. És mégis más volt akkor, mint most. Olyan, mintha valami történt volna azóta közöttünk. Az alatt az idő alatt, amíg nem láttuk egymást.

– Butaságot beszélsz.

A férfi hangja rekedt volt. Szeme a fellegeket nézte, melyek már az égbolt közepéig tolták elő fekete peremüket. Tompa dübörgés közepette villámok fénye villódzott a pláj fenyői fölött. Az asszony lassan előrehajolt, tekintetét a férfi szemébe fúrta.

– Mi a neve annak az asszonynak?

Lassan, tagoltan esett ki szájából a kérdés. Az úrfi megrezzenve bámult reá:

– Miféle asszonyról beszélsz?

– Aki a rózsaszínű ágyban fekszik, fehér medvebőr van az ágya előtt, és az inge átlátszó, mint a pókháló, olyan…

Az úrfi tekintete megdermedt, mintha kísértetet látott volna.

– Honnan tudod…?

Arca vörös volt, és hörögve jött ki torkán a hang. Az asszony elmosolyodott szomorúan.

– Szemében látom. Most is látom. Ott fekszik az ágyon, nincs takaró rajta, és sokkal szebb, mint én… látom a testét, és érzem, hogy forró… csókra nyújtja a száját, és a melle fölött egy halvány kis sebhely látszik, egy kis fehér vonal…

Az úrfi megrázta magát, és szinte ijedten ugrott föl a pokrócról.

– Boszorkány vagy!

Abban a pillanatban nagyot dörrent fölöttük az ég. Szél suhant végig alacsony szárnyakon a tisztás fölött, és tépett lomb fanyar szagát hozta. A fenyők zúgni kezdtek fönt a plájon. A napot elnyelték az ordas fellegek és sötétség nyomta le az erdőket. Egy sólyom összehúzott szárnyakkal vágódott be a bükkösbe. Nehány megriadt örvösgalamb suhogó szárnyakkal szelte át a megsűrűsödött levegőt. Valahol egy fa rémülten reccsent. Nehány súlyos, kövér esőcsepp koppant a tisztáson.

– Gyerünk be! – mondotta az úrfi, és megragadta a pokróc sarkát.

Az asszony lassan föltápászkodott, hátrasimított a homlokából nehány hajtincset, és arcát odatartotta a szélnek.

– Gyerünk! – mondta az úrfi, és fölkapta a pokrócot.

Egyre sűrűbben koppantak a cseppek. Villám hasított a felhőkbe, és éles csattanás követte nyomon. A juhok futva jöttek lefele a tisztáson, mögöttük ügetett a tehén, és hátul, hátracsapott fülekkel a kutya.

– Hóóój-nye! – kiáltott az asszony az állatok felé. – Hóóój-nye!

Azzal megindult, hogy kinyissa előttük a pajta kapuját.

Mikor átment a házhoz, már zápor verte a tisztást. Dobolt a zsindelytetőn, és pásztás függönyöket vont a fenyves elé. A Fulgeruj fölött dübörgött az ég, és villám villámot követett.

Bőrig ázva érte el a küszöböt. A házban sötét volt. Tüzet gyújtott, hogy megszárítsa magát. A tűz szagára az úrfi is előbújt a belső szobából és leült az asztal mellé. Az asszony kitárta az ajtót, hogy ne legyen olyan sötét. Zivatarszag áradt be az ajtón, és hűvös szél. Jólesett a tűz.

Egy ideig szótlanul ültek, kinéztek az ajtón. Az úrfi az asztal mellett, előtte egy üveg bor s egy pohár. Az asszony a kemence sarkán. Lassan csillapodott a zápor odakint. Lanyhult a szél, a fellegek egybefolytak, a dörgés már csak távolról hallatszott, valahonnan a Kelemen gerincei felől. Egyhangú eső verdeste a tetőt, az égből mintha szürke zsinórok lógtak volna, a tisztás rosszkedvűen behúzódott a ködök mögé és esett, esett az eső.

Az úrfi szólalt meg elsőnek, sok idő múlva:

– Igazán a szememben láttad?

– Ott.

Aztán újra, hosszú csönd után:

– Tudod, az úgy volt…

– Kell erről beszélni? – szakította hirtelen félbe az asszony.

Az úrfi csodálkozva nézett reá:

– Persze, hogy kell. Ha már úgyis tudod.

– Azt szerette volna, hogy ne tudjam?

– Azt.

Határozottan jött a felelet. Az asszony lehajtotta a fejét, és halkan sóhajtott.

– Várj – kezdte az úrfi –, erről beszélni kell most már.

Töltött magának egy pohár bort, és egy hajtásra kiitta.

– Nézd, ez úgy történt… Elkezdem egészen az elején, jó? Amikor elmentem innen…

Kint esett az eső, egyhangúan, szürkén; kesernyés, lucskos szagokat vert be a szél az ajtón, a szürküledő szobában halk pattogással égett a tűz, és a szavak lassan lépdeltek egymás nyomában ezen az ázott szürkületen át, és görnyedt hátukon behoztak a házba egy idegen világot. Az asszony kuporgott a kemence sarkában, és hallgatta a lassan fonódó beszédet, a nyugodt hangot, és a beszéden keresztül képeket látott, melyek szomorúan, szinte félelmetesen idegenek voltak, egy világot, amelyik nem az övé, amelyiknek a törvényeit nem értette, nyelve idegen volt, szokásai csodálatosak és észjárása fölfoghatatlan. Egy, méreteiben félelmetes, idegen világ tárult föl előtte, és ő csak ült összekuporodva a partján, már nem is értette a szavakat, már nem is figyelte őket, csak annyit értett meg az egészből, határozott és kérlelhetetlen biztonsággal, hogy az a férfi, aki ott ül előtte az asztalnál, ahhoz a másik világhoz tartozik. Ahhoz kötik valamilyen megfoghatatlan gyökerek, ahhoz tartozik ő maga, a ruhája, a beszéde, a gondolkodása, abból a világból való az inge, a borotvált sima arca, a szappan, amivel a kezét mossa, minden abból a világból való, ami vele kapcsolatban van. És hogy csak vendég ott fönt a Komárnyikon, ritka, messziről jött vendég, mint tavaszkor az a fekete gólya, amelyik vörös csőrével és vörös lábával a tisztásra leszállt.

A többi már nem érdekelte. Nem is figyelte a szavakat. A beszéd muzsikáját hallgatta csak lehunyt szemmel, és a gyászt, amelyik megtöltötte, mint ahogy egy poharat megtölt lassan a zavaros víz, bezárta magába. Érezte, hogy ez a sors, és

hogy nem lehet ellene tenni semmit, csupán elviselni lehet. Tudomásul venni és hordozni, mint valamit, ami meg nem változtatható. Mint ahogy hordozni kell a telet, a hideget, a munkát, az életet. Szinte nem is vette észre, hogy a férfi abbahagyta a beszédet, maga elé nézett egy ideig, aztán teletöltötte borral a poharát és kiitta. És nem is lepődött meg a szavain, amikor újra megszólalt:

– Hát így van ez, Nuca. És most, hogy tiszta vizet töltöttünk a poharunkba, megmondom azt is, hogyan gondoltam ezutánra. Te itt élsz fönt a házban, rendes ellátást kapsz tőlem, mindent, amire szükséged van, a plájászok gondoskodnak, hogy hiányt ne szenvedj semmiben. Én olykor följövök vadászni, és akkor éljük a mi kis külön életünket, ebben a szebb, tisztább és egyszerűbb másik világban. Kellesz nekem itt fönt, mint egy pihentető, tiszta, csöndes sziget, ahova olykor fölmenekülhetek… értjük egymást, Nuca?

– Mindent értek – felelte halkan az asszony, és a hangja fátyolos volt.

– Nézd – a férfi hangja mentegetődző volt –, ha én levinnélek magammal abba a világba, mit kezdenél ott? Azt sem tudnád…

– Hagyjuk! – mondta az asszony szinte unottan, és fölállt.

– Meg aztán a gyermek is…

– Hagyjuk! Jó?

Megkaparta a parazsat, aztán új fát vetett rá. A férfi némán ült az asztalnál, és kinézett az ajtón. Kint esett, esett az eső. Lassan, szívósan, szürkén.

– Ugye, Nuca, azért nincsen harag?

– Harag? – az asszony szinte vidáman fölnevetett. – Menjen már…

– Akkor gyere, igyál meg egy pohár bort!

– Tudja, hogy nem szeretem.

– De most! Egy békepohárral.

– Jó, na. De csak egy kortyot.

– Hát egy kortyot legalább!

Odanyújtotta a poharat. Az asszony megnyalintotta az italt.

– Most pedig csókolj meg!

Szájuk hosszasan pihent egymáson. Valami gyönge szédülés fogta el, valami az őszre emlékezett benne. Keze végigsimított a férfi haján. Aztán visszaült a kemencéhez.

– Mondd… rossz ez most neked nagyon? Úgy értem, hogy nehéz-e így, a gyermekkel…

– Ó, dehogy – nevetett az asszony –, dehogy! Örvendek neki.

Csodálkozva nézett reá:

– Örvendesz neki? Azt hittem…

– Ez a rendje, hogy így legyen. Nem?

Az úrfi nem szólt többet. Ültek némán, és kint esett az eső, és az eső vékony szálain lassan leereszkedett az este.

Ezekről a dolgokról aztán nem is beszéltek többet.

Lefekvéskor azt mondta az úrfi:

– Te… szeretném, ha mellettem feküdnél, mint régen…

Az asszony elpirult az örömtől, de megrázta a fejét:

– Nem – mondta –, most csúnya vagyok. Most nem.

Másnap szünet nélkül esett még az eső. Az úrfi délig ellézengett a házban, délután már nem bírta ki. Vállára vette a puskát.

– Kimegyek valahova – mondta –, hátha megmozdul valami.

Ázottan került haza este. Még az alsóruháit is oda kellett akasztani a kemence fölé, hogy megszáradjanak.

A rákövetkező nap is esővel indult. De dél felé megtörtek a felhők, és nehány percre előbújt a nap is. Az úrfi nekiindult a Sestinának, azonban később újra elborult az ég, és estefele már szemetelt megint az eső. Csak egy vaddisznót látott a Sestinában, de mire lekapta válláról a puskát, megugrott az is. Rosszkedvűen és vizesen tért haza.

Éjjel szél jött. Süvített a padláson, és fényesre sikálta az eget. Hajnalban elállt. A levegő hűvös volt, és tiszta. Mikor az asszony kinyitotta az ajtót, a tisztás fölső sarkában egy őz riasztani kezdett.

Bement a belső szobába.

– Keljen föl! Várják az őzek!

Az úrfi álmosan ült föl az ágyon.

– Mi? Mit mondasz?

Ránevetett.

– Várják az őzek. Kitisztult az idő!

A reggeli gyorsan elkészült. Mikor az úrfi puskával az ajtón kilépett, a nap a fenyők tetejét söpörte fönt a plájon. Hűvös, jó szagú reggel volt. A fákról még csepegett a víz, az erdőből párák emelkedtek.

– A Pável felé megyek – mondta –, minden vad a tisztásokat keresi ilyenkor.

– De ebédelni visszajöjjön ám!

Egymásra nevettek. Aztán az úrfi elment.

Azon a délelőttön a kaszáló szélén kinyíltak az első harangvirágok. Az asszony leszedte őket, margarétát és rezgőfüvet vegyített közéjük, s betette a korsóba, a korsót meg az asztal közepébe. Kacagott tőlük az egész szoba.

Délre megjött az úrfi. Egy őzbakot hozott a hátán. Alig rendezték el, alig ültek az ebédhez, belépett Iván.

– Levelet hoztam, instálom.

Az úrfi átfutotta a levelet, arca elkomolyodott, aztán összehajtotta és zsebre dugta.

– Egyél, Iván, aztán összeszedjük a holmit, nagy része úgyis itt marad, és indulunk. Estére Dédán kell lennem.

– Elmegy? – kérdezte az asszony, és érezte, hogy elsápad.

– Sajnos – felelte kurtán az úrfi, és bement a belső szobába.

A holmi nagy része ottmaradt, csak éppen egy hátizsákot vett Iván magára, az úrfi meg a puskát, s mentek.

– Mikorra várhatom vissza? – kérdezte az asszony a küszöbön.

– Vissza? – az úrfi meglepetten nézett rá, aztán elnevette magát. – Vagy úgy! Ez egy kicsit hosszabb cserkészet lesz, tudod. Nem tudom, mikor jöhetek megint, de őzsípolásra szeretnék itt lenni. Isten veled!

– Isten segítse! – mondta halkan az asszony, és állva maradt a küszöbön.

Nehány lépés után hirtelen megtorpant az úrfi, és visszajött. Zsebéből bőrtárcát húzott elő.

– Várj – mondotta –, itthagyok neked ötven forintot. Vegyél, amire szükséged van. A gyermekkel kapcsolatban, tudod, meg mindenképpen. A tehénre pedig ne legyen gondod, majd küldök egy másikat, kisborjast. Szervusz!

És az asszony ottmaradt, kezében a pénzzel, a küszöbön.

Nehány napra rá följött Iván, kasza volt nála, és nekiállt a szénának. Kövéren gyűltek a rendek, a kaszakő vidáman pengett a napsütötte tisztáson, és az asszony, amíg az ebédet készítette, lehunyta a szemét, és arra gondolt, milyen más lenne, ha az ő kaszája pengene ott kint… milyen szép lenne. És valami kis maró keserűséggel érezte, hogy úgy lenne helyén és úgy lehetne csak igazán rendben minden. De hiába, ha egyszer úr. Az urak, sajnos, nem kaszálnak.

Aztán fölvitte az ételt a tisztás végibe. Leültek egy fenyő alá, Iván evett, az asszony meg ült mellette, és nézte a lekaszált rendeket, a ragyogó napfényt, a libegve szálló pillangókat. Valami furcsa szomorúság szállta meg, és önkéntelenül sóhajtott egyet.

Iván fölnézett a sóhajtásra, aztán evett tovább. Egy idő múlva anynyit mondott:

– Bizony-bizony. Így van ez az urakkal, látod.

Mintha csak egy hosszú beszélgetést zárt volna le ezzel a mondattal. Az asszony némán bólogatott.

– Egyébként Birtalan elment a tehénért Dédára. Holnap itt lesz vele.

– Mondja, Iván bácsi – kérdezte hirtelen az asszony –, jó az uraknak így, ez az élet? Azzal a sok furcsasággal, futkosással, kényes szokással, meg mindennel? Jó nekik az úgy, ahogy élnek?

Az orosz hosszasan eltűnődött a kérdés fölött. Sokára válaszolt. Előbb megette az ebédet, aztán pipára gyújtott, elhevert a füvön, s csak akkor.

– Látod, ezen én is sokat gondolkoztam már. De azt hiszem, nem jó. Csak nem tehetnek mást. Ez az életük, beleszülettek, mint a parádés ló a hámba, és futniok kell. Beleszülettek. A sok cifra holmi közé, a sok cifra szokásba, és nem vetkőzhetik le, mert akkor kivetné őket maga közül a többi. Pedig mindegyik szeretne egyszerűen élni, és valami egészen mást csinálni, mint amit csinálnia kell. De félnek egymástól, azért nem teszik. Az urak, tudod, nagyon furcsán élnek. Mindenük megvan, és mégis ezerszer annyi a gondjuk, mint az egyszerű embernek.

Némelyikük alig bírja már el a sok gondot. Ha látod, azt hinnéd, holnapra nincs mit egyék otthon a családja, vagy tudom is én, micsoda baj származna abból, ha még egy napot rászánna arra, hogy örvendezzék az erdőnek és a szabadságának. Mert nagyon szeretik a szabadságot, meg az erdőt. De alig engedik el magukat benne egy kicsit, már hajszolódnak vissza. Szinte rínak, olyan rosszul esik nekik, hogy vissza kell menjenek. De mennek. Azt mondják: muszáj. Vár a főispán, vagy vár a miniszter, vagy mit tudom én, ki. És úgy mondja ezt, mintha az élete függne ettől, vagy az, hogy a család mit eszik otthon. Aztán a kocsistól vagy az inastól megtudod, hogy csak éppen valami másik úr jön hozzájuk arra a napra, s azért kell mindenáron visszatérni. Ez, tudod, olyan már náluk, mint valami betegség, amibe beleszülettek. Az ember igazán csak sajnálni tudja őket. Hogy annyi vagyonnal mégis csak úgy éljenek, mint egy utolsó cseléd, akinek a szabad idejét percre kiméri a gazda. Hát minek van akkor a vagyonuk? Ha se nem élhetnek szabadon, se nem örvendhetnek akkor, amikor akarnak, sem nem tehetik azt, ami jólesik! Egymást nyomorítják, te, egymást! Fene ismeri ki őket. Ilyenek, na, urak.

Rántott még egyet a vállán, aztán elővette a kaszát, és fenni kezdte.

Másnap valóban megjött Birtalan az új tehénnel. Szép, nagy tőgyű állat volt, bőgve jött végig a plájon, mert ott jött föl vele Birtalan, Fileháza felől. Bőgött még a pajtában is, és egyre az ajtó felé fordult, mert azelőtt való nap vitte el a mészáros a borját.

– Annyi tejed lesz ettől, te, hogy azt sem tudod, mit csinálj vele – mondta Birtalan, amikor bekötötték a tehenet.

– Jó az – örvendett az asszony a szép tehénnek, és megveregette a nyugtalan állat farát.

– Mikorra várod a gyermeket?

Vállat vont:

– Honnan tudjam azt!

– Mit mondasz? – ámuldozott Birtalan. – Hát csak tudod! Sze' minden asszony tudja!

– Miből?

– Hát… kilenc hónap, te, mint a tehénnél.

– Igazán? – valósággal megörvendett ennek a fölfedezésnek. – Na, várjon! Hogyan is vannak a hónapok?

– Attól függ, mikortól számolódik?

– Hát… szarvasbőgés végétől, mondjuk.

– Szarvasbőgés. Hát akkor az október. November, december, január, február, március, április, május, június, július… te, sze' akkor már nem sok van hátra! Most június derekán vagyunk.

– Nem sok? – figyelt föl az asszony. – Mennyi?

– Hát… három hét, olyasmi… attól függ.

Az asszony elgondolkozva nézett el a levegőbe, és mosolygott:

– Akkor jó, Birtalan bácsi.

– Mért jó?

– Mert már unalmas ekkora hassal járni, tudja.

Az öreg morgott még valamit, hogy aminek nem unalmas az eleje, annak a vége se legyen az, azzal fölment Ivánhoz, aki éppen végezte a kaszálást. Ott leült, és nézte, hogyan dől a rend a kasza alatt. Később az asszony is fölment a villával, megforgatni a szénát. Erre Birtalan is szerzett egy villát, s beállt segíteni. Némán dolgoztak hárman, háromfelé. Elsőnek Iván végzett. Lement a házhoz, a forrásnál megmosdott, és beült az árnyékba pihenni. Később Birtalan is befejezte a maga részén, egy darabig üldögélt, és nézte az asszonyt, aztán átment a legelő állatokhoz, kötelet kötött a tehén szarvára, és kezdte vinni. Lent megkötötte egy fához, és Ivánnal együtt leült a ház előtti padra. Hoszszasan ültek, és beszélgettek valamiről.

Később az asszony végzett a munkával, és ő is lement. Ekkor fölálltak mind a ketten a padról.

– Na, ezt a másik tehenet elviszem akkor – mondta Birtalan.

– Holnap forgasd meg újra a szénát – búcsúzott Iván is –, estére pedig gyűjtsed fiókba! Ha jó marad az idő, holnapután följövök a lovakkal, és behordjuk. Ha eső jönne, vigyázz, hogy hegyesek legyenek a boglyák, és nyomd le ágakkal, nehogy elvigye a szél.

– Ne féljen! – nyugtatta meg az asszony.

– Kitart az idő – vélte Birtalan.

Aztán elmentek. Az idő valóban kitartott. Harmadnap följöhetett Iván a lovakkal, és behordták a szénát. Szép zöld volt, illatos és száraz. Jobb nem is lehetett volna. Mikor együtt volt az egész, Iván szakértelemmel mérte föl a szemével.

– Kitelelsz ezen. Ki. Bármilyen korán kezdődjék a tél.

Sokáig topogott még elé-hátra, érzett, hogy még mondani akar valamit. Végre előjött vele.

– Te – mondotta –, beszéljek a méhészekkel, ott lent? Ferencékkel? Hogy vegyenek oda magukhoz, amíg megjön a gyermek… mégis, egy asszony…

– Mit gondol? – ijedt meg az asszony. – Abba a házba?

– De… – próbálkozott Iván.

Az asszony hevesen tiltakozott. Rázta a fejét:

– Nem, Iván bácsi. Abba a házba nem. Az nem olyan ház. Ott… kerítés van!

– De… egyedül? Hogyan gondolod, egyedül?

– Micsodát?

– Hát… világra hozni a gyermeket, meg mi…

– Ó – mondta az asszony, és nevetett –, menjen már…! Hát az őzek, azok hogy…? Menjen már!

– Az más, te. Azok őzek.

De az asszony csak nevetett:

– Menjen már, menjen!

Azzal bevitte a villákat a helyükre, és Iván magára maradott a pajta előtt.

Nehány nap eltelt azután, és nem történt semmi. Vidáman végezte a dolgát, csak hajolni volt nehéz. Fejéskor, meg amikor tüzet gyújtott. És ha vizet hordott a csorgóról, fájt a háta. És ha nem volt már dolga több, hanem csak ült, akkor minduntalan visszatért hozzá a gondolat, hogy milyen is lesz az…

Egy délután aztán újra ugatott a kutya. Az asszony lenézett a bükkös felé, és Vénséget látta jönni, átalvetővel, puskával, bottal, ahogy jönni szokott, amikor a kommenciót viszi föl a Fulgerujra. De mögötte még jött valaki. Feketén. Egy asszony.

Csak akkor ismerte föl, amikor már a ház elé értek. A Ferenc felesége volt.

– Adjon Isten! – köszönt az öreg, és az átalvetőt lecsúsztatta a pad mellé, a földre.

– Adjon Isten, Vénség!

– Adjon Isten! – ismételte halkan az asszony is, a Ferenc felesége.

Az öreg falhoz támasztotta a puskát meg a botot, kopott fekete kalapját levette, és rátette az átalvetőre, aztán leült. Hatalmas, szőrös bocskorait behúzta a pad alá, kezével végigsimított izzadt, ősz haján, és morgott valamit a szakálla közt a melegről, a hegyről, az öregségről. A száraz, szigorú asszony állva maradt, és szeme fürkészve járta körül a házat, belesett a nyitott ajtón is, egyetlen pillantással fölmérte a rendet, a tisztaságot, mindent.

– Hát ez az a ház – mondotta, mint aki megállapít valamit, és ítélet az. – Jó ház, csak messze van. Nagyon fönt a hegyen. Azok ott miféle állatok?

– Az enyimek.

– A tieid? Mind? A juhok is? A tehén is?

– Igen.

– Azt hittem, csak a kecskék a tieid.

Valósággal sértődötten nézte a legelő állatokat, mintha nem lenne joguk, hogy egy ilyen valakié legyenek, aki egymagában él az erdők között, és gyermeket vár valakitől, aki nem az ura. De azért beismerte igazságosan:

– Szép állatok. Különösen a tehén. Győzöd őket egyedül?

– Persze.

A válasz fölényes volt, majdnem ellenséges. Az öreg, ott a padon, idejét látta, hogy közbeszóljon:

– Hö. Dolog, az van, mi? De úgy jó, ha van. Mennyit ad a tehén, hö?

– Két tele sajtárt fejek tőle naponta.

– Hö. Két sajtár? Az szép. Az jó. De olyan is a tehén, látszik. Jóféle. A magyarói molnártól való, azt mondta Birtalan. Amelyiknek leégett a malma, attól. Azért is adta el, azért hát. Hát a gyapjút fölfontad-e már?

– Most nem lehet. Majd télen. Kimostam, megfésültem, ott szárad a padláson. De fonni, azt csak télen lehet.

– Na. Mert az osztováta készül odalent. Iván meg a másik…

A hangulat, amit az idegen asszony teremtett, föloldódott. Nuca halkan odaszólt hozzá:

– Tessék leülni!

– Köszönöm – felelte szárazon a Ferenc felesége, és leült Vénség mellé, a padra.

Bement, sajtot, ordát és puliszkát tett egy tányérra, és kivitte nekik.

– Tessék! Lássanak hozzá!

Vénség azonnal enni kezdett. Lassan, ügyelve forgatta szájában az ordát és a sajtot, figyelte az ízüket.

– Jó – mondotta –, az orda is jó, a sajt is jó. Értesz hozzá, látom.

Elpirult a dicsérettől. A szigorú asszony csak csipegetett belőlük, és nem szólt semmit.

Leült a küszöbre. Nézte a kettőt, az öreget meg az asszonyt, és azon gondolkozott, hogy ez a rossz, idegen asszony vajon mit akar? Mért jött? Nem lelte meg a magyarázatot, és ez nyugtalanította. Veszedelmet érzett az asszony fekete kendője mögött, mely éppen olyan színtelenül fekete volt, mint a többi falubeli asszonyoké, akiket eddig ismert, s akikről csupa rossz és csúnya emlékei voltak.

Mikor a tányér kiürült, az öreg fölkelt a padról. Kalapja után nyúlt.

– Hö – nézett rá valami különös, lágy nézéssel –, benézek ide a Pávelbe. Valami van ott. Hö. Az átalvetőt itt hagyom addig. Na.

– Hagyja csak, hagyja! – mondta, és föltápászkodott a küszöbről, fogta az üres tányért és az átalvetőt, és bevitte a házba.

– Hö! – riadt meg az öreg. – Hagyhattad volna itt is addig. Ne emelgess! Na jó, na.

Még morgott valamit, a kalapot a fejére tette, a puskát a vállára, kezébe vette a botot, és elindult. Fejével odabólintott a Ferenc felesége felé, s aztán nem is nézett vissza többet. Ment föl a tisztáson. Az állatoknál még megállt, nézegette a tehenet, aztán továbbment. Fönt elnyelte az erdő.

Nuca a küszöbről nézett utána. A másik asszony a padon ült, feketén, soványan és szigorúan. Hirtelen feléje fordult. Éles szemekkel végigmustrálta tetőtől talpig.

– Mikor kell jöjjön a gyermek? – kérdezte hidegen, tárgyilagosan. Nyelvéről szaporán és minden szín nélkül peregtek alá a szavak.

Nuca megrándult tőlük ott a küszöbön, de csak egy alig észrevehető kis rándulás volt ez, mint amikor valaki fölrezzen a gondolataiból. Szelíden és csodálkozva nézett a szigorú asszonyra:

– Amikor az Isten akarja.

Az asszony száraz arcán rövid, gúnyos ránc szaladt át. Szemöldökei összefutottak.

– Ne beszélj Istenről! A keresztény ember paptól kér áldást a gyermekhez. Templomban esküszik, nem az erdőben. Te ne beszélj Istenről! Azt kérdeztem, mikorra várod a gyermeket?

Mint apró, kegyetlen ostorcsapások, úgy pattogtak a szavak. Megrándult tőlük, kiegyenesedett, a vér az arcába szaladt. Villogva nézett farkasszemet az asszonnyal. Aztán csak fölvetette a fejét büszkén, és ennyit mondott:

– Akivel az Istenről nem beszélhetek, annak a gyermekemhez sem lehet köze.

Az asszony viaszszínű homlokán fölszaladtak a ráncok. Megütődve nézett rá, ámultan, szinte tisztelettel.

– Mit mondasz? Hogy te…?

– Azt mondom, hogy én semmi rosszat nem tettem magának. Tehát nem tudom, mért jött ide hozzám?

A Ferenc felesége hirtelen mozdulattal fölállt a padról. Bő, munkától színtelen szoknyájáról lerázta a puliszka morzsáit. Erőszakos, sebes mozdulat volt ez is.

– Nem erről van szó – mondta halkabban, de a hangja még mindég kíméletlenül hideg maradt –, holnap vagy holnapután szedd össze a holmidat, amire éppen szükséged van, és gyere le hozzánk! A szénapajtában elhálhatsz, most nyár van. Amíg meglesz a gyermek. Iván majd följön ide addig, és ellátja az állatokat. Majd segítesz nekem mosni meg minden. Ha már így esett veled, hát így esett. Amiért erkölcs nélkül neveltek, azért nem hagyhat az ember elpusztulni. Na.

Egy lélegzettel mondta el mindezt, peregve hulltak ki szájából a szavak, mint valami hideg kis fémgolyócskák, és szétgurultak a napfényes nyári délutánban. Nuca csodálkozva figyelt föl rájuk. Nehány pillanatig még várt, mintha utánok lesett volna, aztán halkan, dallamosan nevetni kezdett.

– Mit nevetsz, te? – bámult rá megdöbbenve az asszony.

Még mindég nevetett.

– Hogyne nevetnék – válaszolta vidáman a kacagástól csillogó szemekkel –, amikor maga eljön ide hozzám, úgy összeszid, mintha egy tyúkját loptam volna el, és a végén kisül, hogy azért jött, mert segíteni akar nekem.

Az asszony nem talált szavakat, amikkel megfeleljen mindjárt. Bosszankodva dohogott:

– Hát mi! Mégiscsak ember vagy. Majdnem gyermek még. Az ember nem hagyhat elpusztulni itt a vaddisznók között, az erdőben. Amiért…

Nevetve szakította félbe:

– Hagyja, néni, hagyja! Nem értjük meg egymást semmiképpen, látom. Maga más nyelvet tud, s én is mást. Hát hagyjuk! Mindenesetre köszönöm, hogy ezért jött, s vigyen magával egy kis ordát meg sajtot a gyermekeknek, biztosan szeretni fogják. Várjon, összeteszem valamibe.

Azzal vidáman befordult az ajtón. Bent még egyre nevetett magában. Ami sajtot, ordát a polcon talált, összeszedte, beletette egy nagy cseréptálba, és kivitte az asszonynak.

– Tessék, néni. A tálat majd fölhozhatja Iván bácsi egyszer, ha erre jár. Nem sietős. Fogyasszák egészséggel!

Az asszony komoran vette át a tálat. Csak a szemében látszott valami kis fölvillanó öröm, amikor a sajtra és az ordára nézett, ami a tálban volt. Mert jó sok volt benne. De az arca érzéketlenül száraz maradt, szinte ellenséges még mindég.

– Mikor jöjjön föl Iván?

– Hogy? Nem sietős. Mikor éppen erre jár. Van tálam elég. Még három is van ezen kívül.

Az asszony türelmetlen mozdulatot tett.

– Nem arról beszélek, te. Hogy mikor jöjjön föl Iván? Ide, lakni, az állatok miatt? Amíg te lent, nálunk…

– Emiatt nem kell följöjjön Iván bácsi.

– Hogyan? Hát az állatok? Azokat nem hozhatod oda, te, nincs se szénánk, se legelőnk elég, nehogy azt hidd…

Mosolyogva felelt, és csöndesen:

– Nem hiszek semmit, néni. Ne féljen! Nem mennek le az állatok a maguk legelőjére. Sem az állatok, sem én.

Az asszonynak egy pillanatra elakadt a hangja. Csak bámult, félig megnyílt szájjal.

– Mi? Nem akarsz lejönni?

– Nem.

– Mi? Hát mit akarsz?

– Semmit.

– S mért? Mi? Nem elég jó neked az én házam?

– Nem.

– Hallj oda, te! S mért? Mi?

– Mert kerítés van előtte. S mert közted és köztem is kerítés van. Ennyi.

– Hallj oda – kapkodta az asszony a levegőt –, hallj oda… hát mit gondolsz, ezért jöttem én föl érted ide, a hegy tetejére? Ebbe a büdös nagy erdőbe? Mi? Hogy csak így? Hogy még ennyi hála se legyen benned? Hát ki vagy te? Mi vagy te? Egy koszos kis rosszféle, semmi más, nézze meg az ember! S még te beszélsz így! Ahelyett, hogy öszszehúznád magadat, megbecsülnéd magadat, s csupa hálálkodás lennél, hogy né', egy tisztességes asszony szóba állott veled! Phi, phi, hogy essen beléd a nyomorúság, te szemét! Te! Fogd a táladat, te, mert úgy a földhöz vágom, hogy homok lesz belőle! Ezt az orcátlanságot! Phi, hogy nem süllyed el alattad a föld, szégyentelenje!

Egyre jobban belehergelte magát a haragba. Vértelen, keskeny szája szélén kiütött a nyál, ahogy gyilkos dühvel szétköpködte a szavakat. Nuca csak állt a

küszöbön, kezét összekulcsolta a hasa fölött, és értetlen csodálkozással nézte a lármázó asszonyt, akinek sárgára aszalt arca lassan hamuszürkére változott. Hiába tartotta feléje a tálat, nem nyúlt utána, csak állt és csodálkozott.

– Hát jössz, vagy nem jössz?! – rikácsolt rá dühösen a másik.

– Mondtam már, néni, hogy nem megyek. Azért nem kell haragudni…

– Hát akkor dögölj meg itt! – tört ki a Ferenc feleségéből a teljes gyűlölet, és a kezében lévő tálat kemény mozdulattal lecsapta a padra. – Nem is érdemel egyebet az ilyen! Az ilyen utolsó ringyó, hálátlan dög, phi, phi, piha…

És már ment is, hegyesen, szögletes, gyors mozdulatokkal, dohogva, köpködve lefele. Nuca utánaszólt szelíden:

– Néni! A sajtot meg az ordát elviheti azért! A gyermekek örvendenek neki, s én jó szívvel adom, igazán!

Mintha tűt szúrtak volna belé, úgy fordult meg az asszony menés közben.

– Mit? – kiabálta. – Még szólani mersz hozzám? Hát ki vagy te? Hát mi vagy te? Egy hálátlan, utolsó senki, egy…

Megcsóválta a fejét, és befordult az ajtón a házba. Az ajtót is betette. Kintről még hosszasan hallatszott az asszony rikácsolása, de már egyre halkabban. Aztán elnyelte végre a csönd. Leült a padra, és gondolkozott. Néha megcsóválta a fejét. Aztán sóhajtott, megigazította a haját, helyére húzta a fejkendőt, fölállt, és az ajtóhoz ment. Kitárta szélesre. A délután gazdag fényessége belenevetett az arcába. Fönt a tisztás végiben halkan kondult a tehén nyakán a kolomp, s a hang tisztán és békésen szállt át az erdő fölött, bele a világoskék égbolt lehajló végtelenségébe. Lefele nézett, de az ösvény üres volt már. Aztán meglátta a padon a tálat a sajttal meg az ordával, és újra fölsóhajtott halkan. Aztán megcsóválta még egyszer a fejét, és elindult föl az állatokhoz.

Ott ült a juhok mellett a fűben, és egy vékony szárú kis harangvirágot nézett, amikor Vénség visszaérkezett a Pável-pataktól. Mikor kilépett a fenyvesből, egyenesen a háznak indult, de aztán fölnézett az állatokhoz, és meglátta az asszonyt. Megállt, kicsit gondolkozott, aztán lassú cammogással odament hozzá. Nem szólt semmit, csak sóhajtott, és leült. Eldőlt a könyökére, és nézte a juhokat, ahogy a füvet rágják. Hosszú idő múlva szólalt csak meg:

– Elment?

– El.

Újra hallgatott egy ideig.

– Iván mikor kell följöjjön?

Az asszony ránézett.

– Nem megyek le ahhoz a házhoz, öregapó.

– Hö?

– Nem megyek.

Az öreg nem kérdezett többet. Csak hevert ott a könyökére dőlve, és nézte a juhokat.

– Gondoltam – morogta egy idő múlva.

– A kerítés – mondta az asszony.

– Tudom.

Egy idő múlva aztán nyögve föltápászkodott, vállára akasztotta a puskát, és kezébe vette a botot.

– És most mi lesz?

Az asszony csodálkozva nézett rá.

– Mi hogy legyen?

A vénember dünnyögött valamit, és maga elé nézett a földre.

– Akkor én megyek – jelentette ki végül is –, lent van az átalvető.

Elindult a ház felé. Az asszony ment mögötte. Leértek a házhoz.

– Hö! Itt hagytam a padnál!

– Bevittem – felelte az asszony, azzal bement, és kihozta az átalvetőt. Szeme a padra esett, és a tálra. – Jól fog ott fönt, öregapó – mondta, és betette a sajtot meg az ordát az átalvetőbe.

Az öreg nem szólt semmit, csak maga elé nézett.

– Hadd el, ne emelj! – mondta, amikor az asszony a vállára akarta segíteni az átalvetőt. Egyedül emelte föl, és helyére rántotta a hátán.

– Na. Hö. Aztán ha érzed, hogy kezdődik, kongasd meg a fát, érted? De megkongasd, érted? Nehogy baj legyen. Hát azért. Isten áldjon!

Vissza se nézett többet, csak cammogott föl a pláj felé. Az asszony állt az ajtó előtt, nézte a lassan távolodó, görnyedt vénembert, és valahogy Táti jutott az eszébe, amikor fölfele ment az Urszun, a kemencékhez. Így mozgott éppen, így. És ahogy ott állt, valami jóleső meleg meghatottság lepte el lassan, és a szeme elfátyolosodott ettől az érzéstől.

Kíváncsian figyelte magát. Mint ahogy valami idegen testet figyel az ember. Hogyan jön? Mikor kezdődik? Miből lehet megtudni vajon, hogy kezdődik? Hiába erőltette az emlékezetét, csak arra tudott viszszaemlékezni, hogy a kecskék meg a juhok lefeküdtek, fénylett a szemük, és nehezen szuszogtak, néha nyögtek is, és aztán egyszerre csak ott voltak a gidók meg a bárányok. De vajon mit éreztek akkor? Honnan tudták, hogy le kell feküdjenek? Valahonnan tudniok kellett, mert kivétel nélkül lefeküdtek mind olyankor. Egyetlenegy gidó és egyetlenegy bárány sem született legelés közben. Vagy amikor a vízre mentek inni. Mind a karámban születtek, a széna között. Honnan tudták ilyenkor a juhok meg a kecskék, hogy ott kell maradniok a széna közt? Vagy egyszerűen csak nem tudtak fölkelni többet? Valami olyan jön, hogy egyszerűen nem lehet fölkelni? De akkor mért mondta az öreg, hogy „ha érzed, kongasd meg a fát”? Föl lehet még akkor menni odáig, és kongatni baltával, ha az ember már érzi, hogy jön?

Csupa kérdés, amire nem volt felelet. Amire a feleletet majd csak akkor kaphatja meg, ha eljön végre az idő. Ezekkel a kérdésekkel teltek a napjai. Nem

félt attól, ami előtte állt, hiszen nem volt miért féljen. Semmi különös és ijesztően rendkívüli nem volt abban, ami előtte állott. Minden juh és minden kecske átesik rajta évente, és a legbutább állat is meg tudja csinálni, annyira egyszerű és természetes kell legyen az egész. Éppen csak, hogy előtte állt még, ez volt az egész. Úgy állt ott előtte, a jövendő közepén tornyosulva, mint egy nagy, szürke szikla a hegyoldalban, ami ott van, nem lehet félregurítani, ellökni, de nem is szükséges. Ott van, tehát meg kell mászni. Lentről ugyan nem látszik rajta semmiféle ösvény, és elgondolni sem lehet, hogyan kell majd hozzákezdeni a megmászásához, de ez nem baj. Mert hiszen eddig még mindenki följutott rá, valamennyi asszony és valamennyi tehén és valamennyi juh, még az egerek is, mind. Éppen, hogy csak gondolkodik az ember rajta, hogy miképpen is lesz az, meg minden. De félelemről szó sincs, mert hiszen miért is kellene félni attól, ami természetes?

Így teltek a napok. Teltek. Az idő ragyogva tartott, nappal lihegtek az erdők a melegben, és esténként kellemes, hűvös szellők jöttek lentről, patakszagot hoztak, és valahogy az Urszura emlékeztettek.

Aztán egy reggel, mikor éppen vizet akart bevinni a házba, és a csorgónál lehajolt, hogy a tele vedret fölemelje, valami belenyilallt hirtelen. Éles, hasító fájdalom volt. Egy pillanatra úgy maradt meggörbülve, és arra gondolt: ez az. Most. De aztán nem volt folytatása. Óvatosan fölemelte a vedret a vízzel. Szinte várta, hogy újra érezze azt a különös fájdalmat. De nem érzett semmit. Csak valahogy nehéz volt a veder, nehezebb, mint máskor. Ösztönös sietéssel vitte be a házba. Hogy a víz mindenesetre bent legyen. Aztán a többi elválik.

Mikor a küszöbre lépett, újra belenyilallt a fájdalom. Most már nem maradt abba. Többször egymás után, ütemesen nyilallt. Aztán fájni kezdett, rossz, görcsös fájással.

Gyorsan letette a vedret és leült a padra. Ijedten figyelte a fájást. Vajon most mindjárt itt lesz a gyermek? Nem kellene lefeküdni mégis, mint ahogy azt a juhok tették? A görcs fölengedett, aztán újra kezdődött. Újra fölengedett. Újra elkezdődött. Újra és újra.

Átment az ágyhoz, és végigfeküdt rajta. Ami biztos, az biztos, gondolta. Nehogy megüsse magát a gyermek a padlón, ha a világra jön hirtelen. De nem jött a gyermek. Csak a görcsös fájás jött, és újra elment, és újra jött. Aztán egyszer csak elment egészen.

Mozdulatlanul feküdt tovább. Nehezen lélegzett, és eszébe jutott, hogy így szuszogtak a juhok is mindég. Várt. De semmi sem történt. A fájás sem jött többet. „Vajon honnan tudom meg, hogy megszületett már?” – futott keresztül rajta a kérdés. Tétován kereste a kezével, hogy nincsen-e már ott véletlenül az ágytakaró csergén a gyermek. De nem volt ott. Keze a hasához ért, és érezte, hogy még domború. Tehát még semmi sem történt.

De akkor mi volt ez? Ez a facsaró, görcsös fájás? Talán csak egy jel? Egy figyelmeztetés? Óvás, hogy vigyázz, mert közeledik…? Egyszerre olyan nyugtalanító lett a csönd. Az egyedüllét. Mintha valami baljóslatú figyelmeztetés jött volna valahonnan, hogy vigyázz. És ő nem tudja, hogy mire vigyázzon. Nem tud semmit. Annyit se, mint egy juh vagy egy kecske.

Hirtelen jött rá ez a félelem. Érezte, hogy vacogni kezdenek a fogai. Hallotta, ahogy összekoccantak lázasan. Forróság lepte el, és fázott.

Eszébe jutott a fa, fönt a gerincen. Úgy jutott eszébe, mint ahogy a vízbe fúlónak eszébe jut az egyetlen csolnak, amelyik valahol ott van a közelében. El kell jutnia a fáig! Mindenáron! El kell jutnia odáig!

Óvatosan tápászkodott föl az ágyról. Minden mozdulatra ügyelt, nehogy valamiképpen is siettesse azt a valamit, aminek a közeledését az előbb jelentette be egy titokzatos és baljóslatú jel. Mintha tojáson járna, olyan vigyázva lépett. A kemence mögötti sarokból elővette a baltát. Kiment a házból. Kint szikrázott a napfény, az ég kék volt, és ragyogóan tiszta. Ez megnyugtatta valamennyire. De a fák zöldjében volt valami szokatlan. Mintha élénkebbek lettek volna a színek. A levegő reszketett. És a tisztás vége és rajta az állatok olyan messze voltak, mintha nem is ezen a világon lettek volna.

Sietve ment keresztül a tisztáson. Lihegett. Futni szeretett volna, de nem tudott. Mérhetetlenül nehéznek érezte magát, és ez az érzés megijesztette. El akart jutni a fához, mindenáron. El akart még jutni odáig, az élete árán is, ha kell, mielőtt…

Félelem járt a sarkában, szinte hallotta a láthatatlan lépteket a háta mögött. Kétségbeesett erőlködéssel törte magát keresztül a sűrűn. Testén végigcsorgott az izzadság, de a fogai vacogtak még mindég.

Aztán ott volt a csonka, fehér törzsű fánál. Egy harkály szállt el visítva róla. Lent üverek zöld háta hullámzott, patakok gerincei, egy széles, hullámos, zöld világ, s túl rajtok halványkék párákba burkoltan a Dószul Fulgeruj. Ormótlan szögletes sziklataréja szinte fölsebezte az ég szelíden ráboruló boltját.

Odatámolygott a fához. Nyakán föltépte az inget, mert úgy érezte, hogy megfullad mindjárt. Hallotta a saját hörgését, ahogy levegő után kapkodott. Kísérteties hang volt.

Minden erejét összeszedte, és megmarkolta két kézzel a baltát. Fokára fordította. Aztán lecsapott vele. Egyszer. Kétszer. Háromszor. Sokszor. Sokszor. Már nem hallotta a fa kongását, csak érezte. Benn magában kongott, döngött, harsogott valami. Mintha a teste szakadozott volna szét minden ütésnél cafatokra, minden ütés egy újabb sebet hasítva valahol, és az egész világ, az egész zöld, hullámos, mély és magos világ egyetlen harsogás lett volna, döngő, üvöltő, ezerbe szakadó harsogás, olyan volt éppen.

Aztán már nem volt több ereje. Leroskadt a fa mellé, és a balta kicsúszott a kezéből. Valami tompa, kábult csönd szakadt rá hirtelen. És ebben a csöndben

tisztán és élesen nyilallt bele a fájdalom. Ugyanaz volt, mint előbb, a házban. Ugyanaz a görcsös, kegyetlen fájás. Jött, elment, jött, elment.

– Itt van – gondolta, és egyszerre egészen tiszta volt újra a feje –, hát itt van. Hát ez az. És én itt fekszem egyedül, az erdőben. Mint az őzek, mint a szarvasok.

És egyszerre valami furcsa, mély szomorúság fogta el. Nem félelem, csak szomorúság. Mint aki rájön, hogy egyedül van. Megérzi magát az egyedüllétet, ami köréje nehezedik, és egyszerre egészen tisztán és világosan érzi, hogy mindég is egyedül volt. Egész életén keresztül. Csak nem vette eddig észre. De most… most egyszerre ott van szorosan mellette ez az egyedüllét. Szinte kézzel foghatóan. Csak ki kellene nyújtsa a kezét, és valami élettelen, hideg és nyúlós feketeséget tapinthatna vele, ami ott terpeszkedik körülötte mozdulatlanul, minden oldalon, körülzárja és nincs mögötte semmi, és ez az egyedüllét.

Nem félelem volt ez, csak valami mély és józan szomorúság. Valami hideg fölismerés, mintha éles fényben állana ott a szeme előtt, egészen közel és tisztán az, hogy „egyedül vagyok”. Egyedül. Ezen az egész ismeretlen nagy világon egyes-egyedül.

A fájdalmak lassan szűnni kezdtek megint. A görcsök elsimultak. Elszelídültek. A szíve sem vert már úgy. A lihegése is megszűnt. Minden elcsöndesedett, megnyugodott. Sötött a nap, áfonyabokrok levelén még csillogott egy-egy csepp a reggeli harmatból. Már csak a csönd volt, körös-körül. Ahogy ránehezedett az erdőkre. A csönd és az egyedüllét.

Aztán egyszerre csak egy hang ívelt át a csönd fölött. Egy bongó, tompa hang. Egyik lábával a Dószul Fulgerujon állt, másikkal valahol a végtelenben. De egyikkel a Dószul Fulgerujon, tisztán és biztosan, mint maga a valóság. És kongatta a csöndet. Bang. Bang. Bang.

A hang mintha fölhasított volna egy láthatatlan, üveg-színű burkot, valahol fönt, az ég és a föld között. Amelyik az egyedüllétet zárta rá a világra. Egyszerre fölöldódott ez az egyedüllét. Elpattant, mint egy mérges buborék.

Az asszony fölült. Haját hátrasimította, nehány hajszálat elfújt a szeme elől. Az öregemberre gondolt, aki ott túl az erdők hullámain, valahol most baltafokkal dönget egy fát. Azért, mert ő is döngetett egy másikat, itt. Szinte látta őt, kezében a baltával, ahogy az elszálló hang után figyel. Mintha Táti állt volna ott, azon a másik hegyen.

Elmosolyodott. Érezte, hogy már nincsen egyedül. Mint ahogy az Urszu alatt sem volt egyedül, amikor tudta, hogy fönt a hegyoldalban valahol füstölnek a kemencék, s a füstölgő kemencék előtt ott ül az öreg hajlottan, s figyeli a lefojtott tűz hangját.

Lassan fölállt, kezébe vette a baltát, és elindult vissza a házhoz. Nyugodt volt. A tisztáson még állt egy ideig, és nézte az állatokat. Békességet érzett maga körül, és érezte, hogy valaki már jön, lassan cammogva jön valahol a plájon. És ez jó volt, hogy jön.

Később lement a házhoz. Ezt-azt elrendezgetett még. Egyszerű és józan gondolatai voltak. Eszébe jutott, hogy a gyermeknek kell majd valami, amibe belegöngyöljék, mint a kisgyermekeket szokás. Fölnyitotta a nagy ládát, hosszasan kotort benne. Előszedett egy régi inget, azt kettőbe hasította, aztán még talált egy nagyobb darab vásznat is, és mindezeket szépen előkészítette. A ládát becsukta, és odatett mindent a láda tetejére, hogy kéznél legyenek. Mi kellhet még? Gondolkozott, de nem jutott eszébe semmi. A tüzet jól megrakta bükkfagyökérrel, vizet tett föl a nagyfazékba, aztán érezte, hogy nincs egyéb tennivaló már.

Megvetette magának az ágyat, levetkőzött rendesen ingre, és belefeküdt. „A juhok is így csinálják ilyenkor” – gondolta. Aztán behunyta a szemét, és várt.

Mikor az öreg megérkezett, dél volt javában. Botját már kívül letámasztotta az ajtófélfához, csak azután lépett be. Szeme nyomban megtalálta az asszonyt az ágyban.

– Hö! Van valami?

– Még nincs semmi, öregapó. Még nincs. Hozta Isten!

– Akkor jó.

Puskáját levette a válláról, gondosan a sarokba támasztotta, levette a kalapját is. Aztán odacammogott az ágyhoz.

– Mennyire vagy?

– Nem tudom, öregapó – nézett rá az asszony fátyolos szemmel.

– Hö! – mordult föl az öreg. – Görcs volt-e?

– Volt már többször is. De mindég elmúlt.

– Hö. Ne félj! Az egész elmúlik. Csak ki kell várni a végét.

Azzal visszament a tűzhöz, megnézte, rakott reá nehány fát, megnézte a vizet, hümmögött valamit.

– Hö. Valami nagyobb edény van-e? Tál? Mi?

– Minek az? – kérdezte gyönge hangon az asszony.

– Minek? Hát a gyermeknek! Sze’ tán arra várunk, nem a papra!

– A belső szobában, az ágy alatt. Van egy olyan fateknő.

Az öreg kihozta a fateknőt, és odatette a kemence mellé.

– Jó lesz?

– Jó hát.

– Elég nagy?

– Még egy disznónak is, nem egy gyermeknek.

A tarisznyájából elővett egy fenőkövet, megnézte, megáztatta előbb, majd előhúzott a tüszőjéből egy irgalmatlan hosszú kést, és fenni kezdte. Lassú, alapos szakértelemmel fente. Az asszony iszonyodva bámult a rettenetes nagy késre. Érezte, hogy neki szól, de nem értette, hogy miért. A kés nyele fekete volt, nagy, csillogó fehér díszítésekkel rajta. Nem bírta sokáig szó nélkül:

– Mit csinál, öregapó?

– Hö. Láthatod. Fenem a kést.

– Minek az?
– Minek? Hogy éles legyen. Hát.
– S minek legyen éles?
– Hö. Mert kelleni fog. Azért.
– Nekem?
– Nem is a püspöknek.

Azzal fente tovább a kést. Fente, fente. Néha megnézte a tüzet, aztán fente tovább.

– Ha éhes… ott a polcon…
– Jó-jó. Ne bajlódj te velem! Lesz bajod magaddal is elég.

És fente a kést, fente. A nyitott ajtón túl barna fényekben ünnepelte az erdő a nyarat. A tehén kolompja behallatszott. Kling, kling… klang. Kling, kling… klang.

Nem mert szólani többet. Kérdezni vagy valami. Érezte, hogy értelme úgysem lenne. Ami előtte áll, azon át kell esni. A juhok is átestek, a kecskék is, majd ő is túlesik ezen. Várni kell. Ki kell várni.

Egy idő múlva visszatértek a fájdalmak megint. Még erősebben. Egyre erősebben. Valósággal tépték szét a testét. Hasították a görcsök. És nem akartak szűnni. Összeharapta a száját, hogy föl ne kiáltson a fájdalomtól. Hiába. Nem szűnt meg a fájás. Még erősebben. Még erősebben.

– Jaj nekem…

Csak éppen egy nyögés szakadt föl a száján. Az öreg ott a padon fölfigyelt:

– Van valami?
– Jaj…
– Nana. Érzel tán valamit?
– Jaj nekem… jaj, Istenem… ezt nem bírom ki, öregapó, ezt nem…
– Nem a nyavalyát! Mért ne bírnád? Hö?

Valamit morgott még, aztán kinyitotta a kemenceajtót, és a kést beledugta az izzó parázs közé. Lassan odacammogott az ágyhoz. Az asszony nyögött, vergődött benne, teste hátrafeszült, arca eltorzult a kíntól.

– Hadd lám, na, hadd lám!

Később, ha visszagondolt erre, úgy tűnt föl, mintha végtelen hoszszú ideig tartott volna. Napokig, hetekig, talán egy egész évig. Az idő megállt, és nem volt vége. Újabb és újabb fájdalom facsarta kínba a testét, egyetlen hasító, szörnyű fájdalom volt minden, az ágy, a szoba, a nyitott ajtón túl a napsütéses tisztás, az öregember, ahogy néha odajött, és morgott valamit, szólt valamit vagy kérdezett valamit, mindegy volt egészen, mert úgysem értette a szavát… Egyetlen, összefonódó, vég nélküli kín volt, mintha vörös lángok között égett volna, és a lángok egyre magosabbra csaptak, egyre magosabbra, már nem lehetett kibírni tovább, már nem lehetett, már bele kellett pusztulni, bele kellett szakadni, bele kellett őrülni, és az öreg hol a padon ült, hol az ágynál volt, már nem is lehetett tudni, hogy mit csinált… aztán egyszerre valami rettenetes jött, valami iszonyú…

egy perc… egy véghetetlen perc… hallotta a saját hangját kiáltani… irtózatos volt… a világ valami vörös ködbe borult, és ebben a ködben elmerült minden, és merült, merült… és hirtelen belemerült valami puha és szelíd mélységbe.

Csak arra emlékezett, hogy a fájdalomnak hirtelen vége volt. Minden csupa zsibongás lett, és ebben a zsibongásban nagyon-nagyon messze valahol, mintha vékonyka hangon fölsírt volna egy gyermek. Figyelni kezdett. Tisztult körülötte a kép. Az öregember ott állt az ágy lábánál, és a kezében veszedelmesen villogott a rettenetes nagy kés. Valami megnevezhetetlen rémületet érzett.

– Jaj! Meg ne ölje!

Az öregember bozontos arca rábámult, aztán a ráncok rajta nevetni kezdtek:

– Hö. Höhö. Höhöhö.

A kemencéhez ment, letette a nagy kést, fogta a fazekat, és vizet öntött a teknőbe. A vederből hideg vizet kevert hozzá, és a kezét belenyújtotta a vízbe, hogy elég langyos-e. Karján föl volt gyűrve az ing, és ujjnyi vastag erek duzzadtak az inak és csontok fölött.

Aztán az ágyhoz lépett, fölemelt onnan valamit, és beletette ügyelve a teknőbe. És abban a pillanatban az a valami éktelenül elkezdett nyekeregni, mint egy rossz, kenetlen kerék.

Tudta, hogy ez a gyermek.

Valami nagy-nagy békesség és nyugalom szállta meg. Fejét hátraeresztette a párnára, és a szemét lecsukta. Szája körül, mely duzzadt volt még a fájdalmak emlékétől, megjelent az anyaság különös mosolya.

Még hallotta, ahogy a víz loccsant a teknőben, és az öregember beledünnyögött a nyekergő sírásba:

– Hö. Mit bőgsz? Mi? Fiú vagy tán! Fiú ám! Legény! Netene, mit óbégatsz hát?

Még átszaladt az agyán annyi, hogy „fiú”. Homályosan érzett valami szépet, aztán összecsukódott fölötte a fáradtság. Elaludt.

Valami különös változás történt a világgal. Nem kívül, a dolgok felszínén, hanem valahol belül. A rét, a ház, a tűz, a tehén, a fa, a víz: minden ugyanolyannak látszott továbbra is, mint amilyen volt azelőtt. És mégis változás történt. Valami egészen komoly és súlyos változás. Bent, a dolgok lényegében. A dolgok értelme körül.

Igen, ez történt: a dolgok értelme megváltozott. Bizonyos súlyt kapott bennük a lényeg, és ezen belső súly szerint rendeződtek el egy központ körül. Azelőtt? Ott volt a ház is, a rét is, volt tűz és tehén és minden, de valahogy össze-vissza voltak ott, külön-külön, vagy egy halomban, attól függ, miképpen látta őket az ember. A rét szép volt, és legelőt adott, meg szénát, a ház szép volt, és aludni lehetett benne, és tüzet gyújtani és főzni, és a tehénnel munka volt, de tejet adott érte… mindez ott

volt, különösebb jelentőség nélkül, és betöltötte a teret meg az időt, és ha egyikmásik hiányzott volna, szinte észre sem lehetett volna venni.

És most mindez egyszerre megváltozott. Súlyt kaptak a dolgok, és elrendeződtek. Körben, egy középpont körül. És ez a középpont a gyermek volt. Ház: szél ellen és eső ellen védi a gyermeket. Meg kell nézni a zsindelyeit, nehogy becsorogjon ősszel az eső. A gerendák között ki kell tömni mohával a réseket, hogy a szél meg télen majd a hideg be ne jöhessenek. Tűz: vizet melegíteni rajta a gyermeknek, főzni és enni, hogy legyen tej elég. Tehén, juhok: mind ételt adnak, és az étel fontos, mert itt a gyermek, és annak is enni kell, sokat, minél többet, hogy nőjön, erősödjék, piros arcú legyen, és kacagjon. Maga az idő is eszerint rendeződött el: ezt meg ezt kell csinálni a gyermekkel, ezt meg ezt kell csinálni a gyermekért, ezt meg ezt kell csinálni azért, hogy majd legyen a gyermeknek.

Miután Vénség elment, és egyedül maradt a gyermekkel, egyszerre megteltek a dolgok fontossággal. A vásznak, az edények, a víz, a tűz, minden. Később megjöttek a plájászok, Birtalan, Iván és Dumitru, és egy szépen faragott bölcsőt hoztak, még párna is volt benne, és sorra odamentek hozzá, nagyon komolyan, kezet nyújtottak, amit csak nagyon ritka és nagyon ünnepélyes alkalommal szokás, és elfogódottan morogtak valamit Istenről és szerencséről. Elpirult a büszkeségtől és a meghatottságtól, mert életében először történt, hogy valaki kezet fogott vele. Félve tette bele kezét az esetlenül feléje nyújtott nehéz, kérges kezekbe, és szinte alázatosan hajtotta meg a fejét minden kézfogáshoz, és csak ez jött ki a száján: „Isten fizesse meg… Isten fizesse meg…”

A plájászok aztán sorra a gyermekhez mentek, megnézték, phi, phi, köpdösték a padlót, meg ne igézzelek, és dicsérték, hogy ilyen meg olyan.

– Csak kicsike – mondotta szinte szégyenkezve az asszony, mert sohasem látott még ilyen apró gyermeket.

Egyszerre néztek rá mind a hárman, megütközve, majdnem haragosan.

– Hö! – horkant föl elsőnek Dumitru, sértetten, mint a vaddisznó. – Ez neked kicsike? Ez? Hö! Tán azt vártad, hogy mindjárt puskát is hoz magával, s fölmegy a Magurára medvét keresni, mi? Hö. Kicsi. Még mit!

– Minden újszülött ekkora – magyarázta tárgyilagosan Iván.

– Örvendj neki, te! – utasította rendre Birtalan is.

– De nem látják, milyen csúnya és ráncos? – igyekezett az asszony enyhíteni a dicséreteket, ahogyan illik.

– Ez? – mordult föl Dumitru. – Ráncos a…

– Tán te szebb voltál, azt hiszed? – csóválta meg a fejét Birtalan rosszallólag.

– Némelyik nemcsak hogy ráncos, de még kék is, mint a szilva – oktatta Iván –, s olyan hegyes feje van, mint a halnak. Ezen már most is látszik, hogy ember. Mit akarsz?

De nem ültek sokat, mint akik jártak már emberek közt, s tudják az illemet. Csak éppen megszusszantak a padon, hogy el ne vigyék a gyermek álmát, aztán más szedelőzködtek is.

– A héten fölhozzuk a lisztet is – szólt Iván.

– Ha kell valami, csak mondd meg! – így Birtalan.

Az asszonynak eszébe jutott a pénz.

– Várjanak csak!

Odament a ládához, előkereste a kis piros tarisznyát, amit még Szőrfülűtől kapott annak idején, és elővette belőle a pénzt.

– Szép tarisznya – bólintott Iván elismerőleg.

– Jó lesz a gyermeknek, ha majd a juhokat őrzi – vélte Birtalan.

Az asszony Birtalannak adta a pénzt.

– Mi legyen vele? – kérdezte az.

– Ha elmegy valamelyikük a vásárba, vegyenek majd a gyermeknek, ami kell.

– De mit, te?

– Hát aztán… ami kell. Mit tudom én! Gúnyát. Bocskort. Ilyesmit.

Birtalan nézte kezében a pénzt.

– Ez rengeteg sok pénz, te.

– A gyermeké.

– Jó, na. Ami marad, azt visszahozom.

Aztán elindultak. Dumitru utolsónak maradt. Tarisznyájából előkotort még egy vadonatúj furulyát, és szinte restelkedve nyújtotta át.

– A gyermeknek csináltam. Tedd el! Majd, ha a juhokat őrzi, akkor. Hö. Isten áldjon!

Másnap följött Ferenctől a két fiú. Mézet hoztak. Elfogódottan léptek be a házba, halkan köszöntek, és letették az ajándékot az asztalra.

– Anyátok küldött? – kérdezte csodálkozva az asszony.

– Nem – mondták egyszerre mind a ketten, és elvörösödtek –, édesapánk.

Ordát és sajtot tett eléjük.

– Egyetek!

Mohón evett a két fiú. Mikor elkészültek, egy jókora darab sajtot betett a tarisznyájukba.

– Ezt vigyétek édesapátoknak! S mondjátok meg, hogy tiszteltetem, s köszönöm az ajándékot.

A gyermekek dadogtak valamit, és elmentek. Nehány napig nem jött senki. Csak a gyermek volt mellette, meg a ház, a tisztás, a tehén és a juhok, a rendes, megszokott munka. De főképpen a gyermek. Aztán megérkezett Iván a liszttel. Egyéb dolgokat is hozott. Kis gúnyácskát, kis ködmönkét, kis csizmácskát. Ingeket és egy csomó vékony vásznat, pelenkának valót. Meg egy kis színes csörgőt.

– Ez nem a pénzből való – mondta –, ezt én hoztam a gyermeknek, hadd játsszék.

Kezébe adták, de még buta volt hozzá.

– Majd örvendeni fog neki! – vigasztalta Ivánt az asszony –, most még ehhez is kicsi. Majd.

Egy marékra való pénz is jött vissza, azt visszatette a piros tarisznyába, a ruhácskákat is ügyesen összehajtogatva a ládába rakta. Iván behozta a lisztet, a lovat kicsapta legelni, és leült a bölcső mellé, a padra.

– Jövő héten elkezdik fúrni a hegyet – mondotta –, ott a Korbuly és a Szalárd között. Bolondok ezek a mérnökök, Istenúgyse', bolondok.

Aztán mondott még ezt-azt, ami lent történt, az emberek között, behordott nehány kosár fát, hogy legyen, és elment. A forrás mellől még visszaszólt, hogy lent a Sestinában jár egy nagy bak, már kergeti a sutákat, s jó lenne, ha jönne az úrfi hamar, mert eltelik nekik az idejük, mármint az őzeknek.

Az idő pedig haladt. Hajnalonként hallani lehetett lent a bükkösben egy-egy suta panaszos sírását, egyszer-másszor ott űzték át egymást lihegve a tisztáson, aztán az is eltelt. És ő nem jött, hogy megnézze a gyermeket.

Ez néha fájt. De nem nagyon, csak úgy, ahogyan egy régi emlék fáj az embernek, ami szép volt, és kár, hogy nem akar visszatérni többé. Néha, ha ott ült a ház előtti padon, és a gyermeket szoptatta, és végignézett a tisztáson, és minden olyan szép volt és békés, a napsütés, a legelő állatok, a kutya, ahogy lógó nyelvvel hasalt a fűben; arra gondolt, hogy vajon ő merre járhat most? Ilyenkor egy-egy pillanatra megjelent előtte az a bizonyos kép, amit akkor látott: a rózsaszínű ágy és az asszony, és szomorúsággal töltötte el. Vajon ott, annál az asszonynál szebb, mint itt? Tisztább a levegő? Fényesebb a napsütés? Vidámabban fütyölnek a rigók? Lágyabb hangja van a kolompnak? De minden már valahogy másodrangú kérdés volt, csak éppen eszébe jutott néha, és aztán elszállt megint. Fő dolog a gyermek volt. És minden csak vele kapcsolatban nyert értéket. Ő is. Így valahogy gondolt rá: a gyermek apja. Jön-e a gyermek apja? Mikor jön? Mit szól majd? Hogy lesz az, amikor majd belép az ajtón, és ránéz a bölcsőre?

Az idő haladt a maga útján. Az őzek elrejtőztek a sűrűségekbe, nem kergetőztek már. Hűvös szaguk lett az éjtszakáknak, és reggelenként az erdő párái köddé gyűltek lent a patakon. A harmat délig ott csillogott az apróra legelt gyepen, és az erdőkre valami különös csönd borult. Végét járta a nyár. Érezni lehetett a levegőn, látni lehetett a bükkök sötétzöld lombján, ahogy fáradtan a föld felé hajoltak, mint akik már tudják, hogy hamarosan le kell hullaniok.

Aztán a forrás fölötti nyírfán megjelent az első sárga levél. A forrás alatt még zöld volt a medvesaláta húsos levele, a napvirágok sárgán virágoztak, és kesernyés nyári szaguk bágyadtan ringatódzott a szellőben. De már az a sárga levél ott volt a nyírfán. A széltörések tisztásain pirosan érett a málna, s a szedrek is már foltosodni kezdtek.

Máskor talán megállt volna a nyírfa előtt, és hosszasan elnézi azt az első sárga levélkét, és azt gondolja: jön az ősz. És valami szelíd szomorúságot érzett volna,

fanyar, hervadó illatok emlékét az orrában, és ott állt volna sokáig a nyírfa előtt. De most csak ránézett a sárga levélre, és azt gondolta: jön az ősz. És arra gondolt, hogy be kell tömni mohával a réseket a falon, és a télire való fát összegyűjteni.

Nehány nap múlva Iván föl is jött a fűrésszel, és nehány arra való bükkfát kidöntött. Nehány kiszáradt vén fenyőt is, fönt a gerincen, aminek a fája pattogva ég, és gyorsan, és a legkisebb parázstól tüzet fog. Nehány napig ott fűrészelgetett fönt, az asszony kihordta neki az ételt, és amíg evett, leült melléje a kidöntött fák törzsére, és elbeszélgetett vele a gyermekről. Hogy ma ez volt, meg így volt, és Iván hallgatta, és néha bólintott az étel mellől, vagy szólt is rá valamit. Nehány éjtszakára is fönt maradt, de nem akart bejönni a házba, hanem ott aludt a széna között, a pajta hiujában. Majd lement, s másnap följött egy lóval, és behúzatta vele a szétfűrészelt rönköket a ház mögé.

Aztán egy rendszeres munka kezdődött, talán két hétig is eltartott. Iván fűrészelt a ház mögött, az asszony segített neki, amikor nem volt más dolga, és amikor enni kellett, behívta a házba. Néha ott szoptatta a gyermeket is a napon, a rönkökön ülve, Iván mellett, és érezte, hogy ez így szép és békés, és arra gondolt, hogy így kellene legyen tulajdonképpen az egész élet. A gyermek apja fűrészelné a fát, ő segítene neki, vagy ülne a rönkökön, és szoptatná a gyermeket, aztán behívná enni, amikor kész az étel, és este ott ülnének egymás mellett a kispadon, és néznék az alkonyatba süllyedő tisztást, és halkan beszélnének a gyermekről, aki olyankor már csöndesen alszik a bölcsőben. Érezte, hogy ez az, ami hiányzik onnan a Komárnyikról, ez a csöndes, békés, hétköznapos élet, amit hárman élnek együtt: egy férfi, egy aszszony és egy gyermek. Együtt. Közös tervekkel és közös örömökkel. Kevés beszéddel, de mégis úgy, hogy tudnak egymásról mindent. Titkok nélkül, tisztán, egyszerűen, ahogyan szép és békés az élet, úgy.

A nyírfán, ott a forrás fölött, egyre több volt a sárga levél. Kettő, három, négy… aztán több, mind több. Rőtülni kezdtek itt-ott a bükkök is, és lassan megérett az áfonya. Kövérre híztak rajta a rigók, és valahányszor Vénség lejött a Fulgerujról, mindég tudott valamit a medvékről, akik naphosszat az áfonyát habzsolták a pláj körül.

Aztán egy napon érett szedret hozott Iván a kalapjában. És azt mondta, hogy a Belcsujban múlt este megszólalt az első bika. Mindössze nehányat bődült csupán, de mégis. Tíz nap se kell, és megszólalnak mind.

Valami megremegett benne a hírre. Az emlék volt-e csupán, vagy valami más? Készülődés valamire? Öröm, előérzet?

– Vajon följönnek-e az idén bikát lőni? – kérdezte, csak úgy, mintha egészen közömbösen jutott volna az eszébe ez a kérdés, és nem is az emberre nézett közben, hanem a bölcső takarójával babrált.

Iván szinte megbotránkozva nézett rá.

– Hogyne jönnének! Még olyan év nem volt. Az úr is, meg az úrfi is. Mind a ketten. Néha vendéget is hoznak.

Földobogott a szíve ettől. Aztán nem beszéltek többet róla. Iván fölaprította még a hátralévő fát, telehordta vele a fásszínt, közben esténként és hajnalonként följárt a plájra, és néha azzal tért vissza, hogy „az Iszticsón megszólalt egy” vagy „a sestinabeli is mordul már”.

Egy reggel aztán kipirosodva tért vissza a plájról. Szinte ragyogott az arca.

– A Pávelben is szól egy, s fönt a Benedekben kettő. Az Iszticsóról is hallatszott bőgés. Megyek le Gyerkóhoz, hogy adjon hírt az úrnak.

Összeszedte ott lévő holmiját, baltát, fűrészt, tarisznyát, botot, és készült. Az asszony közben behívta reggelizni, és éppen az asztalnál ült, amikor Vénség megjelent fönt a tisztás végiben.

Iván elébe ment a küszöbig.

– Na?

– Hö?

– Van valami?

– Van hát. A tizennyolcas.

– Bőg?

– Hö? Hogy bőg-e? Nem is imádkozik.

Iván egészen friss lett, és fiatal. Bekapta gyorsan az ennivalót, és indult. Vénség utánaszólt még:

– Jelentsd meg a két medvét is!

– Hol? – fordult vissza Iván.

– Hö? Hol. Hát a Fulgeruj oldalában. A szedren. Az a két nagy, amelyik tavaly is ott volt. Kis hangyászó – itt legyintett kicsinylően a kezével –, az van egy rakás.

Mintha pálinkát ittak volna, olyanok voltak. Az öreg még ült egy keveset kint a padon, megevett egy tál zsendicét, majd megnézte a gyermeket a bölcsőben, aztán indult vissza.

– Csak ezért jöttem – mondta –, hallottam tegnap délután a baltát, s gondoltam, ma még itt lesz. Iván, tudod. Hogy vigye le a hírt. Bár éppen változik a hold – itt fölnézett az égre, valósággal körülszaglászta a szemével –, és jön is eső, de nem hiszem, hogy három-négy napnál tovább tartson. Legalább lehűti a levegőt. S addigra megjöhetnek az urak is.

„Három-négy nap” – gondolta az asszony, és izgalom fogta el. Tett-vett, nem lelte a helyét. Nagytakarítást csinált a belső szobában, fát hordott oda, és vizet, délután virágot szedett, volt már tárnics is, nehány korsót megtöltött velük, és közben bükkfagombát is talált. Ez újra Tátit juttatta az eszébe, és az urszubeli házat, és fölsóhajtott.

A gombát estére megfőzte, paprikás lében, ahogy kell. Jóízű volt. És újra az Urszura emlékeztette. De nemcsak a gomba. Minden. A levegő, a párák, ahogy összegyűltek a tisztás fölött, az ősz, ahogy közeledett a nyár mögött megbújva.

Másnap reggel még fölkelt a nap rendesen. Rásütött a küszöbre, amikor kiment az állatok után nézni. De a levegő tele volt párával, és alig végezte be a fejést, már nem látszott a napból semmi.

Kieresztette a juhokat a karámból, kicsapta a tehenet is, a tyúkoknak szórt egy kis árpadarát, és már csöpögni kezdett az eső. Lassan jött, alattomosan és észrevétlenül, aztán csak ott volt, és esett.

Alig végzett a gyermekkel, megérkezett Birtalan.

– A Pávelben jártam – mondta –, hallgatózni. De nem volt semmi. Ez az eső, tudod.

Leült a padra.

– Mit csinál a gyermek?

– Alszik. Éjtszaka sokat sírt.

– Sírt? – hökkent meg Birtalan.

– Fájt a hasa.

– Meleg puliszkát kell rátenni.

– Tettem már. Köménymag levét is itattam vele, forrón.

– Az jó. Hát a cibere-kúrát tudod-e?

– Tudom hát.

– Sokat tudsz akkor – hunyorgott ravaszul az öreg –, kell is. Aki gyermeket akar fölnevelni, annak kell. Hát, ha annyit tudsz, azt meg tudod-e mondani, hogy mért viseli az ember éppen a szemét legmesszebb a földtől, amelyiken járni kell?

Az asszony elcsudálkozott ezen a kérdésen. Aztán nevetni kezdett. De Birtalan nem nevetett.

– Na, mert ha azt nem tudod, akkor hogyan akarsz gyermeket fölnevelni?

Az asszony újra fölkacagott.

– Mondja csak még egyszer!

– Minek viseli az ember éppen a szemét legmesszebb a földtől, amikor pedig azon kell járnia? – ismételte meg az öregember a kérdést, és halszemei ravasz várakozással figyelték az asszonyt.

– Hát azért, hogy ne lásson meg vele minden piszkot, amibe úgyis bele kell lépnie!

– Jó – bólintott Birtalan elégedetten, és végigsimított gyér szakállán –, hát azt mondd még meg: mi több, a szerelem vagy a patak?

– A patak. Mert az sohasem fogy el.

– S mi kevesebb: az öröm vagy a bánat?

– A bánat – felelte kis gondolkodás után az asszony –, mert ha az lenne több, nem lenne szép az élet.

– Hát ezt nem jól tudod – csóválta meg Birtalan a fejét –, ezt még nem jól tudod. Mert egyikből sincs több, és egyikből sincs kevesebb. Az örömnek bánattal van vége, és a bánatnak örömmel. Tehát éppen egyforma sok van belőlük.

– De az öröm többet ér! – kacagott újra az asszony. – Éjtszaka is éppen annyi van szám szerint, mint nappal, lássa. Mégis a nappalok jelentik az életet, nem az éjtszakák!

Az öreg huncutul összehúzta a szemét, és bütykös hüvelykével hátrabökött a bölcső felé:

– Nem-e? Hát ezek mikor készülnek?

– Menjen már – vörösödött el az asszony –, nem minden éjtszaka abból áll.

Birtalan csöndesen hümmögve nevetgélt a padon. Az eső esett, vékony ujjakkal kaparta a zsindelyeket.

– Idehallgass – mondotta azután komolyan –, idehallgass, mert ezt tudnod kell, ha gyermeket akarsz fölnevelni. Ésszel. Embernek. Nemcsak olyan hányd-ide, vesd-odának, hanem embernek. – Ujját magyarázólag emelte föl. – Amennyi az éjtszaka, annyi a nappal. Amennyi az öröm, annyi a bánat. Minden nappalhoz szükséges egy éjtszaka, és minden éjtszakához szükséges egy nappal. Minden éjtszaka sok-sok gyermeket csinálnak ezen a világon, hogy legyen mért dolgozzanak és éljenek nappal az emberek. Minden bánattól megnő az ember itt bent egy kicsit, itt bent – ujjával nehányszor rákopogtatott keszeg mellére –, itt bent, érted. Megnő az ember, meglombosodik, mint a fa. Megtanul valamit. Mint a fa, a lombja által. Több napfényt magába szívni, ameddig süt a nap, és félretenni belőle valamit a levelekbe… érted? Jobban örvendeni az örömnek, érted? És félretenni belőle valamit. Ehhez kell értsen az ember. És erre való a bánat, hogy megtanítsa. Éppen annyi van belőle, mint az örömből. Éppen annyi. Úgy, mint a nappal s az éjtszaka. A különbség csak az, hogy a nappal s az éjtszaka dolgát elrendezte az Isten. De az öröm s a bánat dolgát nem rendezte el. Azt csak kiporciózta éppen, mint ahogy a juhoknak a szénát kiporciózza az ember. Hogy ennyi jut ebből s ennyi abból. Ez a kommenció. Az öröm. Meg amit fizetni kell érte. A bánat. Ennyi jár. Akár tetszik, akár nem. Ennyi jár, s ez elől nem lehet megszökni. Mármost, aki nem egyformán osztja be, hanem előbb végez az örömmel, annak a végin csak a bánat marad. Így van ez. Meg kell enni! Ezt is, azt is. A puliszkát is, a túrót is. Aki nem keveri össze ésszel a kettőt, hanem előbb fölnyalogatja a túrót, annak a végire üresen marad a puliszka…!

Nagy hangon, szinte kiabálva mondta az utolsó mondatokat, de a szeme még így is kifényesedett tőlük. Aztán lehajtotta a fejét, inge ujját végighúzta az orrán, és fölállt. Fölmarkolta kalapját is a padról.

– Na, én megyek.

Az asszony elkomolyodva állt a bölcső mellett, és nézte Birtalant.

– De ha az ember – szólalt meg lassan –, de ha az ember mindég csak puliszkát eszik, puliszkát és puliszkát… és a túró szagával is megelégszik… míg mások meg, más asszonyok azalatt csak túrót esznek, puliszka nélkül… akkor mi lesz azzal a túróval, amit elmulasztott megenni az ember…? Megmarad az a gyermeknek?

Birtalan már fejére tette a kalapot, a puskát is a vállára vette, úgy állt ott. Nézte az asszonyt.

– Aki mindég csak puliszkát eszik – felelte lassan, elgondolkodva, óvatosan –, mindég csak puliszkát, akarattal… s a túrót félreteszi… annak vigyáznia kell, nehogy végül is a túró megromoljék… Ami pedig másokat illet – legyintett hirtelen, és furcsán elmosolyodott, szomorúan is, gúnyosan is –, nem kell irigyelni azt, aki mind csak pusztán eszi a túrót. A puliszkát, tudod, azt mindenkinek meg kell ennie! Én tudom ezt, én… nekem elhiheted. A puliszka, az nem romlik el. Az nem.

Indult. Az asszony nem szólt utána. Nehány lépés után visszafordult még egyszer.

– Azt, bizony, meg kell enni, mind egy szemig. Ha öregen is, ha kutyafáradtan, kutya-magányosan is. Azt meg kell enni. Nincs meghalás addig, míg az utolsó keserű morzsát is föl nem szedte az ember. Az így van.

Azzal ment. Döcögve, lassan, lefele a forrás mellett, a szitáló szürke esőben. Az asszony utánanézett a küszöbről. „Milyen furcsákat beszélt ma” – gondolta, s nézett utána. Úgy ment ott, lehajtott fejjel, mint aki a vizet nézi, vagy a földet, a lábai alatt. De érezte, hogy az öregember, aki ott ballag görnyedten lefele, nem azt nézi. Az életet nézi. Az életet. S azt a furcsa ösvényt, ami egy ember nyoma benne.

Az eső nem állt el estére. Másnap is esett. Ködfüggönyök lepték el az erdőt. Nyirkos volt a levegő, és a fák mogorvák. Harmadnapra este szél suhant a plájon át. Megnőtt tőle az éjtszaka foga. Később a csillagok is előjöttek. Reggel dér fehérlett a tisztás füvén, és a Fulgeruj szikláiról a köd leszállt a patakokra, úgy ülte meg őket, mint a tej. Csillogva szikráztak végig a napsugarak az erdők fölött, az ég kék volt, és tiszta. A ház mögött koppanva hullt a bükkök makkja. Koppanva hullt. S közben egy-egy levél is, rőtbarna színű, mint egy halott lepke, olyan. És a nyírfa talpig sárgán állt a forrás fölött, és reszketett, pedig szellő se járt a közelében.

Miután minden dolgát elvégezte és megszoptatta a gyermeket is, kiállt a küszöbre. A nap már beragyogta a tisztást, és túl, a gerincen, megvilágított egy sárgára gyúlt juhart. Az ősz fanyar szaga ott volt már a levegőben, és a reggeli napfény ahogy odatűzött, langyos volt, puha és jó, de nem volt tüze többé.

Aztán egyszerre csak meghallotta a bikát. Túl a plájon bőgött, a hang halkan jött, és nagyon messziről. Kétszer, háromszor. Aztán sokáig csönd volt. És aztán egyszerre megszólalt megint, egészen közel, a gerincen fönt. Nyújtottan, szinte bánatosan, mint az olyan bika, aki tehenet keres. Egyszer szólott csak. És valahol messze lent a Sestinában felelt reá egy másik.

Az asszony állt a küszöbön, hallgatta a hangokat, és a szíve furcsán dobogott. Valami szépet érzett. Csak állt, és nézte az őszt, és megtelt valami különös, könnyű szomorúsággal.

Hirtelen újra megszólalt a bika. Most még közelebb, valahol a tisztáson túl, a fenyvesben. Hangja végighömpölygött a csönden, mint egy sűrű, kövér hullám, és szétoszlott a völgy fölött. Az állatok abbahagyták a legelést, és föltartott fejjel, némán figyeltek a hang felé. Az erdőt lesték. Aztán egy idő múlva a tisztás fölső szögletébe kilépett a bika. Barnásszürke hátán fényt vetett a nap. Az agancs kifényesedett végei csillogtak. Megállt, lenézett a ház felé, a némán bámészkodó állatokra. Nehány pillanatig így állt mozdulatlanul. Aztán előrenyújtotta a fejét, és fojtott hörgéssel belemordult a csöndbe. Szájából pára omlott, látszott tisztán az is.

A juhok megiramodtak, kolompjuk ijedten szólott. A bika álmosan feléjük fordította a fejét, aztán lassan megfordult, és visszament az erdőbe. Sok-sok idő múlva hallani lehetett újra a hangját, de már egészen halkan megint, valahol túl a gerincen, ahogy visszaereszkedett az üverekbe.

Később Vénség jött meg a pláj felől. Kiült a ház elé a padra, bőrkalapját letette maga mellé. Arca komoly volt.

– Bőgnek – mondta –, mindenütt bőgnek. Ha ma elindulnak az urak, estére a szálláson vannak. Reggelre lemegyek én is oda. Aztán majd meglátjuk. Sok a bika mindenütt.

Kipihente magát, evett valamit, megnézte a gyermeket, és elindult vissza a Fulgerujra. S reggel, mikor a nap kelt, lent volt a cibai szálláson. Az urak házából füst szállt fölfele. Az ablaktáblák nyitva voltak, de még nem mutatkozott senki. Betért a plájászok szállására. A kemence melletti padon ott ültek mind. Iván, Birtalan, Dumitru. Odaült melléjük. A kemencében égett a tűz, melege jólesett. Iván fenyőszeszt töltött egy pohárba, és odanyújtotta.

– Sokáig éljél! – morogta, és fölhajtotta az italt. Utána megtörülte a száját, bajuszát, szakállát, és a poharat visszaadta.

– Mi a terv?

– Nem tudom még.

– Úgy hallottam, a vendég itt marad a házban – mondotta Birtalan –, a Belcsujba jár majd, s a Kis Cibába.

– Ott van egy jó tizenhatos, a Kis Cibában – morogta Dumitru –, a Belcsujban egy tizennégyes. Meg ott jár a nagy medve is.

– Medve – morogta Vénség –, mit beszélsz medvéről! Hát az a kettő ott fönt nálam micsoda? Hö. Azok medvék! Olyat még nem láttál.

Iván szalonnát osztott szét közöttük, s kenyeret. Jó, friss búzakenyeret. Az urak hozták. Kijár a plájásznak ilyenkor. Szótlanul ettek. Egy idő múlva Birtalan kiment, aztán visszajött.

– Fölkeltek már – mondta –, reggeliznek. Gyertek!

Fölszedelőzködtek mind a négyen, s átvonultak a fölső ház elé. Az urak ott ültek a tornácon, az asztal körül, és ettek. Hárman voltak. Az úr, az úrfi és egy sovány, szőke idegen. A plájászok fölsorakoztak a tornác alatt, és levették fejükről a kalapot.

– Adjon Isten jó reggelt! – köszöntötte az uraságokat valamennyiök nevében Vénség, mivel ő volt köztük a legöregebb. Az érdes, rekedt hangra az úr felelt:

– Jó reggelt, emberek! Ettetek?

– Igen, uram – felelt Iván, mert ez az ő dolga volt.

– Akkor halljuk! – mondta az úr, és hátradőlt a fonott fűzfaszéken. Arca fekete volt, éles és kemény, sötét bajusza szinte haragosan árnyékolta be a száját. De a szemei mélyek voltak és borongva néztek. Hajadonfővel ült ott, és sűrű, fekete hajában már messziről is meglátszott a sok ősz szál.

– Na, kezdjed, Vénség!

És Vénség elkezdte. Vedlett bőrkalapját tisztességtudóan a kezében tartva, lassú és megfontolt szavakkal. Hosszú, ritka ősz haját megborzolta a serény reggeli szél.

– Először is, ott a két medve. Az a tavalyi kettő. Egyiket a nagy szikla alatti szedresben láttam, kétszer is, két reggelen. Másik Görgény felől jár át a plájon. Ennek csak a nyomát láttam, meg a piszkát. Egy kalapra valót hagy ott az a medve, uram! A nyoma egy arasz és két sukk. Na. Aztán ott van a tizennyolcas is.

– Láttad?

– Nem. Csak a hangját hallottam a sűrűből. Csak bent morog, még nem jött föl a plájra egyszer sem. Két másik is van a közelében, azok bőgnek, mint a bolondok. Egyiket láttam is. Tizenkettes, de vékony.

– Hát még?

– A málnás üverben is bőg egy, de nem mentem oda, hogy megnézzem. Hangja után nem fiatal az sem.

– Jó. Hiúz?

– Nyáron járt egy, de azóta nem vettem észre.

– Disznó?

– Volt egy koca malaccal, de az elhúzódott. A félfülű kan ott lakott egész nyáron átal, de most áthúzódott a bükkre, a görgényibe. Néha visszatér. Amilyen a disznó, na.

– Jó – bólintott az úr –, te következel, Birtalan.

Birtalan elmondta a Nagy Cibát, a Kis Cibát, a Belcsujt. Majd Dumitru attól lefele, egészen a Marosig s túl a Peszkócáig. Végül Iván az Iszticsót, Kétágat, Sestinát, Komárnyikot. Mikor ezzel megvoltak, az úr kiadta a parancsot:

– Birtalan, te itt maradsz a gróffal! Megpróbáljátok a tizenhatost, a Kis Cibában, vagy azt a belcsujit. És a medvét, persze. Dumitru, te lent Gyerkónál megvárod, amíg megérkezik az alispán úr. Holnap vagy holnapután, azt hiszem, itt lesz. Fölviszed a korbulyi kalibába, érted? Nem fontos, hogy milyen bikát lő, csak bika legyen. Kicsit nehezen mozog. Legjobb lesz, ha mindég lesbe állítod. Lövess vele disznót is, a Pisoj üvereiben nem lesz nehéz. Iván, te az úrfival mégy a Komárnyikra. Öreg, te már tudod. A Magurát figyelted?

– Nem voltam még, uram.

– Valamelyik nap majd átküldelek oda is egy éjtszakára. Az a vén visszarakott bika még ott kell legyen valahol. Hacsak a farkasok meg nem ették a télen.

– A Magurán nem ütöttek le semmit ezen a télen – morogta Dumitru –, nyomukban voltam.

– Jó. Akkor készüljetek! Egy óra múlva indulás. Iván, szétosztani köztük a pálinkát!

– Igen, uram.

A plájászok föltették a kalapjukat, és mentek. Még szétosztották maguk között a pálinkát, amit az úr hozott nekik, kulacsaikat megtöltötték belőle, a többit gondosan eltették télire. Jól fog az, ha majd beállanak a hidegek. Aztán föltették a lovakra a fanyergeket, s kezdték kihordani a poggyászt a házból.

Az úr s az úrfi együtt indultak el fölfele a Szalárdon. A gróf a tornácról nézett utánok, s ott maradt Birtalan is, meg Dumitru. Apa és fia egymás mellett haladt. Egyforma magosak is voltak, csak az egyik bozontos, széles, a másik még karcsú, sima. De egyazon posztóból készült a ruhájok, ugyanúgy hordták vállukon a puskát, s lépésük üteme is azonos volt. Nem beszéltek, hallgatva mentek. Mögöttük, illő távolságra, Vénség ballagott. Utána a lovak következtek, s a lovak mögött Iván. Iván mögött, szorosan a lába nyomán, a kutyák.

Kétoldalt már színesedett az erdő. Itt-ott egy-egy juharfa sárga volt egészen, a bükkök zöldjét rozsdafoltok tarkították. A patak martján tárnics kéklett, és egy-egy elkésett harangvirág. Zúgott a patak, és a kék égen fönt, magosan, ölyvek köröztek.

A Sestinánál aztán elváltak egymástól. Az úrfi betért jobbra az úr haladt tovább. Az úr nyomán Vénség cammogott az egyik lóval, az úrfi mögött Iván vezette a másikat. A lovak nyugtalanul nyerítettek egymásnak, és kapkodták a fejüket. A kanyar előtt az úr egy pillanatra megállt, és a fia után nézett. Abban a pillanatban nézett vissza az úrfi is. Fölemelt kézzel köszöntötték egymást, aztán elnyelte őket a két patakvölgy.

Az asszony a gyermeket szoptatta éppen, amikor meghallotta a nyerítést lent a szálasban. Kint ült a ház előtt, a padon. Szépen, langyosan tűzött oda a délelőtti nap. A kutya fölugrott a fal tövéből, és figyelt. Újra nyerített a ló.

Dobogó szívvel kelt föl a padról. A gyermek is abbahagyta a szopást, és álmosan lógatta a fejét. Gyorsan bement vele a házba, befektette a bölcsőbe, elrendezte, és újra kijött. Akkor már látszott a fák közt a kis szürke hegyi ló, ahogy megrakott háttal kapaszkodott fölfele az ösvényen. Előtte Iván, a két kutyával. És Iván előtt, jó húsz lépéssel előtte…

Szeme kigyúlt, ahogy ott állt a ház sarkában, és nézett lefele az ösvényre, amelyiken lassan jött a két ember és a ló. Dereka megfeszült, arca tüzelt. Karjában ölelés moccant, talpa bizsergett a vágytól, hogy elébe fusson, kacagjon, énekeljen…

De csak állt a ház mellett, mozdulatlanul, sudáran, fölvetett fejjel, egész testében kigyúlva, valami beteljesedett asszonyi méltósággal, és várt.

– Isten hozta!

Csak ennyit mondott, amikor az úrfi fölért, és megállt előtte. A többi a szemében izzott csak, a száján, az arcán. Az vidáman, szinte csodálkozva nézett végig rajta. A szeme neki is csillogott.

– Na, bőgnek a bikák? – kérdezte.

– Bőgnek – felelte az asszony, és mosolygott hozzá.

Az úrfi közelebb jött.

– Mi történt veled? Nem olyan vagy, mint…

Ebben a pillanatban fölsírt a gyermek bent a házban. Nem kimondott sírás volt, csak valami olyan nyekergés. Az úrfiban megállt a szó tőle. Arca szempillantás alatt elvörösödött, szeme zavart lett. Az aszszony csak állt, és mosolygott.

– Persze, persze – hebegte az úrfi zavartan, és félrekapta a tekintetét. Aztán lassan megindult az ajtó felé. Az asszony ment mögötte, és egyre mosolygott. Azzal a különös, büszke mosolygással.

Beléptek a házba. Az úrfi tett egy lépést a belső szoba felé, de aztán tanácstalanul megállt. Szeme a bölcsőre meredt. Nézte, aztán lassan odament, és belenézett. A gyermek nem nyekergett már. Nyugodtan feküdt a pólyában, és áttetsző, kék szemével fölfele bámult. Az úrfi nézte, valami tétova, zavart arckifejezéssel. Az asszony mellette állt, és még mindég mosolygott.

– Fiú? – kérdezte halkan.

– Persze – bólintott az asszony szinte sértődötten.

Az úrfi újra a gyermekre nézett.

– Lát már…?

Az asszony halkan fölkacagott:

– Hát persze! Tán nem macskakölyök!

Az úrfi kissé elszégyellte magát.

– De beszélni még nem tud…?

– Jaj, miket tud kérdezni – kacagott az asszony –, jaj, Istenem, milyen butákat…

Az úrfi újra elvörösödött.

– Fene tudja ezeket a dolgokat – mondta zavartan –, de egész rendes emberformája van már. És a szeme kék!

Az asszony újra fölkacagott.

– Mit nevetsz?

– Semmit – mondta, és elfordult. De még mindég kuncogott magában.

Az úrfi bement a belső szobába, fölakasztotta puskáját a szögre, kalapját, kabátját. Az asszony kiment Ivánhoz segíteni. Mikor egy idő múlva visszajött, vállán hurcolva az egyik bőrzsákot, a küszöbön legyökerezett a lába. Az úrfi ott állt

a bölcsőnél, föléje hajolva, és halkan suttogott a gyermeknek. Közben ide-oda csavargatta a fejét, mint aki mókázik valakivel. Az asszony állt a küszöbön, és a szíve boldogan földobogott. Válláról lecsúszott a nehéz bőrzsák, és nagyot puffant a küszöb kövén.

Az úrfi úgy egyenesedett föl, mint a tetten ért tolvaj. Arca tűzvörös volt. De már akkor az asszony egyetlen ugrással ott volt mellette, és két karját a nyaka köré fonva, és egy halk búgással, ami félig nevetés volt, félig sírás, a melléhez simult. Az úrfiban is megmozdult valami. Valami nagy, titkos emberi érzés, és magához ölelte az aszszonyt. Összefonódtak szorosan. Szó nem esett, csak álltak összeölelkezve a bölcső mellett, és a szívük valami csodálatos örömmel összedobbant.

A következő pillanatban léptek hallatszottak. Az úrfi karja megrándult, és eleresztette az asszonyt. Az is leoldotta a karjait, könnytől csillogó szemekkel, pirosra gyúlt arccal fölnézett a férfi arcába, és ez a nézés tele volt hálával és szerelemmel.

Iván megjelent a küszöbön, vállán a másik bőrzsákkal. Az úrfi zavartan ellépett oldalra, és köhögni kezdett, hangosan, erőltetve, arca egészen kipirosodott belé. Az asszony ráhajolt a bölcsőre, háttal az ajtónak, és elsimította arcából a kiszabadult hajtincseket.

Iván nyugodtan végigment a szobán, és a bőrzsákot letette a polc alá, a sarokba.

– Ez az élelem – mondta –, a másikban vannak a ruhák. Bevitted?

Az asszony fölriadt.

– A zsákot? Várjon, otthagytam kint.

– Hagyd el – szólt közbe az úrfi –, nehéz neked. Beviszem én.

Fölkapta a zsákot a küszöbről. Aztán meglátta Iván arcán a meglepetést, és gyorsan, hadarva beszélni kezdett, mint aki zavarát takargatja a beszéddel.

– Te, aztán eredj át a lóval, Iván, a Fulgerujra a másikért, hogy ne kelljen Vénség lemenjen miatta. Vidd le mind a kettőt, hogy legyenek ott, ha az alispán úrnak vagy a grófnak szüksége lenne rájok. Elég, ha holnap délre följössz megint, érted?

– Igen, uram.

– Vigyél ennivalót magaddal onnan a zsákból, hogy ne veszíts időt. Mert amíg a Fulgerujra érsz, meg minden…

– Igen, uram.

És nehány perc múlva már ott ment Iván fölfele a tisztáson, neki a plájnak. Mögötte a ló s a két kutya.

És a ház belső szobájában ott állt egymással szemben a két kigyúlt ember. Szinte világítottak, mint a nap odakint az őszi erdők fölött. És nem volt sehol senki, aki zavarhatta volna őket. A ház békésen mosolygott a langyos napsütésben, a bölcsőben aludt a gyermek, és a verőfényben feredő tisztás széles hátán legeltek a

juhok, kolompjuk olykor meg-megkondult halkan. Közöttük peckesen járkált a fölgerjedt kos, és egyenként számba vette őket.

Azon az őszön különösen jó bőgés volt. Tiszta, derűs napok jártak, de a napnak már nem volt ereje, és a levegő még délben sem melegedett föl annyira, mint máskor. Bármilyen vakítóan tűzött a nap, a levegőnek valamilyen hűvös, nyers szaga maradt. Talán a ködök tették, melyek már kora este emelkedni kezdtek a patakokból, s tova délelőttig ott ültek az üverek hajlataiban. Vagy a fák, mert ősz-illatuk volt már, törzsük hűvös, és ágaikon a lomb pompázó színesen búcsúzkodott a világtól. Vagy a kövek tették talán, az iromba nagy sziklák. Ahogy a hideget lehelték, barlangok és gombák szagát, és a moháét, mely nyirkosan tapadt az oldalukra, és nem száradt föl rajta a harmat soha.

A tárnics sötétkék tölcsérei hasztalan erőlködtek, hogy elhitessék az erdővel a nyarat: az erdő már nem hitt nekik. Üverek mélyén, katlanok árnyékában már dérszaga volt a földnek. S a levegő acélosan tiszta és hűvös, mintha kiszűrték volna belőle a nyár utolsó cseppjét is a szelek.

Jó bőgés volt. Még délben sem pihentek a bikák, csak éppen megáztatták magukat a dagonyák iszapjában, s hol itt, hol ott búgott föl a hangjuk az üverek mélyén vagy a szálasok csöndjében. Mikor pedig a nap hajolni kezdett, és a ködök megindultak föl a patakok mentén, egyszerre megszólalt valamennyi. Gyűrűket vetett a levegő, és a föld nyögött. Estére már a gerincekről bődültek át egymásnak és tisztások, plájok laposán, ameddig csak tartott az éjtszaka, szünet nélkül dobogtak a csülkök, csattogtak az agancsok és hördültek a torkok. Fojtott volt tőlük a levegő és halkan remegett. S a mámoros bikák dúlták az éjtszaka borzongó csöndjét. Szép bőgés volt.

Az asszony naphosszat dalolt a Komárnyikon. Hangjától kivirágzott a ház és illattal telt meg az élet. A tehén több tejet adott. Könynyebb volt a vízzel telt veder. Szebben égett a tűz. S az esték! Puhák voltak, és lehunyt pillájuk alatt csiklandozó mosolygás rejtőzött. A friss fenyőbojtból vetett ágyak illata megtöltötte a szobát, és amíg a tűz duruzsolt, kíváncsi fénylidércek táncoltak az ágyon. És a csillagok! Leereszkedtek a fenyők csúcsáig, és úgy kacsintgattak be az ablakon szerelmet tanulni.

Az úrfi minden virradatkor útra kelt. Az asszony gyorsan megitatott vele egy csupor tejet vagy egy pohárka pálinkát, aszerint hogy mihez volt kedve, tarisznyájába kenyeret s szalonnát tett, s aztán állt az ajtóban, és nézett utána, amíg eltűnt a fák között. Majd elrendezte a tehenet – a juhokat már nem kellett fejni többé –, kitakarította a házat, végzett a gyermekkel: addigra már a nap is a fák fölé ért, s barna, meleg fényével föllocsolta a tisztást. Megkereste a tyúkok fészkeit, összeszedte a tojást, ami volt, odatette az ebédet, aztán leült a ház előtti padra, és várt.

Szép várakozás volt ez. Innen jön-e, vagy onnan? Mit látott? Hoz valamit? Milyen kedvében lesz? Ilyenkor a bölcsőt is kivitte a napra, és a gyermek halk

gügyögése összeolvadt a juhok kolompjával és a forrás halk csörgésével meg a szellővel, amelyik lent a bükkösben motozott. Egy-egy tarkatollú mátyás szállt át olykor a tisztás fölött, és messziről bikák bőgése hallatszott, mintha a csönd nyögött volna, vagy az erdők.

Dél felé aztán megjelent valahonnan, messziről integettek egymásnak, az úrfi elmondta, hogy ez volt, az volt, közben elkészült az ebéd is, ettek, majd pokrócot terítettek a fűre, és elhevertek rajta. Az aszszony ilyenkor a férfi karjára fektette a fejét, és fűszálat rágcsálva a fogai között, nézte az eget, mely kék volt, és csupa békességből való. Aztán egy idő múlva az úrfi fölébredt, vette a puskáját és visszament az erdőbe. Csak sötét estére került elő megint. Akkor már kedvesen duruzsolt a tűz, készen várta a vacsora és az ágy, s a csillagok bevigyázkodtak az ablakon.

Néha megjött Iván, segített behozni egy vaddisznót, megnyúzni egy őzbakot, császármadarat kopasztani, ezt-azt. Elmondta, hogy itt az volt, ott ez volt. Az alispán úr megsebzett egy tizenkettest, Dumitru átszaladt Ivánért, két napig keresték a kutyákkal, de nem került meg. A gróf lőtt egy kant a Belcsuj fejében, s egy bikát elhibázott. Szép, nagy bika volt, így mondta Birtalan, csak a gróf elsiette a lövést.

Egy-egy éjtszaka ott maradt Iván a széna közt, aztán ment vissza, mert nem lehetett tudni, mikor kellenek valahova a kutyák sebzett vadat keresni. Néha két napig sem jött föl. Ezek voltak az asszony számára az igazi szép napok. Kettesben, vele. És sehol-sehol senki. Mint akkor, azon az elmúlt őszön, fönt az Istenszékén.

Néha úgy rémlett neki, mintha még mindég ugyanaz az ősz lenne. Mintha csak álmodott volna arról, hogy eltelt egy év azóta, és annyi minden történt, és távol voltak egymástól egy egész éven át, és már majdnem idegenek lettek egymás számára. Úgy érezte, mintha ott folytatódna minden, ahol akkor abbamaradt. Mindössze, hogy megálmodtak együtt egy gyermeket, s ez a gyermek most itt gügyög a bölcsőben, amit Iván és Birtalan faragtak. Mindössze… hogy nem az Istenszéke ez, hanem Komárnyik. Nem ágakból összerakott kunyhó, hanem igazi ház, szép, nagy ház, amelyik az övék. De a többi, mindez, ami ezeket a külső formákat megtölti, ugyanaz. Ugyanaz az érzés és ugyanaz a tűz. Ugyanaz az öröm és ugyanaz az egymásra találás. Még a szavak is ugyanazok, még a mozdulatok is kísértetiesen ugyanazok.

Egy délben, mikor ott hevertek, megkérdezte:

– Lehet az, hogy egy év eltelik, és aztán kiesik, mint egy láncszem, amelyik nem tartozik a láncba? És ott folytatódik minden, ahol egy évvel azelőtt abbamaradt? Lehet az?

– Mi? – morgott álmosan az úrfi. – Tudom is én!

Azzal átfordult a másik oldalára. Fáradt volt.

Ez azon a napon történt, amikor meglelte az iszticsói nagy bikát. A hangját többször hallotta már lent a katlanok sűrűjében, de nem tudott hozzáférkőzni

sehogyan. Ritkán szólott, és akkor sem bőgött rendesen, csak mordult egyet-egyet, mint a nagyon öreg bikák szokták. Azon a reggelen azonban fönt az Iszticsó laposán hallotta szólni. Ez kora reggel volt, pirkadat előtt. Mire odaért, már csak két másik bőgött ott. Az öreg behúzódott valahova az üverek közé. Sokáig hallgatódzott, de nem hallotta a hangját többet. Sokáig mászkált utána a sziklák között, későbben is vetődött vissza a házhoz, mint máskor. Csak éppen evett, aztán lefeküdt aludni. Az asszony hagyta. Nem szólt hozzá többet.

Alig ébredt föl, már talpra is szökött. Ment vissza az Iszticsóra. Későn jött meg, rosszkedvű volt. Napnyugta táján mordult ugyan a sűrűben nehányat a bika, de nem jött ki.

– Ha lehet, ébressz föl sötétben – mondta –, korán akarok ott lenni holnap.

Az asszony többször is fölriadt éjjel emiatt, figyelte a csillagokat, de mindannyiszor korán lett volna még. Egyszer aztán arra ébredt, hogy valaki mozog a szobában. Az úrfi volt. Lámpát gyújtott. Kint halványulni kezdtek a csillagok.

Megivott egy pohár pálinkát; kenyeret, szalonnát tett a tarisznyába, és ment. Még nem aludtak ki mind a csillagok, amikor fölért a laposra. A völgyek sötétjét mintha tejjel töltötték volna meg, úgy pihent a köd a patakok fölött. Napkeltéig hiába várt. Mindenfele bőgtek a bikák, egy jó formájú tizenkettes meg éppen ott izgágáskodott három tehenével előtte, a laposon, de az öreg nem mutatkozott sehol. Végre napkelte után pár perccel meghallotta a hangját. Az Iszticsó keleti gerincén mordult nehányat. Sietve iramodott a hang felé, nem törődött azzal, hogy megriasztja a tizenkettest, nem törődött a másik bikával sem, amelyik akkor jött föl az üverből éppen, a szedresben majdnem rászaladt egy fiatal medvére, amelyik a rémülettől és meglepetéstől fújva és köpködve iramodott el lefele a hegynek, és olyan zajt csinált, mintha az egész erdőt szét akarná törni maga előtt. Nem törődött velük, csak futott. Vad futás volt. Valahol egy disznó ugrott meg röffenve, nehány rövid pillanatig látszott fekete oldala a fák közt. Eszébe se jutott, hogy reá lőjön. A nagy bika kellett. Tudta, hogy pillanatokon múlik az egész. A bika most vált át a gerincen, és nehány lépése van csupán fedetlenül, aztán eltűnik újra a sűrűben. Rohant.

Mire odaért, még éppen megpillantotta. A túlsó üver alján volt már, és teheneivel éppen húzódott be a fenyves közé. Egy pillantást vethetett reá csupán. Agancsára, ahogy kétoldalt fölmeredt, és mintha két bokros fát hordozott volna a fején, olyan volt. A távolságot nem bírta volna a puska. És tudta azt is, hogy utánamenni nem szabad. Kevés az esély, hogy a sűrűben lövésre kapja, és ha a bika megérzi, hogy járnak utána, elköltözik a teheneivel, és akkor ebben az évben már nem akad rá többet. Tehát csak nézte. Nehány pillanat volt az egész, amíg láthatta lassan bevonulni a fák közé, de ez a nehány pillanat elég volt ahhoz, hogy azon a délután bundával és tarisznyával induljon el a Komárnyikból.

– Éjjelre nem jövök haza – mondta –, ott alszom a bikánál.

Az Iszticsó gerincén keresett magának éjtszakázó helyet. Tüzet nem tett. Csöndben volt, és várt.

Napnyugta táján mordult nehányat a bika a nyugati oldal sűrűjében, aztán hallgatott megint. Csillaggyújtáskor egyszerre csak ott szólalt meg a pláj alatt, az északi oldalon.

Bundájába bújva virrasztott egész éjtszaka. Hallotta, ahogy az öreg följött a laposra, és ott bőgött sokáig egy helyben. Úgy éjfél után elcsöndesedett. Nehány kisebb bika tovább tombolt, az egyik egészen közel jött, érezni lehetett a szagát is. A levegő remegését, a hullámokat, amiket a hangja vetett. Holdvilág volt, majdnem telehold, és az ezüstös fénynél látta az állatok sötét körvonalait ide-oda mozogni a széltörésben. De az öreg hallgatott.

Lassan telt az éjtszaka. Hosszú már olyankor ősszel, és lassan telik, ha kemény sziklapárnán virrasztja át az ember.

Mikor az ég keleten bomlani kezdett, s egy dérszagú szellő végigfutott a fákon, az öreg megszólalt megint. Valami olyan ásító hördülés volt ez csak, mint amikor a bika föltápászkodik a pihenésből, nyújtózik egyet, és belenéz a szürkület páráiba. A hang a laposról jött.

Sötét volt még, nem mozdulhatott. Csak várt tovább, és feszülten figyelt. Most már gyakrabban mordult az öreg. Egy ideig még fönt a laposon, aztán ahogy a csillagok egyre halványodtak, lassan megindult a keleti gerincen lefele.

Ekkor kibújt a bundából, fogta a puskát, és leszaladt a mögötte lévő üveren. Valami nagydarab állat iszonyú csörtetéssel megiramodott alatta a sötétben, de nem törődött vele. Futott. Túl újra föl, a keleti gerincnek. Nagyot kellett kerülni, de nem tehetett mást. Így kívánta a szél.

Mire a keleti gerinc alá ért, erősen vöröslött már az ég alja. A levegő lassan megtisztult a páráktól, és a fák egyenként előbújtak. Már csak a hajnalcsillag látszott, de az is alig. Szerte a gerinceken nekivadulva bömböltek a bikák. Szívdobogtató, gyönyörű hajnal volt. A szedresben egy medve motozott. Fiatal medve volt, fekete, hosszú orrú. Lent, az üver alján, halk röffenésekkel egy vadkoca terelte át süldőit.

Fölért a gerincre. Megállt. Csönd volt előtte, csak messzi kereken nyögtek, hörögtek az erdők. Nehány percig úgy állt mozdulatlanul. Figyelve. Aztán lassan előbbre ment. És akkor előtte, a túloldali üver hajlatában mély hördüléssel fölmorgott az öreg.

Óvatosan lopódzott előre. Ág se reccsent, levél se zörrent. Csak egy lappantyú rebbent föl valahonnét, és éles visítással vágódott alá a bükkösbe. Akkor kélt a nap. Első bíborpásztái végighullottak a gerincen. Egy szellő jött velük: patakszaga volt.

Aztán ott volt alatta az üver széles, szederlepte gödre. A nap rőt fényében egészen különösen csillogott a harmat sűrű gyöngyszövése a párálló, foltos szederleveleken.

Először egy tehenet látott meg. Ott állt a szedrek között, és lefele figyelt. Aztán még kettő. Odébb egy negyediket. Lefelé néztek mind. Majd egymásra dőlt fatörzsek között egy ötödiket. És akkor, a fatörzseken túl, egy gombás tönk mellett megmozdult valami szürke, nagy. A korhadt faágak kusza összevisszaságából kivált egy fej, és megmozdult egy agancs fehér hegye.

Lassan, méltóságteljesen lépett nehányat a bika. Már tisztán látszott. Súlyos agancsa minden lépésnél megbillentette a fejét. Megállt. Morogva, alig hallhatóan hördült egyet, szájából vastagon dőlt a pára. Aztán recsegve, ropogva, mint egy meglódult szikla, rárontott a tehénre.

Az halkan fölnyögött, és oldalra ugrott. Majd lassú, játékos szökésekkel megindult fölfele. Néha megállt és visszanézett. Kacéran szinte. Ilyenkor a bika is megállt, fejét a vörös napgolyó felé fordította, és rekedten reá hördült. Aztán újra meglódult a tehén után.

Az már fölért a gerincre. Barna hátára rásütött a nap, és kis fehér párákat csókolt ki belőle, A bika lassú, kimért, méltóságos léptekkel ment utána. Egy fiatal bükkfasurgyé útjába állt. Nem tért ki, csak odabillentett egyet az agancsával, s a fiatal fa recsegve törött ketté az ütés alatt.

A tehén ebben a pillanatban látta meg a szikla mellett lapuló embert. Lába legyökerezett. Nyaka megnyúlt, fülei előredűltek, mint két nagy kanál, orrlika kitágult. Csupa figyelem lett egyszerre. A figyelés eleven szobra, ott fönt, fehér párák és rőt napsugarak között, a gerincen.

A bika is megállt. Fejét lassan, lomhán, a félelmet nem ismerő erő öntudatával fordította arrafelé, amerre a tehén valamit észrevenni látszott. De már ekkor a célgömb ott csillogott a lapockáján.

A lövés keresztülhasította a csöndet. Az üver megtelt fekete füsttel és keserű lőporszaggal. A nagy bika megrándult, s aztán mintha maga az Iszticsó indult volna meg, recsegve, ropogva, fákat döntve, ágakat zúzva lezúdult az üveren. A tehenek megriadva csörtettek mögötte. Még nehány pillanatig hallatszott a füst mögött a törtetés, azután egyszerre leszakadt a csönd. Mélységes nagy csönd. Csak messze, messze, mintha halk nyögések lettek volna, hallatszott távoli bikák bőgése, kereken mindenütt, amerre a gerincek a láthatárba beleolvadtak.

Az úrfi ott állt nehány másodpercig mozdulatlanul. Az izgalom még ott vert a szívében. Még érezte a perc visszahozhatatlan nagyszerűségét. Aztán odament, ahol előbb a bika állt. Lehajolt. Szeme idegesen keresgélt a szederleveleken, és egyszerre eléntötte valami jóleső nyugodtság. Vér! Sötét, fekete vérfolt látszott a szedreken. S lentebb is, amerre a bika elrohant. Odébb, mindenütt. Vér. Sötét, fekete vér. Sok vér.

Megtöltötte a puskát. Aztán lassan, óvatosan elindult a vérnyomon lefele. A föltúrt föld is jelezte a csapást. A megborzolt szederindák. És vér mindenütt, csillogva, vastagon, fölolvadva a harmat cseppjeiben.

Nem kellett messzire menni. Lent, a szálerdő szélén, egymásra dőlt korhadó fatörzsek között, ott feküdt a hatalmas bika. Már nem élt. Szeme üvegesen meredt a kinyíló reggelbe, szája kissé tátva volt, mintha még hördülni akart volna egy utolsót, de csak véres hab jött ki rajta. Agancsa megakadt egy fiatal fenyőben, s ahogy lezuhant, magával rántotta azt is.

Az úrfi megállt előtte. Szíve örömöt dobolt, de ugyanakkor valami furcsa, szomorú érzés fogta el, és lassan levette fejéről a kalapot. Aztán egy szép kis fenyőágat letört, megmártotta a bika sötét vérében, és a kalapja mellé tűzte. Aztán leült az egyik fatörzsre, elővette a tarisznyáját, és falatozni kezdett.

Javában nyúzott, amikor fönt az Iszticsó laposán megszólalt egy kürt. Vékony, hullámzó hangja volt. Messziről visszaverték a hegyek.

Fölfigyelt. Aztán letette a kést, kivette a puskából a töltést, és belefújt a csőbe. Éppen olyan furcsa, hintázó, játékos hang jött a puskából, mint az a másik volt, és élesen belehasított a csöndbe. Belefújt négyszer-ötször. Aztán letette a puskát megint, és tovább dolgozott.

A bőrrel végzett már, és a fejjel bajlódott, amikor fönt a gerincen kurjantás harsant:

– Hujjhahó!

– Hujjhahó! – felelte vissza.

És nehány másodperc múlva már recsegtek fönt az ágak, és a fák közül előjött az úr. Puska volt a vállán, oldalán tarisznya. Odajött, megnézte az agancsot.

– Szép. Tizennyolcas. Igazán szép. Vastag.

– Gyöngyös – mondta az úrfi.

– Az, gyöngyös. A színe is jó. Széles a kiállása. Gratulálok hozzá, fiú!

Az úrfi nyakába vette az agancsos fejet, vállára lökte a bőrbe begöngyölt hosszúpecsenyét, és megindultak lassan fölfele, egymás mellett, apa és fiú.

– Ez az első?

– Ez.

– Hallottam lövést a minap is.

– Disznó volt. S azelőtt egy bak. Apám?

– Egyet én is lőttem már. Nem ilyen szép, mint ez. Tizes, de vastag. Öreg, visszarakott.

– A Sestinában is tudok egy olyat. Hát a sárga medve?

– Ott jár az is. Dögöt hagytam neki.

– És a szürke, amelyikről Vénség beszélt?

– Nem tudtam még összetalálkozni vele. Itt jár medve?

– Három fiatal. Disznó van több. A félfülű él még?

– Meglőttem tegnapelőtt. Egyik agyara is hiányzott.

– Nagyon öreg lehetett.

– Öreg volt, és sovány.

– Jó bőgés van az idén.

– Jó.

Már fönt voltak a gerincen. A nap sárgán ostorozta a bükkök lombját, s rőtbarna levelek rajban szálltak alá, mint a lepkék. Egy darabig még együtt mentek, aztán fönt a laposon az öreg megállt.

– Na, én itt eltérek. Csak a lövésedre jöttem, mert amúgy is itt voltam a Gergely-pojánban.

A fiú is megállt. Kezet fogtak. Keményen kulcsolódtak össze az ujjak.

– Valamelyik nap talán meglátogatlak, fiú, s egy éjtszakát eltöltök ott. Tőled közelebb a Gergely-poján, s ott jár egy jó bikám.

A fiú elveresedett.

– Jöjjön, apám, szívesen látjuk.

– Látjuk? Kivel vagy ott?

– Hát… úgy értem…

Az öreg elnevette magát.

– Taknyos! Azt hiszed, el lehet titkolni előlem valamit? Mit gondolsz, ki gondoskodott a fehérnépedről, ameddig oda voltál? Ki küldött föl lisztet meg szalonnát meg egyebeket? Mit? Tőled ugyan éhen halhatott volna!

– De…

– Hallgass! A napokban elmegyek, és megnézem azt a fehérnépet. Az öreg ott fönt a Fulgerujon sok jót beszélt róla. Kíváncsi lettem. Na, jó vadászatot addig is!

– Jó vadászatot – dadogta az úrfi zavartan –, kezit csókolom!

– Szervusz!

Azzal már mentek is, ketten kétfele. Az egyik zúgó fejjel és megszégyenülten lefele a plájon, amerre a Komárnyik nagy tisztását rejtik a fenyők. A másik békésen nevetgélve magában föl délkeletnek s aztán be az üverekbe, a sűrű, katlant rejtő mély üverekbe, ahol penészszagú gombák és öles páfrányok teremnek, moha fogja föl a lépés zaját, és összehajló vén fák szűrik meg a csöndet és a fényt.

A háznál azonnal nekiestek a bika fejének mind a ketten. Az aszszony is segített. Lenyúzták a koponyáról a bőrt, a koponyát elfűrészelték úgy, ahogy kell, aztán betették ázni a csontot a forrás alatt a vízbe. Odaültek melléje, és nézték. Gyönyörű agancs volt. Fogdosták, tapogatták, mérték a hosszát, vastagságát, ágait. Iván is ott találta őket, amikor dél felé megérkezett. Odaült hozzájuk, nézte az agancsot, dicsérte, aztán kiteregette a híreit.

Az alispán lőtt egy tízes bikát, s le is jött a Korbulyból még tegnap. Ma reggel indult vissza Vásárhelyre. Két disznót lőtt összesen, és egy bikát. Elégedett volt nagyon, és szép borravalót adott Dumitrunak is, Gyerkónak is. Csak Dumitru nem volt megelégedve vele, mert azt mondja, még egy olyan otrombán járó embert nem látott ezen a földön, csoda, hogy lövetni tudott vele valamit. A gróf meglőtte a Kis Ciba-i tizenhatost. Most még a belcsuji medvét akarja megkeresni. Hát az aligha sikerül őkelmének. Mert neki meg az a baja, hogy köhög, azt mondja Birtalan. Minden negyedórában: keh, keh. Hát így nem lehet medvét lesni. Azt mondja

Gyerkó, odaát Ilván akkora medvét lőtt az egyik Bánffy báró, hogy olyant még nem látott ember. Galléros medvét. És láttak egy fehér bikát is, egészen fehéret, Ratosnya fölött a Porkujon. A vécsi báró plájásza látta, és most odament át a báró is maga. Fene tudja, mi igaz ebből.

Ezeket tudta Iván. Délután kifőzték az agancsot, letakarították róla a hártyákat, és kitették a ház falának támasztva a napra. Jó volt odanézni, olyan szép volt ott az az agancs.

Az úrfi megferedett, megborotválkozott és egész délután aludt. Az asszonynak nem szólt az iszticsói találkozásról semmit. Valahogy nehéz lett volna beszélni róla. Estefele átment a Pávelbe. Magával vitte Ivánt is. Alig mentek el, lihegve érkezett a házhoz Ferencéktől a nagyobbik gyermek, hogy Birtalan bácsi azt üzeni, menjen le Iván a kutyákkal, mert a Belcsujban megvéreztek egy medvét.

– Ha hazajönnek, megmondom – ígérte meg az asszony a gyermeknek, aztán enni adott neki, s a gyermek egy idő múlva elindult vissza.

Este megmondta az üzenetet. Iván megvacsorált és elment, hogy hajnalban már a Belcsujban lehessenek. Így aztán két napig újra magukra voltak, fönt a Komárnyikon.

Második nap este eldördült egy lövés a Pojána Vurfun. Naplemente tájban. Aki csak hallotta, fölütötte rá a fejét. Vénség, a Dószul Fulgerujon, a kaliba előtt. Iván, a Nagy Ciba gerincén, lefele jövet. Dumitru a Pisoj oldalában. Aki csak meghallotta, fölütötte rá a fejét. Mert idegen hangja volt a lövésnek.

Sötétedés után, mikor az úr előjött az üverekből, s leült a kaliba előtti tűzhöz szalonnát pirítani, Vénség megállt előtte.

– Volt egy lövés – mondta. – Hö? A Pojána Vurfun.

– Hallottam.

– Hö? Hallottad? Akkor jó.

– Mért? – kérdezte az úr. – Bizonyára az úrfi járt arra. Vagy Dumitru, vagy mit tudom én!

– Hö! – csóválta meg a fejét rosszallólag az öreg. – Nincs füled, uram. Mert az a puska nem volt az úrfié. Sem a Dumitrué. Sem az Iváné. Sem a Birtalané. Sem a tiéd, uram, sem az enyém. Hát kié volt akkor? Hö?

Ezen az úr is elgondolkozott. Másnap reggel aztán megint csak dörrent egy lövés, és nem sokkal utána még egy. Tisztán lehetett hallani: valahol a Pojána Vurfu alatt szólott a puska. És dél tájban már ott volt Farkas-Dumitru a jelentéssel a Dószul Fulgerujon: nyolc ember tanyázik a Pojána Vurfu alatt. Ötnek puskája van, háromnak csak baltája. A Vurfu szikláinak valamelyik odújában lakhatnak. Szarvastehenet lőttek. Az első lövéssel megsebezték, a másodikkal nehány száz lépésnyire onnan leterítették. A bőrt otthagyták, csak húst vittek el. Éhesek lehettek, mert nemsokára már füst szállt föl a sziklák közül, és a füstnek égetthús szaga volt. Bocskort viselnek mind, és nem nagyon értenek az erdőhöz. Legalábbis a nyomok mindezt így mutatják. Ezt jelentette Farkas-Dumitru.

Ugyanakkor már Iván is fönt volt a Komárnyikon. Ő a szarvastehénről nem tudott, csak a lövésekről. És arról, hogy emberek tanyáznak a Vurfu sziklái közt, akiknél fegyver van. Így történt aztán, hogy kora délután az Iszticsó laposának nyugati szögletében, ahol a pláj a Vurfu felé kiágazik, összetalálkoztak, apa és fiú.

– Hova mégy? – hőkölt meg az öreg.

– A Vurfura. S apám?

– Én is.

S mentek együtt tovább. Mögöttük Iván ballagott, és Dumitru. Néha halkan szót cseréltek.

– Nem jó emberek azok.

– Prepegyitok.

– Tudom.

– Baj lesz velük, meglásd! Baj.

– Lehet.

– Hallottál Bandilláról?

– Hallottam.

– Nahát.

Nagy rengeteg fenyves, kúposan fölszökő sziklacsúccsal: ez a Vurfu. Nyugati oldalán van a nagy tisztás, a Pojána Vurfu. Lenéz Görgény felé. Sok apró, keskeny üver fut onnan lefele, málnával, szederrel benőtt üverek. Sziklái közt medve tanyázik télen, s nyáron ott kölykedzik a hiúz. A görgényi pásztorok szerint lidércek laknak ott a Pojána Vurfun: éjtszakánként gyakran látni imbolygó tüzeket rajta.

De sokan a görgényi pásztorok közül azt is tudták, hogy nem lidércek azok a tüzek. De ezek hallgattak. Mert nem jó tudni olyasmiről. Nem jó tudni az olyanok dolgát, akiket csendőrök keresnek esztendők óta, akiknek se otthonuk, se senkijük-semmijük ezen a világon nincsen. Akik olyanok az emberek között, mint állatok között a farkas. Mert bizony ilyenek is vannak. Gonosz, sötét emberek ezek. Egyszer itt, másszor amott. Itt fölgyújtottak egy házat. Amott agyonvertek valakit. Azt sem lehetett tudni, mi a nevük, honnan valók. Úgy járnak nyom nélkül, mint az ördög. A prepegyitok.

Zsugori vén parasztok, akiknek házuk az erdő közelében épült, éjjelente reszkető kézzel tapogatták meg a szalmazsákba rejtett vagyonkát: ott van-e még? Jaj, csak meg ne sejtsék valahogy a prepegyitok!

Aki országos vásáron jó pénzt kapott a juhaiért, s elkésve bandukolt haza az erdők között, inge alatt a duzzadó bukszával: itt-ott félelmetes árnyékokat látott a fák között, és a szíve egyszerre a torkában kalapált. Jaj, csak a prepegyitoktól őrizzen meg mindenkit az Isten!

Aki gabonáját csépelte a csűrben, s meglátott kapujában egy sötét ábrázatú koldust, rongyos batyuval a vállán, ijedten szaladt hozzá, jámbor szóval ültette asztalhoz, puliszkát tett elébe, túrót s pálinkát is, ha volt. Megkérdezte, honnan jön

s hova megy? S úgy bánt a szavakkal, mintha pappal beszélne. Mert nem lehetett tudni, nem prepegyit sündörög-e a koldus gúnyájában, akit ott várnak a társai valamelyik sötét sziklakatlanban, s aki viszi nekik a hírt, hogy hova s kihez érdemes ellátogatni éjtszaka. És jaj volt, aki rossz szóval fogadta az ilyent! Akire megharagudott az ilyen! Annak fölégették csűrét éjtszaka a prepegyitok. Ezek a bujkáló sötét emberek. Akiknek soha sem lehetett elég sötét az éjtszaka, soha sem elég sűrű az erdő. Ezek a prepegyitok vertek tanyát a Vurfu ember-nem-járta sziklái között.

A legnagyobbik barlangot választották ki. Megtöltötték mohával, fenyőbojttal. Reá hányták rongyolt pokrócaikat, bundáikat, s készen volt a szállás. Olyan prepegyitnak való: homályos, szurtos, nyirkos levegőjű. Körül a sziklafalon kivirult a penész, le se kaparták. A denevéreket sem űzték el. Minek az! Elférnek együtt.

A barlang szájába tüzet gyújtottak, azon sütötték a húst. Puliszkát főztek hozzá, volt málélisztjük elég. Sok mindenük volt a szerteszét heverő átalvetőkben. Zsákmányolt holmi, innen-onnan.

Szép tiszta idő volt, és a füst kéken és egyenesen szállt fölfele a sziklák közül. Ennek a füstnek a nyomán lelte meg őket azon a napon a havasi király.

Éppen ették a húst. Egyik kezükben csontot markolva, másikban puliszkát, amikor eléjük dobbant hirtelen. Vállán a puska, keze a puskán. S mögötte az úrfi, meg Iván, meg Dumitru.

A prepegyitok fölugráltak. Ijedtség és vad düh tükrözött bozontos tekintetükben. De már akkor megdördült az úr hangja a barlang szájában:

– Állj! Aki megmozdul, golyót kap a fejébe!

A mély, fenyegető hang megtöltötte a barlangot. A prepegyitok mozdulatlanná dermedtek.

– Aki fegyverhez nyúl, lelövöm – folytatta csöndesebben, és egyáltalában nem látszott harag az arcán, inkább valami vidám derű –, azt lelövöm, mint egy veszett farkast, úgy. Nem támadva jöttem. De aki reám támad, meghal. Ki a fej köztetek?

Egy hosszú szőke szakállú, tüszős ember előbbre lépett.

– Én.

Tompán kongott a hangja, de félelem nélkül. Összehúzott, keskeny szemekkel nézte az urat. Az végigmérte tetőtől talpig az embert.

– Nem te vagy az, akit Bandillának hívnak?

Az ember arca alig észrevehetően megpirosodott. Dacosan vetette föl a fejét.

– Én.

– Hát azt tudod-e, hogy én ki vagyok?

– Tudom.

– Jó. Akkor azt is tudod, hogy mit jelent az, ha én valamit mondok.

A barlangot ellenséges hallgatás töltötte meg. Gyűlölet sütött az emberek szeméből. Az úr keze a puskán volt, a puska ravaszán, és a fekete puskacső úgy csüngött a vállán, hogy vak szeme az embereket nézte. Ugyanígy állott az úrfi is. Ugyanígy Iván és Dumitru.

– Idefigyelj – döngött az úr hangja tompán a barlang fekete csöndjében –, semmi közöm hozzá, hogy mi dolgotok van nektek odalent az emberekkel meg a törvénnyel. Magatok végezzétek s azok, akikre tartozik. De az én erdőm nem zsiványtanya! Holnap estig időt adok, hogy eltakarodjatok innen. Fene se fogja a nyomotokat keresni. De akit közületek holnapután reggeltől kezdve bárhol és bármikor az erdőn meglátok, azt úgy lövöm le, mint a kóborló farkast. Megértettétek?

Bandilla mozdulatlanul állt, s mögötte a prepegyitok. Csak a szemük parázslott.

– Megértettétek? Megértettél, Bandilla?

– Szavakkal szólottál, uram. Nincs okunk, hogy meg ne értsük.

– Akkor jó – csúsztatta le az úr a válláról a puskát, s leeresztette maga mellé a földre –, Dumitru, a tarisznyámat!

Azzal mintha csak odahaza lett volna, vagy valamelyik kalibában egymaga: a puskát odatámasztotta a barlang falának, bőrzekéjét a földre lökte, s leült reá. Ezt tette az úrfi is. Dumitru meg leoldotta a tarisznyát, és szedte ki belőle az ennivalót. Kenyeret, sült mogyoróstyúkot s a kulacsot borral. Néztek a prepegyitok, s nem hittek a szemüknek. Bandilla is megütődött egy pillanatra. Aztán elmosolyodott, furcsán, keserűen, és intett az embereinek.

– Üljetek le, és egyetek!

Az úr húzott a kulacsból, aztán a fiának nyújtotta. Az is húzott belőle. Mikor visszaadta, az úr intett Bandillának.

– Gyere! Igyál egy áldomást az egyezségünkre!

Bandilla odajött lassan, átvette a kulacsot. Nézte, és állt mozdulatlanul. Aztán lassan az úrra vetette furcsa, zöldeskék szemeit.

– Sok évig élj, uram! Emberséges ember vagy, azért.

Ivott. Csak egy kortyot, nem is nagyot. Éppen úgy, ahogy áldomásnál illik. Aztán letette a kulacsot az úr mellé a földre. Megtörülte a bajuszát, hosszú, hegyes végű báránybut kucsmáját föltolta a homlokán, és sóhajtott.

– Hanem, uram, azért egyszer-másszor csak vissza kell térjünk ide. Ha nem is éppen ide, de ezekbe az erdőkbe valahova.

– Amit mondtam, megmondtam – felelte csöndesen az úr, és nem is nézett az emberre.

– Ha Görgény felé van dolgunk… csak itt járhatunk át.

Az úr türelmetlenül húzta föl a szemöldökét.

– Hallod-e, Bandilla! Egy dologról nem beszél az ember kétszer. Add ide a kenyeret, Gáspár!

Nem is nézett a prepegyitokra többet. Akárha nem is lettek volna ott. Szótlanul ettek mindannyian. Az úrfi, Iván, Dumitru. Még az Iván két kutyája is ott rágott a barlang előtt valami eldobált csontokat. A prepegyitok is ettek. Csak Bandilla állott mozdulatlanul az úr mögött, és nem evett. Csak nézett ki az erdők fölé, messze, ahol zöld fenyők és rőt bükkök koronáján aranyos fényben csillogott a nap. Aztán sóhajtott, alig hallhatóan.

– Kár, uram. Veled szeretnék békességben élni.

Az úr evett, nem szólt semmit. Bent a barlang sötétjében halkan pusmogtak a prepegyitok. Bandilla feléjük nézett, és az arca lassan kipirosodott. Kihúzta magát. Szemében furcsa tüzek villantak.

– És nem félsz tőlünk? Egy kicsit sem? Tőlem, Bandillától?

A hangja is más volt most, kihívó, ellenséges. Egy másik ember szavai voltak, nem azé, aki előbb ott állt, és kinézett az erdőkre.

Iván szájában megállt a falat, és rábámult Bandillára. Dumitru morgott valamit, nem lehetett megérteni. Az úrfi evett tovább, de a szemében kis tüzek szikráztak.

Az úr nem is figyelt rá, mintha nem is hallotta volna. Megtörülte a kését, és visszadugta a tokjába. Még egyet húzott a kulacsból, aztán elővette a pipát, zacskót, és rátömött.

– Dumitru! Iván! Dohányotok van-e?

– Biza'…

– Na, itt a zacskó. S ne feledjétek, ha visszatérünk a kalibához, vegyem elő a zsákból, s osszam ki nektek. Van bőven.

Bandilla türelmét veszítette. Előbbre lépett, és megállt, szorosan az úr előtt.

– Nem félsz? Mi?

Az úr rácsiholt előbb, pöfékelve élesztgette a pipa hegyén támadt tüzet, s csak azután nézett föl az emberre. Szemöldökét fölhúzta, s nagy, bolyhos füstöket eregetett.

– Bolond vagy-e?

Bandilla rekedten fölkacagott. Rekedten, gonoszul.

– Te vagy bolond, uram, hogy leülsz ide közénk. Vagy lőj le bennünket, vagy hagyj békét nekünk! Mi lenne, ha most megfognánk, elszednénk a puskádat, s fölkötnénk benneteket valamelyik fára? Mi?

Az úr sóhajtott egyet, aztán fölállt. Ott állt szorosan a prepegyit előtt, szemtől szembe. Nem nyúlt a puska után, csak a pipát vette ki a szájából, s mély, fekete szemeit belefúrta az előtte álló emberbe.

– Te! Te, Bandilla! Hát azt hiszed, te, hogy nyolc ilyen gazfickóhoz puska kell nekem? Azért beszéltem így veletek, ahogyan beszéltem, mert emberek vagytok ti is, nem pedig állatok. De mert rablók vagytok, s nem tisztességes emberek, az én erdőmben nincs keresni valótok. Érted? Ennyi az egész. Amit mondtam, megmondtam. S most megyünk.

Visszaakasztotta szájába a pipát, és éppen azon volt, hogy átnyújtsa a tarisznyát Ivánnak, amikor Bandilla csak intett egy kurtát a fejével, és abban a pillanatban fölszöktek a prepegyitok a földről, s körülvették az urat meg az úrfit. Ivánt is, Dumitrut is. Nem nyúltak a fegyver után, csak körülállták őket, sötét, fenyegető arccal. Bandilla fölkacagott élesen.

– Ne ijedj meg, uram! Csak azt akartam megmutatni neked…

Nem fejezhette be a mondatot. Az úr már az első szónál kivette lassan a szájából a pipát, és az övére akasztotta. És a következő pillanatban egy váratlan és villámgyors mozdulattal elkapta jobb kezével a Bandilla derekán a széles tüszőt, fölemelte a magosba az embert, hogy feje bevágódott a barlang boltozatába, és behajította a prepegyitok közé. Ketten azonnal összeestek a közéjük vágódó ember súlya alatt. Egy harmadikat már azon nyomban elkapott bal kézzel, és kipenderítette a barlangból, hogy legurult a sziklák közé. Ugyanakkor meglendült az úrfi ökle is, és úgy vágta állon a legközelebb állót, hogy szó nélkül elterült. Egy másiknak elkapta a karját, magához rántotta, átnyalábolta és kidobta a barlangból. Iván hasba vágta a mögötte állót, hogy fejjel esett a sziklának, és már kezében volt a puska. És az úrfi kezében is megvillant a fegyver fekete csöve. Dumitru pedig előhúzta kétaraszos, ormótlan nagy farkasnyúzó kését, és sértődötten horkant rá az emberekre:

– Hö? Na, mi?

Mindez egy pillanat alatt történt. Mire Bandilla föltápászkodott és a prepegyitok magukhoz tértek, már két puskacső meredt feléjük, és Dumitru vadul villogó szeme meg a kés. Csak az úr állott továbbra is fegyvertelenül a barlang közepén, nyugodt, szinte közömbös arccal. A pipa újra a kezében volt, és nagy kék füstöket pöfékelt belőle.

Nyögés, káromkodás, fojtott szitkok között tápászkodtak föl a prepegyitok. Bandilla arcán harag és szégyen sötétedett. Ökölbe szorított keze a tüszőjéhez nyúlt, kés után. Az úr pedig nyugodtan végignézett rajtuk a pipa mellől, és két szippantás között, szemöldökét kissé fölhúzva, ennyit mondott:

– Én pedig csak azt akartam megmutatni nektek, hogy nem ijedek meg. Na. Jó éjtszakát!

Fogta a puskáját, vállára vette, és vissza se nézett többet a megdöbbent emberekre. Nyugodt, lassú léptekkel kiment a barlangból, s elindult lefele a sziklák között. Mögötte az úrfi, Iván s Dumitru. A nap éppen aláhullóban volt, égővörös fénye fölgyújtotta az erdőt.

A prepegyitok nehány pillanatig döbbenve álltak ott. Aztán Bandilla fölkapott egy puskát, és a barlang szájába ugrott.

– Hé! – ordított alá. – Attól sem félsz, hogy lelőlek?!

És célzásra emelte a puskát.

Az úr nyugodtan hátrafordult. Kezét se mozdította a puskája felé. Fölnézett a barlang előtt álló emberre, aki fegyvere csövét a fejének irányította éppen.

– Nem – felelte tompa, nyugodt hangon –, mert ha akkora gazembernek hinnélek, hogy képes vagy hátulról lelőni egy embert, akkor szóba sem álltam volna veled, hanem rád eresztem a csendőröket.

Azzal ment tovább, s vissza se nézett többet.

Bandilla még egy pillanatig arcánál tartotta a fegyvert. Aztán lassan leeresztette. Megcsóválta a fejét, és halkan káromkodott. Majd csak állt, puskájára támaszkodva a barlang előtt, arcán valami furcsa, keserű mosollyal, és nézett a távozók után.

Azok már messze jártak. Nem beszéltek, csak mentek. Elöl az úr, sötéten maga elé nézve. Az Iszticsó laposán megállt. Már szürkült. Lent az egyik üverben egy vékony hangú bika bőgött, elnyújtva, csúnyán.

– Hozzád megyünk, Gáspár. A Fulgeruj már messze van, besötétednénk odáig. Majd meghálunk nálad. Legalább a házat is megnézem.

Az úrfinak megforrósodott a tarkója. De nyelt egyet, és engedelmesen mondta:

– Ahogy gondolja, apám.

– Menjünk!

Mire a csillagok kigyúltak, ott voltak a Komárnyikon. A házban égett már a lámpa, és az asszony az ajtóban állt. Árnyéka feketén rajzolódott ki az ajtó világos négyszögében. Messziről meghallhatta a lépteket, mert előrehajolt, mint aki figyel.

Mikor a kihulló lámpafényben megpillantotta maga előtt az urat, szinte kővé meredt. Egy pillanatig mozdulni sem tudott az ijedtségtől, csak állt és meredten bámult. Aztán gyorsan félrelépett az ajtóból, és zavartan hajtotta meg a fejét. A hangja bizonytalanul csengett, ahogy mondta:

– Kezit csókolom…

Elvörösödött a szótól, mert még sohasem mondta senkinek. Az úr kíváncsian nézett végig rajta, amikor belépett az ajtón.

– Szervusz.

És szemei egy kemény másodpercre belemélyedtek a szemébe. Az asszony nem fordult el, és nem sütötte le a szemét. Állotta a nézést. Aztán az úr belépett a házba, és körülnézett.

– Ejha – mondta –, ez már igen!

Az úrfi zavartan állott mögötte. Iván is, Dumitru is bejöttek. Az asszony sietve megterítette az asztalt. Két terítéket tett rá. Az úr meglátta a bölcsőt, és odament. Föléje hajolt.

– Fiú? – kérdezte, és az asszony felé fordult.

– Igen.

– Nagyot nőjön!

Az asszony elpirult örömében. Az úrfi bevezette az apját a belső szobába, ott letették a puskát, tarisznyát, kalapot, és kijöttek megint. Akkor már az asztalon

párolgott az étel. Leültek. Az asszony bort töltött a poharakba. Iván és Dumitru a kemence mellett ültek a padon.

– Egyetek ti is! – szólt rájuk az úr, aztán az asszonyhoz fordult: – Hol tanultad a csirkepaprikást?

– Nem tanultam én sehol.

– Jó. Honnan van csirkétek?

– Van nekem. Kotlót ültettem a tavaszon, kettőt is.

Az úr hallgatott. Mikor elkészültek a vacsorával, ránézett az aszszonyra.

– Hova való vagy?

– Az Istenszéke alatt éltünk.

– Az Istenszéke alatt?

– Ott.

Az úr szeme kutatva nézegette az asszony arcát. Az emlékezetében megmozdult valami.

– Tán nem a kerek házban?

– De abban.

Az úr ökle lecsapott az asztalra.

– Sze' akkor én láttalak már téged! Ismerős volt az arcod, már amikor beléptem ide. Csak akkor még kicsi voltál. Apáddal mi lett?

Az asszony válla alig észrevehetően megrándult. Fölnézett a lámpára.

– Elment – felelte halkan, aztán elfordult, és matatni kezdett az edények között.

Az úr bólogatott nagy, bozontos fekete fejével.

– Derék ember volt az apád, derék ember. Mi is volt a neve?

– Tóderik.

– Az, az. Tóderik. Sokszor hívtam ide plájásznak. Kár, hogy nem akart jönni. Kár.

Az asszony nevetéssel törte meg az elboruló hangulatot.

– Helyette eljöttem én!

– Jól van – mondta az úr és fölkelt az asztaltól –, fehérnép-plájász még úgysem volt az erdőmben eddig.

Az asszony elkészítette a belső szobában a másik ágyat is. Friss huzatot tett rá, puha tollú párnát. Hamar aludni tértek. Lefekvés közben még ennyit mondott az úr a fiának, bent a belső szobában, amikor már az ajtót is betették:

– Tudod, Gáspár, hogy a dolgaidba nem avatkoztam soha. Most sem teszem. De annyit mondok neked, hogy ez a fehérnép nem játéknak való. Belenéztem a szemébe. Érted? Ez nem szerető. Ez asszony. Ha meg is unnád, mert hiszen nem hozzád való, meg kell unjad előbb vagy utóbb: ezt az asszonyt nem lehet csak úgy elcsapni, érted? Ezt emberszámba kell venni. Na de majd utánanézek én is.

Már az ágyban voltak, amikor még egyszer visszatért az asszonyra:

– Te, Gáspár! Ígérd meg nekem, hogy akármi is történjék ezzel az asszonnyal meg a gyermekkel, gondod lesz rájuk, ha én már nem élnék, akkor is. Ígérd meg!

– Ígérem, apám – felelte rekedten az úrfi.

Aztán elfújták a lámpát.

Túl az asszony is lefeküdt hamar. Iván és Dumitru hátravonultak a szénapajtába. Bevackolták magukat, de nem jött mindjárt álom a szemükre. Halk, dörmögő hangon beszélgettek. Iván kezdte:

– Te!

– Hö!

– Megnézted jól az embereket? Ott a barlangban.

– Mi? Meg hát.

– Azt a sebhelyest láttad-e?

– Hö? Egy olyan nagy. Csontos.

– Az.

– Mi van vele?

– Az volt ott. A medvénél. Akkor.

– Hö.

– Nem tetszik nekem az az ember.

– Mi?

– Nehogy valami…

– Prepegyitok…

– Azért.

– Hö.

– Jobb lett volna, ha nem megy oda az úr.

– Jobb.

– Mert még…

– Bizony…

– Na, jó éjtszakát!

– Hö. Jó éjtszakát!

Aztán csak a széna zörgött, ahogy beléfúrták magukat. A két kutya már szuszogva aludt a lábuknál.

Másnap reggel az úr elment. Vissza a Fulgerujra. Az asszony még reggelit készített neki, aztán leült a padra, és szoptatta a gyermeket. Mikor az evéssel készen volt, vette a kalapját, puskáját, és megállt az asszony előtt.

– Köszönöm a szíveslátást – mondta –, aztán vigyázz a gyermekre!

Az asszony csodálkozva nézett föl rá, és nem szólt. Ketten voltak csak a házban.

– Ha már megvan, vigyázni kell reá – tette hozzá magyarázólag –, jó vér van benne. Na, Isten áldjon!

– Kezit csókolom! – felelte halkan az asszony, és utánanézett, ahogy kiment az ajtón. Az úrfi akkor jött föl a forrástól, frissen mosdva, vizesen. A küszöbön búcsúzott az apjától.

– Meddig marad még fönt, apám?

– Már csak három-négy napig. Te?

– Nem tudom.

– Hát szervusz!

– Kezit csókolom!

Aztán hallani lehetett, amint az úr hátraszól Dumitrunak, és elindultak.

Reggelizés közben az úrfi elmesélte a tegnapi dolgot a prepegyitokkal. Később bejött Iván, és másra terelődött a szó. Aztán Iván is elment. Kint füttyentett a kutyáinak, s elindult velök le a cibai szállásra. Nemsokára az úrfi is fogta a puskáját, vállára lökte, s fejébe nyomta a kalapot.

– Nem megyek már messze – mondta –, késő van. Átnézek a Pávelbe, az a tizennégyes, tudod…

Az asszony egyedül maradt. Végzett a gyermekkel, majd a többi dologgal is, de valahogy nem ment minden úgy, mint kellett volna. Mintha valami furcsa idegen szálka fúródott volna a gondolatai közé. Minduntalan arra kellett gondoljon, amit a reggel hallott. Azokra az emberekre, ott a Vurfun. És valami kellemetlen érzés járt ezekkel a gondolatokkal. Hiába próbálta elűzni őket, elfoglalta magát egyébbel, igyekezett erre vagy arra gondolni. Hiába. Az a vurfubeli nyolc ember folytonosan visszatért a gondolatai közé, és velök együtt az a kellemetlen, nyomasztó érzés is, mely olyan volt majdnem, mint valami gonosz előérzet.

Megijedt. „Éreznék újra valamit? – gondolta. – Jön valami rossz?” Félt. Szerencsére hamar dél lett, és az úrfi visszajött. Nem látott semmit, nem bőgött a Pávelben a tizennégyes.

– Délután átmegyek a Sestina túlsó gerincére – mondta –, ott folyton-folyvást bőg egy jó hangú vén bika. Meg kell néznem.

Evett, pihent egy keveset, aztán elment megint. Az asszonyt újra elfogta a félelem. „Érzek valamit – forgott, küszködött benne a gondolat, mint ahogy egy befúródott szálka körül küszködik a meggyűlő vér –, érzek valamit, és az, amit érzek, nem jó.”

Csak ímmel-ámmal dolgozott. És időnként minden ok nélkül az ajtóhoz ment, és kilesett a tisztásra, mintha várt volna valakit. Szélcsendes, langyos délután volt. Könnyű kékes párák lebegtek az erdőkön, és a legelő állatok kolompja tisztán és messzire hallatszott.

Nem is csodálkozott el, amikor egyszerre két embert látott meg lassan lefele jönni a tisztáson. Csak a szíve szorult el egy kicsit, mintha valami súlyos és fenyegető veszedelem árnyéka vetődött volna reá.

Az embereken olyan gúnya volt, mint a havasi pásztorokon. Vállukra vetve hosszú, térden alul érő szumán, széles karimájú, kerek fekete kalap, balta és

átalvető. Lassan jöttek a ház felé. Az asszony az ajtóban állt, és várta őket. Az egyiket már messziről megismerte. Mihály volt, a sebhelyes arcú. A másik egy magos, szőke és kékszemű ember. Egészen különös volt, a világoskék szemével és lenszőke szakállával, magos fehér homlokával és egyenes tartásával ott a másik mellett, aki begörbedt vállal, sunyin pislogva jött mellette, és bozontos szőrei közül szinte messzire világított a sebhely.

Jöttek, és megálltak a küszöb előtt.

– Adjon Isten, asszony!

– Adjon Isten!

– Itthon van az urad?

– Nincs.

A magos, kék szemű ember beszélt. A másik állt mellette csontosan, sötéten, és sunyin pislogott maga köré. Szinte zavartnak látszott az arckifejezése, ahogy a házra és az asszonyra bámult.

– Hova ment?

– Az erdőbe.

– Mi a mestersége?

– Vadász.

– Aha. Az uraságot szolgáljátok, mi?

– Őt.

– Na, hadd lássuk, mi van bent!

Félreállt előlük, s azok bejöttek a házba. Körülnéztek. A szőke kíváncsian, a másik zavartan és döbbent csodálkozással.

– Szépen éltek, látom – mondotta a szőke elismeréssel –, van mindenetek.

– Maguknak tán nincsen? – kérdezte kissé élesen az asszony.

Az ránézett. Egy pillanatig nézte elgondolkozva.

– Nincsen – felelte, és a hangjában szomorúság volt. Aztán hirtelen fölkapta a fajét, és kihívóan kérdezte. – Tudod-e, hogy kicsodák vagyunk?

– Tudom – felelte az asszony egyszerűen.

– Há? – lepődött meg a szőke.

– Prepegyitok.

Egy pillanatig némán néztek egymás szemébe. A sebhelyes morgott valamit. Elsőnek az ember fordította el a fejét zavartan.

– Hát, ha tudod, akkor adj ennünk!

Azzal esetlenül az asztalhoz ment, és leült. Átalvetőjét lecsúsztatta maga mellé a földre, rátette a baltát. Lelökte válláról a szumánt, s a szumán alól egy rövid csövű puska került elő. Azt az asztalhoz támasztotta.

Az asszony még mindég ott állt mozdulatlanul. Valami furcsát érzett. Annak az embernek a szemében volt ez a valami. Mintha már látta volna egyszer azokat a szemeket. De hol? Mikor?

– Na? Tán nincs mit adj? – horkant föl az ember az asztalnál. – Bandilla nem kér kétszer! Nem ismered még a nevemet?

– Mozogj, mozogj – förmedt reá a sebhelyes is gorombán –, ne várd, hogy a baltanyéllel tanítsalak tisztességre, ringyó!

– Hallgass – szólt rá Bandilla az asztal mellől –, ülj le! Majd ad valamit, ha van esze.

A sebhelyes még morgott a fogai közt valami káromkodást, és leült. Ő is letette az átalvetőt és a szumánt. Nála nem volt puska.

Az asszony lassan megmozdult. Tányérokat vett elő a polcról, és ételt. Eléjük tette. Az emberek enni kezdtek. A sebhelyes néha fölnézett az asszonyra. Homloka ráncos volt, látszott, hogy nagyon gondolkozik valamin. Mikor befejezte az evést, hátradőlt a székén.

– Te! Te, asszony! Láttalak már téged valahol?

Vállat vont.

– Maga kell tudja.

Az ember megcsóválta a fejét.

– Vigye el az ördög, de nem értem. Már ott fönt a plájon kezdődött. Már ott tudtam, hogy erre kell jönni, s itt lesz egy tisztás, és azon egy ház. Vigye el az ördög! Pedig nem emlékszem, hogy valaha is jártam volna erre.

– Talán gyermekkorában, csak elfelejtette – mondta az asszony vidám gúnnyal.

– Lehet. Aztán, mikor megláttam a házat… vigye el az ördög, úgy lesz, ahogy mondod. Talán gyermekkoromban. De nem emlékszem, na… csak mintha… vigye el az ördög! Mióta laktok itt?

– Egy éve.

– Egy éve? És azelőtt ki lakott itt?

– Senki.

– Senki? Hogy? Üresen állt a ház?

– Tavaly épült a ház.

– És azelőtt?

– Azelőtt nem volt itt ház.

Az ember bambán meredt rá.

– Biztos ez, te asszony?

– Biztos hát – nevetett az asszony –, én csak tudom.

– Vigye el az ördög, hogy elvigye…

A bölcsőben fölsírt a gyermek. A két ember egyszerre nézett oda.

– Gyermek is van? – kérdezte Bandilla.

Az asszony a bölcsőhöz ment, és fölvette a gyermeket. Az elhallgatott. Kis rózsaszínű, fogatlan szájával csámcsogni kezdett. Az asszony kigombolta az ingét, és hátraült a padra. Bandilla rákönyökölt az asztalra, és lehajtott fejjel maga elé bámult. A másik fölkelt, és nézdelődni kezdett a szobában.

– Sok mindenetek van, te, sok mindenetek. Abban a ládában mit tartasz? He?

Bandilla hirtelen fölállt. Durván szólt rá a másikra:

– Ne háborgassad, te barom! Nem látod, hogy szoptat?

Nyakába akasztotta a puskát, ráborította a szumánt, vállára emelte az átalvetőt. A másik morgott valamit, és szedelőzködni kezdett ő is.

– Nem vagytok nagyon szegények – fordult Bandilla az asszony felé.

– Nem hát!

– Azok a juhok ott kint, meg a tehén… van még egyebetek is?

– Ojjé! De még mennyi!

– Micsoda?

– Micsoda? Hát az erdők, meg a hegyek, meg a levegő, meg a sok patak, és a sok virág. Aztán, nézzen csak oda ki! Ami napfényt lát, az mind a mienk. Meg a kék ég. Mit mondjak még?

Bandilla elgondolkozva nézett az asszonyra. Ahogy ott ült a padon, egészséges barna mellét odatartva a gyermeknek. Aztán sóhajtott.

– Ne mondj semmit! Isten megáldjon, asszony! Köszönjük a szíveslátást.

– Isten megáldja!

Megindult az ajtó felé. A másik még mohó szemekkel körülvizslatott a szobán.

– Te! Mi van azokban az üvegekben? Tán nem pálinka? He?

– Gyere! – mordult rá Bandilla az ajtóból.

Bosszúsan rántotta helyére az átalvetőt. Az ajtó felé menet megnézte még jól az asszonyt.

– Vigyen el az ördög, te! Csak tudnám, hol láttalak már…?

Az asszony nyílt, egyenes tekintettel ránézett a sebhelyes emberre, és röviden, halkan ennyit mondott csak:

– Szőrfülűnél, Mihály.

Az ember megrándult, és elfeketedett az ijedtségtől.

– Mi…? Mit mondasz…? – dadogta riadtan.

Az asszony csak nézte, nyugodtan, hidegen.

– Emlékszel a tűzre, Mihály…? Az ujjad nyoma ott maradt a torkán…

– Hö…!

Csak egy hördülés jött ki az ember torkán. Kezét a szeme elé kapta, mintha kísértetet akarna elkergetni. Kint fölcsattant a Bandilla hangja:

– Mihály! Istenit a bitang fejednek! Ha kezet vetsz valamire, beverem a fejedet! Gyere ki onnan!

Az ember az ajtó felé lódult, és szinte keresztülesett a küszöbön. Félig nyitott száján, kidülledt szemein babonás rettegés ült. Még a küszöbről is visszanézett az asszonyra. Aztán szinte rohant fölfele a tisztáson, alig tudott lépést tartani vele a másik.

Mikor az úrfi este hazajött, az asszony ott ült a padon, és maga elé bámult. Szinte fölriadt, amikor nyílott az ajtó. Aztán az asztalra tette a vacsorát, megvetette az ágyat. Egy szót sem szólt arról, ami történt.

Vacsora után az úrfi megitta a borát, aztán rágyújtott egy szivarra, s amíg az tartott, elmondta, hogy mit látott a Sestinában, hol bőgött a bika, milyen volt, merre ment, és hogy vadonatúj disznótúrásokat is talált, és egy hiúznyomot, szép, nagy hiúznyomot, fönt a túlsó gerincen. Az asszony szótlanul hallgatta a beszédet, tettvett közben, elrendezte az edényt, minden. Később az úrfi fölállt, az ajtóhoz ment és kinyitotta. Az őszi éjtszaka hűvös sötétje omlott be az ajtón. Fekete párák között, valahol nagyon magosan nehány elárvult csillag iparkodott.

– Sötét van, mint a medve torkában – morogta az úrfi –, már későn kél a hold.

A csöndön át fölhallatszott a forrás csorgójának elvesző vergődése. Valahol messze bőgött egy bika. Olyan volt a hangja, mintha valaki nyögött volna a föld alatt.

– A Pávelben bőg – hallgatózott az úrfi –, vagy a Benedek gerincén. Csak ez az egy. Eltelt az idő.

Aztán becsukta az ajtót.

– Eltelt az idő – mondotta még egyszer, és sóhajtott. A kialudt szivarvéget a kemence elé dobta, és nyújtózott. – Gyere – mondta az aszszonynak, és megindult a belső szoba felé.

Az ajtót nyitva hagyta. Hallatszott, ahogy lerúgta lábáról a nehéz bakancsokat. Egy idő múlva megreccsent az ágy.

– Nuca! Nem jössz?

Az asszony ott állt mozdulatlanul a lámpa alatt, s lehajtott fejjel a padlót nézte. A padlón, éppen a lámpa alatt, egy nagy, kerek árnyék sötétedett. „Milyen furcsa – gondolta –, éppen a lámpa alatt…!”

De keze már öntudatlan mozdulattal eloldotta hátul a kötény madzagját, és a kötény halk suhogással lehullott a földre. Sóhajtott, fölemelte a fejét, és belenézett a lámpába. A másik szobából durcásan jött át a hang:

– Nuca! Mit csinálsz annyit…?

Az asszony elmosolyodott. De valami sápadt, szomorkás mosoly volt ez. Aztán elfújta a lámpát.

Azon az éjtszakán valami történt a világgal.

Este még rendesen lenyugodott a nap, nem volt vele semmi baj. Talán egy árnyalattal vörösebb volt, mint máskor, ennyi volt az egész, de ezt is csak az olyan emberek láthatták meg, mint Vénség a Dószul Fulgerujon, vagy mint Birtalan lent a Cibában, akik már sok mindent láttak, és egy idő óta azt is meglátják, ami láthatatlan.

De reggel a szürkület nem akart megnyílni. A köd hozzátapadt a földhöz, a fákhoz, és nem mozdult. Vékony szálú sovány kis eső kaparászta a zsindelytetőt, a füst lecsapódott a ház köré, és visszatért a nyitott ajtón keresztül.

Keserű lett a levegő odakint. Vizes tapintású és szürke. Kocsonyás majdnem, mint a megvénült gomba. A fák görbék és rosszkedvűek. A tisztás kietlen és üres. És kereken az egész erdő, érezni lehetett: csupa üres tisztás, kopasz gerinc és ködöt ásító üver. Sehol egy mozdulás. Őz, szarvas vagy medve. Mintha nem is élnének állatok a földön. Csak a vaddisznó, az motoz még ilyenkor valahol bent a bükkerdők homályában. Gondtelten bökdösi orrával az esőszagú földet, s tűnődve elbámul a fák közé, mintha valaminek a nyomát keresné, ami tegnap még itt volt, s ma már nincsen sehol.

Az úrfi kiállt a ház küszöbére, és nem volt kedve semmihez. Csak nézte az esőt, a vékony szürke szálakat, ahogy alálógtak az égből. Csak nézte a tisztást, mint egy nagy, nyitott, fogatlan szájat, és érezte az unalom rossz szagát szétáradni belőle a világra. Csak állt, és hallgatta az eső szőrös ujjait kaparászni az erdőn, és érezte, hogy valaminek vége van.

Az asszony halkan jött-ment mögötte a házban. Néha fölsírt a gyermek, zörgött egy edény. Olyan unalmas, szegény-szagú zajok voltak ezek is. Valami elmúlt, igen. A bikák nem bőgnek többé, elhúzódtak a medvék is a sűrűségekbe. Valami elmúlt.

Egy ideig álldogált ott az ajtófélfának támaszkodva, aztán bement a belső szobába, és levetette magát az ágyra. Az asszony tüzet vitt be, aztán halkan betette maga mögött az ajtót.

Beült a kemence sarkába, és kinézett a nyitott ajtón. „Milyen hamar elmúlik minden – gondolta –, minden, ami szép.” Nézte az esőt, és tudta, hogy valaminek vége van. Valami befejeződött, de még nem kezdődött el helyette valami más. Ismerte ezt. Amikor az ősz elmúlik, és a tél várat még magára. A színpompás ragyogás elfakul, és nem jön helyette semmi. A hó még csak készülőben van valahol a hegyek mögött, és még meg sem született a szél, amelyik elűzi majd az ősz lompos kísérteteit, elsöpri a sok visszamaradt kacatot, lomot, hulladékot, és a savanyú ködök helyére erős és szikrázó-tiszta levegőt áraszt az erdőkre. Ilyen az, igen. Amikor az ősz egy éjtszaka váratlanul meghal, és szétbomló hullája temetetlenül hever a havason.

Sóhajtott, betette az ajtót, és fenyőhasábokat vetett a tűzre, hogy pattogva szökjék magosra a láng. Tudta már, hogy ilyenkor ez az egyetlen, amit tehet az ember. Nagy tüzet gyújt, leheveredik eléje a csergepokrócra, és aludni próbál. Vagy emlékezni a nyárra, meg arra, ami szép volt.

Az úrfi egy álló napon át nem mozdult a házból. Másnap nem bírta már. Vállára akasztotta a puskát, és kiment az esőbe. De idegen volt az erdő, és barátságtalan. A fák csöpögtek. A föld náthásan szortyogott a lépés alatt. Fák derekán föléledtek a lappangó mohák, megteltek vízzel, nyálkásak lettek, mint a rothadt szivacs, és hozzákötözték a ködöt a fákhoz. És az ég is. Egyszínű volt, és mozdulatlan. Hasával a fákat súrolta. Érezni lehetett, ahogy nyomta őket, görbítette a koronájukat. Keserű ködöket préselt belőlük. A bükkök megszürkültek. A nyírfa

sápadtan lehorgasztotta fejét, és engedelmesen, szó nélkül meghalt. A fenyők illatos, zöld vére alászállt valahova a gyökerek penészes mélységeibe, és a vértelenül maradt fák szürkék lettek, és komorak. Csüggedt ágaikon úgy lógtak a csapzott zuzmórongyok, mint elnyűtt cafatjai hajdani ünnepes lobogóknak. És csöpögött, csöpögött az eső. Csöpögött, csöpögött a fákról a víz. Sehol egy mozdulat. Sehol egy madár. Egy állat. Csak egy-egy sárgacsíkos fekete szalamandra ült itt-ott a korhadás-szagú, ázott tönkökön, és világtalan szemével belebámult a szomorú világba. Mintha tegnapi virágok illatát kereste volna az ázott szellőben, mely lomposan és hason csúszva kullogott át üverből üverbe, és keserű ködgubancokat cipelt a hátán.

Késő délután kerekedett vissza a házhoz. Ázott volt. Kalapjáról, ruhájáról csöpögött a víz. Cipője szortyogott. Rosszkedvűen ült a tűz mellett, és keveset beszélt. Másnap már nem is ment ki, csak a kemence mellől nézte az esőt. Ingerült volt, ha szóltak hozzá. Ha sírt a gyermek. A tányér nem volt elég tiszta. A bornak ecetszaga volt. Nem ízlett az étel sem. A szoba sarkaiban szemetet talált, és a mennyezeten pókhálót.

Az asszony néma engedelmességgel tett-vett körülötte. Néha tréfált is, kacagott. De erőltetett volt a tréfa, és hamisan csengett a kacagás.

A tisztáson megszürkült a fű. A tehén nem legelt, csak állt szomorúan a fák alatt, és behunyt szemmel kérődzött jó illatú emlékeken. Megcsappant a teje is. Szénára kellett fogni.

Este fele már nem lelte az úrfi a helyét. Jött-ment. Többször is kiállt az ajtóba, és nézett lefele, amerre a szürkére taposott ösvény kanyargott le a bükkök közé.

– Jöhetne Iván – morogta –, fene egye meg a dolgát!

Az asszony hallotta ezt, és még szomorúbb lett.

Negyedik nap reggelén aztán megérkezett Iván. Lovat is hozott magával.

– Az úr üzent Gyerkóhoz – jelentette –, hogy menjen le az úrfi, mert vendégek jönnek Disznajóra.

Az úrfi egészen fölfrissült ettől az üzenettől. Serényen szedte össze a holmiját. Iván kiment, hogy ellássa a lovat. Az úrfi átszólt a belső szobából:

– Nuca! Gyere csak!

Az asszony engedelmesen emelkedett föl a kemence mellől. Lassú, fáradt járással átment a másik szobába. Ott megállt.

– Tessék.

Az úrfi ruhákat gyömöszölt a bőrzsákba. Fölnézett, és meglátta az asszony szomorú, sápadt arcát.

– Ne búsulj – mondta –, ha majd lehull a hó, visszajövök megint. Medvére. Ott az Iszticsóban azt a nagyot meg kell találjam akkor. Hamarosan megjön a hó, ne búsulj!

– Nem búsulok – mosolyodott el az asszony, és a szeme megtelt könnyel.

Az úrfi fölegyenesedett a zsák mellől, és magához húzta az aszszonyt. Megcsókolta. De hűvös volt a csók, köd-íze volt. Szél surrant be közéjük a gerendák hasadékaiból, és az eső kapart, kapart a zsindelyeken. Az asszony nem viszonozta a csókot. Szája engedelmes volt, de zárt és hűvös. Az úrfi elengedte.

– Még összeírjuk, hogy mire van szükséged télire – mondta, és papirost vett elő, meg ceruzát.

Egyszerre olyan tárgyilagos volt minden. Az eső hangja kint, és a szavak, ahogy estek, ruháról, élelemről, téli gondokról. Az asszony sóhajtott.

– Tarisznyáljak valamit?

– Nem kell, dehogy.

Kiment. Kinyitotta a külső ajtót, és megállt a küszöbön. A tisztáson át ködnyájat terelt a szél. Ázott fák szaga csöpögött a levegőből.

A fal mellől dideregve kelt föl a kutya, és halk, panaszos nyöszörgéssel állt meg előtte. Lehajolt hozzá, és megsimogatta ázott szőrét. A szája suttogott valamit, de a kutya nem értette meg.

Ki ismeri a szelek titkát fönt a havason, ki ismeri azt? Ki ismeri azokat az eldugott katlanokat, melyekben meghúzódnak ilyenkor, ősz teltével, az eső nyirkos subája alatt, sziklák üregeiben, ázott fatörzsekhez lapulva? Ki ismeri vajon?

Az ember azt hiszi, hogy már vége van a világnak. Lassan elhervad minden élet, és lehull, mint csapzott fákról a levél. Kialusznak a fények és a színek. Nap, nap után tömöttődik a szürkeség, a felhők egyre súlyosabbak lesznek: az ember azt hiszi, hogy vége van a világnak.

Aztán egyszerre előbújnak a szelek. Ki tudja, honnan? Ki tudja, melyik katlanban lapultak addig, melyik szikla alatt tűrték a ködöt és az esőt, hogy áztassa, áztassa őket. Aztán egyszerre csak előbújnak.

De mások már, milyen mások!

Egy este jönnek elő. Vagy amikor már éjtszaka van. Nem is lehet tudni, honnan s mikor. Egyszerre csak fütyölni kezd a padlás. Az ember fölül a sötétben, és figyel. És egyszerre csak meghallja a pláj fenyőit suhogni, akármilyen messzire legyenek is a háztól. Akkor már tudni lehet: ők azok, a szelek.

Nehány pillanat, és ropognak a bükkök. Nyögnek, sóhajtanak. A patak fölvonyít, az üverek fogukat csikorgatják. Reccsennek a ház eresztékei, a kályhában megbolondul a tűz. Hideg pengék hasítanak át a gerendák között, és a gondosan tömködött mohát befújják a szoba közepébe. Az ember érzi, hogy odakint valami fölszabadult. Fölszabadult, és most nyargal a hegyeken keresztül, szálfákat dönt és üvereket ríkat, megfésüli a fenyvesek ázott gyapját, és ostorral veri ki a ködöket az erdő katlanaiból. Zúg, süvölt, recseg kereken az éjtszaka.

Nem tehet egyebet az ember: fölkél, megrakja a tüzet, és gondol rá, hogy legyen reggelig fa bent elég. Ha közben kinéz, a vaksötétben is láthatja, ahogy a megriadt felhőkoloncok tovavágtatnak az égen. Itt-ott fölvillan egy-egy csillag.

Csak úgy pillanatra, ahogy a szél fekete síjostora nyomán fölhasad néhol a fellegek gyűrött köpenye. Valami új, friss szag is van már a levegőben, a fagy szaga, ilyenkor.

Az ember visszahúzódik a házba, az ajtót gondosan beteszi, hogy ne tudja kivágni a szél. Megigazítja az ablakokat is. Aztán megrakja jól a tüzet, hanyatt fekszik az ágyon, magára húzza a csergepokrócot, és hallgatja az erdőt, ahogy nyögve beszámol életéről a szélnek. És arra gondol: milyen jó, hogy tető van a feje fölött. Milyen jó, hogy fenyőrönkökből falat rakott maga köré. Milyen jó, hogy kályha van, s a kályhában tűz. És ágy, száraz fekhely, meleg, jó csergepokróc. Milyen jó mindez, és milyen nagy dolog. És az ember elalszik, nyugodtan, szépen, megelégedetten.

Reggel hidegre ébred. Friss dérszaga van a háznak. S tűzgyújtás után, amikor kinéz, fehér a hajnal terítője odakint a gyepen. Ködnek nyoma sincs. A föld kopog. A fák kemények, mozdulatlanok. Élesen cseng, és tisztán, minden hang odakint: a fejsze hangja, a vödöré, az ajtó csikorgása, minden. A forrás vize szinte peng, mint az acél.

Aztán az ember meglátja az eget: milyen magos! Széles, tág, levegős. Előbb csak gyöngyszürke. Aztán keletről sárgulni kezd, nyugatról megkékül, s zöldeskék lesz a végén. Majd a nap kiül a Kelemenre, a régen látott nap, s ettől egyszerre megmozdul minden. Ágak hegyén megolvadnak a cseppek. A fű sercegve fejti le magáról a dér merev rabruháját. Fák alatt a föld szortyogni kezd a sok náthás levéltől.

Aztán a ház fölött átszáll az első madár. Holló. Magosan száll, magosan. Suhognak a szárnyai, hallani lehet tisztán. „Kro, kro” – szólal meg, és hangja végighull az erdők fölött, mintha valami titokzatos ébresztőóra ütne.

Egy harkály visítva fölrepül a legmagosabb fenyő csúcsára, és onnan néz körül. Milyen az új világ? Milyen? A szálasban megmoccannak az őzek, és lassan kihúzódnak a napos helyekre. Szürke bundájukról is játékos párák szállanak elő, fehérek, könnyűek. Előbúvik fenyves rejtekéből a medve, mogorva kedvét dércsípte szedresek naposán deríti. Verőfényeken csordába verődik a szarvas, s még a vaddisznó is jókedvűen indul a makkosok felé.

Ilyen az, ilyen. Amikor a szél előkerül végre, és rendet teszen az erdőkön. Kegyetlen és hideg rendet, de csillogóan tisztát. Ködnek, mohaszagú nyirkos homálynak pusztulnia kell, akárcsak a megmaradt virágoknak. Az ősz utolsó emlékeit is kisöprik a szelek. Mert most már valami egészen új kezdődik, ezt mindenki tudja: a fák, az állatok, a sziklák, minden. Valami egészen új. A tél.

Déltájban még fölmelegszik kissé a levegő. A föld szortyog, a füvek vizesen tapadnak egymásra. A fák ujja hegyén cseppek csillognak. És párállni kezd megint a föld. Üverek mélyéből, sziklák alól, az észkasok páfrányos katlanaiból könnyű fehér kísértetek szaladnak össze, megnőnek, összegomolyognak, s mire a nap nyugodni indul, már elleptek újra nehány üvert, sötét bükkfaszálast, mohás

sziklavölgyet. A szürkület úgy lopódzik elő, hogy azt hinné az ember: újra esni kezd. Mély, nyúlós szürkeség lepi az eget, a fákat, mindent. Később permetez is valami. Köd vagy eső: nem lehet tudni biztosan. Aztán éjjel csak meghallja az ember újra a szeleket.

Így megy ez. Napokig folyik a küzdelem a párák és a szelek között. Játéknak látszik, pedig halálosan komoly. Szívós és elkeseredett mérkőzés ez, napokig, néha hetekig tartó harc. Végül is a szelek győznek. Nem lehet másként: ez a törvény.

A ködök belátják, hogy mindennek vége van. Magosabbra emelkednek, színük estére elsötétedik, haragos-kék lesz. Lent a patakokban csönd van olyankor. Ág se mozdul. De fönt a gerincen suhognak a fenyők. Szél járja a plájt, északi szél. Akkor már tudni lehet, hogy havazás jön. Ott van a szaga a levegőben.

Az őz a gerincekre húzódik, a szarvas megkeresi a sűrű fenyveseket. Vackot ás magának nagy ágú bükkfa tövében a vadkan, és a medve behúzódik egy szikla alá. A hiúz fölkeresi rejtett odúját. Még a mókusok is tudják, hogy mi jön, mert törvény ez, és rend, a dolgok rendje.

Azon az éjtszakán olyan csönd van, mint soha máskor. Csak a szelet lehet hallani néha, fönt magosan, a pláj fenyői közt. Ha az ember kiáll az ajtóba, érzi, hogy új szaga van a sötétségnek. Hó-szaga. És kis hideg, puha szemcséket érez az arcára hullani. Azon az éjtszakán mélyen, puhán és békésen alusznak a fák. És reggelre fehér takaró borítja a havast.

Abban az esztendőben ott fönt a Komárnyikon elég hosszasan váratott magára a hó. Csak eső és eső. Köd és köd. Aztán egy éjtszaka megjött a szél, és az asszony tudta, hogy már nem tarthat soká.

Közben beteg lett a gyermek. Vörös volt a kis arca a láztól, nehezen hörgött. Kellett volna valaki, akinek már több gyermekkel volt baja. Az asszony ott fönt a Komárnyikon tanácstalanul várt két napig. Aztán nem tehetett mást, elindult a gyermekkel Ferencékhez.

Vad, szeles nap volt. A levegő nyers, barátságtalan.

Délelőtt indult neki. A gyermeket vastag kendőbe bónyálta, vállára lökte a nagy, szürke szumánt. Az eső percegett. Inkább köd volt, mint eső. Északi szél terelte kibontott ostorral a fellegeket odafönt. Nyögtek a fenyők.

Az ajtót betámasztotta, elébe tette a seprűt. A tehén elé lökött egy jó villa szénát, és elindult. A kutyát visszazavarta.

A gyermek sírt. Nyűgös volt. Kis szemei lázasan csillogtak. Magához szorította a kendő alatt, és szinte szaladt vele a Sestina oldalán lefele.

Nehéz az út ilyenkor a Kétághoz, csúszós kövek között, megáradt patakok mentén. Nehéz. Mégis odaért délre. Ferencék az ebédet kanalazták éppen, mikor a kutya ugatni kezdett.

– Eredj, nézd meg! – szólt rá Ferenc a nagyobbik fiára.

Az fölkelt és kinézett az ablakon.

– Az asszony van itt – mondta, amikor visszafordult, és egy kis izgalom volt a hangjában.

Így mondta: az asszony. S nem: egy asszony. És abban a pillanatban szinte egyszerre tette le mindenki a kanalat. Ferenc a fiát nézte, aki az ablaknál állott, és kifelé lesett. A sovány, szigorú asszony Ferencre bámult, megdöbbenve és leplezetlen fölháborodással az arcán. A többi gyermek kíváncsi ijedelemmel bámulta hol az anyját, hol az apját.

– Idejön – szólalt meg újra a fiú az ablaknál.

– Ide? – csattant föl az asszony hangja ellenségesen. – Ide?!

Ferenc lassan fölkelt az asztal mellől, és az ajtó felé indult.

– Be ne hívja ide a házamba! Be ne hívja! – sziszegte az asszony, és a szeme villogott.

– Oka van annak, ha idejön. Ebben az időben – mondta Ferenc csöndes, nyugodt hangon, és már nyitotta is az ajtót.

Vizes erdőszag lebbent be a konyhába, és már látni lehetett a komárnyiki asszonyt, ahogy éppen föllépett a tornácra. A szumán ázott galléját lerázta a fejéről, és a hátracsúszott kendő megmutatta csillogó szőke haját, ahogy vastag fonatban a fejére tekerődzött, mint valami furcsa ezüst kígyó.

Nem állt meg a tornácon, csak éppen a csepegő szumánt akasztotta föl az ajtó melletti szögre.

– Beteg a gyermek – mondta, és Ferenc elé lépett. Szeme nagy volt, és ijedt, és aggódó reménykedés csillogott benne, ahogy az emberre nézett. Ekkor meglátta Ferenc mögött a többieket.

– Jó napot! – köszönt bátortalanul.

– Adjon Isten! – felelte Ferenc. – Gyere be!

Más nem fogadta a köszönést. A gyermekek tátott szájjal, riadtan bámultak, az asszony szikáran állt, és ellenségesen, és két kezét a csípőjére tette.

Kigöngyölte a gyermeket a nagykendőből.

– Forrósága van, látszik – mondta Ferenc esetlenül, és a gyermek fölé hajolt.

– Igen, már tegnapelőtt óta. Nem értek hozzá eleget. Maguknak már több gyermekük volt, talán megmondják, hogy mit…

Ferenc hátranézett a feleségére.

– Terka lelkem…

A szikár, csontos asszony haragosan harapta össze a száját, és elfordult.

– Gyere már, nézd meg…

Hirtelen elvörösödött az arca.

– Gyere már, istene ne legyen a fejednek, mert úgy hozzád sújtok, hallod-e…!

A méhészné indulatosan fordult meg a sarka körül, és gyors léptekkel odament hozzájuk. Erélyes mozdulattal nyúlt a gyermek után. Az asszony önkéntelen féltéssel szorította magához, és kezét védőleg elébe tartotta.

– Mi az? – förmedt rá szigorúan a méhészné, és a hangjában ellenséges harag feszült. – Adod vagy nem adod? Mit akarsz hát?

– Add oda! – szólt csöndesen Ferenc.

Egy pillantást vetett az ember nyugodt, barátságos arcára, aztán átnyújtotta a gyermeket a másik asszonynak. Az elkapta, az asztalra tette, szinte durván, mint egy csomagot, és bontogatni kezdte. Az ajka megrándult.

– Minek az ilyennek a gyermek! – dohogott magában bosszúsan, aztán kopogó, katonás léptekkel átment a másik szobába. Hosszasan matatott ott. Hallani lehetett, ahogy szekrényt nyitogat, fiókokat húzgál. Ferenc állt a szoba közepén, és nem mert az asszonyra nézni.

– Ülj le! – szólt oda neki halkan.

Körülnézett, aztán leült a fal melletti padra. A fiúk egyenként kisompolyogtak. Csak a legidősebb leányka maradt az asztal mellett, és a gyermeket bámulta.

Az asszony visszajött. Vastag, fehér rongy volt a kezében. Nem nézett senkire, a gyermekhez ment, és ügyes kezekkel becsavarta a rongyba. Mikor elkészült, Ferenchez fordult.

– Faggyas ruhát tettem a mellire – mondotta éles, pattogó hangon –, fél nap multával föl köll újítani. Itt van hozzá a faggyú.

Köténye zsebéből előhúzott egy papírba csomagolt valamit, és az asztalra lökte.

– Vízzel nem szabad hozzáérni, amíg a forrósága nem szűnik. Persze, ahelyett, hogy az anyja mellette üljön, összeáll az urakkal, és fölköltözik az erdőkbe. Nem gyermek való az ilyennek, hanem… Isten, bocsásd meg, majd megmondtam, hogy mi…!

Azzal rá se nézett az asszonyra, csak visszarobogott a belső szobába, és becsapta maga mögött az ajtót.

Az asszony fölkelt a padról, és a gyermekhez ment. Karjába vette, és begöngyölte újra a nagykendőbe. Ferenc zavartan topogott mellette, és a leányka ijedt szemekkel nézte.

– Köszönöm, hogy segítettek rajta – mondta halkan, és Ferencre nézett.

Ferenc elvörösödve kezdett köhögni.

– Ilyen a természete, tudod, nem kell úgy venni. Jó szíve van azért.

Az asszony nem szólt. Kilépett a nyitott konyhaajtón, és magára vette az ázott szumánt.

– Isten megáldja, Ferenc bácsi! És még egyszer nagyon köszönöm. Talán majd meg is tudom hálálni egyszer…

– Ne beszélj így! Jó asszony ő, tudod, csak…

– Isten megáldja, Ferenc bácsi!

És már ment. Az ember zavartan nézett utána a küszöbről. A kutya vakkantott a láncon. Fönt a Kétág fölött, a gerincen suhogtak a fenyők. Hó-szaga volt a szélnek.

Sietve ment, egyszer se nézett vissza. Mire a Sestina torkához ért, megindult a szél a patakon is. Északról jött, fölfele a Szalárdon. Karmos szél volt, gonosz sziszegésű. Megfütyöltette a sziklákat, a patak zúgását fölkapta, és labdázott vele.

Sietve kapaszkodott fölfele. Mire a bükköst elérte, már hó csapódott az arcába. Mintha éles kis acélszálak úsztak volna a levegőben, szinte vízszintesen vágta a szél a havat be az üverbe. Recsegtek a fák, csikorogtak. Madár, állat nem mozdult sehol.

Érezte, hogy sietni kell. Szinte szaladt már fölfele a hegyen. Valahol mögötte nagyot roppant és ledőlt egy fa. Vissza se nézett reá. Zavaros víz szaladt a kövek között, néha bokáig gázolt benne. Nem volt ideje kerülgetni. Sietni kellett.

Hirtelen sötét lett. A felhők hason csúszva bukfenceztek át a gerinceken. Kékes-feketék voltak, lomposak, nagyok. A plájról lehallatszott a fenyők jajgatása.

A szél valahonnan fölkapott egy madarat. Fekete madár volt, varjú vagy holló. Fölkapta magosra, megforgatta, leejtette, újra fölkapta, aztán bevágta a fák közé. Az asszony babonásan megborzongott a fekete madártól, és szorosabban ölelte magához a gyermeket.

Lihegett a futástól. Izzadság lepte el. Szeme riadtan keresett csapást a recsegő fák között. De már sötét volt egészen. Kidőlt fatörzsek, leszakadt ágak között botorkált fölfele. Egyre sűrűbben sziszegett szeme közé a hó.

Mire a tisztásra fölért, olyan sűrűn havazott már, hogy alig bírta a szemét nyitva tartani. Bukdácsolva menekült a ház felé. Síkos volt a gyep, majdnem elesett. Végre ott volt mégis. A kutya nyöszörögve szökött elő a pajta mellől, és lucskosan ugrálta körül. Szűkölt, morgott, mintha mondani akart volna valamit. Az asszony nem is figyelt reá, fázott.

Már ott volt az eresz alatt. Jó meleg érzés ömlött végig rajta. Otthon. Tűz, tej, ágy, meleg. Otthon.

Keze kinyúlt a sötétben a seprű után, hogy elvegye az ajtó elől. De nem lelte meg. A seprű nem volt ott. Csak akkor vette észre, hogy világosság árad ki az ablakon.

Egy pillanatra megtorpant, mint a vad, amikor idegen csapát érez. Hallgatódzott. Beszéd moraja szűrődött ki az ajtón. Az ablakra nézett, de vastagon lepte a pára. A hó sziszegve verte a ház falát. Fönt a plájon süvöltöttek a fenyők.

Elszántan nyomta be az ajtót. Párás condraszagú meleg omlott az arcába. A mécses lobogni kezdett. Csak annyit látott, hogy a szoba tele van emberrel. Gyorsan behúzta maga mögött az ajtót. Bent volt. Csak akkor nézett körül.

A ház tele volt emberrel, gőzölgő vizes szumánokkal, ázott bocskorokkal. Nyolc embert számlált meg hirtelen. Valamennyien őt nézték, gúnyos, vigyorgó arcokkal. Kettőt azonnal megismert közöttük. Egyik, aki közbül ült az asztalnál,

ingujjban. Magos, kékszemű, szőke szakállú ember. Másik a sebhelyes. A többit nem látta még soha.

– Na, hazajöttél, kis ringyó? – mordult föl elsőnek egy kis fekete, mocskos képű ember. – Remélem, örvendsz az előkelő vendégeknek? He?

A többiek fölröhögtek. Csak az asztalnál ülő nem nevetett velük, hanem átható, kék szemével mereven az arcába nézett. Az asszony egy pillanatra megtorpant, aztán fölvetette a fejét, és előbbre lépett.

– Egyedül vagy? – kérdezte egy másik.

– Nem – válaszolta nyugodtan, és a gyermeket kibontotta a kendőből.

Az ember falhoz támasztott puskája után kapott.

– Ki van még kint? – kérdezte fenyegetően.

– Testvéred.

– Ki?

– Az ördög.

Nehányan röhögni kezdtek, a másik fojtottan szitkozódott, és puskáját visszatámasztotta a falhoz. Az asszony ezalatt kiszedte a gyermeket a kendőből, és az asztalra tette. Az asztalon nehány üveg volt, és pohár, azokat félretolta.

– Megittuk a szeretőd pálinkáját – mondta az asztalnál ülő szőke szakállas.

– Fulladjatok meg tőle!

Nehányan fölmordultak. Az egyik odalépett, és rátette a kezét a vállára.

– Adod még lejjebb is, babám, adod még lejjebb.

Az asszony türelmetlenül rázta le válláról az ember kezét.

– Eredj a nyavalyába! Nem látod, hogy dolgom van a gyermekkel?

– Mi? – röhögött durván a másik. – Bántja finnyás orrodat a parasztszag? A gyermekkel van dolgod, aszondod? Ezzel az úri fattyúval? Hadd lám hát, milyen gyermeket csinálnak az urak!

Nagy, szőrös kezével kinyúlt a gyermek felé. Elkapta, fölemelte az asztalról. A gyermek visítani kezdett. Kigyúlt arccal ugrott neki az asszony az embernek.

– Teszed le, disznó! Teszed le!

– Mért? – röhögött a prepegyit. – Sze', olyan gyermek ez is, mint a többi! Kakás ez, te! Hát az úri fajta is olyan színűt csinál, mint a paraszt?

A többiek röhögtek. Valamelyik odakiáltott!

– Ne bánd, csinálunk helyette másikat!

Az asszony szemei zölden villogtak. Ujjai begörbültek, mint a hiúz karmai, ahogy rávetette magát a prepegyitre. Szempillantás alatt kiszedte kezeiből a gyermeket. A gyermek visított, ahogy kifért a torkán.

– Nem szégyelled magad?! Phi! Ha még egyszer a gyermekhez nyúl valamelyiktek, kikaparom a szemét! Te ökör, bivaly, nem látod, hogy beteg?!

Ettől megcsöndesedtek az emberek is.

– Beteg? – dünnyögte esetlen zavarában a fekete ábrázatú ember. – Hát mért nem mondod? Azért várj csak, mert megkapod te is a magadét!

– Beteg? – kérdezte az asztalnál ülő is. – Mi baja?

Az asszony a gyermekkel babrált, nem is nézett reájok.

– Mi baja, mi baja! Jösztök, mint valami barmok, s nekiestek a gyermeknek. Látszik, hogy prepegyitok vagytok. Semmirevalók, pogányok!

A kékszemű ember tekintete megkeményedett.

– Nana! Azért ne szidd a prepegyitokat!

– Dehogyis nem! – felelte az asszony.

– Nem félsz tőlünk?

– Fél a nyomorúság. Állj félre már, te nagy barom! Nem látod, hogy útban vagy?

Tiszta ruhát vett elő a ládából, előszedte a faggyút is, és váltotta a kötést a gyermek mellén. A prepegyitok nézték.

– Mi ellen jó az? – kérdezte a kékszemű.

– Mi ellen – dohogott az asszony –, az ördög ellen! Ti ellenetek!

A kékszemű nevetni kezdett ott az asztal végén.

– Nem félsz tőlünk, te?

Az asszony végzett a gyermekkel, fölvette az asztalról és megindult vele a pad felé.

– Eredj már – mordult rá az egyik prepegyitre –, útban vagy, nem látod? Most szoptatnom kell.

Az ember morogva állt félre. Az asszony kigombolta az ingét, és mellét odatartotta a gyermeknek. A prepegyitok nézték.

– Mit bámultok? Tegyetek a tűzre inkább, s valamelyiktek hozzon fát meg vizet! Ha már itt vagytok, valami hasznotokat is lássam legalább!

Nehányan fölmordultak, mások nevetve csóválták a fejüket. Ekkor megszólalt az asztalnál ülő. Hangja csöndet parancsolt maga körül.

– Elég a bolondságból! Ide figyelj, asszony! Minap, mikor itt jártunk ketten, emberségesen megvendégeltél, az igaz. De hazudtál!

– Olyat ne mondjon! – egyenesedett ki az asszony a padon.

– Hazudtál. Azt hazudtad, hogy urad van, aki vadász, és hogy az uraságot szolgáljátok. Igaz?

– Ez igaz.

– Mi pedig megtudtuk rólad azt, hogy nincsen urad! Közönséges kis rosszféle vagy, urak ringyója, semmi más! És…

– Várjon – szólt közbe az asszony, és az arca piros volt a haragtól –, azt mondja meg: ha egy asszony szeret egy embert, és elmegy utána, ahova az viszi, és ott él, úgy él, ahogy az az ember megkívánja tőle… van-e ura annak az asszonynak, vagy nincsen?

Élesen pattogtak a szavak, és nehány pillanatig csönd volt utánok. Az ajtónál valaki fölmordult aztán:

– Mit beszélteted itt, Bandilla! Kimondtuk rá az ítéletet, és kész. Asszonyok beszédétől az Isten őrizzen, ha egyszer szóhoz jutnak.

Nehányan helyeslőleg dörmögtek. Bandilla az asztalra ütött.

– Hallgassatok! Asszony, idefigyelj! Mi nem azt mondjuk, hogy aki nem fizetett pománát a papnak, s egy emberrel összeköltözött pap nélkül, az ringyó. De te az vagy! Mert egy úrnak adtad el magadat, aki eltart itt, mint egy állatot, s amikor kedve van hozzád, eljön bakzódni nehány napra! Nem becsületes, magadfajta paraszthoz szegődtél el társnak, hanem úr mellé, ringyónak! Akármit is beszélsz! S ezért úgy határoztunk, hogy megbüntetünk téged. Amint azt megérdemled, úgy. Szerető kell? Hát kapsz nyolcat is egyszerre! S valahányszor egy is közülünk erre a vidékre kerül, nálad tölti az éjtszakát! Megértetted? És ha eljár a szád…! Fölszegzünk a házad ajtajára, mint gyermekek a denevért! Megértettél, asszony?

Sápadtan ült a padon, de föltartott fejjel. A gyermek csámcsogva szopott. A szavak után csönd lett. Hallani lehetett kint a szelet, ahogy birkózott az estével.

– Megértettél-e? Hé!

A durva kiáltásra nehányan megmozdultak. Fenyegetőleg léptek közelebb az asszonyhoz.

– Felelj – mordult föl Mihály, a sebhelyes –, ha a vezér kérdez, akkor felelni kell!

Az asszony vállat vont.

– Mit feleljek? Magatokat már fölszögeztétek, most mindenkit föl akartok szögezni, aki még úgy él, mint ahogy ti szeretnétek élni. Mit felelhessek nektek?

Nehányan újra fölmordultak:

– Vigyázz a szádra, asszony!

Bandilla fölhúzott szemöldökkel nézett reá.

– Mit értesz az alatt, hogy „magatokat már fölszögeztétek”?

Az asszony gúnyosan fölnevetett.

– Vegyelek sorra benneteket? Kezdjük, na! Nézz a szemembe, te itt!

A legközelebb állóhoz szólt. Tömzsi, vörös képű ember volt, sunyin nézett az asszonyra. Nehány pillanatig egymásba fúródott a szemük. Aztán az ember morogva elfordult.

– Eredj már, mit akarsz…?

Az asszony gonoszul fölnevetett.

– Elfordítod a fejedet? Késő! Fordítottad volna el akkor, amikor a szekeret meglláttad ott az erdő szélén állni…! Vásárból jöttél, mi? És az a szekeres is vásárból jött. Valami baja volt a szekérrel, s ott guggolt mellette, amikor te…

Az ember már az első szavaknál fölkapta a fejét, mint a megriasztott vad. Izzó szemekkel hördült rá:

– Hallgass már, istened ne legyen…! Honnan tudod…? Te…!

A többiek feszülten figyeltek. Bandilla is. Az asszony megigazította ölében a gyermeket, és tovább mondta:

– Hallgassak? Hallgattál volna te az anyádra meg a feleségedre, amikor sírva kérleltek, hogy ne vedd el azt, ami a másé, hanem igyekezz becsületes munkával megélni! Egy alacsony kis házban volt ez, igaz? Itt a kemence, ott egy sötét fiókos pad, fölötte festett kép, valami szent vagy micsoda… a sarokban ágy… benne két gyermek… asztal, az asztal fölött mécses, féloldalt ég… egy asszony ingben sír… egy öregasszony térdel a padlón, agyagból vert padlótok volt, ez az anyád… s te az ajtóban álltál, kezedben a balta, és indultál éppen, hogy meglessed…

– Ördög – lihegte az ember –, ördög…! Honnan tudod ezt…?

– Honnan? Az arcodon van! S nektek, többieknek, mind! Ott van az arcotokon, a szemetekben, csak ki kell olvasni! Ti akartok ítélni fölöttem? Ti? Piha!

A szoba megtelt indulatos hangokkal, haragos mozdulatokkal. Valaki az asszony elé ugrott.

– Mit tudsz rólunk? He? Mit tudsz?

Az asszony ránézett villogó, zöld szemével. A sebhelyt látta meg csak, nem is az arcot. S már mondta:

– Rólad, Mihály? Nem mondtam, hogy az ujjad nyoma ott maradt a torkán? Nem mondtam, hogy varjak szedik le csontjaidról a húst…? Hogy ott csüngesz egy szál kötélen a bükkfán…

– Hallgass…! – hörögte az ember, és fölemelt ököllel az asszonynak ugrott.

Ebben a pillanatban fölcsattant a Bandilla hangja az asztalnál:

– Megállj!

Az ember ütésre emelt ökle megállt a levegőben. Bandilla fölállt, öklét rátámasztotta az asztalra. Szeme szűkre húzva mustrálta az aszszonyt.

– Bátor vagy, asszony. Nem félsz tőlünk?

– Nem.

A gyermek ott a karjai közt nyűgösködni kezdett. Nem akart szopni többet. Begombolta az ingét, és fölállt.

– Eredj mán, megint útban vagy! – szólt rá az egyik emberre. A bölcsőhöz vitte a gyermeket.

– Tudod-e, hogy hívnak engem, te asszony? – kérdezte Bandilla ott az asztalnál.

– Hogy hívnak! Jöttél, János, eredj, Pista. Mit bánom én!

– Bandillának hívnak engem, te asszony.

Az asszony a beteg gyermekkel babrált, nem törődött mással.

– Hát jó. Úgy hívnak. Nagyot nőj!

Nehányan kacagva fölröffentek, mások a fejüket csóválták és káromkodtak. Bandilla összehúzta a szemét. Nézése vágott.

– Sohasem hallottad még a nevemet?

Az asszony fölegyenesedett a bölcső mellett.

– Hallottam, hogyne. Járt itt nálam nemrégen két ember, akik fáradtan és éhesen kerültek elő az erdőkből, és én enni adtam nekik. Azok közül az egyiket hívták így. De az tisztességtudó ember volt, s megköszönte, amit kapott.

Néma csöndben álltak a prepegyitok, és hol a vezért nézték, hol az asszonyt. Várták, hogy mi lesz. Bandilla arca kemény volt, mint a kő.

– Tisztességről beszélsz, asszony? Hát majd megtanítlak, mi a tisztesség. Kimondtuk rád az ítéletet, és amit mi kimondunk, az ellen nincs beszéd. Gyere!

Az asszonyhoz lépett, és megfogta a karját.

– Átmegyünk oda – és a belső szoba ajtaja felé intett –, ketten.

Az asszony sápadtan állt a bölcső mellett. Bandilla ujjai a húsába mélyültek. Fájt a szorítása.

– Gyere! Ne várd, hogy a hajadnál fogva húzzalak be.

– Csak úgy, ha a gyermeket is visszük – mondta halkan az asszony, és a hangja reszketett –, nem hagyom ezek között.

– Hát hozzad!

Az asszony megfogta a bölcsőt, és cipelni kezdte. A prepegyitok körülállták és gúnyosan röhögtek. Piszkos szavak érték, ocsmányságok.

– Mit töröd magad érte! Csinálunk neked ma különbet! Nyolc apja lesz, nem is egy!

Bandilla kinyitotta az ajtót. Hideg áradt ki az üres, sötét szobából. Az asszony becipelte a bölcsőt. Bandilla betette az ajtót. Sötétben maradtak.

– Gyújts lámpát!

– Nincs mivel.

– Nesze! Fogjad!

Szikrát csiholt a tűzszerszám. A kanóc lángot fogott.

– Most vetkőzz le!

Bandilla ott állt az ajtóban, szétvetett lábakkal, és az asszonyt nézte. Az megvacogott a lámpa alatt.

– Nem értetted? Vetkőzz le!

– Hideg van itt – dideregte.

Az ember a kályhára nézett. Hidegen állt ott a szoba sarkában.

– Az igaz. Eredj, hozz tüzet!

Mikor kiment, a prepegyitok éppen a pokrócokon osztozkodtak. Egyikük a ládát túrta föl. Egész testét félelem didergette, ahogy átment közöttük. Az egyik kinyúlt utána, és durva kézzel belekapott a mellébe.

– Hagyjon!

A prepegyit durván fölröhögött:

– Az urak nem így csinálják, mi? Már, lelkem, meg kell szoknod!

Előkereste a lapátot, parazsat kapart rá, és átvitte. Szinte megkönynyebbült, amikor az ajtót betehette maga mögött. Bandilla a bölcsőnél állt, és a gyermeket nézte.

Hamarosan lobogott a tűz. Az asszony becsukta a kályha ajtaját, és fölegyenesedett. Bandilla még mindég a bölcső mellett állt.

– Alszik már – mondta, és halkra fogta a hangját.

Az asszony közelebb ment. Valóban aludt a gyermek.

– Talán elmúlik róla a betegség.

– Biztosan elmúlik. Kihez vitted?

– Van itt egy asszony, lent…

– A méhészné?

– Az.

– Jó hozzád?

Az asszony megrázta a fejét:

– Nem jó asszony az.

– Mért nem jó?

– Nem tudom… kerítés van előtte… már a ház előtt, úgy értem. Ott lent a ház előtt. Talán ezért…

Bandilla nehány pillanatig elgondolkozva nézte az asszonyt. A tűz hangosan pattogott a kályhában.

– Most már levetkőzhetsz – mondta hirtelen.

Az asszony egy tétova mozdulatot tett. Bandilla összehúzta a szemét.

– Ha én valamit mondok, asszony…!

Lehajtotta a fejét, és lassan vetkőzni kezdett. Egymás után hulltak le róla a ruhák. Az ember nézte.

– Az inget is. Nem hallod?

Aztán:

– Bontsd ki a hajadat! Úgy. Egészen bontsd ki!

Az asszony ott állt a kályha előtt. Barna bőrén megcsillant a lámpa sárga fénye. Kibontott haja dúsan omlott le a derekáig, mint egy különös arany köpeny. Az ember nézte, a szeme csillogott furcsán.

– Szép vagy, asszony. A hajad… valamikor régen volt még egy aszszony, akinek ilyen haja volt… Elenának hívták…

Az asszony fölfigyelt.

– Elena? Azt mondta?

– Mért kérded?

– Nem tudom – az asszony megdidergett –, az én anyám is Elena volt, csak azért…

Az ember sóhajtott.

– Sok Elena van a világon bizonyára. De olyan… él még az anyád?

– Nem él.

– Apád?

– Az sem.

– Hová való vagy?

– Az Urszuban éltünk, Déda fölött, amíg… azelőtt nem tudom…

Az ember közelebb lépett. Nehezen lélegzett, a lehelete forró volt.

– Ha nézlek, mintha Elenát látnám, amikor… volt ott egy tó, tudod, fehér nyírfák voltak a partján… abban feredett mindég…

Az asszony megdidergett. A hangtól? Vagy a nézéstől? Valami furcsa, zavaros érzések kóvályogtak benne. Fölemelte a fejét, és az ember szemébe nézett. Alig egy araszra volt az arcuk egymástól. Az ember két súlyos keze megmozdult a meztelen asszonytest felé, ujjai mohón begörbültek.

– Fehér nyírfák a tó partján, azt mondta…?

A két kéz megállt a levegőben.

– Miért kérded ezt?

– Három patak ömlik a tóba, ugye, és a tó fölött egy fehér nyírfa kereszt…?

Az ember szemei döbbenve tágultak ki.

– Honnan tudod? – hörögte rekedten. – Asszony, honnan tudod ezt?

Az asszony fogai összekoccantak, pedig nem érzett hideget. Valami furcsa láz vacogtatta belülről, és úgy mondta, lihegve, mint aki álmot lát:

– A tó fölött egy ház áll… zöld fű van körülötte, és a fű közt virágok… és lent a nyírfák meg a tó… a tó fölött a kereszt, és a kereszt fölött magosan a hegyek… és a kereszt alatt az anyám, Elena…

Az ember fölemelte lassan a kezét, és végighúzta nehányszor a homlokán. A szája megremegett.

– Tóderik…?

– Az Urszuban… aztán a tűz…

Új szélroham esett neki a háznak. A padláson megcsikordultak az eresztékek, a tűz vadul föllobogott.

– Nucuka… így nevezett az anyád…

Nehány pillanatig így állt. Aztán lassan megfordult, nem nézett az asszonyra. Az ajtóhoz támolygott, kiment. Az ajtót betette maga mögött. Túl hangok hallatszottak. Morgó hangok, fölhorkanások, halk, rekedt beszéd. Aztán az ajtó csikordult. Lábak topogtak. Fojtott káromkodások. Aztán csönd. Aztán újra csikordult az ajtó.

Az asszony ott állt a kályha mellett, kibontott hajjal, ruhátlanul még mindég, és egész testében reszketett. A bölcsőben megmozdult a gyermek, és halkan nyafogott. Mintha valami sötét varázslatot tört volna meg ez a gyönge kis hang. Gyorsan fölkapta a földről az ingét, és belebújt. Megrakta a tüzet. Aztán odahúzta a bölcsőt az ágyhoz, fölhajtotta a nehéz csergét, és alája bújt. Álláig fölhúzta a vastag pokrócot, de a fogai összekoccantak így is, annyira lelte a hideg.

A lámpa halkan sercegett, néha meglobbant a fénye, ha a gerendák hézagain besüvített a szél. Nem lehetett tudni, mennyi idő telt el így. Sok? Kevés? Nem volt idő. Csak egy zavaros, kusza láz volt, gondolatok hajszolták egymást, és mégis mozdulatlanul álltak, mint a kérlelhetetlen sziklák, amelyek elzárják az ember elől az eget. Csak a szél volt kint. A lámpa didergő fénye. A kályhában vacogó tűz.

Aztán lassan kinyílt az ajtó. Egy ember állt benne. Lassan bejött. Reszketve hullt arcára a lámpafény.

Az asszony nézte az arcot. A sápadt, magos homlokot, szőke szakállat. Emlékezni próbált reá. Valahol egészen hátul, bent, az emlékek mélyén… hiába. Talán még a szeme… az a tiszta, világoskék szem… az a furcsa borongás benne, talán az… mintha már egyszer, valahol…

– Átküldtem őket a széna közé – mondta halkan, fáradtan az ember –, ne legyenek itt…

Az asszony lehunyta a szemét. Hallotta, hogy az ember a kályhához megy, megnézi a tüzet, aztán leül melléje. Sóhajtását is hallotta. Aztán sokáig csönd volt. Egy idő múlva az ember újra megmozdult, fölkelt, és elfújta a lámpát. Sötétség hullott a szobára, de sárga fényekkel csíkozott sötétség. A kályhában pattogva lobogtak a lángok. Az ember újra megnézte a tüzet, fát is rakott rá megint. Aztán leült a tűz mellé.

Az asszony ott az ágyban átfordult az oldalára, a tűz felé. Mozgásától halkan megreccsent az ágy. Szöszmötölt még, aztán csönd lett.

És akkor megszólalt Bandilla, ott a tűz mellett. Halkan, kissé rekedten beszélt, de a szavak keményen hullottak azért a szájából, mint az olyan ember szavai, aki megszokta, hogy keveset beszéljen, és csak annyit mondjon, amennyit kell. Nem húzta a szavakat, de szünetet tartott a mondatok között, hogy jobban összeszedhesse a gondolatait. Amit mondott, az úgy tetszett, mintha halk koppanással verődött volna a falnak, a gerendának, a padlónak, mindennek. A világnak. Halk, ellenséges koppanással. Támadva, szinte. Az asszony magára húzta a pokrócot, és hallgatott.

– Nem tudom, miket mondott öregapád rólam. És anyádról. És arról, hogy miképpen került anyád oda, a kereszt alá. Nem tudom. De ma már mindegy, akármit is mondott.

– Elena. Ez áll azon a kereszten. Azon a nyírfa kereszten ott a tó fölött, amire te is emlékszel még. Elena. Szép volt az anyád. Olyan, mint te, de talán még szebb.

– Elena. Amikor megismertem, nyár volt. Te tudod, nem kell mondjam, milyen az. Amikor minden nyírfa egyszerre kizöldül, és úgy hintázik a szélben az illat… úgy, mint a furulya hangja. Te tudod azt.

– Én építettem azt a házat oda, a tó fölé, ahol a nyírfák vannak, azok a szép nyírfák. Azért éppen oda… különben ez mindegy, nem fontos. Három patak ömlött a tóba, és sok volt a hal. Ha az ember este lehevert a partján, hallani lehetett, ahogy szökdöstek: ploccs… ploccs… és ha holdvilág volt, és anyád kijött feredni… de

várj, nem erről akartam beszélni neked. Honnan tudod, hogy három patak ömlött abba a tóba? Emlékszel reá?

Az asszony megmozdult az ágyon.

– Nem tudom – felelte halkan, és a hangja kissé rekedt volt –, talán emlékszem is… talán csak a szemében volt benne. A tó, meg a három patak, meg minden…

– A szememben? Különös, ahogy ezt mondod. De lehet. Az ember szemében benne van minden, ami… de mindegy. Beszéljek neked arról, amiről beszélni kell?…

– Öregapádnak vízimalma volt, lent a völgyben. Nekem juhaim voltak akkor. Talán hatszáz juhom, nem emlékszem már, nem is fontos. Szép juhok voltak. Öregapád azt akarta, hogy molnár legyek. Én nem akartam lejönni a hegyről. Furcsa ember volt öregapád. Mondd csak: ő apádnak nevezte magát, ugye?

– Igen…

– Igen. Gondoltam. Furcsa ember volt. Azt akarta, hogy molnár legyek. Mért? Mert nem volt más gyermeke, csak anyád. Azt mondta: csak úgy vehetem el a leányát, ha beállok a malomba. Mondd csak: elhitted neki, hogy ő az apád…?

Az asszony újra megmozdult. Hallani lehetett, ahogy letolja magáról a takarót, ahogy fölkönyököl.

– Nem tudom – mondta egy idő múlva –, nem tudom… néha…

Az ember ott a tűz mellett fölnézett az ágy felé. A kályhaajtó vörösen világította meg az arcát. Csillogott a szakálla, mintha aranyból lett volna, és a szemei mélyek voltak, sötétkékek.

– Néha…?

– Néha volt valami… hogy is mondjam… valami, ami…

Az ember lehajtotta a fejét, és bólintott nehányat.

– Úgy. Furcsa ember volt. Ő a malmot akarta, én a hegyeket. Nem a juhokért, azt hiszem, nemcsak a juhokért. Egyszerűen a hegyeket akartam, a tavat, a nyírfákat ott fönt. És nem a malmot.

– Aztán eltiltotta tőlem Elenát. Az anyádat. De ő hozzám szökött. Akkor építettem a házat, ott fönt. A tó fölött, a nyírfáknál.

– Én építettem, anyád meg állt a tó partján, és énekelt. Nagyon szépen tudott énekelni. Azt hiszem, senki sem tudott olyan szépen énekelni, mint az anyád. De ez mindegy, nem ezt akartam mondani. A házat akartam, igen, a házat.

– Hát fölépült. Szép lett, nagyon szép. Sárga volt, tiszta sárga, és muzsikált a zsindelye, ha rásütött a nap. Jóféle fenyőkből épült. Az ablakfát nyírfából csináltam, a tornác fáját is. Rajta hagytam a kérget. Haszontalan volt, de szép volt. Fehér.

– Tudod: jó volt nézni azt a házat. Ahogy ott állt. Körülötte nyírfák, hátul a fenyves, sötét, nagy fenyves. Alatta a tó. Kék. Sötétkék. És a ház. Szép volt nézni.

– Pakurárt tartottam, az járt a juhokkal. Jól éltünk. Szépen. Aztán megszülettél te.

Elhallgatott, megpiszkálta a tüzet. Szikrák röpködtek szét a nyitott kályhaajtón. Az asszony halkan fölsóhajtott az ágyon, és fejét belefúrta a párnába.

– Nem volt közöttünk semmi baj. Szépen éltünk, nem veszekedtünk. Anyád egész nap énekelt, jött-ment, énekelt. Én gyúrtam a túrót, vagy varsát fontam a halaknak, vészát, ezt-azt. Néha fölmentem a legelőre, megnézni a juhokat. Hazudik, aki azt mondja, hogy baj volt közöttünk. És valami mégis volt. Akkor kezdődött, amikor megszülettél.

– Ma már nem tudom egészen pontosan, hogyan volt. Talán én mondtam valamit. Vagy csak ő képzelte, hogy mondtam, mert megérezte, hogy gondolok reá. Nem tudom. De nem is fontos. Nem fontos, hogy mit mond ilyenkor az ember. Elég, ha érez valamit. Az már elég. Az már annyi, mintha kimondta volna.

– Szerettem volna, hogy fiú légy.

– Nem mondtam ki soha, de így volt. Szerettem volna, hogy fiú légy. Úgy elképzeltem, tudod, hogy lesz egy fiam, és azzal majd… de különben mindegy, ma már nem fontos. Nem is beszéltem róla, mégis valahogy megérezték. Még a bába is, Masa Nászta, aki a világra segített. Még az is úgy mondta, hogy fél szemmel a földet nézte közben: „Leány. Hát leány, na. Leány.”

– Anyád, az nem szólott erről soha. De én azt hiszem, tudott a dologról. Arról, hogy fiút vártam. Nem mutatta, és én sem mutattam, és senki sem tudhatta, aki bennünket látott, hogy itt valami történt. Azaz, mondjuk, valami elkezdett történni. Valami megindult. Már akkor, amikor megszülettél, s nem fiú lettél, hanem leány.

– Furcsa ez, tudod. Az emberben nem változik semmi, és sehol sem változik semmi. És mégis. Fölmégy a juhokhoz, és szembejön a pakurár a legelőn. Szeme az arcodon van. Les. Várja, hogy mondjad: „Na, megszületett!” Vagy: „Még mindég nincsen semmi.” Várja, és nem kérdez, csak az arcodat lesi.

– És te nem szólasz. Mert ha szólanál magadtól, büszkén és tele örömmel, akkor azt kellene mondjad: „Ne, fiam született!” Vagy: „Megjött a fiam.” Vagy csak ennyit: „Fiú!”

– De hát nem fiú, és így nem mondhatod. Hallgatsz. És ő is hallgat. De azért tudni szeretne valamit, és azért sok idő múlva megkérdezi mégis: „Nincs semmi még? Semmi?”

– És akkor nyelsz egyet, és azt mondod: „De igen, született egy leány.” „Leány?” – kérdi ő, és sok szerencsét kíván. És aztán nem beszéltek többet a dologról.

– Nem tudom, megérted-e, amit mondani akarok. Valami kezdődött közöttünk. Csak így, a szavak mögött. Nem tudom, hogy megérted-e. Szinte szeretném, ha nem értenéd. Jobb lenne neked, ha nem tudnád, hogy milyen az, amikor így kezdődik el valami, kezdődés nélkül, csak így.

Az asszony az ágyon halkan fölsóhajtott. Alig hallható sóhajtás volt, s az ember mégis fölütötte tőle a fejét. Mereven figyelt az ágy felé, aztán szomorúan bólintott nehányszor a fejével.

– Te is tudod. Akkor mindegy. Hát így.

– Egyszer csak azt mondja Elena: „Lemegyek a gyermekkel a malomba.” „Mért?” – kérdem. „Hogy lássák az emberek, és dicsérjék, mert szép. Te nem dicséred eleget.” Ez volt az első szó, ami így megállt közöttünk. Megállt. Mint ahogy a kés leesik valahonnan, és megáll a padlóban. Kihúzod, mégis ott marad a nyoma. Örökre ott marad. Hát ilyen volt ez a szó is.

– Aztán egy nap le is ment az apjához. Vette a gyermeket, és lement. Nem szóltam ellene, minek. Hadd menjen, ha kedve van.

– Estére jött vissza. És egyébről sem beszélt, mint a malomról s az emberekről, akiket ott látott. Hogy ezt mondták. Azt mondták. Mind a gyermeket dicsérték. Ilyen a szeme, ilyen a keze, ilyen az arca. A haja, minden. Butaság volt, tudtam azt, mert hiszen még semmi sem látszott rajtad akkor, olyan voltál, mint ez itt ni, mint minden kisgyermek, amelyik pólyás. De hát az emberek, hiába. „Phü, phü, csak meg ne igézzelek!” Tudod te, hogy megy az efféle. Köpködnek és szerencsét kívánnak. Egyik azt mondja, hogy szakasztott az anyja; másik hogy a nagyanyja volt ilyen, meg mit tudom én. És köpködnek hozzá, és beszélnek mindenfélét, és mást gondolnak, mint amit beszélnek. Pedig senki se kéri őket, hogy hazudjanak. Mégis. Mulatság ez nekik, vagy mi. Hiába, ilyenek az emberek.

– Hát, mondom, ezzel jött haza. És még valamivel. Hogy az apja nem haragszik rá. Nem. Behívta a házba, megkínálta mézzel, le is ültette. Hát így.

– Ettől kezdve sűrűn járt le a malomhoz. És mindég hozott valami ajándékot onnan. Hol ezt, hol azt. Hol az apjától, hol mástól. S hogy mit mondottak a gyermekre megint. Aztán egy napon följött az apja hozzánk, a házhoz. Tóderik.

– Tóderik. Te már nem ismerhetted őt úgy, ahogy én ismertem. Annak a gőgös Tóderiknek, aki volt. A molnár Tóderiknek. Aki számára nem is volt ember az ember, csak ha malma volt, vagy egyebe. Ami pénzt hozott, sok pénzt. Csak a pénzt becsülte ez a Tóderik, az embert nem.

– Mondom, följött hozzánk, a házhoz. Följött, megnézte a házat. Legyintett, ahogy ő szokott. „Ilyenbe még a pakuráromat se bújtatnám” – mondotta. Mért mondta ezt? Bizonyára tudta, hogy mért. Nem szólhattam semmit, hiszen nálunk volt, vendég volt. Hallgattam, de… belül nehéz volt. Mert tudtam, hogy nincsen igaza. Szép volt az a ház, ott a tó partján.

– Bejött, leült. Mindent megnézett, mindenre legyintett, s mondott valamit. A sajt nem volt elég zsíros neki, a túró keserű, az ordát roszszul gyúrták ki. Mindenre tudott valamit. Aztán a végén kiküldte a leányát a szobából: „Eredj ki, Elena – mondotta –, beszédem van az uraddal.”

– Anyád kiment, s ketten maradtunk. Tudtam, hogy valami rosszat fog mondani, s elkészültem reá. De mégsem arra, amit mondott. Mert ezt mondta,

szóról szóra ezt. Még a hangját is hallom, ahogy mondotta akkor: „Bandilla, a leányt férjhez adom Jákobuchoz, az ilisorai vendéglőshöz.”

– Csak néztem reá, ahogy ott állt előttem, s nem tudtam, hogy agyonüssem-e, vagy kacagjak rajta. Ma már tudnám. De akkor csak kacagtam.

– „Sze’, asszony az már, nem leány” – mondtam neki. Csak legyintett. A gyermek, az nem számít, mondotta, hiszen csak leány, úgyis. Meg aztán nem vagyunk amúgy sem megesküdve. A vendéglősnek így is kell, és ő sem ellenzi. „Kicsoda?” – kérdeztem. „Kicsoda! Hát Elena!” Az ajtóhoz ugrottam, kinyitottam. „Elena! – kiáltottam. – Elena!”

– Bejött. Karján volt a gyermek. Bejött, megállt az ajtóban. Sápadt volt. Hol engem nézett, hol az apját. „Elena – szóltam –, idehallgass: mit mond apád!” Ezt és ezt. Ő hallgatta, aztán vörös lett az arca, egészen vörös. „Felelj – szólottam rá –, mi igaz ebből?”

– Nem felelt, csak leült a padra, és elkezdett sírni. Sírt, sírt. „Látod – mondta az apja –, fél tőled, azért nem felel.” „Félsz tőlem? – kérdeztem. – Félsz?” Erre sem felelt, csak sírt, sírt.

– Leakasztottam a szögről a kalapomat, fejemre tettem. A tarisznyámat is, a botomat is. Emlékszem minden mozdulatra, amit akkor tettem. Mintha ma lett volna csak. Az apjára rá se néztem. Neki mondtam csak: „Elena – mondtam –, idehallgass! Fölmegyek a juhokhoz, holnap térek csak vissza. Addig gondolkozz! Ha menni akarsz, eredj! Holnapig van időd. Gondolkozz jól, Elena!” Azzal elmentem.

– Emlékszem jól, a balta ott feküdt a küszöb mellett, még megfogtam és félretettem onnan. Aztán mentem, föl a hegyen. A nyírfák között. Azok között a nyírfák között, tudod.

– Mit mondjak? Az ember ilyenkor megy és megy és megy. És mind csak ugyanarra az egyre gondol, mind csak ugyanarra az egyre. Akárhova néz, nem lát semmit. Csak mind ugyanazt mondja az ember magában, mind ugyanazt. És megy és megy. Megáll, leül. Tüzet gyújt. Eszik, iszik, fölkel, megint megy. Az ember nem tudja, hogy mit is tett az elébb, s mért is kelt föl, s hova is akar menni. Mit mondjak? Valahogy megáll a világ az ember körül. Megáll. Telik az idő, halad a nap, a hold, a csillagok, s mégis mintha minden állana. Az ember megy, megy és megy. Amíg visszaérkezik oda, ahonnan elindult.

– Másnap délutánra értem vissza. Nem mentem mindjárt a házhoz, megálltam fönt a nyírfák között. Mintha valami dolgom lenne ott, mintha néznék valamit, úgy. És közben a házat lestem.

– Ott állt, és nem mozdult körülötte semmi. Éreztem, valahogy egyszerre egészen tisztán éreztem, hogy üres. Hogy egészen üres. És tudtam, hogy azt éreztem addig is, amíg lefele jöttem a hegyről. Ezt a hideget, ezt a rosszat. Hogy üres.

– Nem lehet, mondottam magamnak, hiszen szerelemből jött utánam, nem erőszakkal hoztam. Hiszen ő akarta a házat itt fönt, a tónál, a nyírfák között, ahol először… szóval próbáltam elhitetni magammal, az eszemmel, hogy nem igaz, amit érzek, nem lehet igaz. Nem lehet, a ház nem lehet üres. És mégis. Tudtam, hogy az. Látszott a házon. Nem tudom megmondani, hogyan és min, de látszott.

– Lementem. Azt hiszem, nagyon lassan mentem le a dombon. Néha megálltam és hallgatóztam. Valami kis zajt akartam hallani, valami kis zajt a házból. Mindegy, hogy mit. Valami kis zajt, hogy él a ház. De nem volt zaj. Nem is lehetett. Hiszen már akkor tudtam, hogy üres.

– Az ajtó nem volt betámasztva. Úgy volt csak, félig behajtva, mintha éppen akkor surrant volna valaki be… vagy ki. Beléptem. Szögre akasztottam a kalapot, a tarisznyát, sarokba támasztottam a botot. Csak azután néztem körül. És a ház üres volt. Üres.

Elhallgatott. Nehány percig maga elé bámult. A kályhában hamvadni kezdett a tűz, sötétség ereszkedett a szobára. A padláson fütyölt a szél. Sivító, árva hangjától megvacogott a ház.

Fáért nyúlt, megkotorta a zsarátnokot. Nehány hasábot a parázsra lökött. Pattogva kapott életre a láng. A kályhaajtót nyitva hagyta. Sárga fény táncolt a szoba falain. Sóhajtott, és lehajtott fejjel belebámult a tűzbe.

– Tudod, milyen az, amikor egy ház üres? Félelmetes az. Az ember áll benne, és érzi, hogy a ház nem él. Nem él. Halott. Üres.

– A falak hidegek, és… hiányzik róluk valami. A dolgok ott vannak mind, de… nincs értelmük. Fölöslegesek. Idegenek. Igen, ez az: idegenek. Minden idegen: az asztal, amit magad faragtál, a pad, az ágy, amin… Minden. A polcok, az edények, a küszöb. A gerendák repedése, a pókhálók, az a sok megszokott apró jel, ami van egy ilyen házban, s ami addig éppen meleggé tette a házat, otthonná, azzal, hogy ott volt… Nem tudom, megérted-e, amit mondani akarok. A ház egyszerre hideg lesz. Olyan hideg, mintha nem is lakott volna ember soha benne. Mintha nem is lehetne lakni benne, olyan hideg. Szinte hallja az ember matatni a kísérteteket. Motozni a gerendák lelkében. Valahogy olyan az, mintha ellenség lenne az ilyen házban, idegen ellenség, rossz. Igen: rossz. Rossz és félelmetes az ilyen ház, amelyik üres. Amelyik nem úgy üres, hogy nincs benne semmi, hanem úgy üres, hogy volt valami benne… érted? És egyszerre csak nincsen. Nincsen. Nem tudom, érted-e ezt, de így van. Az ember szeretné fölgyújtani az ilyen házat, és üvölteni a tüze mellett, mint a farkas.

– Nem tudom, érted-e ezt? De mindegy. Anyád elment, feleségül ment, ahogy mondani szokták, az ilisorai vendéglőshöz, Jákobuchoz.

A sarokban reccsent az ágy. Az asszony halkan felnyögött. Az ember, ott a tűznél, figyelte a hangokat. De már nem hallott egyebet, csak a szelet, ahogy a padlást rázta, s a bükkös nehéz vergődését odakint. Legyintett, aztán odatartotta kezét a tűzhöz.

– Semmi ember volt ez a Jákobuc. Semmi ember. Göthös, sárga képű, semmi. De pénze volt annyi, amennyit csak egy vendéglős össze tud lopni egy olyan faluban, amilyen Ilisora volt. Ahova hetivásárkor begyűlt a fél havas.

– Göthös, nyámvadt, semmi ember. Sárga képű. Egész nap a vendéglőben szökdösött, hajlongott, és söpörte be a pénzt. Ha nekem adták volna a világot… tudod? A világot. Minden falut és minden völgyet. Akkor sem. Akkor sem kellett volna a mestersége. De nem ezt akartam mondani.

– Nagy mellénnyel járt Tóderik akkoriban. Az őrlőinek sorra mesélte, hogy mekkora szerencsét tett a leánya. Elena, az anyád. Egyéb dolga sincs, csak egész nap számolja a pénzt. Így dicsekedett. Egész nap számolja a pénzt. Az emberek elhitték, és tátották a szájukat. Hírét vitték, hogy mekkora szerencsét csinált az anyád. Hát igen. Nagy szerencsét, bizonyos.

Keserűen fölkacagott. Tenyerével a térdére csapott, fölállt, nyújtózott. Ropogtak a csontjai. Az ablakhoz ment, megállt előtte. Az aszszony mozdulatlanul feküdt az ágyon.

Állt az ablaknál, és nézte az éjtszakát. Valahol egy fa csikorgott. Az égen, bomlottan loholó felhők között olykor-olykor elővillant egy csillag. A tisztás fehér volt. Valahol fenyők suhogtak.

Egy idő múlva visszament a kályha mellé, és leült. Megpiszkálta a tüzet. Hangja valamivel keményebb volt, amikor megszólalt megint:

– Tudod, azt hiszem, azért fogott el ma jobban az emlékezés, mert éppen ilyen éjtszaka volt, mint ez a mai. Ilyen. Szél zúgatta a Dealu Róson a fenyőket. Búgtak. Tudod, milyen az? Persze, hogy tudod. Mintha hosszú, nagy csontkürtbe fújna valaki. Az ember úgy érzi, mintha egymaga lenne a világon. Ül a tűznél, így, mint most, és a Dealu Róson búgnak a fenyők. Csikorognak a fák, nyögnek. Nem is a fák, nem. Már nem a fák. Minden. A föld. A tó, a patakok. A világ nyög ilyenkor, s a szél, tudod, nekifeszül a háznak. Az ember érzi, ahogy erőlködik. Süvít fönt a padláson, mintha boszorkányok kergetőznének, lobog a tűz, nyöszörögnek a gerendák, minden kis hasíték sziszeg, fütyöl… és az ember ül a tűz mellett, egyedül.

– Így ültem akkor is, mint most. Így éppen. A szél keresztülfújt a házon, mert nem törődtem már vele. Öt hónapja éltem ott egyedül, a tó fölötti házban. Öt hónapja. Tudod, milyen sok az…? Mindegy. Így ültem, mint most. A szél behozta a hó szagát. Hallottam zúgni a hegyet, s hallottam a tó vizét is, ahogy nyugtalanul forgolódott, mint a nagybeteg ember. Hallottam a ház reccsenéseit, mint ahogy egy idegen ellenséget hall az ember. Igen, nagyon egyedül voltam.

– Emlékszem, a sarokban egy disznóhólyag fityegett alá a gerendáról. Valahogy ott maradt. Tavaszról még. Nehány szem törökbúzát tettünk belé, s úgy akasztotta föl száradni anyád. Neked készült, hogy játszhass vele. Hát ott maradt. A szél verte. Oda-odaverte a gerendához, és úgy zörögtek benne a

törökbúzaszemek, mintha egerek játszadoztak volna. Koppant, zörrent. Koppant, zörrent. Folyton, folyton. Ma is hallom. Éppen ilyen idő volt, mint most. Jött a tél.

– Ültem a tűznél. Késő volt? Korán? Nem tudom. Egyszer csak nyílott az ajtó, és bejött anyád.

– Bejött. Megállt. Olyan volt, mintha nem is ő lett volna. Hanem, mondjuk, az emléke. Igen, az emléke. Tudod, ahogy az ember ott ül a tűz mellett, és hallgatja a szelet a Dealu Rós fenyőin tülkölni, és elgondolkozik arról, ami volt. Ami szép volt. Nem tudom, ismered-e azt, mikor az ember úgy elgondolkozik valakiről. Aki… aki már csak olyan, mint ami volt. Volt. És az embernek úgy az eszébe jut: itt állt, itt ült, itt hevert. Itt ezt mondta, ott azt. Itt nevetett. Itt… de mindegy, nem ez a fontos. Az ember ül a tűznél, és valakire gondol, aki volt. Látja. Ahogy jönmegy. Leül. Nevet. Eszik. Énekel. Ahogy bejön az ajtón…

– Igen, próbáld elképzelni: a Dealu Róson zúgnak a fenyők. Éjtszaka van. Csúnya, csúnya éjtszaka. Az ember gondol… és akkor csak nyílik egyszer az ajtó, és belép. Belép. Megáll. És csak áll. Nem úgy, mint aki nagy útról jött, bundásan, nagykendővel, nem. Csak úgy. Egy szál ruhában. Ahogyan az ember otthon teszvesz. Kimegy s bejön. Úgy. Csak úgy. És megáll. Karján a gyermek. És az ember ül a tűznél, ül és néz… néz és néz… és zúg a szél, süvít a gerendák közt, hó-szaga van, és a Dealu Róson búgnak a fenyők.

– Az első, amit megláttam, az volt, hogy a ruhájáról csöpög a víz. Furcsa volt. Csöpögött. Nagy, szürke cseppek hulltak a padlóra. Gyűltek. Meggyűltek. Tócsa lett belőlük. Ez a csöpögés, ez volt az első, amit igazán megláttam belőle. Nem abból, aki volt, akire gondoltam… nem. Abból, aki van. És aki eljött.

– „Te vagy, Elena?” – kérdeztem. „Én” – felelte. És csöpögött ruhájáról a víz, ázott szaga volt. És ebből tudtam igazán, hogy ő az, s nem álmodom.

– Nem keltem föl a tűztől, és ő nem jött közelebb. Csak állt, karjában tartott téged, és a ruhájáról csöpögött a víz.

– „Maradhatok?”

– „Maradhatsz.”

– Ennyi volt. Egy ideig még állt ott egy helyben, és én néztem a tócsát a padlón, ahogy a bocskorától leolvadt a hó, és a ruhájáról csöpögött a víz. Aztán az ágyhoz ment. Letette a gyermeket, azt hiszem, betakarta a pokróccal. Nem tudom, mert nem néztem oda. De azt hiszem, betakarta. Betakart. Téged. Az anyád. Elena. Aki visszajött azon az éjtszakán, azon a szörnyűséges, vad éjtszakán, visszajött az ilisorai vendéglőstől, és bejött a házba, amit együtt építettünk volt valamikor.

– Betakart téged, aztán odajött a tűzhöz, és leült mellém a padra. Ült, ült. Fát tettem a tűzre, sok fát, hogy hamar száradjon meg rajta a ruha. Ő csak ült. Aztán csak sírni kezdett, arcát a kezébe fogta, és sírt, sírt, sírt.

– Így volt. Azon az éjtszakán aztán megtudtam mindent. Tóderik, az öreg, pénzt vett kölcsön a vendéglőstől. Nem akarta megfizetni, s így inkább a lányát adta oda pénz helyett. A lánynak ígértek ezt meg azt. Milyen a lány? Elhiszi.

Tetszik neki. A vendéglős bolondjára járt, szökdösött, ahogy akarta. Én nem szökdöstem. Hát így volt.

– Aztán a vendéglős se szökdösött már többet, amikor megkapta. Nem. Úgy bánt vele, mint valami cseléddel. Verte. A vendéglős, a sárga képű Jákobuc, az a ványadt, az a semmi. Verte Elenát, az anyádat. Verte.

– Tudod, én is megvertem egyszer. Mindjárt a harmadik napon, hogy följött velem oda a nyírfákhoz. Hogy mért? Istenem! Mondtam neki, hogy friss vizet hozzon a puliszkához, mert állott vízzel nem jó. Nem akart hozni. Szájalt. Hát megvertem. Ahogy egy gyermeket megver az ember. Megvertem, na. De az más volt. Én vertem meg, őt. Én megtehettem, nem tudom, érted-e ezt? Én megtehettem, és ezt ő is tudta. De Jákobucnak nem volt jussa hozzá, hogy verje. Mert semmi ember volt Jákobuc, és csak a pénziért ment hozzá, nem azért, mert ember. Ezt tudnia kellett volna a vendéglősnek, de nem tudta. És verte Elenát, az anyádat. Nem egyszer, egy valamiért, nem. Naponta. Nem megverte: verte. Olyan ember volt ez a Jákobuc, rossz, semmi ember.

– Aznap megint nekiállt, így mesélte Elena, az anyád. Ostorral, bent a korcsmában, mindenki előtt. „Pénzért vettelek – kiáltott reá –, pénzért vettelek, és azt csinálok veled, amit akarok!” És verte. Ostorral.

– Elfutott. Fölkapta a gyermeket, és szaladt vele. Egyenesen az apjához, Tóderikhez, a malomba. Ilisorától a malom félnapi járás. Jól futott, hamar odaért. Ment az apjához. Hát persze. Hova ment volna?

– De Tóderik félt a vendéglőstől. Féltette a malmát tőle, a házát, a vagyonát. Bezárta az ajtót a leány előtt. „Takarodj vissza! – kiáltott reá. – Takarodj vissza az uradhoz!”

– Mit tehetett anyád? Havazott, fútt a szél, sötét is volt már, éjtszaka. Egy szál ruhában ő is, egy szál ruhában a gyermek. Átázva, szélben, havazásban, éjtszaka. Mit tehetett? Följött hozzám, a házba.

– Sokáig jöhetett, fölfele a hegyen. Mert sötét volt, és fútt nagyon a szél. Verte, sűrűn verte a havat. Sokáig jöhetett, fázhatott, tudom. Nehéz útja lehetett, tudom. Nehéz útja, föl hozzám, azon az éjtszakán. Vissza a házhoz, ahonnan úgy jött el. Nehéz. Ahogyan ismerem: éretted jött, nem saját magáért. A gyermekért csak éretted. Büszke aszszony volt Elena, az anyád. Nehéz útja lehetett a malomtól föl a házig, hozzám.

– Én nem szólottam neki erről. És semmiről sem, ami történt. Nem is kérdeztem semmit. Ő elmondta, én meghallgattam. Aztán levetkőzött, és lefeküdt az ágyba. Én megraktam a tüzet, jól. Vastag hasábokat raktam reá, bükkfát. Aztán kimentem. És azon az éjtszakán megöltem Jákobucot, a vendéglőst. Lent, Ilisorán.

– Nehéz dolog volna elmondani mindent, ahogy történt. Nehéz és nem is érdemes. Tudod te azt, hogy milyen könnyen hal meg egy ember? Milyen kevés kell ahhoz? Nem tudod, mindegy. Sok mindent megbántam már az életben, amit

tettem. De ezt az egyet soha. Mert rossz szemű ember volt az ilisorai vendéglős, az a Jákobuc. Rossz arcú ember. Meg kellett halnia. Verte anyádat.

– Hát így. Reggel volt már, mikor visszaértem a házhoz. Anyád az ágyban volt még. Vörös volt az arca, égett, mint a tűz. Pedig hideg volt a házban. Mikor beléptem, fölült. Köhögött. „Hol voltál?” – kérdezte. „Sehol.” Csak nézett, és nem szólt többet. Fényes volt a szeme, és nagy. Egészen nagy. Levertem a lábamról a havat, és tüzet gyújtottam. „Lent is olyan nagy hó van? – kérdezte. – Lent is, az ilisorai völgyben?” „Ott is” – feleltem. Aztán babráltam a tűzzel. Ő felkelt és odajött hozzám. A keze forró volt, sütött, ahogy megfogta a kezemet. „Bocsáss meg – mondta, és újra sírni kezdett –, nem tudtam biztosan, hogy ki vagy. Bocsáss meg, Gavril!” És sírt.

– Igen, így van ez, látod. A legnagyobb baj az, hogy sohasem tudjuk egymásról biztosan, ki kicsoda. Az emberek összejönnek, összetársulnak, széjjelmennek, kavarognak, és sohasem tudják biztosan, hogy ki az, aki mellettük van. Ki az? Igen, ez a legnagyobb baj, látod, a világon. Csak néha tudják meg egymásról az igazat. Néha. És csak akkor, ha már késő.

– Hallod a szelet? A fenyők. Azok mindenhol egyformán búgnak… Hallod, amit mondok?

– Hallom – felelte halkan az asszony.

Új fát tett a tűzre. A láng bevilágította a szobát. Az asszony szeme csillogott hátul a sötétben, mint a macskáé. Az ember újra hallgatózott.

– A szelek – mondta –, tudod, a szelek. Azóta, valahányszor hallom őket, mindég eszembe jut. Az az éjtszaka. Így búgtak a Dealu Róson is a fenyők. Hallod? Ha…! Éppen így. A fenyők mindenütt egyformán búgnak. Csak a bükkök mások. Az egyik így, a másik úgy. Ahányféle fa, annyiféle hangja van. A nyírfák, azok úgy sírnak. Éppen, mintha sírnának. Ezt sokáig nem tudtam. Amikor anyádat eltemettem, akkor hallottam meg először, hogy sírnak a nyírfák.

– A doktor, akit a hátamon hoztam át a Dorna völgyéből a hóban, azt mondta, hogy gyulladás van a tüdejében. Nem tudom. Lehet, hogy igaza volt. Nem tudom. Az összes juhaimat odaígértem neki. A házat. Mindent. Amim csak volt, mindent. A rajtam levő ruhát is. Mondtam, hogy semmi sem kell nekem a világból, semmi, csak ő. Elena, az anyád.

– A doktor vonogatta a vállát, fölírt valamit egy papírra, és kérte, hogy vigyem vissza a völgybe, mert dolga van. Nem kellettek neki a juhaim, a házam, semmi sem kellett neki, csak egy kevés pénz. És Elena másnap meghalt.

– Tudod, ez valahogy így van: ha nagyon nagy bajban vagy, ha nagyon nagy szükséged van arra, hogy valaki segítsen rajtad, akkor az embereknek mindég más dolguk van. Hiába mondod, hogy neked nem kell egyéb a világból, csak ez. Hiába ígérsz oda mindent a segítségért: nem kell az embereknek a minden. Senkinek sem kell az a minden, amit cserébe fölkínálsz azért az egyért. Csak egy egészen kevés valami kell, és más dolguk van. A doktornak sem kellett semmi, sem a juhaim, sem

a házam. Csak egy kevés kis pénz, és hogy vigyem vissza a völgybe. Nem akart ott maradni semmiért a világon. Dolga van, azt mondta. És anyád másnap meghalt.

– Nem mondom én, hogy gazember volt a doktor, mert nem volt az. Olyan volt, mint minden ember, aki abból él, hogy tud valamit, amit mások nem tudnak. Nem mondom, hogy rossz ember volt. A bocskorkészítő sem rossz azért, amiért magának jobb bocskort készít, mint neked. De lehet, hogy a doktor felesége nem halt volna meg. Mégsem mondom, hogy gazember volt a doktor, amiért elment, és hagyta meghalni Elenát. Nem mondom azt. De… ha egy medve rátámadna az erdőn arra a doktorra, és én messziről látnám, nem szaladnék oda. Csak kiáltanék neki, hogy ezt vagy azt tegye. És továbbmennék. Mint ahogy ő tovább tudott menni akkor. Pedig tudta, hogy a halál ott áll már a házunk küszöbén.

– De nem szabad erről sokat beszélni. Jobb, ha nem beszél az ember róla. Meghalt. Mi van ezen beszélni való? Az ember ott ül mellette, és látja. És nem tud segíteni. Csak ül, és látja: még mozdul. Még néz. Még mondani akar valamit. Aztán egyszer csak nem mozdul többet, nem néz, mondani se akar… soha többet nem akar mondani semmit. Valami megáll. Megáll. Ennyi.

– Gondoltál már arra, milyen lenne, ha a nap egyszer csak megállana az égen? Megállana, és nem mozdulna többet. Minden megállana: a patak, a szél, a fű növése, az ember lába, minden. A madár a levegőben. A hal a vízben. Amit az ember gondol, és minden. Milyen lenne? Úgy elgondolkoztam ezen néha: semmivel sem lenne több, mint amikor egy ember meghal. Valaki. Nem is egy ember, csak úgy: egy ember. Valaki. Aki hozzád tartozik. Aki minden. Aki a mindennél is több. Én azt hiszem, ez olyan egy kicsit, mint amikor a világnak vége van.

– Várj! Nem ezt akartam. Miről is? Persze, a szélről akartam beszélni. Hallod? Nem, nem ez. Ezek a bükkök. Itt nincsenek nyírfák, ugye? Nincsenek, persze. A nyírfák, azok sírnak a szélben. Egészen másképpen, mint a többi fa. Sírnak. Akkor hallottam őket először, mikor megástam anyádnak a sírt.

– Ástál már sírt, egyedül, az erdők között, valakinek, akit szerettél? Nem, persze. Hogyan is ástál volna? Ne adja Isten, soha ne adja, hogy megtudd, mi az. Az ember kiméri: négy lépés hosszában, két lépés széltiben. Ennyi egy ember. Mindegy, hogy ki az, miféle ember. Öreg, fiatal. Kedves vagy gonosz. Mindegy az. Négy lépés hosszában, kettő széltiben. Ennyi marad az emberből, ha meghalt.

– Aztán az ásó. Ahogy benyomod a hóba, a havon át a földbe. Csúszik, megakad. Csúszik, megakad. Dobod a földet, a föld fekete. A hó fehér. Dobod a feketét a fehérre, és egyre több lesz a fekete, egyre több.

– Akkor sírtak a nyírfák először. Akkor hallottam először, hogy milyen más hangjuk van a szélben, mint akármiféle fának. Sírtak. És én ástam a gödröt, ott a tó fölött, szemben a házzal, ástam, és egyre mélyebb lett a gödör. Csak ástam, ástam. Mint ahogy ás az ember. Kertet, pityókát, mit tudom én. Kutat. Ahogy ás az ember, és csak ás, és nem gondol semmit.

– Aztán elkészült a gödör. Mély volt, fekete. Kimásztam belőle, álltam a szélén. És akkor egyszerre az eszembe jutott: ebben fog feküdni. Most már örökkön-örökkétig. Ebben. Nem az ágyban, nem a fenyves moháján, nem a nyírfák alatt a fűben, nem a tó partján a virágok között. Nem. Soha többé. Soha. Csak mindég itt, ebben a fekete lyukban. Ebben.

– Ez a legborzasztóbb, tudod, ha erre gondol az ember. De hagyjuk! Ez csak az én dolgom, nem tartozik reád. Ott hagytam el a nyírfáknál, ugye? Hogy sírtak…

– Volt föntebb, a pláj alatt, egy juharfa. Szép, egyenes juharfa. Abból csináltam koporsót anyádnak.

– Levágtam. Fölhasítottam. Szépen hasadt. Szép fa volt. Két egész napig készült a koporsó. Te akkor már nem voltál a házban. Levittelek a pakurár anyjához, hogy viseljék gondodat.

– Aztán betettem a koporsóba. Szépen belefektettem. Fenyőbojtot tettem alája, sokat. Hogy puhán feküdjék. Egyedül voltam. Esteledett is. Fehér volt minden, és szürke. Hideg. Hideg volt nagyon.

– Fogtam a koporsót, vállamra vettem, kivittem. Nehéz volt. A fa is nyers… meg aztán tudod-e, milyen nehéz valakit kivinni úgy a házból…? Koporsóban…? Mindegy. Kivittem. Nehezen sikerült a gödörbe leereszteni. Aztán lapátot fogtam, és kezdtem behányni a földet.

– Tudod, milyen az? Dubb, dubb… zuppan a föld a koporsón. Dubb, dubb. És arra gondolsz, hogy őreá dobod a földet. A fagyott, fekete földet. Őreá. Dubb, dubb. Dubb. Mintha… lépések volnának. Lépések. Valaki… mind messzebbre megyen. Mind messzebbre. Dubb, dubb. Mind több föld, több, sűrűbb föld, fekete föld van közöttetek. Közted és közte. Mind több. Dubb, dubb. Dubb, dubb. Mind több. Izzadság csurog az arcodon végig, és mégis vacog a fogad. Reszket kezedben a lapát nyele. Dubb, dubb. A legrettenetesebb hang, ami van a világon. Nem tudod elfelejteni soha. Dubb, dubb. Nő a fekete föld, kisebbedik a gödör, és valaki mind messzebb megyen, mind meszszebb. Aztán már csak a lépéseit hallod: dubb, dubb, dubb. Ahogy a fagyott föld döng a lapát nyomán.

– Szürkület volt, és sehol egy ember. Hó és mozdulatlan fák. És a ház, fekete ablakaival, nyitott ajtajával, tátott szájjal, mint a halott ember. A halott ház…

– Ott értek a csendőrök a sírnál. Tóderik vezette őket. „Te ölted meg az ilisorai korcsmárost?” „Én.” Mit mondhattam volna mást, ott a sír előtt, amit akkor fejeztem be éppen. Mit csinálsz itt?” – kérdezték a csendőrök. „Nem látjátok?” „Valakid meghalt?” – kérdezték megint. Tóderik csak állt és nézett. Köztünk volt a sír. Rámutattam Tóderikre. „Ez a gyilkos – mondtam –, az ő lánya fekszik itten. Őt akasszátok föl! Engem már nem érdemes. Engem már megölt ez az ember.” Azzal bementem a házba. A csendőrök utánam jöttek, megkötöztek. Hagytam. Hagytam, hogy elvigyenek magukkal.

– Éjtszaka megszöktem. Nem volt nehéz. Semmi sem nehéz, ha az ember már mindenen túl van. Csak akarat kell a dolgokhoz, más semmi. Megszöktem. És hajnalra fölgyújtottam a malmot, Tóderikét. Azt a bizonyos malmot.

– Hogy mért tettem? Ezt nehéz volna megmondani. Mért öltem meg a vendéglőst? Mért? Az ember élete tele van miértekkel. Megtettem, mert meg kellett tennem. Mert nem tehettem egyebet.

– Fölgyújtottam a malmot. Tóderiket kerestem, de nem volt ott. Tüzet tettem a födél alá. Úgy égett, mint a szalma, az a malom.

– Már virradt, mikor a házhoz fölérkeztem. Virradt. Az ajtó be volt téve. Az ajtó előtt megláttam a baltát. Fölvettem és elindultam vele a tó partjára, ahol olyan szép, egyenes, fiatal nyírfák állottak. Akkor ácsoltam meg a keresztet. Azt a keresztet, amire emlékezel te is.

– Hogy mért? Tudod, nekem az Istennel nem sok dolgom van. Ő végzi a magáét, ahogyan akarja, és én is a magamét, ahogyan tudom. Éppen, hogy néha keresztezzük egymás útját. Ő elém rak valamit, és én megbotlom abban. Ennyi az egész. Aztán továbbmegyünk. Nem sok dolgom van nekem az Istennel. Ha én hangya vagyok, akkor ő a medve, aki néha, csak úgy unalmában talán, odalök valamit az utamba. Fatörzset vagy kődarabot, és én nem mehetek tovább, amerre menni akartam. Ennyi van közöttünk. Hogy mégis keresztet ácsoltam akkor, az valami más volt. Egészen más.

– Tudod, milyen az, mikor az ember jónak gondolja a világot? Jónak. Szépnek. Az ember még fiatal, és azt hiszi, hogy a világ azért van, mert szép, és mert jó benne élni. És hogy minden jó: az emberek, a tavasz, az erdő, a szél, minden, minden. És hogy az egész arra való, hogy nézzed és érezzed azt, amit az ember akkor érez, ha valami szépet lát, vagy valami jóra gondol. Hát így volt ez velünk is. Velem és anyáddal. Így volt.

– Ismered, ugye, úgy nyár elején a hajnalokat? Mikor még friss a zöld, és a levegő csupa illat. Amikor a virágok még mind külön-külön hozzák a színeket és a szagokat. Valahogy olyan könnyű az egész világ, az ujjad hegyén játszanál vele, mint a fák azokkal a kis fehér párákkal, vagy a napsugarakkal, ahogy végighullanak a harmattól ezüstözött tisztások füvén. Ismered ezeket a hajnalokat, ugye? Hát valahogy ilyennek láttuk mi a világot, akkor, a legelején. Mi ketten. Én meg az anyád.

– Aztán, mondom: ha én hangya vagyok, akkor Isten a medve. Aki sziklát görget, és fatörzseket dobál. Olykor haragjában, olykor unalomból. Hát elém egy nagy sziklát dobott. Nagyot. Elsötétedett tőle a világ. Elromlott minden. Csúnya lett a szép, és rosszá lett a jó. És én azért ácsoltam a keresztet akkor, hogy megmutassam az Istennek, amit tett. Hogy lássa ő is. Mert a keresztet megnézi bizonyára. Meg kell nézze. A fiára emlékezteti, azért. A fiára, akivel ugyanúgy tett, mint a többivel. Mint mindenkivel, akinek keresztezte eddig az útját, és medvelépéssel mérte a sorsot a hangyák között. Mert én gyűlölöm az Istent azóta,

ezt meg kellett mondjam neked. Gyűlölöm. Úgy gyűlölöm, hogy jobban nem lehet. Mért csinálja szépnek a világot, ha kedvét leli abban, hogy elrontson újra mindent? Mindent, ami az embernek szép, jó és örömére való? Mit ártottunk neki én és az anyád? Mit ártottak neki a többi emberek? Mit árthat a hangya a medvének?

– De hagyjuk ezt! Megácsoltam a keresztet, ott fönt a tó fölött, és odaszúrtam a sír fejéhez. Hogy nyoma legyen az Istennek ott is, ha már arra járt. Nyoma legyen. Láthassa mindenki: ott járt, és ezt meg ezt csinálta. Az Isten. Ez a roppant nagy fekete medve, aki úgy kószál a világ fölött, hogy nem lehet tudni, mikor, hol… de egyszerre csak átlép az emberen, és a világ sötét lesz, vak és siket. Csúnya és dögszagú. Mindenütt, amerre a nyoma elkanyarog. Hát én keresztet ácsoltam a nyomára, nyírfa keresztet, fehéret, szépet, egyeneset, ott, ahol engem eltaposott. Nyomorékká, mint medve a hangyát.

– Aztán visszamentem a házhoz. És akkor egyszerre megláttam, hogy füst jön ki belőle. És azonnal tudtam, hogy ki van ott, a házban. Bementem, és a balta még a kezemben volt, amelyikkel a keresztet ácsoltam.

– Tóderik ott ült az ágyon, és a bocskorát szíjazta. Csak megállt a keze, megállt a szeme, nyitva maradt a szája, és nézett. Nézett. Nem is engem. A baltát. De nem az volt már, aki este a csendőröket hozta. Nem Tóderik volt, a molnár. A számító, a ravasz, a büszke Tóderik. Nem. Egy szomorú vénember ült ott az ágy széliben, görnyedten, fáradtan, és nézte a baltát. A Tóderik arca volt, de a nézése már más volt. Megismertem mindjárt. Olyan emberé volt, olyan hangyáé, akit megtaposott a medve.

– Letettem a baltát. Aztán széket húztam az ágy mellé, és leültem szemben vele. Egy darabig néztük egymást. Aztán megkérdezte végre. Nyögve, lassan. Tudtam, hogy azt akarja kérdeni. Elenát, a leányát. Vártam a kérdést.

– Aztán én elmondtam neki mindent, ami történt. Mindent. Az elejétől, a legelejétől a legvégéig. Reggel volt, mikor elkezdtem, s amire befejeztem, dél is elmúlt majdnem. Ő nem szólt közbe. Szót se mondott. Csak ült az ágyon, egyik lábán a félig fűzött bocskor, és hallgatott. Én pedig ültem a széken, és mondtam. Mondtam, mondtam. Mindent elmondtam, ami volt, s amit el lehetett mondani ebben a dologban, a hármunk dolgában.

– Aztán, hogy befejeztem, és nem volt, mit mondjak mást: fölkeltem a székről, fogtam a bundámat, átalvetőt, baltát, és elindultam. Mikor kimentem a házból, ő még akkor is ott ült és hallgatott.

– Hát így volt. Messzire eljöttem onnan, hogy ne lássam többet. Sem őt, sem a házat, sem a Dealu Rót, ahol úgy búgnak a fenyők. De a fenyők mindenhol búgnak, mindenhol, egyformán. Az ember csak hallja, hallja. Ha nem akarja, akkor is. Mindég. Hallod…?

Csönd volt. Mintha szűnt volna kint a szél. Hallgatott a bükkös, hallgatott a padlás is, a tűz se nyöszörgött. Csak fönt a plájon búgtak még halkan a fenyők. Lehallatszott a havazáson át, le a házig.

– Hallod? Búgnak. Itt is búgnak, mindenütt. Pedig azóta nem jártam ott, ahol a tó van, és a kereszt. Mégis búgnak. Talán magában hordja az ember ezt a búgást, lehet…

Csönd volt. Az ember ott a kályha mellett lehajtotta a fejét. A tűz már alig égett. Roskadt a zsarátnok is. Sötét volt a szoba sarkaiban. Az ember fülelt.

– Alszol?

– Nem – felelte halkan az asszony az ágyból –, nem alszom.

Az ember fölsóhajtott.

– Akkor jó. Nem tudtam, hogy találkozom még veled valaha. Nem hittem. De ha már így történt, akkor tudnod kell, hogy mi volt s hogyan volt régen ez a dolog. S én elmondtam mindent. Sokáig laktatok még ott, Tóderikkel, abban a házban?

– Nem tudom… csak éppen emlékszem, hogy volt egy ház és egy tó és nyírfák. És egy fehér kereszt. Aztán elmentünk onnan. Aztán sok mindenféle helyen laktunk… és a végén ott, az Urszuban…

Az ember bólogatott. Kezét fáradtan végighúzta nehányszor szakállas arcán.

– Ő sem bírta hát. A búgást, ott fönt a Dealu Róson, a fenyőket. Vagy valami egyebet nem bírt, mindegy. Hát ő sem. Tudod, még egyszer lehet, hogy visszamegyek oda, és megnézem… a házat, a tavat, a keresztet. A nyírfákat. Lehet. Sokszor nagyon szeretnék elmenni, csak elmenni és látni. Talán el is megyek egyszer még. De nem biztos. Semmi sem biztos, ameddig az ember él.

Sóhajtott, fölállt. Lassan átment a másik szobába. Az ajtót nyitva hagyta maga mögött. A sötétben megkereste a szumánját, leakasztotta a szögről, a fal mellől elvette a puskát, kucsmáját a fejébe húzta. Az ajtóhoz ment, kinyitotta. Sűrűn, sűrűn havazott. De nem volt sötét. A virradat már valahol ott tétovázott a felhők között.

Szél se moccant. Nagy-nagy csönd volt a világ fölött. Fehér, puha, békés nagy csönd.

Az ember kilépett a hóba, és csöndesen behúzta maga mögött az ajtót.

Mikor reggel az asszony kibújt az ágyból, magára kapta a ruháit, és átment: üres volt a ház. Csak nehány üres üveg állt az asztalon, fölborult üres pohár. Kint meg még mindég havazott. Fehér volt az egész tisztás és az erdő is, fehér.

Átment a pajtába. Ott se talált senkit. Csak a széna közt látszott, hogy emberek aludtak ott. De kint sehol egyetlen nyom nem látszott. Mintha csak álmodta volna az egészet.

Később elállt a havazás, és dél felé kisütött a nap is. De már csak fénye volt, melege nem.

Nem volt kedve semmihez. Csak ült a kemence sarkán, és a fejében folyton keringtek a szavak, amiket az az ember mondott, az az ember… apám, mondta ki félhangosan azt a furcsa ízű szót, és szinte megrezzent a saját hangjától. Apám… egy ember, aki itt ült és beszélt. Anyám… aki ott a kereszt alatt. Elena volt a neve. Szép neve volt…

És a gondolatok között valahol köd volt, és zűrzavar.

Később arra riadt, hogy valami mozdul odakint. Topogás a küszöbön, mint amikor a havat veri le a lábáról az ember. Kívül az ablakon vakító fehéren ragyogott a világ, s valaki a kilincsre tette a kezét. Vajon ő jön vissza…? Az az ember…?

Az ajtó megnyílt. Vénség állt a küszöbön, és vaksin hunyorogva nézett be a házba.

– Hö. Adjon Isten! Hát élsz még, asszony, élsz még?

Szinte megkönnyebbülten lélegzett föl.

– Adjon Isten, öregapó! Mért ne élnék? Élek hát!

Az öreg leverte magáról a havat, s bejött. Puskáját a falnak támasztotta, aztán a bölcsőhöz döcögött.

– Hát ez itt? Hö?

– Beteg szegényke – mondta az asszony –, de már jobban van. Ma reggel már evett rendesen.

– Az a fő, tudod, az a fő. Hogy egyék. Úgy hergett, mi? Belülről?

– Igen.

– Faggyas ruhát tégy a mejjire, az a legjobb.

– Tettem már.

– Hö? Ki mondta?

– Ferencéknél az asszony…

– Ott voltál? Mi?

– Tegnap.

– Hö. Az asszony… na, hát ilyenek az emberek, na. Sokfélék. De egyik se sokkal rosszabb, mint a másik, hidd el! Csak úgy csinálnak. Na. Fő, hogy már eszik. Faggyúd van?

– Van.

– Akkor jó.

Az öreg leült a padra. Megette az ételt, amit kapott, aztán még pihent egy keveset.

– Lejártam a plájt, tudod. Ilyenkor mozog a medve meg a disznó. S ha jönnek az urak, megkérdik: „Na, merre van nyom?” Aztán tudni kell.

Később megkérdezte:

– Mit csinálsz egész nap? Hö?

– Hát… dolog van a gyermekkel is, meg az állatokkal is… aztán ülök s gondolkodom.

Az öreg megcsóválta a fejét.

– Az nem jó. Ha még fiatal az ember, nem jó. De Iván már fölhozza úgyis az osztovátát, aztán amellett jobb gondolkozni. Ha mozog a kéz, másként mozog a gondolat. Hö? Így van ez.

Aztán egy idő múlva fogta a puskáját, és elindult vissza. A küszöbön még eszébe jutott valami, mert visszafordult.

– Hö. Valami emberek. Itt jártak nálad?

Az asszonyt egyszerre ellepte a meleg.

– Micsoda emberek?

– Emberek. Hajnalban lehetett. Ott van a nyomuk a fák közt. Itt kint már nem látszik, de ott bent még megvan.

– Nem láttam embereket – mondta az asszony, és gyorsan a bölcső fölé hajolt, mintha dolga lenne a gyermekkel.

Az öreg morgott még valamit, aztán elment. A nap hamarosan eltűnt a pláj mögött, és a fagy recsegtetni kezdte a gerendákat. Jégvirágok lepték el az ablakot, és később a csillagok szinte a fák tetejéig aláereszkedtek.

Úgy látszott, egy időre befejezte a tél a maga dolgát. Másnap is szép volt, harmadnap is. Mindössze bokáig ért a hó, és nem jött reá új. Olykor szarvastehenek váltottak át a tisztáson, megcsodálták a házat, és továbbmentek.

Harmadnap délután följött Iván a lóval. Az osztovátát hozta. Szép ügyes szövőszék volt, juharfából készült, telefaragva virágokkal, csillagokkal és mindenféle furcsa állatokkal. Semmi sem hiányzott hozzá. Bordák, minden együtt volt. Az osztovátán kívül még egy átalvető lisztet hozott a ló, és egy bőrzsákban mindenféle egyebet.

Mikor Iván behozta a házba a bőrzsákot, az asszony ránézett, és megkérdezte:

– Az úrfi küldi ezt?

– Igen – felelte Iván –, itt vadásznak az úrral a Belcsujban, már tegnap óta.

Az asszony szemei megnyíltak, nagyra. Valami furcsa ütést érzett belül, nem is ütést talán, hanem mintha megpattant volna valami, és rossz hanggal tovább rezegne bent. Mint amikor egy húr megpattan a cimbalmon, úgy.

– Mi? – kérdezte. – Hol?

Iván zavartan nézett rá. Nem találta meg mindjárt a szavakat. Pedig érezni lehetett, hogy készül erre a feleletre.

– Tudod, erre a havazásra minden legyűlt. Medve, vaddisznó, minden. Tele van velük a Belcsuj, meg a Pisoj, meg a Korbuly. Ott vadásznak, az úr meg az úrfi.

Az asszony csak állt és nézett.

– És…?

– Nem, ide nem jönnek most föl. Megjárta a plájokat Dumitru is, Vénség is, de nem találtak nyomot.

Nem, valahol valami nem volt rendben, érezte ezt. Vagy őbenne, vagy Ivánban, vagy a szavakban, vagy valahol másutt. De valahol valami nem volt rendben, mert nem értették meg egymást. Őfelőle kérdezősködött, a gyermek apja felől, és Iván medvékről meg vaddisznókról beszélt. Mi közük a medvéknek meg a vaddisznóknak ehhez a dologhoz? Őhozzá, meg kettejükhöz, meg ahhoz, ami

őközöttük van? Nem, érezte, hogy másról beszélnek mind a ketten, és azért nem érthetik meg egymást.

Fölállították az osztovátát, a kemence és az ágy közé, a fal mentiben, kipróbálták, hogy jól mozog, meg minden, az asszony még meg is dicsérte, hogy milyen szép, mert tudta, hogy Iván ennek örvendeni fog. Aztán Iván kiürítette a bőrzsákot, és készülődni kezdett.

– Tegyek tüzet ott túl? – kérdezte az asszony, és a belső szoba felé mutatott.

Iván rábámult, aztán kissé türelmetlenül rázta meg a fejét.

– Mondtam már, hogy nem jön föl, na. Lent vadásznak az urak.

– Na jó, de… aludni csak kell valahol, Iván bácsi…?

– Aludni? – Iván megdörzsölte az arcát, mint aki még nem ébredt föl egészen. – Hát mondom, hogy lent vannak, a szálláson, nálunk…

Az asszony még mindég nem értette meg. Nem tudta, nem akarta valahogy megérteni.

– Na jó, de… főzni csak kell reá… meg mosni…?

– Az a Birtalan dolga ilyenkor – morogta Iván, azzal fogta az üres bőrzsákot, és megindult vele kifelé –, sietnem kell, mert hátha lőttek valamit, s még be kell azt is hozni a lóval.

Az asszony kiment utána. Nézte, ahogy az üres bőrzsákot a fanyeregre fölkötözte. Még segített is. Aztán Iván megindult a lóval.

– Várjon, Iván bácsi! – kiáltott utána szinte ijedten. – Mondja meg neki, hogy a gyermek beteg volt, de már, hála Istennek, nincsen semmi baja! Faggyas ruhát raktam a mejjire, mondja meg…!

– Jó, jó, megmondom – bólintott Iván, és ment lefele.

Ott állt, és nézett utána. Nem nézett: bámult. Döbbenve, mint akivel valami ijesztő és érthetetlen történt. Aztán már csak a nyomokra meredt, az árván maradt nyomokra a hóban, melyek lefele vezettek, és eltűntek a kietlen, hideg téli erdőben, és valamit elvittek magukkal, ami hiányzik, és ami nélkül egyszerre üres lett a ház és a világ.

Sokáig állt ott, mereven, mint aki kérdezett valamit, és nem feleltek rá. Arra tért magához, hogy fázik. A nap már nem tűzött oda, árnyékban állt a ház. Bement, leült. Homlokát a két kezébe fogta, úgy gondolkozott. Itt van. És nem jött föl. Lent aluszik a plájászoknál. Miért? Iván azt mondta: medvék, vaddisznók. De ő ezt nem tudhatja, ez csak olyan vénember-locsogás. Haragszik valamiért? Valamit rosszul csinált, és most haragszik reá? De akkor is… legalább a gyermek miatt… Nem, érezte, hogy elvesztette a nyomot. Egyszerűen nincsen felelet, elveszett a felelet, vagy valami más veszett el, nem lehet tudni.

Ült, ült. És lassan megvilágosodott benne az érzés, hogy valami elszakadt. Annak a rezgését hallotta akkor, amikor Iván megmondta, hogy már tegnap óta ott lent vadászik. Valami elpattant akkor. Akkor? Vagy már régebben, csak nem vette észre előbb?

Ült, ült, és lassan este lett. És olyan árva és kietlen volt az este ott a magányos házban, mint soha addig. Aztán sírni kezdett a gyermek. Éhes volt. És a pajtában fölbődült a tehén. Sóhajtott, és beleállt az élet csapásába megint.

Két nap eltelt, és semmi se mozdult a ház körül. Senki se jött. Egyszer egy lövés hallatszott, valahonnan messziről, de nem lehetett tudni, hogy merről. Kiállt az ajtóba, és hosszasan figyelt. Hátha újra eldördül egy lövés. Legalább ez a hang valahogy mégis összeköti vele, völgyek és gerincek fölött, ahogy jön. Tőle, feléje. Onnan, ahol van, erre, ahol várják. De nem hallatszott több lövés. Csönd volt, kietlen hideg csönd. Csak egy mátyás szájalt néha valahol a fenyők között, és a ház mögötti bükkfán mókus kaparászott. De ezek a hangok is olyan gazdátlanok és elhagyottak voltak valamiképpen.

Harmadik nap este a kemence mellett ült. Maga elé bámult, és gondolkozott. Mind azon az egy dolgon, mind azon. Ami elpattant, elveszett, s ami nélkül üres lett, és értelmetlen a ház. Aztán egyszerre csak – egészen furcsán – beledobbant egy érzés. Hogy föl kell ugrani, és ki kell nyitni az ajtót. És ki kell nézni rajta.

Első pillanatban megijedt ettől az érzéstől, mert olyan hirtelen jött, mint a veszedelem, ahogy jönni szokott. Hallotta verni a szívét. Aztán fölállt, és az ajtóhoz ment. Kinyitotta. Kint szürkület volt már, a tisztáson fagyott köd hevert. És a ködön át egy ember jött lefele, puskával a vállán.

Halkan fölkiáltott, aztán csak állt a nyitott ajtóban, forrt, kavargott benne az öröm, és a szeméből könnyek csordultak elő, végigfolytak az arcán, és jéggé fagyva hulltak a küszöbre.

– Szervusz – mondta az úrfi, amikor föllépett melléje a küszöbre –, a Kis Cibában megsebeztem egy nagy kanmedvét, és a nyomán egészen a Vurfu gerincéig mentem. Nagyon vérzik.

Ruhájára rá volt fagyva a hó, arca szürke volt a hidegtől és a fáradtságtól. Nem állt meg a küszöbön, hanem az asszony mellett belépett a házba. Puskáját egy szögre akasztotta, kucsmájáról leverte a havat, aztán odament a tűzhöz.

– Hideg van – mondta –, holnap majd továbbmegyek a nyomon. Biztosan megfeküdt valahol a Vurfu sziklái közt.

Az asszony vidáman sürgölődött körülötte. Lámpát gyújtott, aztán lefejtette róla a bekecset, és fölakasztotta száradni. Majd leguggolt eléje, és elkezdte kifűzni a hólepte bakancsokat. Az úrfi ekkor nézett rá tulajdonképpen először.

– Mi van veled? – kérdezte.

– Velem?

– Olyan furcsa a szemed. Mintha sírtál volna.

Az asszony elkezdett nevetni.

– Ugyan! Éppen most?!

A bakancsokat, harisnyákat föltette száradni, meleg szőrpapucsot húzott a megfázott lábra, a belső szobában tüzet gyújtott, fát hordott be, aztán elkezdett vacsorát készíteni. Még dúdolt is közben.

– Tudsz valamit enni adni? – kérdezte az úrfi, amikor meglátta, hogy edényekkel matat. – Sajnos, nem hoztam magammal semmit, nem számítottam rá…

Ez a pár szó valahogy megütötte az asszonyt. Maga sem tudta, miért. Nem dúdolt többet. Később kivette a gyermeket a bölcsőből, hogy tisztába tegye. Az úrfi odanézett a tűz mellől.

– Úgy látom, nő – mondta.

– Pedig beteg volt – felelte halkan az asszony –, de már, Istennek hála, nincs semmi baja.

– Persze, mondott valamit Iván. Kisgyermekeknél ez gyakori, azt hiszem.

Aztán nem esett több szó a gyermekről. Vacsorára szalonnát sütött tojással, mert tudta, hogy azt szereti nagyon. Hamar elkészült. Az úrfi leült az asztalhoz. Mielőtt az ételhez nyúlt volna, hirtelen fölütötte a fejét, és a polc felé nézett.

– Egy kis pálinkát adj előbb! Jót tesz.

Az asszony elvörösödött.

– Adnék – nyögte –, de…

– Akkor hadd el! Úgy emlékeztem, maradt még itt nehány üveg.

– Igen… csak…

Az asszony dadogására csodálkozva kapta föl a fejét.

– Mi?

– Megittam… – hebegte, és úgy érezte, mintha forogna körülötte a ház.

Az úrfi vidáman fölkacagott.

– Úgy! Váljék egészségedre! Persze, itt egyedül, meg hideg is van. Na, hadd el, majd küldök föl Ivánnal egy korsó fenyővizet, az való télire. És ha kifogy, csak szólj, megtöltik újra.

Rettenetesen szégyellte magát. Hogy hazudnia kellett. Méghozzá így. Hátra ült a padra, és nem is szólt többet. Az úrfi megette a vacsorát, aztán előkotort zsebéből egy szivart, és rágyújtott. Kinyújtóztatta lábait a széken.

– Meleg van már túl? – kérdezte, és ásított.

Az asszony kinyitotta a belső szoba ajtaját, benézett.

– Jó meleg – mondta.

– Akkor gyújts lámpát, lefekszem. Kutya fáradt vagyok. És nehéz napom lesz holnap is. Csak havazás ne jöjjön addig!

Újra ásított. Az asszony meggyújtotta túl a lámpást, megvetette az ágyat. Kijött. Az úrfi letette a félig szívott szivart, ásított és fölállt.

– Jó éjtszakát! – mondta. – Csak az ördög havazást ne hozzon holnapig!

Aztán átment a belső szobába, és betette maga mögött az ajtót.

Az asszony egy darabig elmatatott az edényekkel, aztán egyszer csak megérezte, hogy egyedül van. Megdöbbent ettől az érzéstől. Hát egyedül van? Hiszen itt a másik szobában… csak egy ajtó választja el…

És mégis. Az érzés ott maradt. Egy hideg, kietlen érzés. Hogy egyedül van. Leült, összeszedte a gondolatait, és szembefordult ezzel az érzéssel, mint ahogy egy ellenséggel fordul szembe az ember. És akkor egyszerre megértett valamit. Igen, az egyedüllét itt van már benne. Körülötte, mindenütt. Föl kell venni vele a harcot. Most mindjárt. Talán ez az egyetlen és utolsó alkalom. Vissza kell hozni azt, ami volt. Most, most, amíg nem késő. Visszaszerezni, visszaverekedni, az asszonyiság minden fegyverével. Amíg lehet. Amíg itt van az alkalom.

Sietve ugrott a teknő után, mint akit láthatatlan parancs kerget. Ideges kézzel öntötte tele meleg vízzel. A ládából kikereste azt az eltett szappant, azt a szagosat, amit múlt évben kapott, amikor még…

Sietve dobta le magáról a ruhákat. Sietett, sietett. Beleállt a teknőbe. Lemosta magát, beszappanozta az egész testét, úgy mosdott, mint aki esküvőre készül. Haját kibontotta. Szétrázta, kifésülte. Aztán úgy állt megtörülközve, meztelenül a lámpa alatt, és nézte magát, feszülő barna bőrét, és boldog büszkeséggel érezte, hogy szép.

Lábujjhegyen lopódzott az ajtóhoz. Bent csönd volt, csak a tűz pattogása hallatszott. Lenyomta a kilincset, az ajtó engedett. Bent sötét volt, csak a kályhaajtó résein hulltak ki sárga fénycsíkok, és betáncolták a szobát. Lábujjhegyen lépett be, a szíve hangosan vert.

Csönd volt, semmi se mozdult. Csak a tűz pattogott halkan. Az ágy felől egyenletes lélegzés hallatszott, mint amikor valaki jóízűen, mélyen alszik.

Lábujjhegyen osont az ágyig. A kályha melege szinte perzselte a bőrét, mégis furcsa kis borzongások szaladgáltak végig a testén. Az ágynál megállt. A kályhaajtó nyílásán keresztül egy élénk sárga lángocska éppen oda világított, és látni lehetett a férfi falnak fordított fejét, ahogy aludt.

Nehány pillanatig tétován állt az ágy előtt. Úgy érezte magát, mint aki elindul valahova, és egyszerre csak váratlan akadállyal találja szemben magát. Nem, ezt a bejövetelt, ezt az egészet nem így képzelte el. Valami nagyra készült, ünnepre, amilyen ritkán van az életben. Ami olyan, mint amikor a tavasz egy éjtszaka alatt nyárrá lesz, és újjászületnek tőle a virágok, és egyszerre fölizzik újra minden, ami régi nyarak emlékeként még megmaradt a földön. Úgy képzelte el, hogy egyszerre minden megszűnik, ami eddig volt, és ott folytatódik az egész, ahol abbamaradt… még az Istenszékén talán, amikor a forrás vizében megferedtek együtt, hogy szebbek és frissebbek legyenek egymás számára… Nem, erre nem számított, hogy így adódik ez.

Nehány pillanatig állt, tétován, tanácstalanul, aztán lassan, óvatosan leült az ágy szélére. Egy darabig mozdulatlanul ült ott. Aztán fölemelte a kezét, és lassan végigsimított vele a férfi haján. Már ez az érintés is jólesett. De a lélegzés továbbra is egyenletes maradt, az alvó nem ébredt föl.

„Megpróbálom a varázslatot” – csillant föl benne a gondolat. Lehunyta a szemét. Összeszedte minden erejét, azt a bizonyos belső erőt, amit már olyan jól

ismert, és akarni kezdte, hogy ébredjen föl. Mint ahogy már annyiszor akarta ezt vagy azt, és mindég sikerült. Ébredj föl… ébredj föl… érezte, hogy feszül az a belső erő, szinte elpattan az akarat… ébredj, ébredj, ébredj…

Akkor a férfi hirtelen nagyot sóhajtott és megmozdult. Morgott valamit, talán egy nevet, nem lehetett tisztán érteni, és átfordult a másik oldalára.

A megfeszült akarat elpattant, üresség maradt a helyén. Nagy-nagy üresség. A szuszogás ott az ágyon újra elmélyült, egyenletessé vált. Az alvó nem ébredt föl.

– Nincs hatalmam fölötte – döbbent az asszonyba a valóság –, nincs hatalmam többé, nincs… nincs.

A kályhában megroskadt a tűz. Már nem világította meg az ágyat. Az alvó fej elmerült a sötétségbe.

Még ült ott egy ideig, az ágy szélén, de már nem gondolt semmire, csak ült. Aztán fázni kezdett. Érezte, hogy meztelen, és ez az érzés szinte fájt, mint a megalázottság. Lassan fölkelt az ágy széléről, és kivánszorgott a szobából. A lámpa fényétől valósággal fölvacogott. Mintha a didergő sárga fény föltárta volna egész szánalmas meztelenségét a maga nyomorult valóságában.

Gyorsan magára kapta az inget. Egy pillanatig ott állt a lámpa alatt, és egészen tisztán és világosan érezte, hogy vége mindennek. Egyedül van. Az ismeretlen, félelmes ellenség győzött. Nem lehet többé segíteni rajta. Egyedül van.

Nem sírt. Csak az arca torzult el egy kissé a fájdalomtól, ahogy fölnézett a lámpára, és elfújta a lángot. Aztán megrakta a tüzet, majd a bölcsőhöz ment, kivette belőle az alvó gyermeket, és odavitte az ágyhoz. Vigyázva tette le a párnára, aztán melléje feküdt, és magára húzta a csergét. A gyermek halkan, szaggatottan lélegzett. Egy kis darab meleg élet volt mégis.

Sóhajtott, és lehunyta a szemét. És akkor valahol bent, a szemhéja alatt, vagy még beljebb valahol, megindultak a könnyek, szivárogni kezdtek, és folytak, folytak, és lassan vizesre áztatták a párnát.

Későre aludhatott el, mert a pirkadás nem költötte föl, mint rendesen. A gyermek nyöszörgésére ébredt. Éhes volt, enni akart. Gyorsan fölszökött az ágyból, tüzet tett. Már világos volt a szobában. Alig öltözött föl, már mozgást hallott a belső szobában is. Kinyílt az ajtó.

– Megszáradt már a bakancsom? Várj, átjövök ide öltözni, itt melegebb van.

Ingben, nadrágban jött át, borzasan. Ott öltözött föl, a kemence mellett. Az asszony a reggelit készítette, de lopva folyton odafigyelt. Minden mozdulatát igyekezett mélyen magába vésni. Ahogy a harisnyáját húzza. A bakancsát fűzi. Ahogy a haja a homlokába lóg. Ahogy fölnyúl a száradó bekecs után. Csak később döbbent rá, mikor a férfi már a kucsmáját tette a fejére, és a puskája után nyúlt: „Istenem, hiszen olyan ez, mintha búcsúznék tőle! Mintha magamba akarnék vésni mindent, hogy emlékem maradjon róla…! Olyan ez…!”

Az úrfi vállára vette a puskát, aztán az ajtóhoz ment, kinyitotta, és kinézett. Szürke, hideg idő volt. Az égre mintha ráfagyott volna a köd. A nap nem látszott sehol.

– Csak addig ne havazzon, amíg megtalálom – mondotta, amikor visszafordult az asszony felé. – Hát Isten veled, sietnem kell.

Az asszony döbbenve állt az asztal mellett.

– A reggeli… – mondta halkan.

– Persze, majdnem elfelejtettem. Enni is kell valamit.

Visszaakasztotta a puskát a szögre, kucsmáját is levette, de a bekecset már nem. Sietve ült asztalhoz, és valósággal falta az ételt. Az aszszony mozdulatlanul állt mellette, és nézte. Nézte. És tudta, hogy nem véletlen volt az előbb ez az érzés. Halálos biztonsággal tudta már. Búcsúzás ez.

Az úrfi befejezte az evést, és fölállt.

– Szervusz – mondta –, most már futok. Még elkezd havazni, és akkor vége.

Már a puska a vállán volt, a kucsma a fején, és ment az ajtó felé. Ebben a pillanatban az asszony keze magától megmozdult, és hirtelen kinyúlt a távozó felé.

– Gáspár…!

Egy elharapott, rövid, fojtott kiáltás volt. Olyan, mint mikor valaki már elmerül a vízben, és segítségért kiált. Még utoljára. Az úrfi meglepetten fordult vissza a küszöbről.

– Mi a'?

Szinte bosszúsan szakadt ki belőle ez a kérdés. Az asszony karja lehanyatlott.

– Semmi – mondta –, kívánom, hogy szerencsével járjon.

Az úrfi szemöldökei összerándultak.

– Vadásznak nem szokás szerencsét kívánni. Nem vagyok babonás, de ezt tanuld meg! Szervusz!

Azzal ment. Az ajtó nyitva maradt mögötte, és az asszony a nyitott ajtón át láthatta, amint siető léptekkel haladt fölfele a hóban, a tisztás hosszában végig. Valahol mélyen-mélyen egy hang azt súgta folyton: „Nézd meg jól, nézd meg jól, utoljára látod…"

És ő állt, mintha odafagyott volna a padlóhoz, és nézte, és nézte, és tudta, hogy utoljára látja ebben az életben. Még akkor is nézte, amikor már nem is volt ott. Amikor már régen elnyelte fönt a fenyves. Még akkor is látta, ahogy nagy léptekkel, vállán a puskával megy és megy… és nem tér vissza soha.

Aztán egyszerre csak pelyhek kezdtek szállingózni odakint, apró fehér pihék. Először ritkán, majd sűrűbben. És aztán eltakarták egészen odafönt a fenyvest, amelyikben örökre eltűnt.

Csak amikor a gyermek nyöszörögni kezdett, csak akkor vette észre, hogy még mindég ott áll a szoba közepén, és a nyitott ajtón át kibámul a havazásba. Már jéghideg volt a szoba. A tűz sem égett. És kint hullott, hullott a hó, mintha mindent el akarna takarni, mindent, ami volt.

Mikor Iván benyitott később a házba, ott találta az asszonyt a kemence sarkában ülve, karjában a gyermekkel. Maga elé bámult a földre. Inge nyitva volt, melle födetlenül, szabadon állt, pedig a gyermek aludt már, nem szopott.

A köszöntésre éppen csak hogy fölemelte lassan a szemét, de nem mozdult. S az arca… mintha szürke kőből, szürke jégből faragták volna, olyan volt.

– Nincs itt az úrfi?

– Nincs.

– Nem is volt?

– Volt.

– Hova ment?

Az asszony keze megmozdult, és fölmutatott a pláj felé.

– Arra.

– Visszajön ide?

– Nem.

Iván egy darabig nézte az asszonyt, aztán megcsóválta a fejét, és kiment. Próbálta megkeresni a nyomokat, de már nem lehetett megismerni őket a hótól. Egyszerre csak föltépték mögötte az ajtót.

– Iván bácsi!

Hátrafordult. Az asszony állt a nyitott ajtóban, és az arca rettenetes volt. Lihegett. Szemében rémület vacogott.

– Iván bácsi! Hallotta?!

– Mit, te?

– A lövést! Hallotta?!

Az orosz megrázta a fejét.

– Nem én, lelkem. Nem hallottam semmit.

Az asszony nehány pillanatig még ott állt az ajtóban, előrehajolva, arcán azzal az eltorzult, szörnyű rémülettel, és kimeredt szemmel meredt a havazásba. Aztán valami torz hang csuklott ki a száján, hátratántorodott, és becsapta maga mögött az ajtót.

Iván döbbenve állt. Aztán mintha valaki zokogott volna a házban. Lassan odament, benyitott. Az asszony a földön feküdt, a padlón. Körmeit belevájta a gyalulatlan fába, mint a vergődő állat, és zokogott, valami hangtalan, hörgő, rettenetes zokogással.

Iván csak estére érkezett vissza aznap a cibai szállásra. Megjárta a plájt a Vurfuig, és vissza, de a havazás elfödött már minden nyomot. Kurjantozására nem jött válasz sehonnan. Estére érkezett vissza a szállásra, és minden vér alászállt a fejéből, amikor meghallotta, hogy az úrfi még nem került elő. Az asszonyt látta maga előtt, ott a Komárnyikon, éles elevenen, ahogy az ajtóban állt rémülettől eltorzult arccal, és valami lövésről beszélt. És aztán ahogy ott bent a házban zokogott, és tépte, rágta a padlót, és nem lehetett tenni vele semmit.

Az úr nyugodt volt.

– Meglelte a medvét, megnyúzta, minden, s eltelt az idő. A házhoz visszatalál havazásban is. Reggelre itt lesz.

Iván nem szólt semmit, de a nézése sötét volt, és az arca szürke. A plájászok szállásán együtt ültek mind azon az estén. Vénség, Birtalan, Dumitru, Iván. Megették az ételt, s hallgattak. Ültek a padon, négyen egymás mellett, és hallgattak. Nézték a tüzet. A mécses reszketve égett fölöttük a gerendán, és a nagy, üres hodály tele volt sötétséggel.

És mind éreztek valamit, és mind tudtak valamit. Valami retteneteset. De nem szóltak róla. Csak ültek. Négy ázott szagú, torzonborz öregember, négy senki embere, erdőlakó elvadult plájász. Ültek. Hallgattak. Gyászoltak.

Másnap reggel se jött meg az úrfi. Az úr várt rá délig, akkor nekiindult maga is a Komárnyiknak. Vele a négy ember. Már nem havazott. A nap nem sütött ugyan, de nem havazott. Békés, fehér volt a világ. Fehér, mint egy nagy temető. Semmi se mozdult benne. Se madár, se állat. Még csak egy ág se. Halott volt az erdő. A hó térden felül ért.

Az asszonyt ott találták a házban, a kemence mellett, karjában a gyermekkel. Csöndes volt. Illedelmesen fölállt, amikor az úr belépett az ajtón. A kérdésekre halkan felelt, de nem nézett a kérdezőre. A padlót nézte mindvégig, amíg ott voltak nála. És halkan felelt, halk, színtelen hangon. Itt volt az úrfi, igen. Szürkületkor jött, sebzett medvét követett a Vurfuig, azt mondta. Igen, a Vurfuig. Ezt mondta. Biztos. Meghált, megreggelizett, aztán elindult mindjárt. Nem mondta, hogy hova, csak azt, hogy megkeresi a medvét. Sietett, félt a havazástól. Nem, amikor elindult, még nem havazott. Csak később. Nem sokkal később, csak valamivel.

A lövés? Igen, hallott egy lövést. Egészen biztos. Amikor Iván bácsi itt volt. Nem, lövés volt, egészen biztos. Nem tudja, merről, de lövés volt. Aztán egyebet nem tudott mondani semmit.

Az úr fölment a plájra, s a plájon végig egészen a Vurfuig. Kiabáltak. Nem felelt senki. Ott lepte meg őket az éjtszaka. Behúzódtak egy szikla alá, tüzet raktak, nagyot. Az úr sötéten ült a bekecsén, nem aludt, csak ült, és nem szólt egyetlen szót sem egész éjtszaka. A négy plájász a tüzet vigyázta. Ők sem beszéltek.

Reggel sorra járták a gerinceket. Kurjantoztak, füleltek. Aztán szétoszoltak az üverekbe. Iván a kutyáit küldte keresni, Dumitru fölkutatott minden sűrűséget, Vénség a medvék sziklaüregeit nézte át. Nem talált semmit. Egyetlen nyomot sem. Valamit, amire fölfigyelhettek volna. Semmit. Halott volt a Vurfu, és fehér. Csak hó volt, és csönd. Hó és csönd.

Még egy éjtszakát eltöltöttek a szikla alatt. Még egy egész álló napon át járták, kutatták a Vurfu sziklás katlanait. Hiába. Akkor elindultak vissza. A komárnyiki házban már égett a mécs. Az asszony ott ült, ugyanott, a kemence mellett. Ugyanúgy fölállt, illedelmesen, amikor az úr belépett a házba. Ugyanúgy felelt minden kérdésre, halkan, szemét a padlóra szögezve, halkan, csöndesen, sápadtan, színtelen hangon. És nem kérdezett semmit, csak felelt.

Aztán továbbmentek, le a szállásra. És másnap az úr hazament. A négy plájász lekísérte a Szalárd torkáig. Gyerkónál várta már a szán. Nem búcsúztak tőle, ő sem búcsúzott tőlük. Aztán a négy ember elindult megint visszafelé a kitaposott nyomon, vissza az erdőkbe.

Szótlanul mentek, egymás nyomán. Hallgattak. A havat nézték. Csak mentek, mentek. Lassan, döcögve, vissza. A szállásra még bementek mind a négyen. Ettek valamit, ültek a padon a tűznél, és hallgattak. Aztán elsőnek Vénség mozdult meg. Fejébe nyomta a kucsmát, vállára lökte a szumánt, kezébe fogta a puskát.

– Hö. Hát így.

Dumitru is fölállt. Sötéten nézett maga köré.

– Hát már nemcsak a farkasok. A medvék is. A medvék…!

– Hö! – mordult föl Vénség. – A medvék? Nem a medvék.

– Hát?

– Hö. Tudtam én. Mondtam én.

– Hö?

– Mikor a Vurfura mentünk. Ősszel. Mondtam, hogy baj lesz.

Három szempár nézett riadtan az öregre. Három sötét, döbbent szempár. Aztán sorra lehajtották a fejüket.

– Az asszony tudta – dörmögte Iván –, az asszony.

– Mit?

– Hallotta a lövést.

– Te nem hallottad!

– De ő hallotta. Ő tudta, már akkor.

Vénség csak állt az ajtóban, és bólogatott.

– Akkor tudta meg, akkor. Amikor meghallotta a lövést.

– De ha nem volt lövés – próbálkozott Birtalan –, Iván nem hallotta.

– Hö. Ha az asszony hallotta, akkor volt lövés. Akkor volt. És én megmondtam, már akkor.

– Hö. Én tán nem? Iván, mikor a széna közt aludtunk, a Vurfu után? Hö?

– Megmondtad – bólintott Iván –, meg.

– Hö!

– Nem a medvék. Nem – morogta Vénség, azzal lassan megfordult, és kidöcögött az ajtón. Kint fölnézett az égre. Az ég szürke volt, ködös és barátságtalan. Morgott valamit, aztán lassan, görnyedten megindult a patak mentén fölfele, neki a Dószul Fulgeruj zúzmarás fenyveseinek.

Kis időre rá Dumitru is elhagyta a szállást. Ő a Nagy Cibán haladt fölfele, s a Benedeknél betért a Vurfu szikláinak. Aztán Iván is elindult a két kutyával. Csak Birtalan maradt a szálláson egyedül. Egy darabig a tűz mellett üldögélt magába roskadva és nagyon-nagyon öregen. Aztán lassan fölállt, az ajtóhoz ment, kitárta, és kilépett a küszöbre. Kinézett a hólepte néma erdőire, bólogatott feléjük, és

érthetetlen szavakat morgott. Aztán sóhajtott, zekéje ujjával megtörülte kis vizenyős, kék szemeit, és átment a pajtába, hogy kieressze vízhez a jószágot.

A pláj alatt azon az éjtszakán egy cirbolyafa rosszat álmodott. A szomszéd fenyők nyögni hallották, és sóhajtozni, pedig szél se járt azon az éjtszakán. Csönd volt, ködös, fagyott téli csönd, és a hideg mozdulatlanságtól zúzmara nőtt ki a fák bőre alól.

Csak a cirbolyafa nyögött néha, és olykor mintha elpattant volna benne valami. És ezek a halk, éles pattogások elhallatszottak messzire a plájról. Vitte a köd a hangot, vitte a hátán, és a tisztás aljában lent, a ház padlásán, egy gerendává ácsolt fatörzs halkan felelgetett ezekre a pattogásokra. Meg-megreccsent az is, ahogy a fagy ujjai benyúltak a repedések közé, és ezek a reccsenések végigdideregtek az alvó házon.

A ház aludt. Ablakai sötétek voltak. Kemencéjében hamu alá rejtőzött a parázs. A ház aludt, és néha megborzongott az éjtszakában, mint aki sötét titkokról álmodik.

A fenyvesből egy ember jött elő. Megállt, és lenézett a házhoz. Sokáig állt ott, és hallgatta a cirbolyafa nyögéseit, és hallotta a ködön át, amikor a ház padlásán megreccsent olykor az a beteg gerenda. Semmi se mozdult körülötte, csak ezek a hangok. Az erdő aludt, lélegzés nélkül, mint a holtak. Az éjtszaka ráfagyott a hegyek hátára. Nehány gyönge csillag átszűrte fényét a ködön, és valahol ott lehetett a hold is, mert nem volt sötét. Valami sápadt derengésben terült el előtte a tisztás, a fák körvonalai feketék voltak, és fekete volt lent a ház, és az ember arra gondolt, hogy ilyen színű lehet az a világ is, amelyikben a halottak élnek.

Egy darabig állt ott, aztán megindult lassan a ház felé. Halkan járt, a hó puha volt, és térdig érő. A küszöbön megállt megint, és hallgatózott. Csönd volt a házban. Csak a padláson reccsent néha egy gerenda. A tisztás fölött egy bagoly szállt át. Lomhán, hang nélkül. Az ember utánanézett, aztán rátette a kezét a kilincsre.

Az ajtó megnyekkent. Halkan csikordult a sarka. Valahol a sötét sarokban mintha megmozdult volna valami. Az ember betette maga mögött az ajtót, és hallgatózott. Körülötte sötét volt minden, csak az ablakok négyszögei szűrtek be valami halványságot. Csönd volt.

Az ember levetette magáról a szumánt, valamit odatámasztott a falhoz, és lassan a kemencéhez ment. Kezeit föléje tartotta, de már nem sok meleget árasztott. Fa után tapogatott a kezével, aztán kinyitotta a kemenceajtót, és megkaparta a hamut. Talált még parazsat alatta. Fát tett rá, és fújni kezdte. Nemsokára sárgán előszökött a láng.

Leült a kemence mellé a padra, és csak ült. A tűz pattogott, és táncoló fényekkel megvilágította valamennyire a szobát. Látni lehetett ezt-azt. Az asztalt, a szövőszéket, a sarokban az ágyat.

– Alszol? – kérdezte egy idő múlva az ember.

– Nem alszom – felelte halkan az asszony az ágyból.

– Beteg még a gyermek?

– Nem. Istennek hála, már nem.

– Akkor jó.

Egy idő múlva újra megszólalt:

– Hallottam arról, ami történt.

És később megint:

– Gondoltam: egyedül vagy. Gondoltam: most már igazán egyedül lehetsz.

Aztán, hogy az asszony ott az ágyban még mindég nem szólott semmit, sok idő múlva:

– Az ember mégis… kell tartozzék egy kicsit valakihez… akármi is lett az emberből… érted ezt…?

– Értem – felelte az asszony, és halkan fölsóhajtott.

Többet nem beszéltek. Talán elaludtak mind a ketten. Az ember a padon, és az asszony az ágyban. Mikor hajnalodni kezdett, és a derengés beszivárgott az ablakon, az ember megmozdult. Fölszította újra a tüzet, megrakta fával, aztán az ajtó mellől előkeresse a szumánját.

– Isten veled – mondta halkan, rekedten.

– Isten segítse… – felelte halkan az asszony ott az ágyon.

Aztán az ember kiment az ajtón, és hallani lehetett, ahogy a hó sercegett a bocskorai alatt.

Mikor már világos lett egészen, az asszony is fölkelt. Megetette, tisztába tette a gyermeket, kitakarította a házat, aztán átment az állatokhoz. Megfejte a tehenet, szénát dobott elébe, és még egy ideig ott ült a jászol szélén, és gondolkozott.

Mikor visszament a házba, a kemence melletti padon egy ember ült megint. De ez Dumitru volt.

– Hö.

– Adjon Isten, Dumitru bácsi.

– Hö. Kialudott a tüzed. Megraktam. Na.

Aztán nem szólt többet, csak odatartotta a két görcsös, fekete öklét a tűz fölé. Nagy, szőrös farkasbőr bocskoráról leolvadt a reá fagyott hó, és sötét tócsa gyűlt előtte a padlón. Farkasbőr ujjasa ott száradt a szögön, ott lógott kopott szőrű tarisznyája is, meg a puskája. Odébb a kucsma.

Az asszony tett-vett a házban. Szótlanul, csöndesen. Dumitru néha fölnyögött, és megtapogatta csonka lába fejét.

– Ilyenkor viszi el az ördög, tudod. Amikor fagy van. Mintha ezer hangya mászna rajta, s viszket. S nem az a rész, ami megvan, hanem az, ami nincsen meg, érted ezt? Vakarnám, de nincsen mit…

És bosszúsan ütögette a farkasbőrbe bugyolált csonkot. Majd hirtelen az asszonyra nézett.

– Nem erről a vidékről való ember volt.

– Kicsoda? – riadt föl az asszony, és nyugtalanság csillant a szemében.

– Aki itt járt nálad. Mintázott bocskort viselt, mint az odaátiak.

Az asszony nem szólt többet, csak belebámult a tűzbe.

– Mintázott bocskora volt. Puskát hordott a szumánja alatt. Nem jóban járt az az ember.

– Miből gondolod? – rezzent föl szinte ijedten.

– Hö? Miből? Sok helyen megállt és körülnézett. Fa mellett mindég. Az erdő széléig fölfele ment, s ott a fák mögött elkanyarodott a Fulgerujnak. A ledőlt bükk mögött sokáig állt. Puskájára támaszkodott, úgy állt. Errefelé nézett.

– Lehet – sóhajtotta az asszony, és a polchoz ment, hogy ebédre valót szedjen elő.

– Ismerted már előbb is azt az embert?

– Igen.

– Prepegyit?

– Az.

Dumitru hümmögött valamit, aztán sokáig nem szólott. Az aszszony főzni kezdett, csetlett-botlott kezében az edény.

– Bandilla vezeti őket – mondotta később Dumitru –, ismerem őt. Nem volt rossz ember.

– Ismerte őt? – figyelt föl az asszony.

– Ismertem. Mondom, nem volt rossz ember. Ott lakott valamikor a Dealu Rós alatt.

Elhallgatott, és a tüzet kezdte nézni. Csak senyvedt, nem égett. Lehajolt nyögve, és fújni kezdte a parazsat.

– Göthét raktál reá, azért ég rosszul. Ha főzni akarsz, nem való a göthe.

Az asszony nem figyelt oda. Elgondolkozva matatott a fazekak között.

– Szóval, ismerte.

– Ismertem. Juhot vettem tőle akkoriban. Aztán berbécset is cseréltünk egyszer. Csakhogy én a Dealu Rós másik oldalán éltem akkor. Ismertem hát. Egyenes ember volt. És jó juhos gazda.

– Jó ember volt, azt mondja?

– Ha juhot vett tőle az ember, megmondta egyenesen: ennek ez a hibája, annak az. Vagy hogy ennek nincsen hibája, semmi. És amit mondott, az úgy is volt.

Az asszony teríteni kezdett. Levette a fazekat a kemencéről, de a keze reszketett.

– Aztán hogy lett mégis… prepegyit?

Bár háttal állt feléje, az öreg mégis fölfülelt a hangra. Gyanakodva nézegette az asszony hátát, aztán legyintett, és eltörülte bocskorával a tócsát, ott lent a padlón.

– Az ember nem tudhatja azt. Beszélték, hogy elhagyta a felesége, és elment valami korcsmáros után. Ő pedig megölte a korcsmárost. Aztán fölgyújtotta az apósa malmát. Ha úgy is volt, ahogyan mondották, az ember nem tudhatja mégse. Azt, hogy mi volt igazán, s hogyan volt. Az ember legföljebb láthatja, hogy ez meg ez történt. Így és így. De hogy mi az, ami történt, s mért történt, hogyan? Azt csak az tudhatja, akivel történt. Sokszor még az sem. Sokszor. A világ tele van ilyen dolgokkal. amiket nem érthetünk, nem tudhatunk. Ezért nem szabad soha azt mondani valakiről, hogy ez ilyen vagy olyan ember, mert ezt és ezt csinálta. Nem, asszony, ezt nem szabad mondani soha. Mert nem lehet tudni, mi mozgatja az embereket. Mi az, ami ide vagy amoda löki. Az egyikből prepegyit lesz. A másik talán éppen kurátor, akivel lekezel a pap is. És lehet, hogy éppen az volt a több, akiből prepegyit lett. Lehet. Valami történik, és az egész elfordul erre vagy arra. Az egész élet. Az ember sohasem tudhatja, mert amit az ember lát, az semmi. A nagy dolgok, azok úgy történnek, hogy nem láthatja senki más, csak az, akinek szól. Hát ezért mondom.

Az asszony telemerte levessel a tányért, aztán szólt valamit halkan és elfordulva. Dumitru nyögött, fölkelt a padról, és az asztalhoz ment. Apró, gyanakvó szemeivel végigmérte az asszonyt, aztán leült, és enni kezdett. Az asszony az ablaknál állt, és kinézett a tisztásra. Csak a tűz hallatszott a kemencében, és az a halk zaj, amivel Dumitru szürcsölte a levest.

Aztán hogy elkészült az evéssel, és megtörülte inge ujjával a száját, szakállát, újra csak ránézett az asszonyra. Az még mindég az ablaknál állt.

– Bandilla volt?

– Kicsoda? – riadt föl az asszony, és ijedten fordult meg.

– Aki itt volt?

– Igen – felelte az asszony rövid gondolkodás után, és visszafordult az ablakhoz.

Dumitru nehány pillanatig még nézte meghajlott hátát ott az ablaknál, aztán lehajtotta ő is a fejét, és a bocskorát kezdte vizsgálgatni.

– Lövést hallottál. Az úrfi nem tért vissza. Bandilla járt nálad. Hö.

Az asszony rémülten fordult meg, és tágra meredt szemmel bámult Dumitrura.

– Jaj…! Mire gondol…?

Dumitru nyugodtan nézett az ijedt asszonyra.

– Arra, hogy én most elindulok ezen a nyomon, és addig megyek rajta, amíg…

Az asszony lehajtotta a fejét. Aztán néhány lépéssel közelebb jött, és megállt Dumitru előtt.

– Nem – mondta –, nem kell.

– Mért?

– Mert… az apám.

Dumitru ült a széken, és hallgatott. Az asszony evett. Aztán eltakarította az edényt, ölébe vette a gyermeket, és szoptatni kezdett. Ekkor megmozdult Dumitru is. Fölállt, magára vette farkasbőr ujjasát, kucsmáját, tarisznyáját, vállára akasztotta a puskát. Aztán szembefordult az asszonnyal.

– Hát így van, látod. Az ember sohasem tudhatja. Hogy mi hogyan és mi mért. Hát így van.

Azzal kidöcögött az ajtón, s lassú sántikálással eltűnt a téli erdők között.

Sokáig nem jött többé senki. A napok teltek, egybefolytak. Az aszszony ült, ült a kemence mellett, és nézett ki az ablakon a hóba temetett erdőre, ahova valaki elment örökre, és azóta fekete lett a világ. Miért is? Miért? Miért kellett így történjék ez? Lehet az, hogy túlságosan szép volt az az ősz, szép, forró és igaz, és mindenért, ami szép és igaz, ekkora árat kell fizetni? Vagy valahol máshol volt a baj? Vége lett, mert mindennek, ami szép, vége kell legyen egyszer, s ha az ember makacsul meg akarja őrizni magának, akkor így…! Csak, hogy vége legyen mindenképpen?

Hiába gondolkozott, hiába. Közben fagyok jöttek, és havazások és újra fagyok és újra havazások. Egyszer még Iván is följött a lóval, hozta a lisztet, és rosszkedvű volt, és nagyon öreg. Elmondta, hogy az úr eszét vesztette a fia miatt, azt beszélik. Bent ül Disznajón a házban, és nem mozdul sehova, vadászni se jár, mindenkit elküld maga mellől… eszét vesztette, bizonyosan. Nincs többé, aki az erdőket járja, akinek jelenteni lehetne medvék és disznók dolgát, nincs. Talán el is adja ezután az úr a havast, jönnek a fejszések, lám, már a gőzvasút maholnap itt fütyöl el a patakok torkában.

Így beszélt Iván, aztán lement a lóval megint. És újra nem mozdult semmi fönt a Komárnyikon, napokig, napokig. Amíg aztán megjött az az ember, akinek jönnie kellett.

Az asszony már napokkal előre megérezte ott a komárnyiki házban. Napokkal előbb, ott a kemence sarkában üldögélve érezte, tudta, akarta, hogy jöjjön. Talán már első perctől kezdve akarta ezt a találkozást, csak nem tudott róla. Talán attól a perctől kezdve, hogy meghallotta a lövést, amit nem hallott más senki.

Sokáig nem tudott róla, hogy ezt akarja. Csak ült, ült, és maga elé bámult, és megpróbált gondolkozni, hidegen és józanul a dolgok fölött, és nem sikerült. Aztán egyszer csak, egészen észrevétlenül, megmozdult valahol egy érzés: „Akarom, hogy jöjjön! Álljon itt előttem, és én nézzek a szemébe! És mondjam a szemébe a rettenetest, a boszszút, az átkot, a leggonoszabb gonoszságot, ami megterem bennem. Jöjjön! Akarom!”

Először csak egy sejtelem volt, egy megsejtett érzés. Aztán lassan kitisztult. Megerősödött. Tudatossá lett: „Igen, ezt akarom. Gonosz akarok lenni ahhoz, aki gonosz volt hozzám. Jöjjön! Álljon itt előttem! Akarom!” És aztán napokon át, heteken át, amíg kint havazott és fagyott, havazott és fagyott, csak ült, ült,

görnyedten, a semmibe bámulva, és arra gondolt, hogy akarja. És arra gondolt, hogy jönnie kell. És megfeszítette minden erejét, és akarta. Napokon, heteken át, amíg kint havazott és fagyott, havazott és fagyott.

Aztán egyszer, egy este valami megdobbant benne. Elakadt a lélegzete tőle. Valami mintha a torkát szorongatta volna. Rossz, fekete sejtés. Ösztön. Előérzet. Valaki jön. Útban van már, és jön.

Mindent elrendezett. A házat, a gyermeket, az állatokat. Aztán beült a kemence mellé, és elkezdett várni. Várt. Kint szürkült már. Kigyúltak a csillagok. Nem gyújtott lámpát. Ha leégett a tűz, új fát vetett reá. És ült és várt. Hosszú, hosszú ideig. Kint lassan elfordultak a csillagképek, följött a hold, és görbe volt az arca, és a színe sápadt és gonosz. Sokáig várt. Aztán egyszerre csak nesz támadt kint. Csikorgott a hó. Egyre hangosabban. Lépések jöttek csikorogva a fagyott havon. Aztán megszűnt a csikorgás. Valaki állt a küszöbön. Az asszony ült, és reszketett benne valami, és hallgatott.

Aztán megnyílt az ajtó, és valaki belépett. Sötét, darabos körvonalai egy pillanatig kirajzolódtak a nyitott ajtó derengő négyszögében. Aztán becsukta maga mögött az ajtót. Az ajtó kattant, és valaki ott állt a sötét szobában.

– Gyere közelebb! – szólalt meg az asszony, és a hangja egészen különös volt, mély és parancsoló. – Régóta várlak. Mért jöttél olyan lassan?

– Mi? – riadt föl az ember ott a sötétben. – Hol vagy? Mért nem gyújtasz lámpát? He?

– Gyere közelebb! – mondta az asszony, és lassan megmozdult. Lehajolt, kinyitotta a kemence ajtaját, és nehány száraz fenyőhasábot vetett a tűzre. Az ember lépett nehányat feléje. A lángok furcsán világították meg a szobát. Az asszony nyitva hagyta a kemence ajtaját.

– Itt a szék, ülj le! – mondta parancsoló, szinte kemény hangon, és odafordította a széket, szembe a kemence nyitott ajtajával.

Az ember újra lépett egyet.

– He? Gyújts lámpát! Hogy lássalak.

– Nincs olaj. Ülj le, ha mondom.

Az ember morgott valamit, és levette fejéről a kucsmát. Az asztalra lökte. Puskáját mellé támasztotta, s kigombolta birkabőr ujjasát. Az asszony visszahúzódott a kemence szögletébe, onnan figyelte az embert. Valami vad, hideg elszántságot érzett, keserű, gonosz haragot. Az ember újra fölmordult:

– Pálinkát adj!

– Ülj le előbb! Oda a székre!

– Pálinkát adj! – ordította az ember. – Nem te parancsolsz itt, hanem én!

– Ne ordíts, bolond, fölébred a gyermek. Kapsz mindent, csak ülj le. Nem mondtam már, hogy vártalak?

Szinte súgva mondta ezeket, és a hangja egészen különös volt, szinte buja és fölkínálkozó. Az ember megcsöndesedett.

– Vártál…? – kérdezte gyanakvóan.

A lobogó lángok megvilágították az ember arcán a sebhelyt. Semmi mást, csak azt. Az asszony nem is csodálkozott, amikor meglátta. Mintha tudta volna előre, hogy aki jön, annak ott lesz a sebhely az arcán.

– Vártalak, Mihály… mint a menyasszony a vőlegényt, úgy…

Forró volt a hang, és fojtott szikrák pattantak belőle. Az ember arca kivörösödött, és leült a székre, amelyik ott állt a kemence nyitott ajtajával szemben.

– De honnan tudtad…? – kérdezte bambán, és az ő hangja is fojtott volt, és rekedt.

Nézte onnan a sötétből a sebhelyes ember megvilágított arcát, azt a csúnya, csontos, szőrpamacsos arcot, és a szája elkeskenyedett a gyűlölettől, szinte vicsorgott. De a hangja lágyan búgott mégis:

– A szívem, Mihály…

Az ember gonoszul fölröhögött. Apró szemeiben ravaszság csillant, és kegyetlen vágy.

– Beszélni tudsz, kis ringyó! Mindjárt meglátjuk, hogy' tudsz ölelni, te! Te kis dög! Pálinkát adj!

Az asszony szeme zölden fénylett hátul a sötétben.

– Mindent megkapsz, Mihály, amit akarsz… mindent…

– Ne onnan beszélj! – röhögött az ember. – Gyere közelebb, hadd fogjalak kézbe egy kicsit, te…

Az asszony megmozdult. Lassan jött előbbre. Szeme mereven az ember szemébe fúródott. Aztán ott állt előtte, szorosan előtte. Az ember szemei zavarosak lettek, és nem tudtak szabadulni az asszony szemeitől.

– Gyere – hörögte, és kezei sután kinyúltak az asszony teste felé –, gyere…

– Várj, Mihály! A pálinkát hozom…

Levett a polcról egy poharat. A korsóból vizet töltött belé, és úgy vitte az embernek. Lassan, mint a macska, jött vele közelebb, és szeme újra az ember szemébe mélyedt.

– Fenyőszesz, Mihály… csak urak isznak ilyet… fenyőszesz, fogjad…

Az ember mohón kapott a pohár után. Orrához emelte. Az asszony ott állt szorosan előtte, és a hangja duruzsolt, de a szemei hidegen fénylettek, mint a zöldeskékké élezett acél.

– Érzed a szagát, Mihály…? Tűz van benne, és erő… a nap tüze és a fenyvesek ereje… érzed…? Ne idd egyszerre, mert nagyon erős, csak kortyonként, vigyázz… égeti a torkot, de tüzessé teszi a vért… érzed, Mihály?

Az ember reszkető kézzel emelte szájához a poharat, és kortyolt belőle. Óvatosan. Arca kivörösödött. Krákogott.

– Huha!… ez igen…

És csettintett a nyelvével.

– Igyál, Mihály!… Töltök még, van még… érzed az erejét…?

Az ember fölhajtotta a poharat. Krákogott, csettintett, és nyújtotta az üres poharat.

– Tölts még, ringyó… tölts, istened ne legyen…!

Az asszony újra teletöltötte vízzel a poharat.

– Igyál, Mihály, igyál… tiszta fenyőszesz, igyál…

És Mihály itta. Aztán még egyet és még egyet. Már eldőlve ült a széken, szemei zavarosak voltak, szája lebiggyedt csúnyán, mint a gutaütötté. Az asszony ott állt előtte, és a szemei villogtak.

– Berúgtál, Mihály… részeg vagy… forog körülötted a világ… érzed…? Forog minden, kóvályog, s benned ég a szesz… érzed, Mihály…?

Az ember nehezen hörgött, és csuklani kezdett, mint a részegek. Zavaros szemei bambán néztek az asszonyra.

– Gyere az ágyra… gyere…

Az asszony vadul, furcsán fölnevetett.

– Kellek neked, Mihály…? Igen…? Kell a csókom? Az ölelésem? A testem? Várj, Mihály, levetkőzöm neked…

A nyitott kemenceajtóban lángolt a tűz. Fényében bambán ült az ember, és tátott szájjal meredt az asszonyra, aki lassan, puha mozdulatokkal egyenként dobta le magáról a ruhát. Bőrén reszketve táncolt a tűz rőt fénye, a levegő megtelt buja forróságggal, és a szoba sötét szögleteiben fülledt titkok lapultak.

– Szép vagyok, Mihály…? Nézd, milyen szép vagyok…! Fiatal és szép… szerelemre való… nézz, Mihály, nézz… akarsz engem… igen…?

Az ember fölnyögött a széken, és keze kinyúlt az asszony sima teste után, de nem érte el.

– Várj, Mihály… most nem tudsz megmozdulni… nem tudsz mozdulni, érted…? Nem tudsz… most énekelni kell… előbb énekelni kell, és csak azután… érted? Énekelni kell…!

– Mit énekeljek? – hörögte az ember. – Mit?

– Valami temetési éneket, Mihály, amit temetéskor szoktak… hiszen temetés volt, ugye? És még nem énekelt senki… énekelj, Mihály, temetési éneket, mert temetésen vagyunk…

És az ember énekelni kezdett. Torzul, rekedten megcsukló, mély hanggal énekelni kezdett egy halotti éneket. Szájából hörögve jöttek elő a szomorú hangok, és megtöltötték vacogással a házat. Az asszony ott állt meztelenül a tűz ideges fényében, és nézte az embert. A szeme zölden villogott. Aztán nevetni kezdett, élesen, vadul.

– Most vígat, Mihály! A temetés megvolt, jön az esküvő! A te esküvőd, Mihály, énekelj, vígat! Táncolni akarunk, Mihály, mielőtt az ágyba mennénk! Vígat, vígat!

És a sebhelyes elkábult ember ott a széken fölkurjantott elbicsakló, vonyítás-szerű hangon: „Ujjujujú!” Azzal belekezdett egy vad havasi táncdalba. Ujjaival pattogtatott, lábaival döngette az ütemet, bozontos, rút feje ide-oda billent, és szájából torz rikoltozással bukdácsolt elő a dal pattogó szövege.

– Táncolj, Mihály, táncolj! Rúgjad a szirbát! Egyszer élünk csak, és soha többet!

És Mihály fölrúgta maga alól a széket, nagyot kurjantott, és belekezdett a táncba. Nagyokat szökött, tenyerével verte a bokáját, döngette a padlót, és közben rekedten kurjantozott. Az izzadság vastag cseppekben csorgott végig az arcán, lihegett, szája szélén kiütött a hab, szemei lázasan fénylettek, és verte a padlót, táncolt, táncolt és hörögve rikoltozott.

Az asszony ott állt a kemence mellett, és nézte. Villogó szemekkel, kissé megnyílt szájjal, fogai fehéren megcsillantak az ajkai között, mint a ragadozóké.

Aztán az ember ott a szoba közepén abbahagyta a táncot. Tántorogva állt és nehezen hörgött. Az asszony hangja keresztülsziszegett a csöndön:

– Halálosan elfáradtál, Mihály… érzed…? Nincs semmi erő benned… Összeesel, Mihály… vigyázz… most dőlsz végig a földön…! Most!

És a nagydarab ember tántorogni kezdett, aztán döngve végigzuhant a padlón. Ott feküdt és hörgött. A tűz megvilágította az arcát. Borzolt, vörös arcán a sebhelyt. A száján kicsordult a nyál. Az asszony egy vadmacskaugrással mellette volt. Letérdelt, az ember fölé hajolt.

– Mozdulni sem tudsz, Mihály… mintha kőből lennének a karjaid, ólomból a fejed… nehéz vasból a lábaid… mozdulni sem tudsz… hiába akarsz, nem tudsz… pedig itt vagyok melletted, Mihály… nézd a testemet, milyen szép… nézd… a tied lehetnék, de mozdulni sem tudsz… érzed, milyen sima a bőröm, és puha…? Látod a számat…? Itt van, egészen közel, belecsókolhatnál… nézz meg jól, Mihály… utoljára látsz asszonyi testet… itt vagyok, és nem tudsz kinyúlni értem… minden csöpp véred engem akar, és nem tudsz mozdulni sem… pedig itt vagyok, nézd… itt vagyok, egészen közel… és szép vagyok, ugye…? Nézd a testemet… soha még ilyen szépet nem láttál, soha még így nem kívántál asszonyt, mint most, és mégsem tudsz megölelni, és nem ölelsz meg többé soha asszonyi testet, mert meghalsz, Mihály, érted, meghalsz, mire följön a nap…

Búgott az asszony hangja fojtottan, és a tűz babonás táncot járt a kemenceajtóban, és az ember a földön hörgött, és a szemei kidülledtek, homlokán megfeszültek az erek, és csak nézni tudott, és hörögni, és habos nyál ült a szája szögletén.

– Jaj… – nyögte az ember. – Jaj… csak egyszer… csak egyszer…

– Könyörögj, Mihály, imádkozz! Hogy szánjalak meg, és engedjem, hogy megérinthesd a testemet csak egyszer…

És az ember ott a földön dadogva, akadozó nyelvvel imádkozni kezdett.

– Tovább, Mihály, tovább! Nézd, itt vagyok, és kellek neked, nézd…

És az ember imádkozott. Hörögve, kidülledt szemekkel.

Az asszony hirtelen fölkacagott. Éles, kegyetlen kacagással. Megrázta a haját.

– Elég, Mihály, elég a játékból! Kelj föl!

Hátrament a kemence mögé. Kötelet vett föl a földről, erős szénakötelet. Az ember nyögve, lassan föltápászkodott. Tántorogva állt a szoba közepén, és eszelős szemekkel bámult bele a tűzbe.

Az asszony puha macskaléptekkel odament hozzá, a kötélből hurkot csinált, és a hurkot az ember nyakába akasztotta.

– Idefigyelj, Mihály! – A hangja éles volt, és parancsoló, és mereven az ember szemébe nézett. – Elindulsz, és kimégy oda, ahol megölted őt. Érted? Ahol ő fekszik, akit megöltél. Kimégy oda, és azon a helyen találsz egy fát. És arra a fára fölmászol, és ennek a kötélnek a végét erősen hozzákötöd a legvastagabb ághoz. Érted? A kötél végét hozzákötöd erősen az ághoz. És leugrasz a fáról. Megértettél, Mihály? Eredj!

És az ember reszketni kezdett, aztán lassan megindult az ajtó felé. Kinyitotta, kilépett. Az ajtó nyitva maradt utána. És a nyitott ajtón át látni lehetett, ahogy lassú léptekkel, merev testtel, mint az alvajárók, elindult a havas tisztáson fölfele. Nyakában vitte a kötelet, és a kötél vége nyomot húzott mögötte a hóban. Aztán lassan elnyelte az éjtszaka.

A hajnal ott találta az asszonyt virrasztva a kemence sarkában. Mikor az első napsugár végigesett a tisztáson, megmozdult. Fölegyenesedett, nyújtózott, aztán fogta a sarokban álló baltát, és elindult föl a gerincre a száraz fenyőfához. Megdöngette háromszor a fát a balta fokával, aztán várt. Aztán újra megdöngette, és újra várt. Zúzmarától csillogó fenyőcsúcsok fölött, rózsaszínre festett havas völgyeken túl akkor bomlottak szét a Fulgeruj körül a mély-lila ködök.

Harmadszor is megdöngette a fát, és várt. És akkor messziről, tompán megjött a felelet.

Majdnem dél volt már, mire Vénség a hólepte gerincen át megérkezett a házhoz. Az asszony ott ült a kemence sarkában akkor is, és szoptatta a gyermeket.

Az öreg bejött, megállt. Az első, amit meglátott, a puska volt az asztalon. Az úrfi puskája. Mellette az idegen kucsma, s a földön a szumán. Nem szólt semmit, csak állt. Hol a puskát nézte, hol az aszszonyt. És akkor megszólalt az asszony. Halk, színtelen hangon:

– Öregapó. Az ajtótól fölfele egy nyom indul a hóban. Jelt húz maga mögött a nyom, nem lehet eltéveszteni. A nyom végén egy embert talál fölakasztva a fán. Ott kell keresni, a hó alatt.

– Hö! – mordult föl az öreg, és állt. – Kiről beszélsz?

Az asszony nem szólt, csak a puskára mutatott. Vénség odament, megnézte a puskát. Aztán az asszonyt. Hosszasan. Aztán lassan kiment a házból, és megkereste a nyomot, amelyik jelt húz maga mögött a hóban.

Két nap múlva csendőrök jöttek föl, és velük volt az úr. Fölmásztak a Vurfura, s be a sziklás üverek közé, ahova Vénség vezette őket. Egy kiszáradt, csonka bükkfán egy ember lógott ott, fejét kikezdték már a hollók és a varjak. S alatta, a mély hóba betemetve, ott feküdt az úrfi. Hátába kapta a lövést. Mellette félig nyúzott, hatalmas medve. Az úrfi kezében még ott volt a kés, amivel a medvét nyúzta.

Vénség csak annyit tudott, hogy hollókat látott keringeni a Vurfu fölött, és azért jött oda. Meglátta az akasztott embert a fán, és a fa alatt az úrfi puskáját. Aztán meglelte az úrfit is. A puskát mindjárt levitte a cibai szállásra, s Ivánt elküldte Gyerkóhoz, hogy jelentsék meg a dolgot. Ennyit tudott az öreg, többet nem.

A csendőrök nézték az akasztott embert, csóválták a fejüket, és csodálkoztak. Aztán az úrfi fagyott testét kiemelték a hóból, és levitték magukkal. Csak lent jutott eszükbe, hogy az ember ott maradt a fán. De akkor már este volt, és így legyintettek rá egyet. Azért már nem érdemes visszamenni.

Szán hozta ki a fekete érckoporsót Gyerkóig. Aztán elöl ment a szán a koporsóval, és mögötte egy másik szánon sötéten és egyedül az úr. És a plájászok ott álltak levett kucsmával a Szalárd torkában, és néztek a két szán után, amíg lassan el nem nyelték őket a kanyarban a hó alatt hallgató erdők.

Aztán sokáig, nagyon sokáig nem történt semmi. Csak a tél nyomta súlyosan a hegyeket, és szarvastehenek rágták a nyárfahajtásokat, és itt-ott egy-egy kószáló vaddisznó csapást szántott magának a patakokon át, és néha hallani lehetett a harkályt, ahogy egy vén fát megkopogtatott. Más nem történt, semmi. Az idő odafagyott az erdőkhöz, voltak ugyan nappalok és voltak éjtszakák, néha szelek és néha havazások, de az idő mégis állt, mint ahogy a patakok vize megállt a jég alatt, mint ahogy egy szív megáll, és mozdulatlanságba dermed körülötte az élet.

Olykor, nagy ritkán, följött Iván a lóval, és meghozta a lisztet. És leült a padra a kemence mellé, és lassú szóval elmondott ezt-azt, amit Gyerkótól megtudott a lenti emberek dolgairól. De mindezt csak úgy mondta éppen, hogy beszéljen valamit, mert mindez olyan távoli és idegen volt ott fönt a behavazott, néma erdők között, hogy nem is érdekelhetett senkit. Olykor az asszony is szólt hozzá egy-két szót, nem fontosat, éppen csak azért, hogy ő is mondjon valamit, s talán azért is, hogy hallja a saját hangját, s ne feledje el a szavakat. Nagy ritkán Dumitru is előkerült valahonnét, megnézte a pajtában a juhokat, és mondott róluk ezt-azt, aztán elment megint. Előfordult, hogy Vénség vetődött arra a plájokról, bejött a házba, leült, nem szólt egy szót sem, csak ült és nézte a tüzet, megette az ételt, és elment megint. Ilyen napok is voltak. Hogy jött valaki, és szó esett a házban, vagy nem esett szó, de mégis volt ott valaki, és bélyeget hagyott azon a napon, és megjelölte valahogy az időt. De ritkák voltak ezek a napok, és többnyire csak a csönd lakott a ház körül, a mozdulatlan téli csönd.

Még ott volt a gyermek. És jó, hogy ott volt, mert dolgot adott, és néha sírt, néha gügyögött, és ezek a hangok mégis életet jelentettek a házban.

Aztán – szinte észre sem lehetett venni – megnyúltak a napok. Nyurgák lettek, és világosak, a nap megerősödött az égen, és jégcsapokat csókolt a ház ereszéből. A hó lassan fényét vesztette, megkopott, itt-ott kifeslett, és Iván, amikor a liszttel jött, hírét hozta, hogy lent már szántanak és vetnek a gazdák.

Kibomlottak a barkák is, és egy napon aztán megjött az úr. Igazában kakasra jött vadászni, és az Iszticsóra készült. De nem volt kedve a vadászathoz, mogorva volt, és fáradt, és csak a komárnyiki házig jutott el Ivánnal. Az asszony ebédet főzött, igyekezett kedvében járni, de az úr csak ült a padon, és egyre a bölcsőt nézte, s abban a gyermeket. Az már állott akkor a lábán, és tiszta, kék szemeivel reá nevetett az úrra.

– Szoptatod még? – kérdezte az úr egy idő múlva.

Az asszony megrázta a fejét.

– Elapadt a tejem. Már régen.

Az úr ránézett.

– Rossz bőrben vagy te is – mondta, aztán hallgatott.

Pedig nem volt sovány az asszony. Csak valahogy karcsúbb lett, sápadtabb. Az arca mintha megnyúlt volna, szemei nagyok lettek, és árnyékosak. És a szája körül két új vonás: a tél barázdálta oda. Két keserű vonás. És a homlokán is az a furcsa jel, mintha valaki bevéste volna mélyre.

Az úr nem ment ki az Iszticsóra aznap, ott maradt estig. Este lementek Ivánnal. Másnap újra följött. Egyedül volt. Bement a házba, leült, és nézni kezdte megint a gyermeket.

– Van-e már neve? – kérdezte.

– Gáspár – felelte halkan az asszony.

Az úr arca elsötétedett, fejét lehajtotta, és nem szólt többet. Az aszszony nézte a lehajtott fejet. Mennyi ezüst szál van már a fekete hajban! Milyen soványan merednek ki az arc csontjai a bozontos bajusz fölött, és mennyi ezüst szál van már a bajuszban is! És milyen hajlott a háta, ahogy ott ül, milyen szomorú és hajlott! És milyen mélyen ülnek a szemei, ahogy a gyermekre néz velük, mélyen bent az arcban, mélyen az ősz szemöldökök alatt! „Megöregedett az úr” – gondolta az asszony, és halkan sóhajtott.

Estig ott ült megint. Csak ült, és nézte a gyermeket. Aztán este, mikor elindult vissza, azt mondta:

– Kicsi Gáspárt magamhoz veszem, asszony. Ő az egyetlen, ami a fiamból maradt. Magamhoz veszem, embert csinálok belőle, reá hagyom a nevemet és a havast. Vigyázz reá jól, asszony.

Azzal elment. Az asszony pedig ottmaradt a szavakkal. Rágta őket, és szétbontogatta. Kutatta azt, ami mögöttük van. Néha megijedt tőlük úgy, hogy

megfagyott benne a vér. Máskor meg megörvendett nekik, hogy táncolni és nevetni szeretett volna.

Reggel újra ott volt az úr. Ivánnal jött, és a lovakkal. Ezzel lépett a házba:

– Készülj, asszony, leviszlek a gyermekkel együtt. Kocsit rendeltem délire. A holmidat most leviszik a lovak, s majd szekeret küldök érte. Készülj!

Az asszony állt, mint akire rászakadt az ég.

– Hova…? – kérdezte gyámoltalanul.

– Hova! – mordult az úr. – Hozzám, Disznajóra. Ott az unokám helye, nem itt fönt a hegyen. Siess, asszony, szedj össze mindent!

Az asszony csak állt. Sápadt volt, és reszketett.

– Mit bámulsz? Mondtam, mozogj!

Ekkor megszólalt. A hangja remegett egy kissé, de a szavak tisztán és bátran koppantak az úr lába előtt.

– Ne haragudj, uram, jobb itt nekünk.

Az úr szemöldökei haragosan rándultak össze.

– Hogy hol jobb, azt én tudom. Készülj, s ne beszélj! Fél óra múlva indulunk.

De az asszony csak állt. Most már bátran, egyenesedve.

– Nem megyek, uram, sehova.

Az úr arca elvörösödött, szemei szikrázva nézték az asszonyt.

– Akkor itt maradsz. De a gyermeket viszem.

És megindult a bölcső felé. Az asszony a bölcsőhöz ugrott, a gyermek és az úr közé.

– Nem teheted, uram! A gyermek az enyém!

– De az én unokám!

– De az én fiam!

Így álltak egymással szemben. Az asszony keze görcsösen markolta a bölcső faragott fáját, az úr keze ökölbe szorítva. Aztán az ököl kiengedett. Az úr feje meghajlott.

– Idefigyelj, asszony – morogta rekedten, de ez a morgás betöltötte a házat –, meg kell értsed a dolgot. Ez a gyermek itt az utolsó Éltető. Vér az én véremből. Úr kell legyen belőle is, mint ahogy az ősei is mind urak voltak. Értsd hát meg, asszony. Le kell mondanod a gyermekről. Kell. Érted? Nincsen más, aki ezt a nevet tovább vigye, ha én meghalok. Nincsen más. Meg kell értened.

– Nekem sincsen más – felelte az asszony, és a szája keskeny lett, és az a két keserű vonás mélyen bevágódott az arcba –, meg kell értened neked is, uram. Nincsen más senkim és semmim, csak ő.

Léptek hallatszottak, és az ajtóban ott állt Iván. Az úr még ott állt egy pillanatig az asszony előtt, aztán megfordult, és lassan az ajtó felé ment. Az ajtóban megállt, és még egyszer visszafordult. Az arca nagyon öreg volt.

– Gondolkozz még ezen, asszony! A gyermek az én unokám, és nincs más senki, csak ő. Gondolkozz ezen!

Aztán kiment a házból. Kint odaszólt valamit Ivánnak, és aztán hallani lehetett, ahogy a lovak megindultak lefele az ösvényen.

Az asszony sokáig állt ott mozdulatlanul a bölcső mellett, és az ajtóra bámult. És mintha valami rossz, fekete felhő borulna körülötte a világra, valami sötét veszedelmektől nehéz, nagy felhő, olyan félelmetes és komor lett egyszerre minden.

Délután följött Birtalan. Leült a padra, egy darabig hallgatott, aztán elkezdte:

– Idehallgass! Ezt üzeni az úr: ha lemégy vele Disznajóra, ott élhetsz az udvarban a gyermek mellett. Gondozhatod tovább, jó fizetést kapsz, minden. Ha nagyobb lesz a gyermek, és oskolába kerül, kapsz egy házat az úrtól, telket is hozzá, és mindent, ami kell. Élhetsz ott életed végéig.

Az asszony megrázta makacsul a fejét.

– Nem adom a gyermeket. Senkinek nem adom.

– Urat akar neveltetni belőle. Nagy urat.

– És vajon boldogabb-e az úr, mint a többi ember? Erre feleljen, Birtalan bácsi: boldogabb lesz-e attól a gyermekem?

– Ezt én nem tudhatom, lelkem – felelte Birtalan csöndesen, és aztán nem is beszélt többet. Csak ült, ült szomorúan a padon, aztán fölkelt és elment.

Aztán napok teltek el, és nem jött senki. Közben zöldellt a fű, a bükkös szélén kinyíltak a hóvirágok, és délben néha szép sárga pillangók szálltak el a ház előtt. A juhok kolompja kint szólt a tisztáson, és a zsenge fűben bárányok szökdécseltek. Az asszony kivitte néha a gyermeket a bárányokhoz, és az nevetve nyújtogatta feléjük apró kezeit, és boldog szavakat gügyögött:

– Bá! Bá! Bá! Dá! Dá!

És a bárányok csillogó szemmel megcsodálták, és megnyalták a kezét.

Aztán egy délután történt, majdnem este felé. A juhok fönt legeltek a tisztás végiben, és egyszerre csak ugatni kezdett a kutya. Az aszszony kinézett a házból, a gyermeket etette éppen tejbe főtt máléval. Egy ember jött ki az erdőből, és ment a juhok felé. Hosszú bot volt a kezében, és a fején pörge, fekete kalap. Olyan pakurár-féle embernek látszott. Egyenesen a juhok felé ment. Ott volt a juhok között a tehén is. A kutya a tisztás közepén állt, és ugatta az idegen embert.

És akkor az ember meglengette kezében a botot, és terelni kezdte a juhokat be az erdőbe.

– Jujj! – kiáltott rájuk. – Juhh-nye! – és a bottal rácsapott a tehén farára, és terelte azt is a juhok után. A kutya pedig ugatott, mint a bolond.

– Hé! Te! – kiáltott az asszony a küszöbről. – Mit csinálsz ott?!

De az ember mintha nem is hallotta volna. Csak terelte az állatokat be az erdőbe, és már bent is volt velük, és már csak a hangja hallatszott a fák közül, ahogy hujjogott nekik.

Az asszony beszaladt, fölkapta a sarokból a baltát, és futni kezdett fölfele a tisztáson. A kutya ugatva előtte. Az ember értette a terelést, mert jól fölhaladt már, majdnem a plájon volt, amikor utolérte.

– Megbolondultál?! – rontott hozzá lihegve, kezében a baltával. – Hova hajtod az állataimat?!

Az ember, egy nagy nyurga legény, széles tüszővel a derekán, vigyorogva nézett reá.

– Megijedtél, he?

– Mit akarsz? Bolond vagy?

– Bolond hát – vigyorgott a legény.

– S hova hajtanád őket?

– Nagyanyám most üli a lakodalmát. Neki vinném.

– Istenemre, te bolond vagy!

– Én mondtam, hogy az!

– Jaj, a keserűségit a lelkednek, legalább segíts most összeszedni őket.

– Hujjnye! Hujjhuhujj! – rikoltotta el magát a legény tele torokból. – Hujjhohó!

S botjával elkezdte bolondul csapkodni a falkát, hogy a juhok ijedtükben még jobban szerteiramodtak.

– Nem hallgatsz el mindjárt! – mérgelődött meg az asszony, és két kézre kapta a baltát. – Mit bolondítod meg ezeket is!

A legény röhögött, kurjantott még nehányat, aztán megindult föl a pláj felé. Nehány trágár tréfát még odakiáltott az asszonynak, aztán elnyelte az erdő.

– Fene a bolond fejedet! – dohogott bosszúsan az asszony, és igyekezett összeterelni a sűrűben a megriadt állatokat.

Nehezen tudta összeszedni őket. A kutya is segített. Két kisbárányt ölben kellett vinni, mert nem bírtak már futni az anyjuk megett. Végre együtt volt mind. A tehén is, a juhok is, a kecskék is, a bárányok is. Nagy kínnal kiterelte őket az erdőből, és ott voltak újra a tisztáson. Már úgyis este volt, hát egyenesen lehajtotta őket a karámhoz. A tehenet bekötötte a pajtába, aztán bement a házba a fejősajtárért.

Már ahogy a ház felé haladt, elfogta valami különös érzés. Valahogy olyan csönd volt. Olyan néma volt a ház. Valami félelmes és dermesztő érzés volt ez, és egyre nőtt. Mikor a küszöbre tette a lábát, már tisztán érezte a csöndet, ami a házból áradt. Szinte az arcába csapott ez a csönd, fekete volt, és hullaszagú.

Az ajtó félig nyitva állt. Belökte és megállt. A ház némán és üresen meredt szembe vele, mint egy rémült szem, amelyikből elköltözött az élet. A bölcső ott állt… és nem volt benne semmi.

Éjtszaka volt már, amikor az asszony a plájászok szállására berontott, ott a Cibában. Csak Birtalan volt egyedül otthon. A padon ült, és bóbiskolva nézte a tüzet. Mécses nem égett már, csak a tűz.

Az asszony berontott az ajtón. Az arca vad volt, a szemei izzottak, és a haja borzoltan csüngött az arcába.

– Hol a gyermekem?!

Birtalan csak bámult reá.

– Hol a gyermekem?! – üvöltötte az asszony, és könnyű fehér hab verődött ki a szája szélire.

– A gyermek? – csudálkozott Birtalan. – Mi van vele?

Az asszony eszelősen ordítozott a nyitott ajtóban:

– Elloptátok a gyermekemet! A gyermekemet akarom vissza! Hova tettétek a gyermekemet?!

Birtalan csak rázta a fejét.

– Nem tudom, asszony, nem tudom, miről beszélsz, és mit akarsz, nem tudom.

– Hol van az úr?! Az urat akarom látni!

– Nem volt itt, asszony. Mióta fönt járt nálad, nem volt itt.

Az asszony nehány pillanatig ott állt még az ajtóban, tépetten, borzoltan, eltorzult arccal, kimeredt, üveges szemekkel, aztán leroskadt a küszöbre, és jajveszékelve zokogni kezdett. Birtalan vizet hozott neki, megitatta. Aztán pálinkát itatott vele. Beszélt hozzá. Lassan megcsöndesedett. Fölült. Ránézett Birtalanra, és a szemei kétségbeesettek voltak, és segítségért könyörögtek.

– Igazán nem ti hoztátok el a gyermekemet?

– Úgy segítsen az Isten! – felelte Birtalan.

– Iván bácsi?

– Ő most… hiszen tudod. Ez az ő ideje.

– Dumitru…?

– Dumitru… – Birtalan legyintett a levegőbe, aztán sóhajtott: – Aszszony, asszony, csak nem gondolod, hogy közülünk egy is, ilyet… parancsra vagy pénzért… csak nem gondolod…

Ült a küszöbön. Hátát az ajtófélfának támasztotta, és maga elé bámult. Sokáig ült ott. Kint éjtszaka volt, s az ég tele csillaggal. És bent halkan pattogott a tűz.

Aztán lassan fölállt. Nem nézett Birtalanra, nem nézett sehova sem. Szót se szólt, csak fölállt a küszöbről, és kilépett az éjtszakába. Még látszott, ahogy lassan megindult le a patak felé. Aztán elnyelte a sötétség.

A disznajói cselédek mesélték később, hogy egy tavaszi napon egy asszony jött be az udvarba. A haja borzolt volt, a ruhája tépett, és az arcán is látszott, hogy bolond szegény. Valami gyermeket követelt. Sikoltozott és kiabált, és mindenáron az úrral akart beszélni. Mikor az úrnak megjelentették a dolgot, megesett rajta a szíve, és egy marékra való bankópénzt küldött ki az inassal. Esküszik az inas, hogy volt ott legalább ötszáz forint, ha nem több. Egy egész vagyon. De hiába, az úr se tiszta eszű azóta, hogy az történt a fiával.

Az inas odaadta a pénzt az asszonynak. A markába nyomta. „Nesze – mondta az inas –, ezt küldi az úr. Vehetsz magadnak házat rajta, földet, tehenet, mindent.” Az asszony rámeredt a pénzre, aztán visítozni kezdett úgy, hogy rossz volt hallani, és ezer darabra tépdeste a drága szép bankókat. És ordított, és ment neki az embereknek körömmel és foggal, olyan volt, mintha megveszett volna.

Nem volt mit tenni mást, mint megkötözni, és betömni a száját, hogy ne tudjon kiabálni se. Aztán valaki elszaladt a csendőrökért. Azok megnézték, és azt mondták: valami szegény bolond. Elvitték magukkal, talán egy napig bezárva tartották a pincében, amíg elmúlt róla a dühösség, aztán eleresztették, hogy menjen.

Így mondták a disznajói cselédek. Állítólag még nehány napig ott ólálkodott a közelben, de ha valaki megszólította, ijedten elszaladt. Aztán többet nem látta senki.

Még valami vásárosok beszélték egyszer, hogy amikor a ratosnyai országos juhvásár volt azon a tavaszon, egy bolond asszony járkált ott a vásárosok között, és mind valami hosszú legényt keresett, akinek nem tudta a nevét. Később leült az út szélire, és jövendőt mondott az embereknek. A legények bevitték magukkal a Viktor korcsmájába, és pálinkával itatták, amíg megrészegedett. Akkor táncolni kezdett, és énekelni, és letépte magáról a ruhát, és meztelenül mutogatta magát az egész világ előtt, amíg néhányan ki nem vitték hátra, a Viktorék csűrje mögé. Utána nagy verekedés lett a korcsmában, és nehányan meg is haltak a bicskázástól. És különösképpen éppen azok, akik a bolond asszonyt kivitték a csűr mögé. De akkor az asszony már nem volt ott.

De mindezt csak a vásárosok mesélték, és így nem is biztos, hogy valóban így történt minden. Mert a vásárosok ritkán mondanak igazat.

(Vége a második kötetnek)